

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Katedra mediálních studií

PRAGER MITTAG 1933-1938
(diplomová práce)

Autorka: Alice Horáčková
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, veškeré použité prameny a literaturu jsem uvedla v textu. Práce bez příloh, literatury a obsahu a včetně poznámek obsahuje 350 354 znaků s mezerami.

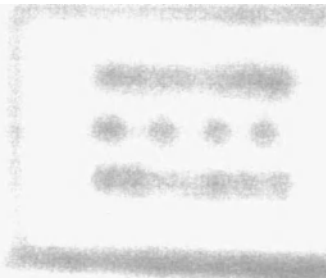
V Praze, dne 16. ledna 2006

Alice Horáčková

Za laskavé, podnětné a směřodatné vedení práce děkuji své konzultantce, docentce Barbaře Köpplové.

Prager Mittag

1. Jahrgang

1933-1938

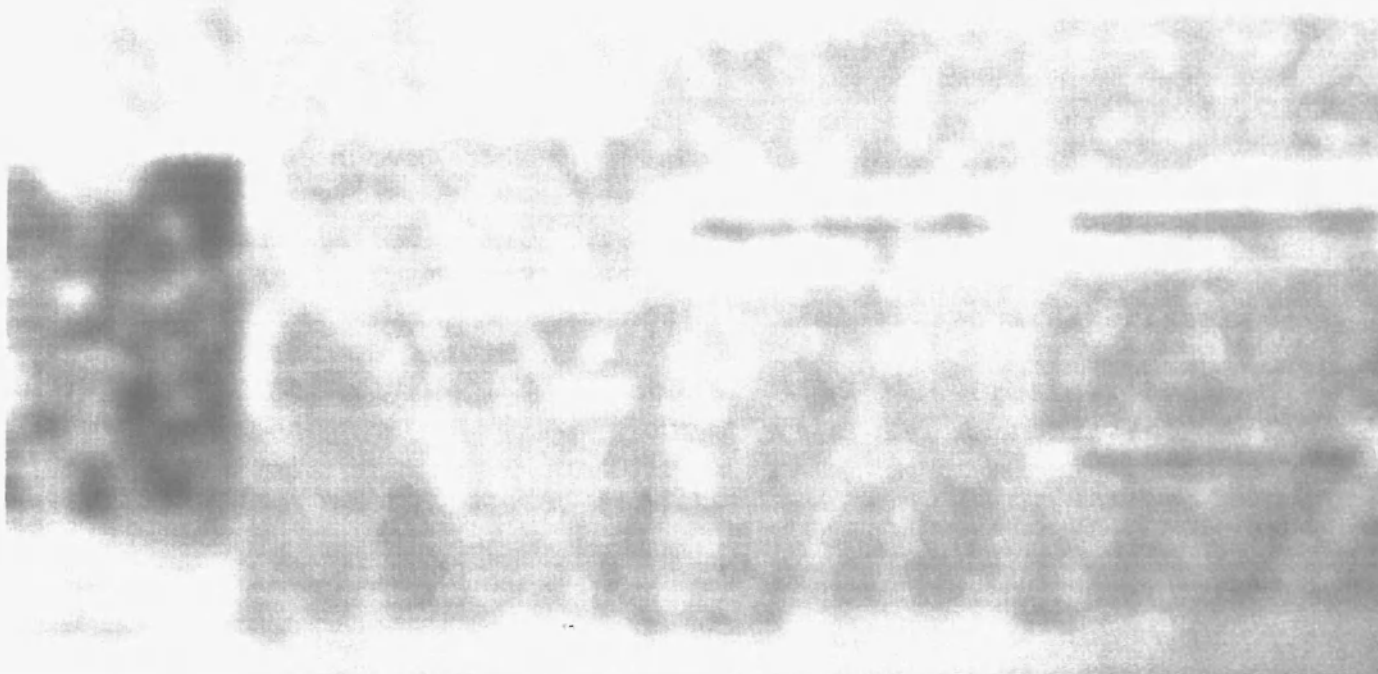
1. Jahrgang

1. Jahrgang?

1933 1934 1935

1936 1937 1938

Prager Mittag

Doc. PhDr. Jan Jirák
Katedra masové komunikace
IKSŽ FSV UK

Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd		
Došlo dne:	- 7 - 10 - 2003	-1-
C.j. 778	Příloh: 1	Skartační heslo:
Přidělo:	HL	

SCHVÁLENO PŘIHLÁŠKA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Předpokládaný název práce: Kulturní rubrika deníku Prager Mittag 1933-1938

Základní hypotéza

Ve své diplomové práci se pokusím popsat dobové proměny pražského německého listu Prager Mittag, který vycházel v letech 1933-1938, a to na základě rozboru jeho kulturní rubriky. Kulturu přitom chápu v širším pojetí, tedy nejen jako psaní o filmu, divadle, hudbě či literatuře, ale také o tématech, která vymezují danou kulturu.

Do kulturní rubriky Prager Mittag zprvu přispívaly osobnosti jako Heinrich Mann, Willy Haas či Alfred Kerr, postupem času však referování o kulturních událostech stále více ustupovalo politickým aktualitám. Chtěla bych přiblížit jednotlivé autory z kulturního oddělení, jejich témata i národnostní ohledy - obraz emigrantů v emigrantském listě i problematiku české kultury. Zároveň chci zohlednit referování o mediálních událostech.

Tento list dosud nebyl zpracován.

Charakteristika a metody práce

Určení náhodného vzorku, analýza dat, interpretace

Předpokládaná osnova

- 1) Uvedení do tématu. Historický kontext - německý exil.
- 2) Mediální kontext. Německá mediální krajina v Praze
- 3) Vznik Prager Mittag. Okolnosti založení, charakteristika vydavatele, autorů a záměrů.
- 3) Vývoj kulturní rubriky v období 1933-38. Prostor, volba témat, národnostní hlediska, obraz emigrace a nahlížení na českou kulturu
- 4) Přílohy (dokumenty, grafy, tabulky)

Základní soubor dat:

Prager Mittag 1933-1938

Základní literatura:

Archivy:

Archiv Periodik a časopisů Národní knihovny Klementinum

Archiv Židovského muzea

SÚA

Prameny a literatura:

Veselý, Jiří a kolektiv: Azyl v Československu 1933-1938. Naše vojsko, Praha 1983

Černý, Bohumil: Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933 až 1939. Lidová demokracie, Praha 1967

Brod, Max: Život plný bojů. Nakladatelství Franze

Kafky, Praha 1994

Brod, Max: Pražský kruh. Akropolis, Praha 1993

Juliane Wetzel: Auswanderung aus Deutschland. In: Die Juden in Deutschland 1933-1945. Leben unter nationalsozialistischer Herrschaft. Wolfgang Benz, München 1989

Becher, Peter; Heumos, Peter: Drehscheibe Prag. Zur deutschen Emigration in der Tschechoslowakei 1933-39. Oldenbourg Verlag, München 1992

Mann, Erika; Mann, Klaus: Escape to Life. Deutsche Kultur im Exil. Edition Spangenberg, München 1991

Kilcher, Andreas: Lexikon der deutsch-jüdischen Literatur. Jüdische Autorinnen und Autoren deutscher Sprache von der Aufklärung bis zur Gegenwart. Suhrkamp, Stuttgart 2003

V Praze 6. 10. 2003

Jméno a podpis žadatele: Alice Horáčková

Jméno a podpis konzultanta: Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Obsah

Úvod 1

I. Německá emigrace v Československu v letech 1933-1938

- I. 1. Antifašistický exil 5
- I. 2. Volba Československa 7
- I. 3. Podmínky azylu 8
- I. 4. Nejednotný přístup 14
- I. 5. Struktura emigrace 17
- I. 6. Podpora 21
- I. 7. Kultura 25
- I. 8. Tisk 29

II. Založení listu Prager Mittag (představy a ctižádosti)

- II. 1. Noviny dneška 39
- II. 2. Struktura novin 44
- II. 3. Program, ale nevěřejný 52

III. Hodnoty, stanoviska, proměny (vztah k demokracii a totalitě, kultuře i barbarství, pronásledovaným i pronásledujícím)

- III. 1. Za československou demokracii 55
- III. 2. Radikálové 60
- III. 3. Židé 67
- III. 4. Vztah k Německu (a světu) 73
- III. 5. Kulturní publicistika a zpravodajství 79

IV. Charakteristiky někdejší i dnešní. Zánik listu

- IV. 1. Emigranti 91
- IV. 2. Bulvární poledník? 97
- IV. 3. Zánik – „polnice umlkla“ 102

V. Vydavatelská politika (protesty a konfiskace, náklad a financování)

- V. 1. Mezi nepřátelským tiskem 107
- V. 2. Stížnosti, protesty 111
- V. 3. Konfiskace 116
- V. 4. Náklad 119
- V. 5. Financování. A subvencování? 120

VI. Redakce

- VI. 1. 52 zaměstnanců, 49 Čechoslováků 127
- VI. 2. Odpovědní redaktoři 128
- VI. 3. Klíčoví členové redakce či vydavatelství 132
 - Paul Peter Winter 132
 - Karel Spann 135
 - Josef Kodíček 136
 - Friedrich Cassirer 139
 - Franz Hollering 141
 - Wolfgang Bretholz 145
 - Julius Hollos 148
 - Bernhard Heinrich Menne 152
 - Friedrich Torberg 156
- VI. 4. Redakční spory 161

Závěr 165

Resümee 167

Literatura a prameny 169

Přílohy 173

Úvod

Když jsem začínala tuto práci, o pražském německém poledníku Prager Mittag jsem věděla jen to, kdy vycházel. Tedy od 31. července 1933 do 19. října 1938. Jde o dosud nezpracovaný titul, o němž neexistuje žádná studie, ba ani rozsáhlejší stať – ač byl pro československou mediální krajinu i exilovou publicistiku důležitý a tuzemské listy na něj odkazovaly, zůstal opomenut. Snad proto, že k důkladnému zpracování je třeba procházet a vyhodnotit dokumenty jak v češtině, tak v němčině. Základem mého postupu tedy byla badatelská práce, výzkum archivních materiálů a jejich interpretace, s využitím kusých informací ze sekundární literatury, zejména vzpomínek či monografií redaktorů.

Dalším východiskem bylo studium čísel Prager Mittag, nepostradatelné pro hodnocení názorů, stanovisek, polemik i proměn listu, jeho vymezování se a sebechápání. Přestože se autoři textů často skrývali pod zkratkami, respektive nebyli uvedeni vůbec, v konfrontaci s archivním materiálem či články z dobového tisku bylo možné některé přispěvatele rozšifrovat. Po dohodě s konzultantkou, docentkou Barbarou Köpplovou, jsem si k analýze listu zvolila šestiměsíční vzorek z celkem šesti ročníků, a to srpen 1933 (první měsíc vydávání) a říjny 1934-1938. Vzhledem k významným událostem a snaze zachytit redakční i názorovou kontinuitu jsem přihlížela i k září 1933 (zahájení procesu požáru Říšského sněmu), říjnu 1933 (oslavy výročí Československa) a zejména pak k září 1938 (mnichovský diktát).

Důležitým zdrojem byly také ohlasy českých a německých listů a časopisů, které upřesnily složení redakce a prvotní představy listu, některé (byť nenávistné) reakce poodkryly kupříkladu financování listu.

Prvotní obava, že archivní materiál k tématu nebude dostačující, se nakonec ukázala jako lichá. Proto také ona zjevná diskrepance mezi osnovou předpokládanou a tou současnou. Vzhledem k mnoha dokumentům, které se vztahovaly k fungování listu a jeho financování, protestům úřadů i konfiskacím, jsem vnímala jako potřebné nejdříve vyložit to nejpodstatnější, kulturní rubrice listu věnuji jednu z kapitol.

Studium samé připomínalo trochu detektivní práci – jeden spis poskytl vodítko k dalšímu, který zase odkazoval na možné dokumenty uložené v jiné složce. Archiv ministerstva zahraničí například poskytl zásadní prohlášení vydavatele Paula Petera Wintera, v němž detailně charakterizoval směřování listu, jeho vzory a ctižádosti a ujistil o loajalitě československé politice. Národní archiv kromě cenných údajů vztahujících se

k redaktorům listu a jejich životním osudům (alespoň po dobu jejich československého pobytu) vydal přímo dokumentární perlu o napjatých vztazích panujících uvnitř redakce. Policejní zpráva detailně popisuje průběh dramatického konfliktu mezi vydavatelem listu a jeho společníkem, svár, který dosahoval takřka groteskních rozměrů: padaly při něm keramické popelníky, aktéři se vyzbrojovali nůžkami, zamykali v redakčních místnostech a volali svým právníkům, aby nakonec všechna vzájemná obvinění stáhli. Na badatele čekají v archivech také nástrahy v podobě rukopisných poznámek, přípisů a dověteků (někdy rozsáhlých a velmi podstatných) k oficiálním zprávám z pera nejmenovaného policejního či ministerského úředníka, jež nebývají nijak datovány či konkretizovány a mají obtížnou čitelnost. V podobných případech jsem se porovnáváním písma nakonec smyslu zpravidla dobrala, pomohla i sekundární literatura či konzultace s pracovníkem archivu. Problematické také bývá uvádění některých osobních jmen (zejména příbuzných redaktorů), která se v policejních záznamech často vyskytují v několika verzích. V závorkách proto zaznamenávám i další podoby jména.

V citacích ve snaze o maximální autentičnost zachovávám původní stylistiku zprávy, byť působí knižně či zastarale (tvary jest, infinitivy zakončené –ti, slova jako objektivní, bulevární, jakosi, loyálně, na př.), opravila jsem pouze zjevné překlepy, pravopisné poklesky či jiné případy násilně se vymykající současným pravidlům (například vydavatel vytrvale psal „čsl. Vlády“, „kulturní“), doplňuji také chybějící diakritiku a interpunkci. Týká se to i citování z němčiny, kde jsem jinak ponechávala původní znění (včetně nejednotného psaní např. ü/ue, ö/oe, ss/ß, uvádění K. H. Francka místo K. H. Franka v novinových textech). Citace pro přehlednost zvýrazňuji kurzívou, v případě parafráze či překladu zachovávám uvozovky.

V sekundární literatuře se Prager Mittag jako jedni z prvních (ne-li vůbec první) roku 1966 věnovali Jaroslav Cesar a Bohumil Černý ve svém přehledu o německé antifašistické emigraci v Československu, a to půlstránkovou charakteristikou z výčtu dalších šesti exilových počinů v republice roku 1933.¹ Z tohoto popisu o více než čtyřicet let později vychází i Rainer Eckert,² který spolu s dalšími informacemi přejímá i tradovanou nepřesnost poprvé uvedenou v článku Národního osvobození – totiž že vydavatelem listu byl F. Holderlin. Ve skutečnosti se jedná o Franze Hölleringa, který byl prvním šéfredaktorem

¹ CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Die deutsche antifaschistische Emigration in der Tschechoslowakei (1933-1934)*. Historica XII. Separatum. Praha: Academia, 1966, s. 178-179.

² ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000.

listu. V Eckertově práci lze nicméně najít důležité údaje, jak na Prager Mittag reagovaly říšskoněmecké úřady, a také datum, kdy byl list v Německu zakázán.

Neméně podstatnou je i monografie Klause Täuberta věnovaná redaktorovi listu Emilu Faktorovi, která se opírá o Faktorovu korespondenci.³ V neposlední řadě to jsou paměti prvního zodpovědného redaktora Prager Mittagů Michala Mareše, byť se vyznačují některými nepřesnostmi, včetně zkomoleného uvádění jmen (Paul Cassirer místo Friedricha Cassirera, Spahn místo Karla Spanna).⁴ Všechny tyto práce mi byly cenným zdrojem a inspirací k dalšímu studiu.

Vlastnímu výkladu o Prager Mittagů předchází kontextuální úvod, který by měl nastínit situaci německé (a rakouské) emigrace v Československu ve zmíněném období 1933-1938, některé údaje zde mají přímou souvztažnost s osudy a zkušenostmi redaktorů Prager Mittagů (například podpora pomocných komitétů, spolupráce s exilovým tiskem). V tomto směru je literatura relativně četná, i když i zde se vyskytují vzhledem k nemožnosti stanovit přesný počet uprchlíků (mnozí z nich se nehlásili na úřadech ani komitétách, někteří používali falešnou identitu) méně detailně pojednaná místa například o struktuře emigrace a jejím topografickém rozložení.

Zohlednila jsem jak studie staršího data, které kladou důraz zejména na komunistickou, respektive sociálnědemokratickou emigraci,⁵ tak výsledky nového bádání. Sborník z mezinárodního kolokvia v Mnichově Drehscheibe Prag přináší důležité pohledy na úlohu Československa jakožto přestupní stanice německy mluvícího exilu, pojednává také o azylových podmínkách, kulturní emigraci a česko-německé spolupráci.⁶ Podobně v titulu München 1938 lze najít příspěvky k německé politické emigraci v Československu a její stranické podpoře.⁷ Zásadní v otázce exilového tisku je čtyřsvazková práce Lieselotte Maasové *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*,⁸ na exilovou publicistiku v Československu se zaměřil i výše zmíněný Rainer Eckert.

Využívala jsem také studií z objemné příručky *Handbuch der deutschsprachigen Emigration 1933-1945*, přičemž zde otištěná stať Petera Heumose věnovaná

³ TÄUBERT, Klaus. *Emil Faktor. Ein Mann und (s)eine Zeitung*. 1. Aufl. Edition Hentrich, 1994.

⁴ MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s. 207-208.

⁵ Viz CESAR – ČERNÝ, dále též ČERNÝ, Bohumil. *Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933 až 1939*. Praha: Lidová demokracie, 1967.

⁶ BECHER, Peter – HEUMOS, Peter (Hrsg.). *Drehscheibe Prag. Zur deutschen Emigration in der Tschechoslowakei 1933-1939*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1992.

⁷ GLOTZ, Peter – POLLOK, Karl-Heinz (Hrsg.). *München 1938. Das Ende des alten Europa*. Essen: R. Hobbing, 1990.

⁸ MAAS, Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. Band 1-4. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1976-1990.

Československu je shrnutím dosavadního výzkumu a literatury.⁹ V dohledávání životních cest některých osobností Prager Mittagů mi hodně pomohl *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*.¹⁰ Český výzkum na podzim loňského roku obohatila publikace *Exil v Praze a Československu 1918-1938* ke stejnojmenné výstavě v pražském Clam Gallasově paláci, zde přítomné texty v mnohém zpřesňují pohled na československou uprchlickou politiku a její limity, obsáhle se věnují situaci židovských emigrantů.¹¹

Práce vznikala tři roky a je dosti obsáhlá, přesto mám pocit, že lze mnohé zpřesňovat a doplňovat, především ve složení redakce – dál pátrat po osudech redaktorů (pozůstalost a korespondence některých je přitom uložena v zahraničních archivech) a objevovat nové spolupracovníky, list by si také zasloužil bibliografii hlavních publicistických příspěvků. Vlastně si umím představit další tři roky nad tímto tématem.

⁹ KROHN, Claus-Dieter et al. (Hrsg). *Handbuch der deutschsprachigen Emigration 1933-1945*. Darmstadt: Primus Verlag, 1998. Konkrétně tamtéž HEUMOS, Peter. *Tschechoslowakei*, s. 411-426.

¹⁰ RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933./ International Biographical Dictionary of Central European Emigrés 1933-1945*. Band I-III. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1980-1983.

¹¹ MÍŠKOVÁ, Alena (vedoucí týmu). *Exil v Praze a Československu 1918-1938*. Praha: Pražská edice, 2005. Využívala jsem zejména studie Michala Frankla (*Azyl nebo dočasné útočiště?*), Davida Krafy (*Politická emigrace – sociální demokracie*), Kateřiny Čapkové (*Československo jako útočiště uprchlíků před nacismem!*).

**I. Německá emigrace v Československu
v letech 1933-1938**

I. 1. Antifašistický exil¹

Dvacáté století bývá kromě jiných přívlastků označováno též za „století uprchlíků“.² Zvláštní význam v dějinách útěků a vyhnání, kdy lidé vynuceně přecházeli hranice a hranice se přesouvaly přes ně, připadá emigraci z území střední Evropy ovládaného nacistickým Německem.

Ne snad proto, že by byla početně nejsilnější – po roce 1933 obsáhla přibližně půl milionu osob, což zaujímá zhruba desetinu evropských utečenců mezi dvěma světovými válkami.³ Tato emigrace provázela konec dlouholetého židovsko-německého soužití a předurčila novou éru židovské historie, ovlivnila své azylové země, podílela se i na politické a duchovní obrodě poválečného Německa a Rakouska. Neboť – jak podotýká rukověť německy mluvící emigrace – nešlo o bezejmenné vyhnance, vyvržena byla celá kultura.⁴ I když antifašistický exil⁵ nedokázal zbavit vlastní zemi nacistické ideologie a často propadal falešným iluzím a zkresleným odhadům, nepochybně přispěl k lepšímu uvědomění zrůdnosti Hitlerova režimu a pochopení, že Německo nemá jen fanatickou tvář, ale i tu zasazující se o svobodu a humanitu.

Jmenování nacistického vůdce Adolfa Hitlera říšským kancléřem 30. ledna 1933 znamenalo rychlý konec tehdy již skomírající demokracie výmarské republiky, počátek

¹ V tomto oddíle o německé emigraci v Československu se zabývám obdobím od počátku roku 1933 do podpisu mnichovské dohody v září 1938, jelikož ztrátou sudetoněmeckých oblastí skončila role ČSR jakožto azylové země. V některých případech žádajících si kontextuální výklad či disponujících pouze údaji pro širší období (např. údaje emigrantů pouze do konce roku 1938, resp. 1939) zohledňuji i dobu předcházející tomuto datu či po něm následující. Přihlížím také k pobytu rakouské emigrace v Československu, a to zejména v otázce přístupu československých úřadů k uprchlíkům po anšlusu Rakouska. Taktéž údaje týkající se antifašistického exilu v ČSR často počítají pouze se souhrnnými čísly pro německou a rakouskou emigraci.

² BADE, Klaus, J. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 257.

³ Einleitung. RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg.). *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. München – New York – Paris: K. G. Saur, 1980, s. XIII.

⁴ KROHN, Claus-Dieter et al. (Hrsg.). *Handbuch der deutschsprachigen Emigration 1933-1945*. Darmstadt: Primus Verlag, 1998, s. XI.

⁵ Výraz exil používám jako synonymní pojmu emigrace, která je v tomto případě chápána jako úděl lidí, kteří odešli z Německa kvůli nacistickému režimu. Rovnocenně vnímám tedy i slova označující příslušníky emigrace – emigrant, exulant a uprchlík, respektive utečenec. (Viz též PÁNKOVÁ, Lucie. *Německá emigrace ve třicátých letech 20. století. Příklad meziválečné Prahy a Paříže 1933-1938/1939*. In: *Documenta Pragensia*, č. 20. Praha: Archiv hl. města Prahy, 2002, s. 259-260). Zpravidla se emigrací označuje (nucené) vystěhování vylučující pozdější návrat (situace typická zejména pro židovskou emigraci), exilem pak vynucený a nedobrovolný pobyt v zahraničí, určený pozdějším návratem. Což se týkalo zejména politické a části kulturní emigrace (Viz KROHN, s. XII.). Sami badatelé však podotýkají, že se podobné definice vždy vzpírají realitě, a často proto ustupují od jednoznačného dělení. Naproti tomu stále operují s rozlišováním emigrace dle příčin odchodu z nacistického Německa na židovskou, politickou a kulturní, respektive vědeckou a hospodářskou. Tuto typologii v zásadě zachovávám, byť v konkrétních případech upozorňuji na její nedostatečnost, danou prostupností skupin. Viz např. poznámka č. 7 – kulturní emigrace opouštěla Německo také z politických či rasových důvodů či z obou příčin zároveň.

rušení základních politických práv a pronásledování těch, kteří se režimu znelíbili. Uprchlíky se stávali lidé stíhaní z rasistických, náboženských, světonázorových i politických důvodů,⁶ ovšem také ti, kteří nemohli pro své kritické smýšlení v nacistickém Německu dále působit, ať už to byli publicisté, vědci nebo umělci.⁷ Největší skupinu tvořily osoby židovského původu, odhaduje se, že do konce roku 1938 jich opustilo území Německa na 170 tisíc.⁸

Emigrace probíhala v několika vlnách. Někteří, především Židé, ale také příslušníci německé buržoazie, odcházeli již ve druhé polovině roku 1932 – vedeni nejčastěji snahou zachránit a zajistit svůj majetek ve stabilnějších zemích. Otázkou však je, zda se má tato skupina vůbec mezi emigraci začleňovat.⁹ O první emigrační vlně se proto hovoří v souvislosti s Hitlerovým uchopením moci, prvním politickým pronásledováním a antisemitskými zákony.¹⁰ Zejména komunistů a jejich tisku se dotkly represe po požáru Říšského sněmu 28. února 1933. V jejich důsledku pak chybělo 81 komunistických a 26 sociálnědemokratických poslanců při hlasování o zmocňovacím zákonu, který umožnil vládě vydávání zákonů (i těch pozměňujících ústavu) bez účasti Říšského sněmu a Říšské rady. Židé pocítili nenávist režimu již v dubnu 1933, kdy říšský ministr lidové osvěty a propagandy Joseph Goebbels zorganizoval první židovský bojkot a byl přijat zákon, který umožňoval odstranit neárijské úředníky z jejich míst.¹¹ Názornou výstrahou nežádoucím intelektuálům bylo květnové „pálení neněmeckých spisů“; nepohodlné osoby, mezi jinými i fyzik Albert Einstein, byly v létě téhož roku zbaveny německého občanství.

⁶ Podrobněji k politické emigraci RÖDER, Werner (a). Die politische Emigration. In: KROHN, s. 21-23. Uvádí zhruba 30 tisíc politických uprchlíků z Německa do roku 1939, ovšem včetně rakouské emigrace po německém anšlusu a emigrace z německých oblastí Československa. Směrodatnější pro tyto účely bude tamtéž uvedený odhad počtu 16 až 19 tisíc politických uprchlíků pro rok 1935 (zřejmě včetně 6000 polit. utečenců ze Sársky po referendu 13. ledna 1935).

⁷ STEPHAN, Alexander. Die intellektuelle, literarische und künstlerische Emigration. In: KROHN, s. 31-32. Stephan uvádí, že při velmi hrubých odhadech opustilo Německo více než 10 tisíc příslušníků vědeckých, technických, publicisticko-literárních i uměleckých profesí, a to jak z politických a/ nebo rasových důvodů či jako kulturní disidenti (období blíže neurčeno, zřejmě 1933-1945). Exilových zástupců z oblasti literatury, publicistiky a tisku je odhadováno na 2500, z rozhlasu pak 600. Z vysokoškolských a vědeckých institucí je to zhruba 2000 lidí. K tomu se přidávají vyhnání umělci z oblasti divadla (4000), filmu (2000), fotografie (200) a tance (120), zatím zůstává nekonkretizován počet osob z výtvarných, hudebních a dalších uměleckých oborů. Srovnej RÖDER (b), s. 349, který z umělecké a hospodářské oblasti odhaduje více než šest tisíc osob.

⁸ RÖDER, Werner (b). Die Emigration aus NS-Deutschland. In: BADE, Klaus, J. (Hrsg). *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland*. München: 1992, s. 348. Jde o součet uprchlických skupin z Německa, které Roder uvádí pro každý rok od nacistického nástupu k moci. Nepočítá zde s židovskou emigrací z Rakouska po roce 1938, jež činila 150 000 lidí, či z Československa (33 tisíc osob). Jako celkový počet německy mluvící židovské emigrace z území střední Evropy odhaduje 450 000 - 600 000 lidí.

⁹ CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Die deutsche antifaschistische Emigration in der Tschechoslowakei (1933-1934)*. Historica XII. Separatum. Praha: Academia, 1966, s. 150-151.

¹⁰ BADE, s. 262.

¹¹ Šlo o „zákon na obnovení úřednictva z povolání jakožto stavu“ ze 7. dubna 1933, právní základ pro odstranění „neárijských“ úředníků z jejich míst. Viz MÜLLER, Helmuth et al. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 279.

Druhá vlna emigrace následovala po norimberských zákonech z roku 1935 („říšský občanský zákon“ a „zákon na ochranu německé krve a německé cti“), jimiž se Židé stali občany s menšími právy. Nejsilnějším podnětem k masovým útěkům však byla tzv. křišťálová noc v listopadu 1938, noc násilností, pálení synagog, ničení obchodů. Vedla k odchodu zhruba čtyřiceti tisíc Židů ještě do konce roku 1938, které následovalo 75 000 – 80 000 lidí roku 1939.¹²

I. 2. Volba Československa

V první fázi po nacistickém uchopení moci uprchlíci nejčastěji směřovali do sousedních zemí Německa, vedeni vírou, že diktatura je dočasná a do své země se brzy vrátí. Z možných cílů emigrace patřilo Československo spolu s Francií, Nizozemskem a Sárskem, jež do ledna 1935 spravovala Společnost národů, v první polovině 30. let k těm nejdůležitějším.¹³ V meziválečné střední Evropě, kde se stále výrazněji prosazovaly totalitní a fašistické tendence, ať už to bylo Horthyho Maďarsko, Beckovo Polsko či Dollfusovo Rakousko,¹⁴ nabízelo demokratické zřízení, jež již prokázalo vstřícnost vůči emigrantům z Ruska a Polska. Autoritativní pravicové režimy ideologicky blízké třetí říši panovaly i v Itálii, Jugoslávii a Portugalsku.

Výhodou Československa byla krátká vzdálenost z Německa i liberální vstupní podmínky: k přechodu německo-československé hranice stačil uprchlíkům platný cestovní pas, neboť mezi zeměmi neplatila vízová povinnost. Ani ilegální cesta nepředstavovala zvláštní potíže, Československo a Německo dělila dlouhá a nepřehledná hranice bez ostnatého drátu. Velký význam ve volbě Československa měl i fakt, že v Českých zemích žila početná německá menšina, jež podle sčítání lidu v roce 1921 tvořila přes třicet procent

¹² BENZ, Wolfgang. Die jüdische Emigration. In: KROHN, s. 6.

¹³ Zeměmi vyhledávanými emigrací až v další řadě byly Belgie, Lucembursko, Dánsko, Švédsko, Norsko, Švýcarsko a do vypuknutí občanské války roku 1936 také Španělsko. Velká Británie získala na významu teprve na konci 30. let, Sovětský svaz sice od počátku přijímal uprchlíky, ale téměř výlučně jen komunisty. Podrobněji viz *Zufluchtsländer: Arbeits-und Lebensbedingungen im Exil. Einleitung*. In: KROHN, s. 129.

¹⁴ Maďarsko se stalo zemí pravicové diktatury už s příchodem admirála Miklóse Horthyho do funkce „zemského správce“ 1. března 1920, v důsledku hospodářské krize se posílily totalitní a fašistické tendence, vedle spolupráce s Itálií, sledované již od Mussoliniho příchodu k moci, se Maďarsko hospodářsky a politicky přimklo k Německu – nositeli proněmeckého kursu byli zejména premiéři Gömbös, Darányi a Imrédy. V případě Polska byla diktatura maršála Pilsudského nastolena po převratu roku 1926, tvrdou linii posílila vláda plukovníka Slawka (1930), proněmecký charakter nabrala politika zejména s příchodem Hitlera k moci a převzetím funkce ministra zahraničí Józefem Beckem (1932-1939). V Rakousku byly omezeny demokratické svobody po státním převratu kancléře Engelberta Dollfusse v březnu 1933, klerofašistický kurz byl potvrzen po krvavém potlačení socialistického odporu v únoru 1934. Viz DURMAN, Karel – SVOBODA, Miloslav. *Slovník moderních světových dějin*. Praha: Svoboda, 1969, s. 316-317, 414-415; 438-439.

obyvatelstva.¹⁵ Začlenění emigrantům usnadňovalo nejen jazykové, ale i kulturní a společenské prostředí: vycházely zde německé noviny a časopisy, působila německá nakladatelství, divadla, fungovaly německé školy.

Odhaduje se, že v Československu v letech 1933-1938 našlo přechodné či dlouhodobé útočiště 10 až 20 000 německých uprchlíků.¹⁶ Podle oficiálních policejních statistik, které ovšem vypovídají o přihlášených cizincích a opírají se především o údaje pomocných organizací, se počet německých emigrantů v tomto období pohyboval v měsíčním průměru mezi 1200 a 1500.¹⁷ Nejvyšší stav nastal 1. listopadu 1934, kdy bylo hlášeno 2014 utečenců. Podle Národního komitétu pro německé uprchlíky přijalo Československo do poloviny července roku 1937 9000 uprchlíků, z nichž 7000 pokračovalo do dalších zemí.¹⁸

Rakouských emigrantů, kteří po únoru 1934 utekli před Dollfussovým polofašistickým režimem, se uvádí kolem 2000.¹⁹ Směřovali zejména do Brna, po krátkém pobytu však pokračovali dále do Švýcarska, Francie, Skandinávie či Sovětského svazu, jejich počet postupně klesl na několik stovek.

I. 3. Podmínky azylu

Příliv německých emigrantů se nicméně nesetkal s nejspíšejší vnitropolitickou konstelací – na počátku roku 1933 vláda odrážela útok českých fašistů na brněnské kasárny, v létě téhož roku v Československu kulminovala hospodářská krize, jež omezila průmyslovou výrobu a zvýšila nezaměstnanost. To nahrávalo pravicovému českému tisku, který v aktivitách emigrantů viděl ohrožení vztahů se silným sousedem a konkurenci

¹⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl první. Druhé, opravené vydání. Praha: Libri, 2003, s. 88. Nicméně z celkového počtu obyvatel Československa 13 613 000 uváděných pro rok 1921 bylo 6 850 000 Čechů (51%) a 3 123 000 Němců (23, 4%). Srovnej ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1998, s. 589.

¹⁶ HEUMOS, Peter. Tschechoslowakei. In: KROHN, s. 413. Informaci o počtu až do 20 000 lidí uvádí i Werner Röder. Viz RÖDER, Werner (c). *Drehscheibe – Kampfposten – Fluchtstation*. In: BECHER, Peter – HEUMOS, Peter (Hrsg). *Drehscheibe Prag. Zur deutschen Emigration in der Tschechoslowakei 1933-1939*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1992, s. 15.

¹⁷ BLODIG, Vojtěch. Die tschechoslowakischen politischen Parteien und die Unterstützung der deutschen und österreichischen Emigration in den 30er Jahren. In: GLOTZ, Peter – POLLOK, Karl-Heinz, (Hrsg.). *München 1938. Das Ende des alten Europa*. Essen: R. Hobbing, 1990, s. 253. Ještě 1. srpna 1938 bylo v Československu přihlášeno 1432 emigrantů z Německa.

¹⁸ HYRŠLOVÁ, Květa (a). Die ČSR als Asylant. Historisch-politische Voraussetzungen. In: BECHER – HEUMOS, s. 36.

¹⁹ Srovnej HEUMOS, s. 413; BLODIG, s. 269 – podle hlášení policejního ředitelství v Brně tam přišlo celkem 1923 rakouských uprchlíků, část z nich se vrátila zpátky do Rakouska. Michal Frankl ve studii *Azyl nebo dočasné útočiště?* nicméně uvádí, že oficiálně nahlášených rakouských uprchlíků bylo zhruba 300, před anšlusem Rakouska jich na československém území pobývalo pouze sto. FRANKL, Michal. *Azyl nebo dočasné útočiště?* In: MÍŠKOVÁ, Alena (vedoucí týmu). *Exil v Praze a Československu 1918-1938*. Praha: Pražská edice, 2005, s. 57.

v hospodářském životě. Takto například před údajným roztahováním emigrantů a jejich piklemi varoval 10. srpna 1933 Polední list.

*Stačí se podívat po Praze a vidíme činnost německých utečenců. Stánky novin jsou přeplněny jejich tiskovinami. Resoluční boj proti Hitlerovi je jimi organisován od nás. Boj socialistů s Hitlerem budiž, nemá na něm však zájem republika. Mlčeli jsme k boji proti Mussolinimu, proti Pilsudskému, odstonal to vždy stát, nemůžeme mlčeti k boji proti dnešnímu Německu. Stát nemá zájmů emigrace. Naši socialisté jsou oslňováni emigrací. Ztotožňují své zájmy s ní. Do této situace se nesmíme dostati, neboť ona není zájmem státu.*²⁰

Němečtí uprchlíci byli proto přijímáni obezřetněji než předtím ruská a ukrajinská emigrace, která v očích politiků nebyla spojena s tak velkým zahraničněpolitickým rizikem.²¹ O jistých potížích se zmiňuje ve svých vzpomínkách i Kurt R. Grossmann, iniciátor pražského pomocného komitétu Demokratická péče o uprchlíky:

Ahnten die Ligahumanisten die Grosse des Problems – in einem Lande mit einer Arbeitslosigkeit von 700 000, mit einem viel niedrigeren Lebensstandard als dem des Fluchtlandes und welches sich aus den Tagen der österreich-ungarischen Monarchie noch immer nicht verschiedener unangenehmer Methoden eines Polizeistaates entledigt hatte?

*[...]Wir lernten bald, dass die politische Struktur der ČSR nicht unseren Vorstellungen der Masaryk-Benesch-Republik entsprach.*²²

Kritiku mladé československé demokracie lze ostatně odečíst i ze stránek měsíčníku Ligy pro lidská práva Aufruf, který rozeznával nebezpečnou nápodobu fašistických metod v „parlamentárním zmocňovacím principu“, odklonu od „ústavou zaručované tiskové svobody“, diskutovaném zákazu komunistické strany a „výjimečné pravomoci policejního aparátu, která vůbec není demokratická.“²³

Na československé politické scéně se v otázce emigrantů střetávaly protikladné tendence,²⁴ na jedné straně představované liberálním ministerstvem zahraničí a na druhé konzervativním ministerstvem vnitra. Proti emigrantům vystupovali i čeští fašisté, národní demokraté, slovenští a sudetoněmečtí nacionalisté. Antifašistické strany svůj postup

²⁰ KAHÁNEK, Ferdinand. Hnízdo podzemní revoluce proti Německu ve zbraslavské vile? *Polední list*. 9. srpna 1933, vydání ABC, roč. VII, č. 219, s. 1.

²¹ CESAR – ČERNÝ, s. 160.

²² GROSSMANN, Kurt R. *Emigration. Geschichte der Hitler-Flüchtlinge 1933-1945*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1969, s. 32.

²³ Citováno podle MAAS, Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. Band 4. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1990, s. 51. Zmiňovaná kritika v číslech časopisu Aufruf Nr. 11 1932/33; Nr. 6/7, 16, 19/20 1933/34.

²⁴ HEUMOS, s. 416.

nedokázaly sjednotit, byť snahy o to byly od počátku. Komunisté se již 14. března 1933 obrátili na socialistické strany s návrhem společného postupu v boji proti fašismu, přičemž zdůrazňovali nutnost zajištění azylového práva – ovšem neúspěšně.²⁵ Také jednání německých sociálních demokratů a komunistů v letech 1935 a 1936 o vytvoření jednotné fronty skončila pouze společným postupem v jednotlivých případech, kupříkladu v boji proti špiclům.²⁶

Přesto se československý přístup k většině německých a rakouských emigrantů dá označit – alespoň do poloviny 30. let – vesměs jako tolerantní. Na konferenci v Ženevě v létě roku 1936 se Československo jako jediný z patnácti zúčastněných států nepřipojilo k mezinárodní provizorní dohodě o uprchlících z Německa s vysvětlením, že jeho azylová politika je lepší.²⁷ Zásahu na tom měly i organizace pro pomoc emigrantům, které na veřejnosti vystupovaly proti excesům při zacházení s emigranty a intervenovaly u úřadů.

Kupříkladu německé velvyslanectví v listopadu 1936 referovalo do Berlína, že v letech 1935 a 1936 bylo mezi utečenci provedeno 92 zatčení a 98 vykázání z důvodů podezření ze špionáže, politické činnosti (zejména proti Německu), příslušnosti k mezinárodním organizacím, prošlé platnosti pasu či neuznání důvodu emigrace, nicméně že dotyční byli Sdružením k podpoře německých emigrantů hájeni tak úspěšně, že ve 33 případech byli zatčení propuštěni, ve 46 případech bylo vykázáním prodlouženo povolení pobytu, pěti bylo zrušeno vykázání a devíti po uznání důvodu k emigraci uděleno povolení k pobytu.²⁸

První souhrnná instrukce zabývající se německými emigranty, vydaná ministerstvem vnitra v červnu 1933, se zdála vstřícná: umožňovala německým občanům utíkajícím z nacistického Německa volně se zdržovat v Československu, pokud není proti jejich pobytu zásadních námitek z důvodu státní bezpečnosti.²⁹ Uprchlíkům bez platného cestovního pasu bylo nařízeno okamžitě žádat o povolení pobytu, na jehož základě mohl být vydán provizorní československý cestovní pas, s nímž mohli z ČSR vycestovat, takzvaný Interim pas. Jak však upozorňují Cesar a Černý, tyto cestovní doklady nebyly ostatními státy uznávány jako dostačující dokumenty a nijak v zahraničí neopravňovaly k delšímu pobytu, v nejlepším případě jimi šlo dosáhnout oprávnění k tranzitu. Údajně šlo spíše o pokus úřadů, jak se rychle zbavit nepohodlných osob.³⁰

²⁵ BLODIG, s. 256, KÁRNÍK, Díl druhý. První vydání. Praha: Libri, 2002, s. 211.

²⁶ Podrobněji o jednáních ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000, s. 38 a 43.

²⁷ HEUMOS, s. 416.

²⁸ RODER (c), s. 17-18.

²⁹ FRANKL, s. 57.

³⁰ CESAR – ČERNÝ, s. 162-163.

Ukotvit právně termín azyl se pokoušel Šaldův komitét ve spolupráci s dalšími pomocnými organizacemi, které od roku 1934 připravovaly zákon o právu azylu pro politické emigranty v Československu. Návrh podaný komunistickými senátory, který zamezoval vyhoštění uprchlíků, však nebyl přijat.³¹ Ministr vnitra se ovšem 5. října 1934 vyslovil pro stejné nakládání s politicky a rasově pronásledovanými a nařídil, že úřady německé občany neárijského původu nesmějí vykázat do Německa, i když půjde o politické utečence a i kdyby dotyční rozvíjeli rozsáhlou politickou činnost nebo se vměšovali do vnitřních záležitostí. Kurt Grossmann podotýkal, že tím bylo prakticky uznáno azylové právo, byt nemělo právní zakotvení.³²

V březnu roku 1935 byl přijat zákon o pobytu cizinců, který určil povinnost žádat státní policejní úřady o povolení k pobytu, pokud se uprchlík na československém území zdržoval déle než dva měsíce, a také mohl teritoriálně omezit pobyt cizinců.³³ Pobyt byl nicméně udělován s podmínkou, že zde dotyčný nesmí být výdělečně činným a je povinen zdržovat se jakékoliv politické činnosti.³⁴

Pracovní uplatnění emigrantů reguloval zákon o ochraně domácího trhu práce z března roku 1928, který umožňoval zaměstnávání cizinců jen ve výjimečných případech.³⁵ Těmi byla například v Československu dosud neprovozovaná výroba nebo založení exportního podniku, který bude prospěšný domácí výrobě a obchodu.³⁶ Vykonávat se dala též svobodná povolání za předpokladu, že dotyčný nebude zaujímat místa na úkor pracovních sil domácích. I v těchto případech však byla rozhodnutí zemských úřadů, které o zaměstnávání rozhodovaly, nevyzpytatelná. Kupříkladu německému novináři Wolfgangu Bretholzovi³⁷ dal pražský zemský úřad v listopadu 1933 povolení, ovšem v únoru 1935 stejnou žádost zamítl a teprve po odvolání k ministerstvu sociální péče bylo zaměstnávání v pražském německém listě vyhověno. Další možností bylo podnikání s živnostenským oprávněním, i

³¹ KÁRNÍK. Díl druhý. S. 218-219; Viz též ČERNÝ, Bohumil. *Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933 až 1939*. Praha: Lidová demokracie, 1967, s. 28-29.

³² GROSSMANN, s. 43.

³³ Viz též FRANKL, s. 59.

³⁴ Sbírka zákonů a nařízení, č. 52/1935: Zákon ze dne 28. března o pobytu cizinců.

³⁵ Sbírka zákonů a nařízení, č. 39/1928. Zákon ze dne 13. března o 1928 o ochraně domácího trhu práce. Paragraf 8 zákona určoval, že povolení lze udělit tehdy, a) když to v jednotlivých případech připouští stav domácího trhu práce nebo toho vyžadují důležité zájmy národohospodářské; b) nebo když jde o takový zvláštní druh zaměstnání nebo výkonu, pro který nelze získati sílu domácí; c) anebo konečně, mluví-li pro udělení povolení mimořádné důvody z hlediska poměrů rodinných nebo osobních.

³⁶ CESAR – ČERNÝ, s. 161.

³⁷ K jeho osobě podrobněji v oddílu Redakce. Rozhodnutí pražského zemského úřadu a odvolání redakce viz NA. PŘ 1931-1940. Kar. 4934. Sig. B 2848/16 Bretholz.

tomu se však úřady snažily zabránit. Tyto podmínky nutily řadu emigrantů pracovat ilegálně, případně se v podnicích stávali tichými společníky.³⁸

Aktivity zejména politického exilu nezůstaly bez odezvy z nacistického Německa, které proti emigrantům vystupovalo četnými demaršemi a protesty. V srpnu 1933 si německé velvyslanectví v Praze stěžovalo, že československá vláda jedná s německými emigranty s vyslovenou benevolencí.³⁹ V prosinci téhož roku na ministerstvo zahraničí směřovala nota proti „mír ohrožujícímu řádění mezinárodní sociální demokracie“ na československém území.⁴⁰ Potyčky na československo-německé hranici mezi německými celníky a kurýry pašujícími na území Německa ilegální materiál byly téměř na denním pořádku. V srpnu roku 1934 referovalo dráždanskobudyšínské krajské hejtmanství říšskému ministerstvu vnitra, že marxistická podvratná činnost přichází pro tento okres zejména z Československa, přičemž letáky jsou přes hranice pašovány na několik způsobů: pěšky, autem i prostřednictvím vzkazů v lahvích, které se vhadzují do řek směřujících do Saska. Vzkazy přicházejí také poštou, ať už adresovány na konkrétní osoby či jako balíčky pro hostince a výčepy.⁴¹ Protesty však často byly zodpovídány s poukazem na demokratické svobody či s odůvodněním, že o ilegálních aktivitách se nic neví.⁴²

Německo však nespolehalo jen na diplomatickou intervenci, proti emigrantům bojovalo i přímými zásahy: s tajnými úkoly a falešnou identitou přicházeli do Československa nacističtí agenti a špiclové. Na jaře 1933 se objevily informace o vytvoření nacistické centrály pro pronásledování emigrantů, přičemž jména některých agentů se podařilo odhalit a zveřejnit tiskem.⁴³ V létě 1933 vyšly najevo plány na únos Otto Welse z předsednictva německé sociální demokracie, ve stálém ohrožení byl vedoucí Schwarz Front Otto Strasser. Na konci srpna 1933 byl v Mariánských Lázních zavražděn filozof Theodor Lessing, z nádraží v Železné Rudě byl v dubnu 1935 odvečen německý uprchlík Josef Lampersberger, známý je i případ studenta Helmuta Hirsche, zatčeného při jeho cestě do Německa a popraveného na základě zinscenovaného obvinění.⁴⁴

³⁸ FRANKL, s. 59.

³⁹ RÖDER (c), s. 17.

⁴⁰ SEEBACHER-BRANDT, Brigitte. Die deutsche politische Emigration der Tschechoslowakei. In: GLOTZ – POLLOK, s. 240.

⁴¹ ECKERT, s. 74.

⁴² RÖDER (c), s. 17.

⁴³ BLODIG, s. 258.

⁴⁴ Podrobněji k jednotlivým případům ČERNÝ. Vražda Formise s.138-151, případ Helmuta Hirsche s.154-158 a Josefa Lampersbergera s.105-110, přípravy akce proti Otto Strasserovi s. 124-125. Viz též ČAPKOVÁ, Kateřina. Československo jako útočiště uprchlíků před nacismem? In: MÍŠKOVÁ, s. 139.

Říšskoněmecké úřady se také pokoušely o spolupráci s československými policejními složkami. Německé velvyslanectví v Praze navrhlo ministerstvu zahraničí, aby policie obou zemí řešila případy zadržených emigrantů v přímých jednáních, bez diplomatických průtahů. Tento návrh byl odmítnut, Seebacher-Brandtová⁴⁵ nicméně upozorňuje, že část policie postupovala společně s gestapem již dlouho před nacistickým vpádem do Československa.

Stále patrnější tlak nacistického Německa opírajícího se o Henleinovo hnutí, ale i západních velmocí na vnitřní záležitosti Československa dával argumenty obavám, že působení emigrace může být přítěží. Takto varoval před politickou aktivitou emigrace v březnu roku 1936 list Venkov:

*Emigrace, ať už její kvalita je jakákoliv, nemůže přispívati k dohodě, poněvadž je předpojatá. Vedle toho plyne politické nebezpečí z emigrace, poněvadž pravidelně do ní vniknou často velmi podezřelé živly. Nemůžeme trpěti, abychom dělali ohnisko a semeniště odporu a propagandy proti kterémukoliv státu. Nevyhýbáme se pohostinství, ale vylučujeme aktivní politickou činnost emigrace.*⁴⁶

Od roku 1937 se začaly prosazovat restriktivnější tendence. Jejich příkladem byl plán československého ministerstva vnitra z léta 1937 soustředit emigraci v osmi vybraných okresech na Českomoravské vysočině, a zabránit jí tak v politické činnosti proti Německu. Vše se však mělo dít co možná potichu a nenápadně. Tato důvěrná komunikace pak 15. září 1937 probíhala mezi pražským zemským úřadem a policejním ředitelstvím ve věci německého emigranta Bernharda Menneho, který ve své žádosti o povolení k pobytu zdůraznil, že jako přispěvatel a spisovatel nemůže v jiném než pražském okrese existovat.

Zemský úřad nehodlá uděliti stran další povolení k pobytu dle zák. č. 52/1935 Sb. z. a n. v tamním správním obvodě. O tom budiž žadatel protokolárně vyrozuměn a vyslechnut, zda svou žádost pozmění v tom smyslu, že žádá povolení pobytu dle výše uvedeného zákona v obvodu některého jiného politického úřadu I. stolice mimo pohraniční pásmo, stanovené vládním nařízením č. 155/1936 Sb. z. a n.

K tamní ryze interní informaci se podotýká, že v úvahu by přicházely pouze politické okresy Humpolec, Kamenice n./L., Německý Brod a Pelhřimov. Tato posléze uvedená

⁴⁵ SEEBACHER-BRANDT, s. 230.

⁴⁶ Zvýšená činnost říšskoněmecké emigrace v Československu? *Venkov*, 26. března 1936, roč. XXXI., č. 73, s. 3.

informace je určena výlučně pro tamní úřad a nelze se jí vůči straně v žádném případě dovolávat.⁴⁷

Přesun se však nepodařilo utajit před veřejností a po vlně protestů zejména levicového tisku a uprchlických organizací bylo od návrhu upuštěno.

Snahy omezit politické působení emigrace se dotkly především vydávání jejího tisku, na sklonku roku 1937 před vidinou zákazu ukončil činnost sociálnědemokratický časopis Neuer Vorwärts, pokračující poté ve vydávání v Paříži.⁴⁸ Jasným signálem ke změně situace byla razantní reakce na rakouskou emigraci po březnu 1938 a přesídlení předsednictva německé sociální demokracie z Prahy do Paříže v květnu 1938, o kterém bylo rozhodnuto již na přelomu roku 1937-1938.

I. 4. Nejednotný přístup

Přes všechny oficiální prohlášení se přístup československých úřadů i pomocných organizací k uprchlíkům nedá označit za jednotný. Neexistence jednotné koncepce azylu umožňovala policejním úřadům, které rozhodovaly o udělení pobytu, upřednostňovat určité skupiny emigrantů před dalšími.⁴⁹

Vstřícnost mohli očekávat takzvaní repatrianté či reemigranti, lidé s československou státní příslušností, kteří se po době strávené v Německu vraceli zpátky do Československa. Byla mezi nimi i řada známých levicově orientovaných intelektuálů, kupříkladu Hans Natonek, Egon Erwin Kisch, Franz Carl Weiskopf či Ernst Weiß. Výjimečné postavení měly i další významné osobnosti z uměleckého nebo vědeckého života a úzký okruh levicových politiků, zejména zástupců sociální demokracie, kteří měli oporu ve spřízněných stranách ve vládě. Kupříkladu sociální demokrat Erich Ollenhauer již v červnu 1933 obdržel pas platný do všech evropských států, jeho povolení pobytu bylo prodlužováno bez potíží a roku 1935 dokonce získal zbrojní pas, což by bez přímluvy nebylo možné.⁵⁰

⁴⁷ NA. PŘ 1931-1940. Kar. 8869. Sig. M 1890/66 Menne B. K jeho osobě podrobněji v oddíle Redakce.

⁴⁸ Dto, s. 241. Srovnej: Am 3. Dezember mußte er [Taub] seinen Freunden im Sopade-Büro – Wels, Vogel, Ollenhauer – mitteilen, daß das Verbot des „Neuen Vorwärts“ unmittelbar bevorstehe; der Druck auf die ČSR komme nicht nur aus Berlin, sondern auch aus London. [...] Die Regierung in Prag und beide sozialdemokratischen Parteien, die deutsche wie die tschechische unter Hampl, wünschten die Einstellung der Druckerzeugnisse, ehe es zum offiziellen Verbot komme: die Grenzarbeit werde unberührt bleiben, meinte man. Die Sopade beugte sich dem Wunsch und kam am Heiligabend 1937 überein, den „Neuen Vorwärts“ zum Jahresende einzustellen und künftig in Paris erscheinen zu lassen.

⁴⁹ Následující typologie nejednotného přístupu čerpá zejména z dělení Kateřiny Čapkové. Viz ČAPKOVÁ, s. 143-144.

⁵⁰ SEEBACHER-BRANDT, s. 232.

Ostrý přístup naproti tomu od počátku čekal komunistické emigranty, v jejichž aktivitách československé úřady spatřovaly ohrožení vnitřní bezpečnosti. Prezidium ministerstva vnitra vydalo 1. března 1933 nařízení, v němž upozorňovalo na očekávaný příliv komunistických uprchlíků, kteří zde budou hledat útočiště před nacistickou perzekucí po požáru Říšského sněmu. Zdůraznilo, že příchod podobných rozvratných živlů je neslučitelný se zájmy státní bezpečnosti a požadovalo, aby kontrola na státních hranicích byla zosílena a zesílena.⁵¹ Hraniční orgány měly zabránit komunistickým exponentům vůbec překročit hranice, a to bez ohledu na to, zda dotyční měli platný cestovní pas. V případě, že by se komunistický či jiný nevídaný uprchlík již nacházel na československém území, měl být vykázán z území státu, v zásadě poslán zpět do Německa.⁵²

I když tyto instrukce pronikly na veřejnost a komunističtí poslanci interpelovali vládu, excesy proti komunistům pokračovaly, viz případy Otta Maxe Gäbela, který byl „na vlastní přání“ vykázán zpět do Německa, a Richarda Rieseho, kterého před vyhoštěním zachránil zásah Ligy pro lidská práva.⁵³ Frankl uvádí, že podle zprávy pražského policejního ředitelství z počátku listopadu 1934 bylo do té doby vyhoštěno 49 německých uprchlíků a 4 rakouští, proti dalším bylo zakročeno trestním stíháním nebo byli za drobné přestupky pro nehlášení pobytu potrestáni administrativně krátkými tresty vězení nebo pokutami.⁵⁴

Teprve po stížnostech na případy vracení komunistických emigrantů do Německa, vydalo ministerstvo vnitra v říjnu 1934 nařízení, podle něhož neměl být žádný ze zadržených emigrantů při přechodu československé hranice vydán zpět do Německa, ale vykázán do země jeho volby, emigrantům bez řádných osobních dokladů mohl být dokonce povolen dočasný pobyt.⁵⁵ Nicméně v lednu 1936 na základě interpelace komunistických senátorů Karla Kreibicha a Františka Nedvěda musel ministr vnitra Josef Černý vysvětlovat postup proti emigrantům, kteří zde rozšiřovali politické tiskoviny. Při úředním jednání s nimi prý bylo hrubě zacházeno, dokonce vyhrožováno vyhoštěním do Německa či Polska.⁵⁶

⁵¹ CESAR – ČERNÝ, s. 156-157.

⁵² Dtto. Podle zmíněného nařízení mohl být zadržený emigrant dle možností vyhoštěn do jiné sousední země v případě, kdy by namítal, že mu v Německu hrozí pronásledování pro politickou činnost; pokud by se však i po vykázání pokoušel o přechod československých hranic, měl být poslán přímo do Německa.

⁵³ CESAR – ČERNÝ, s. 158.

⁵⁴ FRANKL, s. 57.

⁵⁵ CESAR – ČERNÝ, s. 164.

⁵⁶ Viz *Senát Národního shromáždění R. Čs. r. 1936. Tisk 113. Odpověď ministra vnitra na interpelaci senátorů Kreibicha, Nedvěda a soudr. stran zacházení s emigranty*. Datováno 31. lednem 1936. [online] Citováno podle stavu z 10. září 2005. Dostupné z <http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/4vo/tisky/T0113_00.htm>

Podřízené úřady jsou nuceny věnovati politickým emigrantům zde se zdržujícím svoji pozornost, neboť opětovně bylo zjištěno, že mnozí z nich zneužívají svého pobytu zde k tomu, aby nepřipustným způsobem zasahovali do zdejších politických poměrů nebo vyvíjeli činnost, přičítají se platným předpisům. Tak bylo právě při prohlídce v kuchyni emigrantů v Praze II. v Žitné ulici č. 10 dne 4. května 1935 zjištěno, že návštěvníky

Opatření, kterými se pražská vláda snažila kontrolovat činnost komunistů, však proti jejich metodám ilegálního boje nebyla zpravidla příliš účinná, při pohraniční kontrole či hlášení na policejních úřadech komunisté nepříznávali svou politickou orientaci.⁵⁷

Ještě přísnější přístup se týkal rakouských emigrantů po anexi Rakouska v březnu 1938, kdy Československo pro rakouské občany okamžitě zavedlo vízovou povinnost. Zpočátku byl utečencům povolen pobyt jen na několik dnů, o několik měsíců později dokonce nastalo skupinové vypovídání uprchlíků zpět do Rakouska.⁵⁸ Takto informovalo ústředí podpůrné organizace Solidarita v oběžníku z 15. března 1938 o praktickém úkolu převzít a postarat se o novou emigraci, tuto povinnost přitom považovalo za zcela samozřejmou.

Dále je třeba informovati všechny naše funkcionáře o následujícím: Vláda naší republiky rozhodla se/ prý z důvodů, aby nebyl dán Německu důvod k nějaké štvavé kampani/ nepřijímati emigraci z Rakouska. Skutečně byla také učiněná opatření na hranicích a v některých místech, jako v Břeclavi a jinde, bylo rakouským emigrantům odmítnuto povolení vstupu do Československa a byli místy skoro násilím přinuceni vrátiti se do Rakouska. Rovněž v Bratislavě a okolí je hranice hermeticky uzavřena a přechod uprchlíků znemožněn.⁵⁹

Zatímco první bod zprávy uváděl, že emigraci je třeba pomoci bez ohledu na její náboženskou nebo politickou příslušnost, pátý bod zprávy konstatoval, že uprchlíci *nesmí býti posíláni do Prahy, ale ubytováváni v okresech a oblastech, kde právě jsou v patronátech. Je to nařízení úřadů, ale zároveň i náš zájem.*

Tento stav potvrzovaly i oběžníky Prezidia zemského úřadu z 22. června 1938, v nichž se upozorňovalo, *aby bývalí rakouští státní příslušníci, a to i když mají řádné cestovní doklady*

kuchyně jsou rozšiřovány různé, proti platným předpisům vydané tiskoviny nebo tiskoviny, jichž dovoz a rozšiřování v ČSR jest zakázáno. Mezi jinými byli při této příležitosti zadrženi i někteří emigranti v interpelaci jmenovaní, z nichž Erich Burkhardt, Vilém Grigutsch a Kurt Kramer byli již před časem právoplatně jako obtížní cizinci z ČSR vyhoštěni a přes to zde dále pobývali pod nepravými jmény. Ludvík Weinberger a Walter Schlag, rovněž při zmíněné prohlídce zadrženi, byli z ČSR vyhoštěni, ježto byli při této příležitosti usvědčeni z rozšiřování závadných tiskopisů, vydaných a vytištěných proti platným předpisům.

Schlag byl dopraven na státní hranice směrem, který si sám zvolil. Neodpovídá skutečnosti, že při úředním jednání bylo s ním zacházeno způsobem v interpelaci líčeným. Byl ovšem právě tak jako mnozí jiní právem napomenut pro hrubé a nepřístojné chování a odkázán do příslušných mezí. Tvrzení, že policejní úředníci zpravidla spílali emigrantům nejsprostším způsobem, není pravdivé.

[...] Podle ustáleného postupu úřadů nejsou vyhoštěnci nikdy předáváni, resp. odstraňováni do států, kde by jim vzhledem k jejich politické činnosti nebo příslušnosti hrozilo stíhání, nýbrž ponechá se jim pravidlem volba směru, kterým mají býti z Csl. republiky odstraněni. Tvrzení o výhrůžkách vydáním do Německa nebo Polska není proto správné. Německým emigrantům, kteří přijeli dne 9. května 1935 v doprovodu úředního orgánu do Českých Velenic, chtěly úřady umožniti odcestování přes Rakousko a Maďarsko do některého z balkánských států a nelze jim klásti za vinu, jestliže rakouské úřady nevpustily dotyčné emigranty do Rakouska.

⁵⁷ RÖDER (b), s 17, FRANKL, s. 57.

⁵⁸ ČAPKOVÁ, s.145 Autorka také uvádí, že devadesát procent rakouských uprchlíků tvořili Židé.

⁵⁹ NA. PP 1931-1940. P 84/31. Kar. 1144. Oběžník Solidarity č. 6 z 15. března 1938.

*/rakouské cestovní pasy/ nebyli vpouštěni na území československé vůbec.*⁶⁰ Výjimkami byli majitelé diplomatických pasů nebo doporučení československých zastupitelských úřadů, osoby v Československu trvale usazené, ale i ti, kteří zde vlastnili nemovitost nebo cestovali do Československa z hospodářských zájmů. Další oběžníky zpříšňovaly podmínky udělení doporučení příjezdu československým konzulátem.⁶¹

Další skupinu tvořili Židé s říšskoněmeckým občanstvím, kteří často nezískali povolení k pobytu. Policejní ředitelství je považovala za hospodářské uprchlíky, kteří nejsou bezprostředně ohroženi na životě. I když i jim vyšly vstříc pomocné organizace, snažily se je rychle přemístit do jiného azylového státu – mohlo je k tomu vést přání samotných uprchlíků, obava z vyvolávání antisemitských nálad nebo předpoklad, že se zde budou stejně jen obtížně začleňovat, že nedostanou pracovní a pobytové povolení. Čapková cituje zprávu o činnosti Komitétu pro pomoc židovským uprchlíkům za rok 1934, v níž jeho vedení důrazně odrazovalo německé Židy od plánované emigrace do Československa.⁶²

Nelehkou situaci měli v Československu také Židé s jiným než říšskoněmeckým občanstvím, často polským, jimž policejní ředitelství v principu povolení k pobytu neudělovala a tlačila na jejich rychlé vystěhování či vyhoštění.⁶³ Od jara 1933 nařizovalo ministerstvo vnitra, aby uprchlíkům z Německa s jiným než německým občanstvím nebyl povolován delší pobyt na československém území a aby byli donuceni k co nejrychlejšímu vycestování. Důvod? Jako občané třetího státu přece mohou hledat útočiště v zemi, jejíž občanství vlastní.

I. 5. Struktura emigrace

Podobně jako v případě počtu emigrantů se i v otázce jejich struktury stanovují konkrétní údaje velmi obtížně, a to zejména v oblasti profesní a sociální. Časopis *Přítomnost* 16. srpna 1933 přinesl v textu nazvaném „Řešení vystěhovaleckého problému“ následující složení německé emigrace: obchodníci a obchodní zřízení (40 %), řemeslníci a dělníci (34 %), spisovatelé a žurnalisté (11%), svobodná povolání (10 %), různá povolání (5 %).⁶⁴ Další vodítko představuje zpráva pražského policejního ředitelství z 2. listopadu 1934: *V celku –*

⁶⁰ Dtto. Oběžník Prezidia zemského úřadu v Praze, 22. června 1938 č.j. 43.375. Omezení příjezdu bývalých rakouských státních příslušníků do ČSR.

⁶¹ Dtto. Oběžník Prezidia zemského úřadu v Praze ze 6. srpna 1938, č. 54.473. Příjezd bývalých rakouských příslušníků do Československé republiky.

⁶² ČAPKOVÁ, s. 144. Volí jinou terminologii (zdroj mnou používaného názvosloví viz kapitola Podpora), komitét nazývá Židovským pomocným výborem.

⁶³ FRANKL, s. 58.

⁶⁴ SVOBODA, F. Řešení vystěhovaleckého problému. *Přítomnost*, 16. srpna 1933, R. X, č. 33, s. 527-528.

až na nepatrné výjimky – rekrutuje se říšskoněmecká emigrace ze středních nebo i vyšších společenských tříd. Nejčteněji jsou mezi nimi zastoupeni významní činitelé socialistických stran, levicoví intelektuálové, žurnalisti a spisovatelé, byrokracie, soc. demokratických a komunistických odborových organizací a političtí agitátoři.⁶⁵ Byť jde o údaje za krátké období, napovídají alespoň přibližnou představu. Zlomkovité informace přiznává ve své stati o Československu také Peter Heumos, podle něhož v Československu převažovali vyučení dělníci, řemeslníci, úředníci a osoby ve svobodném povolání.⁶⁶

Také zastoupení Židů je poněkud problematické a údaje se liší: Kurt Grossmann uvádí, že průměru činila židovská emigrace v republice 40 procent, zatímco podle Čapkové zde měli Židé jasnou většinu.⁶⁷ Jako jejich celkový počet se uvádí nejméně 5000 emigrantů, z nichž 4000 mezi rokem 1933 a dubnem 1938 pokračovalo do Palestiny.⁶⁸

Podíl politicky orientovaných⁶⁹ z německých a rakouských uprchlíků v Československu odhaduje Werner Röder až na 80 procent, z toho 79 procent považuje za levicově zaměřených. Uvádí 1500 trvalých azylantů (pro rok 1936), ovšem s výrazně vyššími čísly počítá u emigrantů, již se zde zdrželi jen krátce.⁷⁰ V souvislosti s tím označuje Československo za nejproletárnější ze všech azylových zemí a přisuzuje mu dvojí funkci: přestupní stanice a zároveň bojiště militantního politického exilu, do poloviny 30. let po Francii nejdůležitějším.⁷¹

V první řadě se Československo stalo zázemím pro ty, kteří odtud chtěli pokračovat ve vnitroněmeckém stranickém a třídním boji. Röder se také pokouší o přesnější politickou strukturaci na základě výčtu bezmála 700 německých a rakouských emigrantů zaznamenaných v Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration, kteří se dočasně zdrželi na území Československa. Nejsilnější zastoupení pak připadá na komunisty (spolupracovníci a funkcionáři strany a odborových organizací KPD 25 % a KPÖ 7 %) a sociální demokraty (SPD 17 % a rakouští socialisté 9 %), čtvrtinu tvořili spisovatelé, novináři, vědci a kulturní pracovníci, z nichž většina vykazovala silnou politickou inklinaci zejména ke komunistické straně.⁷²

⁶⁵ NA. PZÚ – AMV 207. Kar. 806, desky 207-806-8. Čj. 21. 425 pr. Zpráva z 2. listopadu 1934. Věc: Rakouští a říšskoněmečtí emigranti, počet a zkušenosti získané za jejich pobytu v Československu.

⁶⁶ HEUMOS, s. 419. Studii podrobněji se zabývající procentuálním zastoupením jednotlivých profesí v rámci německé emigrace v Československu jsem nenašla.

⁶⁷ GROSSMANN, s. 41, ČAPKOVÁ, s. 143.

⁶⁸ HEUMOS, s. 418. Werner Röder uvádí v případě židovského obyvatelstva 3000 rasově stíhaných emigrantů, kteří se v Československu usadili dlouhodobě. RÖDER (c), s. 15.

⁶⁹ Jde o pomocné dělení, řada politických emigrantů byla současně židovského původu.

⁷⁰ RÖDER (c), s. 15, viz též RÖDER (a), s. 23.

⁷¹ RÖDER (c), s. 21-22. Uvádí, že v roce 1936 měla Francie 9000 azylantů.

⁷² RÖDER (c), s. 22.

V květnu 1933 – ještě před červnovým zákazem strany nacisty – padlo rozhodnutí předsednictva Sociálnědemokratické strany Německa (SPD) přesunout práci strany do Prahy. Založilo zde exilové vedení pod názvem SOPADE (Vorstand der Sozialdemokratischen Partei Deutschland). Ústředí bylo v pražském Karlíně. SOPADE zde měla oporu jak v československé sociální demokracii, tak především v Německé sociálnědemokratické straně dělnické (DSAP), která byla také členem vládní koalice. Přátelské vztahy obou německých sociálních demokracií dokládá i fakt, že generální sekretář DSAP Siegfried Taub, vlastníci jako jeden z místopředsedů československého parlamentu diplomatický pas, již v lednu 1933 vyvezl ilegálně z Berlína do Prahy řadu dokumentů SPD.⁷³ Postupně též vznikaly stranické sekretariáty, příslušné pro někdejší stranické okrsky v Německu, kam byly distribuovány sociálnědemokratické tiskoviny. Podél česko-německých hranic jich bylo šest, a to v Trutnově, Liberci, Podmoklech, Karlových Varech, Stříbře a Nýrsku.⁷⁴ SOPADE disponovala tiskárnou a vydavatelstvím Graphia v Karlových Varech, kde od června 1933 tiskla týdeník Neuer Vorwärts, jehož zvláštní vydání na tenkém papíře ilegálně směřovalo na německý trh. SOPADE později přinášela i časopisy Zeitschrift für Sozialismus a Sozialistische Aktion či takzvané Grüne Berichte o situaci v Německu.

K transportu letáků a dalších ilegálních tiskovin, které byly vydány v Graphii, využívaly hraniční sekretariáty turisty, zimní sportovce, dělníky pendlující v pohraničních oblastech, výletníky, zaměstnance drah – tak se stávalo, že skupina studentů měla protihitlerovskou agitaci založenou ve spisech klasiků či leták stočený do cigarety.⁷⁵ Kromě sociální demokracie přemístily do Československa svou centrálu i německé odbory (Chomutov) a po únoru 1934 se v Brně konstituoval i zahraniční úřad rakouských sociálních demokratů (ALÖS), který zde působil až do 6. května 1938.

Němečtí komunisté (KPD) se do Československa stáhli bezprostředně po požáru Říšského sněmu v únoru 1933. Již od dubna 1933 v pohraničních oblastech fungovaly podpůrné body, pomocí nichž se do Německa dopravoval materiál a podpora pro ilegálně pracující komunisty, tato přeshraniční práce byla koordinována s československými komunisty.⁷⁶ Komunistická strategie konspirativního masového boje se opírala o přísnou disciplínu, političtí instruktoři žili izolováni od ostatních emigrantů a do Československa

⁷³ KRAFT, David. Politická emigrace – sociální demokracie. In: MÍŠKOVÁ, s. 120.

⁷⁴ KRAFT, s.121. Srovnej RÖDER (c), s. 25, SEEBACHER-BRANDT, s. 237. Bohumil Černý uvádí jiné složení hraničních sekretariátů, namísto Stříbře a Nýrska zahrnuje Plzeň a Železnou Rudu (ČERNÝ, s. 86), naproti tomu Heumos (HEUMOS, s. 417) mluví jen o čtyřech: Karlovy Vary, Trutnov, Nýrsko a Podmokly.

⁷⁵ RÖDER (b), s. 26.

⁷⁶ KRAFT, s. 125.

pašovali materiál.⁷⁷ Na jaře 1935 do Prahy přijeli členové komunistického politbyra Walter Ulbricht a Franz Dahlem, které na podzim příštího roku následoval Wilhelm Konen, který až do roku 1939 zodpovídal za komunistickou emigraci, včetně životních podmínek emigrantů a legalizace jejich pobytu.⁷⁸

V Praze a okolí fungovala i další exilová politická uskupení. Kupříkladu skupina odštěpených národních socialistů Schwarze Front (Černá fronta), již vedl Otto Strasser, až do roku 1935 člen NSDAP. V roce 1933 emigroval do Prahy, kde založil výbor Deutsche Revolution a od února 1934 vydával stejnojmenný časopis, který byl v malém vydání pašován na území Německa. Od listopadu 1934 fungoval také ilegální vysílač Schwarze Front v Záhoří u Prahy, který následujícího roku zničili němečtí agenti a zastřelili přitom inženýra Rudolfa Formise. Aktivní bylo i hnutí Volkssozialistische Bewegung Deutschlands, které na sebe upozorňovalo četnými přednáškami,⁷⁹ pražskou zahraniční kancelář zde založila opoziční sociálnědemokratická skupina Neu Beginnen (NB) vedená Walterem Lowenthalem a usilující o jednotnou socialistickou stranu. Padesátičlennou skupinu měla v Praze Socialistická dělnická strana Německa (SAP), založená roku 1931, jejíž centrála však byla v Paříži. O hraniční sekretariát v Karlových Varech se opírali Revoluční socialisté Německa (Revolutionären Sozialisten Deutschlands), v září 1937 se však skupina rozpadla. Kromě toho zde působily i organizace Ring bündischer Jugend, Christlicher Reichsbund für deutsche Freiheit, Ring deutscher Jungkatholiken a Revolutionäre Landvolk-Bewegung.⁸⁰

Prvotní optimismus exilových stran však postupně střídala deziluze. Víra, že se německý národ sám dokáže zbavit tyranie a že politický odpor najde v Německu širokou podporu, se ukázala mylná. Hitler posiloval své postavení, zaznamenal vnitropolitické i zahraniční úspěchy, získal důvěru napříč společnostmi. Spojení do Německa přitom ochabovalo, roku 1935 gestapo zničilo většinu ilegálních cest.⁸¹ Jak podotýká Röder, německý politický exil v Československu ztrácel své opodstatnění, smysl. Útočiště se naopak mohlo stát pastí, z níž se jen obtížně utíkalo.

Spätestens ab 1937 befand sich das Asylland Tschechoslowakei auf dem schnellen Weg vom Kampfposten und von der Drehscheibe des deutschen Exils hin zur immer präkeren Fluchtstation, in der Koffer nicht mehr ausgepackt und Koffer wieder geschnürt wurden.

⁷⁷ ECKERT, s. 37.

⁷⁸ KRAFT, s. 125.

⁷⁹ SEEBACHER-BRANDT, s. 236.

⁸⁰ HEUMOS, s. 418.

⁸¹ SEEBACHER-BRANDT, s. 238.

*Koffer für die Reise nach Paris und Moskau, aber auch an die spanische Bürgerkriegsfront und nach Südamerika, das nicht am ehesten den Handwerkern und Facharbeitern der sozialdemokratischen Emigration eine dauernde Zuflucht bot.*⁸²

I. 6. Podpora

Nejen azylové podmínky státu, ale také hmotná a finanční podpora významně určovaly život emigrantů v Československu, protože jen třetina z nich na své živobytí vystačila vlastními financemi.⁸³ Mezi těmi šťastnějšími byl například německý obchodník Friedrich Cassirer, který si po útěku z Německa mohl dovolit vložit 250 tisíc korun jako kapitál do nového listu Prager Mittag a jemuž navíc příbuzní zasílali měsíční rentu.⁸⁴ Mnohem typičtější byl však osud zaníceného komunisty a pozdějšího sociálního demokrata Heinricha Menneho, který byl odkázán na hmotnou podporu.⁸⁵ Ta přicházela zejména z levicově zaměřených, nestranických nebo židovských organizací, emigrantům však zdaleka nemohla zajistit někdejší úroveň, často ani nepokryla jejich základní potřeby.

V Československu působilo sedm hlavních pomocných organizací, z nichž jako první vznikla **Demokratická péče o uprchlíky** (Demokratische Flüchtlingsfürsorge)⁸⁶ se sídlem na pražských Příkopech. I když již 1. března 1933 vyzývala veřejnost k podpoře, oficiální ustavení je datováno 9. květnem. Založil ji pražský advokát Hugo Stein z podnětu Ligy pro lidská práva, jejím sekretářem byl Kurt Grossmann. Byla nestranická, což ji zvýhodňovalo v očích některých úřadů, z ministerstva zahraničí do srpna 1938 obdržela celkem 600 tisíc korun.⁸⁷ V získávání financí se obracela na německy mluvící liberální kruhy a zednářské lóže, již v únoru 1934 se však kvůli nedostatku finančních prostředků ocitla před zhroutením. Nejvyšší počet chráněnců, 295 lidí, měla v péči roku 1933, postupně jejich počet klesl na 150 a od roku 1937 činil pouhých 60 osob.⁸⁸ V letech 1933-1937 se jí podařilo zlegalizovat pobyt 4418 uprchlíků.⁸⁹

⁸² RÖDER (c), s. 29.

⁸³ BLODIG, s. 259, HEUMOS, s. 414.

⁸⁴ NA. PŘ 1931-1938. Kar. 5092. Sig. C 191/10 Cassirer. Podrobněji k jeho osobě v oddíle Redakce.

⁸⁵ NA. PŘ 1931-1940. Kar. 8869. Sig. M 1890/66 Menne B. Podrobněji k jeho osobě v oddíle Redakce.

⁸⁶ Zachovávám terminologii zavedenou Bohumilem Černým (ČERNÝ, s. 23-28), respektive jen upravuji pravopis slova sociálnědemokratická (dříve sociálně demokratická). Novější studie se od názvů pomocných organizací více či méně odchylují.

⁸⁷ GROSSMANN, s. 45.

⁸⁸ ČAPKOVÁ, s. 140.

⁸⁹ GROSSMANN, s. 46.

Známý byl i **Pomocný (Šaldův) komitét pro německé emigranty** (Hilfskomitee für Emigranten aus Deutschland). Jeho existenci podnítl literární kritik F. X. Šalda a působila v něm řada levicově zaměřených intelektuálů a osobností kulturního života, prostřednictvím řady kulturních pořadů, přednášek a diskusí upozorňoval na situaci emigrantů a získával pro ně podporu. I když byl deklarován jako nestranný, postupně v něm převážil vliv komunistů. Komitét měl pobočky často v příhraničních oblastech, finance čerpal z veřejných sbírek a darů, zejména z Anglie a Spojených států. Podle úředních odhadů tyto příspěvky vydaly v pozdějších letech zhruba 15 tisíc korun měsíčně.⁹⁰ V prvním roce své činnosti podpořil celkem 500 emigrantů,⁹¹ v průměru však opatroval na devadesát utečenců,⁹² jimž otevřel azylový dům v bývalém zámku Mšec u Slaného.

Emigrantům pomáhala i komunistická organizace **Rudá pomoc** (Rote Hilfe). Přestože Rudá pomoc byla v březnu roku 1932 na území Československa zakázána, ve své činnosti pokračovala ilegálně. Teprve v prosinci roku 1935, v návaznosti na československo-sovětskou dohodu o spolupráci, byla obnovena pod názvem **Solidarita – Sdružení na obranu práv a pro sociální pomoc** (Solidarität – Vereinigung zur Verteidigung von Recht und für soziale Hilfe). Zajišťovala především umístování uprchlíků do rodin, roku 1937 registrovala ve srovnání s dalšími organizacemi rekordních 550 uprchlíků.⁹³ Jednala v součinnosti s místními komunistickými organizacemi, s odborářskými, mládežnickými nebo kulturními institucemi pod komunistickým vlivem. Solidaritu vedli Theodor Bartošek, Rudolf Rabl a Jindřich Veselý, pobočky měla v jedenácti československých městech, kromě Prahy také na Moravě, Slovensku a Zakarpatské Ukrajině (Užhorod).⁹⁴

Z podnětu Rudé pomoci vzniklo počátkem roku 1936 **Sdružení k podpoře německých emigrantů** (Vereinigung zur Unterstützung der deutschen Emigranten), které pomáhalo zejména utečencům z řad dělníků a připravovalo jejich vycestování do Sovětského svazu, Francie a Jižní Ameriky. V jejím čele byli právníci Bohdan Bartošek a Ervín Munk,⁹⁵ azylový prostor byl nejprve zřízen ve Stodůlkách, později přibyla místa ve Zbuzanech a Strašnicích. Další emigranti byli ubytováni v rodinách stranických členů ve velkých průmyslových městech.⁹⁶

⁹⁰ CESAR – ČERNÝ, s. 172.

⁹¹ BLODIG, s. 261.

⁹² CESAR – ČERNÝ, s. 172.

⁹³ ČAPKOVÁ, s. 141.

⁹⁴ BLODIG, s. 259.

⁹⁵ ČAPKOVÁ, s. 140, CESAR – ČERNÝ (s. 172) uvádějí jako předsedu Theodora Bartoška, dále jako členku výboru komunistickou poslankyni Anežku Hodinovou-Spurnou.

⁹⁶ BLODIG, s. 260.

Z podnětu exilového vedení německé sociální demokracie SOPADE a DSAP vznikla **Sociálnědemokratická pomoc uprchlíkům** (Sozialdemokratische Flüchtlingshilfe), v jejímž vedení byl generální sekretář DSAP Siegfried Taub. Více než tři tisíce členů strany DSAP ze svého platu měsíčně přispívalo na podporu emigrantů. V letech 1933-1938 vydala DSAP na podporu více než dva miliony korun, což činilo 75 procent jejích příjmů z členských příspěvků v tomto období.⁹⁷ Péči o rakouské sociální demokraty, kteří v Československu hledali útočiště po událostech z února 1934, z větší části převzala československá sociální demokracie,⁹⁸ zatímco DSAP měla na starost uprchlíky z Německa.⁹⁹ V letech 1933-1938 podporovala organizace více než 1500 německých a rakouských uprchlíků, v průměru se starala o 240 osob.¹⁰⁰ Ubytování zajišťovala emigrantům především v Praze, azylové domy však měla například i ve Znojmu, Moravském Šternberku či u Karlových Var. Nejlepší podmínky však byly na Zbraslavi, v někdejší slavném hotelu Ritz. Našel tam útočiště i bývalý říšský kancléř Philipp Scheidemann, který zde napsal část svých pamětí; spisovatel Robert Grotzsch zde dal vzniknout románu *Wir suchen das Land*.

Vyhledávaný byl pro lepší finanční podporu a podmínky **Komitét při Jednotném svazu soukromých zaměstnanců** (Hilfskomitee des Einheitsverbandes der Privatangestellten), který řídil sociálnědemokratický poslanec Robert Klein. Zastiňoval však pouze uprchlíky, kteří byli v Německu členy odborových organizací. Měsíční příjem komitétu tvořil zhruba 20 tisíc korun, které pocházely z příspěvků sociálnědemokratických odborářských organizací a II. internacionály.¹⁰¹ Azylový dům měl v pražských Záběhlicích, zajišťoval vycestování do Švédska či Jižní Ameriky.

Při pražské židovské náboženské obci pak působilo několik organizací pro pomoc židovským uprchlíkům. **Sociální institut židovských obcí** (Sozialinstitut der jüdischen Gemeinden) zajišťoval hmotnou podporu a staral se především o židovské repatrianty; **Komitét pro pomoc židovským uprchlíkům** měl v péči zahraniční Židy, kteří chtěli zůstat v Československu; **Hicem**, který vedla Marie Schmolková, pomáhal emigrantům s jejich vycestováním především do Palestiny či latinskoamerických zemí – za dobu dvou let takto přesídlil na 2500 lidí.¹⁰²

⁹⁷ HEUMOS, s. 415.

⁹⁸ Kateřina Čapková (ČAPKOVÁ, s. 140) zmiňuje poměr dělení finanční pomoci určené rakouským sociálním demokratům jedna ku dvěma ve prospěch československé sociální demokracie.

⁹⁹ SEEBACHER-BRANDT, s. 247.

¹⁰⁰ ČAPKOVÁ, s. 140, CESAR – ČERNÝ, s. 174.

¹⁰¹ CESAR – ČERNÝ, s. 174.

¹⁰² CESAR – ČERNÝ, s. 175.

Hlavní finanční podpora židovských organizací pocházela ze sbírek československých židovských obcí a řádu B'nai B'rith,¹⁰³ ale také z příspěvků dobročinné organizace amerických Židů American Jewish Joint Distribution Comitee a British Central Fund. Různou formou tak komitáty dosáhly až na 70 tisíc korun ročně.¹⁰⁴ Pomoc však emigrantům nabídly i průmyslové podniky, jako Baťa, dále banky, zednářské lóže, křesťanské organizace (YMCA).¹⁰⁵

Všechny zmíněné podpůrné organizace zajímaly podobné otázky, zejména právní postavení emigrantů a prosazení azylového práva, otázka cestovního pasu, status novorozence, pracovní povolení. Administrativní proces přijímání nového emigranta popisuje Kurt Grossmann – uprchlíkovi komitát po přezkoumání jeho totožnosti vystavil evidenční list, sloužící jako doklad uznání dotyčnou organizací. Mimo to obdržel evidenční kartu nutnou pro komunikaci s úřady a žádost o udělení pobytu. V případě, že nevladnil pas, dostal další žádost s prosbou zdržovat se v republice bez pasu.¹⁰⁶ Komitáty zajišťovaly ubytování, stravování, oblečení i finanční prostředky, emigranti si mohli vybrat z úplné podpory či jen částečné v případě, kdy měli vlastní ubytování – dostávali pak měsíční příspěvky či potravinovou a jinou hmotnou výpomoc.

Celkem vynaložily pomocné komitáty v Československu v letech 1933-1939 odhadem 15 milionů korun. Průměrná podpora, jež se v letech 1933-1934 pohybovala kolem 35-40 korun týdně, však přesto nedosáhla ani na existenční minimum.¹⁰⁷ I když se organizace snažily šetřit například nocležným ve společných ubytovnách, v průběhu let se podpora stále snižovala – nejen pro vzrůstající počet emigrantů, ale také se obtížněji dařilo získávat finance ze sbírek, na čemž měla podíl i rostoucí apatie k uprchlíkům. Zatímco v březnu roku 1933 začínala denní dávka Demokratické péče o uprchlíky na 16 korunách, o tři měsíce později již klesla na jedenáct korun, v květnu roku 1934 to bylo 6.50 a v roce 1938 4.50 korun.¹⁰⁸

I do pomocných komitátů se promítaly napjaté vztahy československých levicových stran. Na jaře 1934 byli dokonce rakouští utečenci v táborech v Brně a jeho okolí vyhnáni poté, co odmítli komunistickou kritiku na chování rakouské sociální demokracie během únorového puče.¹⁰⁹ Organizace také narážely na řadu překážek a obstrukcí

¹⁰³ ČAPKOVÁ, s. 141.

¹⁰⁴ CESAR – ČERNÝ, s. 175.

¹⁰⁵ HEUMOS, s. 415.

¹⁰⁶ GROSSMANN, s. 42.

¹⁰⁷ HEUMOS, s. 415-416.

¹⁰⁸ GROSSMANN, s. 46.

¹⁰⁹ BLODIG, s. 268.

československých úřadů, na druhou stranu některé z nich byly neoficiálně podporovány prezidentem a ministerstvem zahraničí. Ve snaze sjednotit jejich postup vůči úřadům vznikl již na podzim 1933 Národní komitét pro německé uprchlíky (Comité National pour les Réfugiés provenant d'Allemagne), v němž zasedali vždy dva zástupci z každého komitétu. Jeho předsedkyní se stala Marie Schmolková, výkonným sekretářem Kurt Grossmann. Komitét zajišťoval centrální evidenci a kontrolu uprchlíků, jednal s československými úřady i s Úřadem vysokého komisaře pro německé uprchlíky, působícím při Společnosti národů.¹¹⁰

I. 7. Kultura

Přes všechnu váhu politického exilu byl československý azyl výrazně ovlivňován kulturní emigrací. Uvádí se, že právě Československo zpočátku nabízelo ty nejlepší podmínky literárnímu, uměleckému a intelektuálnímu exilu, jehož centrem se stala Praha.¹¹¹

Metropole mladého československého státu se slovy spisovatele Pavla Kohouta *po dvou staletích temna a sto letech obrození učila být světácká*.¹¹² Pro mnohé umělce bylo samozřejmé pendlovat mezi Berlínem, Vídní a stále dvojjazyčnou Prahou, která jako někdejší část habsburského soustátí nadále udržovala duchovní kontakty a vztahy s Rakouskem a Německem. Po nástupu nacistů k moci Praha poskytla německy mluvící emigraci angažmá v řadě veřejných, kulturněpolitických akcích, často i ve spolupráci s českými umělci. Emigranti nacházeli oporu v nejrůznějších kulturních organizacích, spolcích, klubech a fondech, prostory například ve vzdělávacím spolku Urania, Plodinové burze, Městské knihovně v Praze, budově rozhlasu i komunistických lidových domech.

Příkladem takového debatního sdružení byl Bert-Brecht-Klub vedený Wielandem Herzfeldem a Franzem Carlem Weiskopfem, který vznikl v říjnu roku 1934 a organizoval četné přednášky, autorská čtení a také kulturněpolitické či politické pořady. Třeba 16. dubna 1936 manifestaci k udělení Nobelovy ceny míru Carlu von Ossietzkému. Německému velvyslanectví byl při této příležitosti adresován telegram, v němž 250 účastníků žádalo okamžité propuštění Ossietzkého z koncentračního tábora. Paradoxně činnost Bert-Brecht-

¹¹⁰ Pravomoci Úřadu vysokého komisaře však byly sporné – i když byl ustaven Společností národů, nebyl jejím oficiálním orgánem a byl odkázán na soukromou finanční podporu. Prvním komisařem byl Američan James McDonald, kterého po jeho odstoupení v prosinci 1935 vystřídal britský zástupce sir Neill Malcolm, který tam působil až do konce roku 1938. Úřad též svolal do Ženevy dvě mezinárodní konference – jednu v létě 1936 a druhou na počátek roku 1938, v červenci téhož roku se spojil s Mezivládním výborem pro uprchlíky, jež byl výsledkem konference ve francouzském Evianu. Viz ČERNÝ, s. 23.

¹¹¹ STEPHAN, s. 33.

¹¹² KOHOUT, PAVEL. *To byl můj život??* Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 16.

Klubu pod zástěrkou „nepolitického sportovního spolku“ připustily úřady.¹¹³ Pražská německá spisovatelka Lenka Reinerová, která ve svých devatenácti letech při jednom zasedání převzala předsednictví, vzpomíná takto: *Den Emigranten sollte dort die Möglichkeit gegeben werden, mit der tschechischen Intelligenz zusammen zu kommen und nicht isoliert herumzulaufen. Das hat funktioniert.*¹¹⁴

Utuzovat vzájemné vztahy chtěl i Der Tschechisch-deutsche Bühnenklub, v němž čeští a němečtí umělci společně připravovali představení – konkrétně veselohru Jana Nepomuka Štěpánka Čech a Němec uvedenou ve Stavovském divadle 23. května 1936.¹¹⁵

Tvůrčími postupy a zejména voice-bandem E. F. Buriana se inspirovalo Studio 1934,¹¹⁶ agitačně propagační scéna, již vedli komunisté Hedda Zinnerová a Fritz Erpenbeck. Založená byla již roku 1933, ale poprvé se představila na jaře 1934. Dvanáctičlenný soubor tvořili především mladí lidé, ať už profesionálové či amatéři, Rakušané, Němci nebo Češi. První program nabídl sociálně kritická i parodická čísla na témata nezaměstnanosti, nadprodukce, boje proti vykořisťování. Činnost studia však ztěžovaly pražské úřady a v roce 1935, po odjezdu Erpenbecka a Zinnerové do Sovětského svazu, byl soubor rozpuštěn. Působila zde i skupina Echo von Links komunisty Louise Fürnberga; třikrát v letech 1935 a 1936 hostovala v Praze Erika Mannová se svým politickým kabaretem Pfeffermühle. Kratší angažmá zavedla do Prahy i slavné režiséry Maxe Reinhardta a Erwina Piscatora.

Zajímavý postřeh přináší ve svém hodnocení přístupu divadel k emigrantům Peter Heumos: zatímco české scény – v Praze vinohradské divadlo přinášelo kusy v třetí říši zakázaných autorů, kupříkladu Bertolta Brechta, Franka Wedekinda či Ferdinanda Brucknera, chovala se mnohá německá divadla v ČSR tváří v tvář vzrůstajícímu ohrožení Henleinovým hnutím rezervovaně a třeba Nové německé divadlo v Praze zareagovalo až po prudkých vnitřních sporech.¹¹⁷ Příkladem je plánované uvedení Brucknerovy hry Rassen (Rasy) roku 1934 v režii Julia Gellnera, představení, které bylo vícekrát odkládáno a přeobsazováno, aby nakonec nebylo uvedeno – tři herci, kteří pro účinkování v tomto kuse předpokládali konec svých kariér v Německu, se zdráhali hrát přidělené role.¹¹⁸

¹¹³ SCHNEIDER, Hansjörg. *Exiltheater in der Tschechoslowakei. 1933-1938. Deutsches Theater im Exil.* Berlin: Henschelverlag, 1979, s. 58-60.

¹¹⁴ Rozhovor Lenky Reinerové pro časopis Freitag 13 (21. března 2003). *Sie haben die Internationale gesungen.* Freitag 13. [online] Citováno podle stavu z 5. ledna 2006, dostupné z <<http://www.freitag.de/2003/13/03132501.php>>

¹¹⁵ HYRŠLOVÁ, Květa (b). Zur Zusammenarbeit tschechischer und deutscher Schriftsteller in Prag in den dreißiger Jahren. In: BECHER – HEUMOS, s. 110.

¹¹⁶ Podrobněji k činnosti Studia 1934 ČERNÝ, s. 164-165, dále též SCHNEIDER, s. 175-190.

¹¹⁷ HEUMOS, s. 420.

¹¹⁸ SCHNEIDER, s. 43.

Docházelo také ke střetům ohledně obsahu dramatických textů, například pražské policejní ředitelství lpělo na korektury míst týkajících se generála Franka v Brechtově hře Pušky paní Carrarové, která je obžalobou pasivního odporu a jež se uváděla v prostorách Unitarie v Karlově ulici.¹¹⁹

Výtvarní umělci se sdružili v Kokoschkově spolku (Oskar-Kokoschka-Bund), založeném roku 1937. S emigranty solidarizoval i Spolek výtvarných umělců Mánes, v jehož výstavních prostorách se v dubnu 1934 konala mezinárodní výstava karikatury a humoru. Kromě děl českých výtvarníků se zde objevily i práce německých emigrantů, mezi nimi například Ericha Godala, Thomase Theodora Heineho či Johna Heartfielda. Zejména Heartfieldovy fotomontáže vyvolaly řadu protestů německého a rakouského velvyslanectví, až na písemnou výzvu policie byly některé obrazy odstraněny. Díky publicitě však byla výstava vícekrát prodloužena a získala na 60 tisíc návštěvníků. Podobné situace nastaly i při dalších expozicích Mánesu: Mezinárodní fotografické výstavě v březnu 1936 a výstavě k 50. výročí trvání spolku v říjnu 1937, na nichž byla opět zastoupena Heartfieldova díla.

Německé exilové autory podporovala Společnost Thomase Manna (Thomas-Mann-Gesellschaft), Německý ochranný svaz spisovatelů v Československu (Schutzverband deutscher Schriftsteller in der Tschechoslowakei) zřídil Herderovu cenu za literaturu, jejíž první udílení se konalo roku 1937, finančně přispěl i prezident Edvard Beneš.¹²⁰ Laureáty se tehdy stali česko-němečtí spisovatelé: židovský básník a překladatel Rudolf Fuchs a prozaik z Trutnova Josef Mühlberger.¹²¹ Československo bylo také dějištěm vystoupení a přednášek známých německých spisovatelů, jako byl Bertolt Brecht, Oskar Maria Graf, Arnold Zweig či Lion Feuchtwanger. Častými hosty byli členové umělecké rodiny Mannů: v Městské knihovně v Praze vystoupil Heinrich Mann s přednáškou Volk ohne Heimat (Národ bez vlasti) v říjnu 1934, v prosinci následujícího roku přednášel Klaus Mann v budově rozhlasu na téma Woran glaubt die europäische Jugend (Čemu věří evropská mládež). Thomas Mann se několikrát představil v Uranii, kde 21. ledna 1935 uvažoval o Richardu Wagnerovi, 11. května 1936 se zamýšlel nad Freudem a budoucností, 11. ledna 1937 – již jako československý občan – zde četl ze svého rozpracovaného románu Lotta ve Výmaru.¹²² Přiostrující se praxi československých úřadů naproti tomu ilustruje zákaz přednášky Liona

¹¹⁹ HYRŠLOVÁ (b), s. 110.

¹²⁰ ČERNÝ, s. 160.

¹²¹ HYRŠLOVÁ (a), s. 39.

¹²² Viz HYRŠLOVÁ (a), s. 37, HYRŠLOVÁ (b), s. 112.

Feuchtwangera, jehož vystoupení v budově rozhlasu bylo v únoru 1937 bez udání důvodu policejně zakázáno.¹²³

Podněty k začlenění intelektuální emigrace do kulturního života přicházely od pomocných komitétů, v jejichž výborech stáli čeští intelektuálové (Jaroslav Kvapil, filosof Emanuel Rádl), i reemigrantů, kupříkladu publicisticky i umělecky aktivního Franze C. Weiskopfa. Emigrantům vycházeli vstříc i spisovatelé Pražského kruhu, zejména Max Brod. Pomáhali i čeští spisovatelé: Vítězslav Nezval věnoval německé emigraci finanční odměnu spojenou se Státní cenou za literaturu, již obdržel roku 1934,¹²⁴ Karel Čapek se zasazoval o osvobození vězněného publicisty Carla von Ossietzkého. Nemluvě o protestech na obranu německých emigrantů a kampaních za jejich azylové právo, k nimž se hlásila řada osobností československé kultury.

V Československu působila i nakladatelství, která vydávala knihy německých emigrantů, ať už to byly exilové podniky nebo aktivity domácích nakladatelů. Nejznámější bylo zřejmě nakladatelství Malik-Verlag Wielanda Herzfeldeho, které přesídlilo z Berlína do Prahy a v průběhu pěti let zde vydalo na čtyřicet knih, z toho dvacet patřilo exilovým autorům. Prvním pražským titulem se v dubnu 1933 stala práce Rudolfa Oldena *Hitler der Eroberer* (Hitler dobyvatel), která však vyšla ještě s berlínskou tiráží. Kvůli úřadům Malik-Verlag své sídlo formálně uváděl v Londýně a vystupoval jako pobočka londýnského podnikání.¹²⁵

Nemenší význam mělo i nakladatelství sudetoněmecké sociální demokracie Graphia v Karlových Varech, kde se vedle periodik tiskly i ediční řady spisů *Probleme des Sozialismus* a programové texty *Braunes Deutschland* a *Sonderabdrucke*. Exilové tvorbě se věnovalo i pražské nakladatelství Michaela Káchy, kde roku 1935 vyšlo první bibliografické zpracování exilové literatury – *Almanach für das freie deutsche Buch* (Almanach pro svobodnou německou knihu) sestavený Fredericem Nielsenem. Jeho další práce vydávalo nakladatelství Wernera Türka, pražský F. J. Müller v češtině uvedl Nielsenovu antologii *Knihy v plamenech*. V Moravské Ostravě přineslo nakladatelství Julius Kittls *Nachfolger* více než 20 titulů exilové literatury, mezi jinými díla v Praze žijících emigrantů Thomase Theodora Heineho, Ernsta Weiße a Alfreda Wolfensteina. Díla Theodora Lessinga vydávaly značky Neumann & Co. a Jindřich Mercy syn (Heinrich Mercy Sohn).

¹²³ HYRŠLOVÁ, s. 38.

¹²⁴ ČERNÝ, s. 161.

¹²⁵ SCHILLER, Dieter. Verlage. In: KROHN, s. 1123.

Z nových děl známých německých autorů vyšly v češtině v letech 1933 až 1938 knihy Liona Feuchtwangera, Thomase a Heinricha Manna, o jejichž překlad se zasloužili Ivan Olbracht, Pavel Eisner, Jiří Taufer, Bedřich Václavek, Otokar Fischer či Josef Kodíček.¹²⁶

I. 8. Tisk

Československo poskytovalo německé a rakouské emigraci také dobré podmínky k publicistické činnosti, zatímco většina evropských vlád tyto aktivity zakazovala – exilové tiskoviny byly v Amsterdamu, Bruselu či Moskvě výjimkou.¹²⁷ Emigranti zde využívali liberálních tiskových zákonů, které jim pro založení časopisu umožňovaly využívat takzvaných štrómanů – osob s československým občanstvím, které formálně vykonávaly funkce odpovědných redaktorů či vydavatelů. Tato praxe v pozdějších letech dávala podnět útokům zejména pravicového tisku. Bez obalu dirigoval vládu list Večer, titulok jeho článku zněl: „Vydejte rychle zákon! Nedovolujte emigrantům živnosti, netrpte jich ve svobodných povoláních a trestejte štrómany!“

*Proto nesmíme za žádnou cenu dovolit, aby německá emigrace, a to jak z našeho bývalého území, tak bývalá emigrace z Rakouska, ubírala krajíc chleba, který patří českým lidem. Všechna humanita stranou! Nejdříve musí býti zajištěni čeští lidé! Zde je na místě národní sobectví.*¹²⁸

Ale to bylo až po Mnichovu roku 1938. Předtím byla situace jiná, v rané fázi měla československá vláda na vydávání exilových tiskovin dokonce zájem – jak uvádí Lieselotte Maasová, vytvářely protiváhu nacistické propagandě v pohraničních oblastech.

*Keine Frage: in der Tschechoslowakei und erst recht in Frankreich hatte man, anders als in allen Ländern Europas, ganz offensichtlich nicht die Absicht, die publizistische Arbeit deutscher Emigranten zu reglementieren, einzuschränken oder gänzlich zu unterbinden. In Prag kamen die Emigranten-Aktivitäten den verantwortlichen Politikern zumindest in der ersten Jahren gelegen.*¹²⁹

Výhodou Československa byly i krátké cesty pro odbyt ilegálních tiskovin do Německa a již existující německá mediální scéna, utvářená deníky Bohemia, Prager Tagblatt, Prager Presse a dalšími listy vydávanými německy například v Brně, Ostravě či Liberci, z jejichž honorářů řada emigrantů žila. Některé, jako časopis Ligy pro lidská práva Aufruf, se

¹²⁶ HYRŠLOVÁ (b), s. 111.

¹²⁷ MAAS, Band 4, s. 16.

¹²⁸ Vydejte rychle zákon! *Večer*, pondělní vydání, 10. října 1938, č. 256, s. 3.

¹²⁹ MAAS, Band 4, s. 16.

dokonce proměnily v emigrantské tribuny, na druhou stranu německy nacionální Deutsche Presse nabrala po nástupu nacistů prohenleinovský směr.¹³⁰ V Československu před příchodem emigrace v roce 1933 existovalo 173 v němčině vydávaných novin a časopisů, jejichž počet se do roku 1938 rozšířil o šedesát exilových titulů, dílem krátkodobých.¹³¹ Navíc mnozí autoři měli příležitost publikovat i v českých listech a časopisech, mezi jinými v Tvorbě, U-Bloku, Indexu, Činu či Přítomnosti,¹³² kde jim čeští novináři pomáhali.

Shovívavý přístup však vyvolával četné protesty a demarše německého velvyslanectví, na něž pražské úřady zpočátku buď vůbec nereagovaly, či se odvolávaly na tiskovou svobodu, případně konfiskovaly dané číslo novin a časopisů. Německé velvyslanectví si 9. prosince 1933 stěžovalo ministerstvu zahraničí: *diese strenge Praxis [des Verbots nationalsozialistischer sudetendeutscher Blätter] steht im auffallenden Gegensatz zu der Milde der tschechoslowakischen Behörden gegenüber den deutsch-feindlichen Emigrantenorganisationen, die trotz ihres stark kommunistischen Einschlags geduldet und sowohl von Verboten wie auch von jeder Zensur oder Beschlagnahme verschont werden, weil sie eben Angriffe gegen Deutschland enthalten.*¹³³

Ve snaze německou exilovou publicistiku morálně zdiskreditovat a vyvolat proti ní negativní emoce, mluvilo se v nacistických novinách o emigrantech jako o válkychtivých agentech a agitátorech ubírajících pracovní místa, ve snaze zastrašit další politické odpůrce před emigrací byla zdůrazňována jejich špatná životní úroveň a touha vrátit se zpět do Německa. Využít působení emigrace ve prospěch svých zbrojních cílů se snažil i Hitler již v březnu 1933, kdy ve své řeči obvinil „revoluční německé listy“, které jsou tištěny v Praze, Paříži a dalších městech a pašovány do Německa, z veřejných výzev k násilným činům.¹³⁴

V polovině roku 1935 se konala československo-německá jednání o „tiskovém smíru“, který by zajistil oboustranně volný dovoz časopisů. Německá strana však současně požadovala, aby byl potlačen emigrantský tisk, což Československo odmítlo. O dva roky později však byl již vzhledem k vyostřující se mezinárodní i vnitropolitické situaci československý postup vůči emigrantům přísnější. Koncem roku 1937 mohl Ernst Eisenlohr¹³⁵ referovat do Berlína, že se prezident Beneš staví k jeho návrhům zcela

¹³⁰ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001, s. 126.

¹³¹ HEUMOS, s. 421.

¹³² Podrobněji HYRŠLOVÁ (b), s. 115.

¹³³ ECKERT, s. 78.

¹³⁴ ECKERT, s. 72.

¹³⁵ Ernst Eisenlohr, velvyslanec Německa v Praze od 5.2.1936, jehož povinnosti v říjnu 1938 převzal legační rada Andor Hencke. Zajímavý postřeh k jeho osobě – i když trochu nepřesný, Eisenlohr nebyl odvolán hned po květnové mobilizaci – podává Ferdinand Peroutka: *Eisenlohr se mi velmi líbil. Byl to jeden z Němců, jací*

pozitivně, 10. prosince téhož roku pak československý velvyslanec v Berlíně Vojtěch Mastný¹³⁶ pojednával o opatřeních své vlády k „uklidnění německo-československého tiskového vztahu“ – ta obnášela okamžité zastavení dvou až tří emigrantských orgánů, zastavení sociálnědemokratického listu Neuer Vorwärts během několika týdnů a dále ztlumení jazyka Prager Presse.¹³⁷

Exilová publicistika sledovala hned několik cílů: prvním bylo zpravit veřejnost o skutečné situaci v Německu, poukázat na tamější teror a nebezpečí války, zprostředkovat objektivní výklad informací, které přicházely z Hitlerovy říše. Emigranti se ilegálním pašováním svých listů na území Německa snažili posilovat i protinacistickou opozici přímo v Německu, čímž se definovali jako část německého odporu, zástupci „potlačené, k mlčení odsouzené většiny německého národa.“¹³⁸ Exilový tisk měl konečně význam i pro samotné emigranty, dával jejich existenci smysl a potvrzení, byl diskusním fórem, kde se řešily praktické otázky o azylových podmínkách a možnostech podpory stejně jako ideologické spory.¹³⁹

Hlavním tématem exilových listů bylo pochopitelně Německo – nacistická propaganda a pronásledování Židů, zbrojení a zahraniční politika, hospodářská situace i všední život. Do popředí se dostávaly analýzy a komentáře, hodnocení minulosti a příčin nacistického uchopení moci, ovšem i výhlídky na budoucnost a otázka nového německého státu. Jak podotýká Lieselotte Maasová,¹⁴⁰ ve 30. letech exilový tisk takřka výhradně zdůvodňoval nástup nacistů hospodářskými příčinami, zatímco antidemokratické národní tradice německé historie či mylný přístup k versailleské smlouvě byly tabu – tyto teorie se objevily se teprve ve válečných letech.

Hans-Albert Walter konstatuje, že zjevný politický úspěch exilové listy neměly, staly se však důležitými a přetrvávajícími dokumenty slabé opozice.¹⁴¹ Na druhou stranu vehementní zasazení emigrantů proti lživým nacistickým verzím požáru Říšského sněmu

jsou, když se Němec vydaří. Vzdělaný, ušlechtilé povahy. Ale jako vyslanec nemilosrdně prováděl německou politiku a k té ten šroub, kterým nás drtil Hitler, podle instrukcí stále přitahoval. Ono mu to nakonec mnoho nevyneslo, byl brzy odvolán – po květnové mobilizaci. Bylo vidět, že Eisenlohr neměl se svým posláním úspěch, že se mu nepodařilo odpor zlomit. Jak později vyšlo najevo, Hitler a Goring chtěli válku proti Československu začít zabitím německého vyslance v Praze. PEROUTKA, Ferdinand: Muž osobnosti. Curych: Konfrontace, 1985. Citováno podle knihy ČAPEK, Karel: *Tichý hlas*, Praha: Arsci, 2005, s. 22.

¹³⁶ Vojtěch Mastný, velvyslanec v Německu v letech 1932-1939. Vystudoval práva, byl též velvyslancem v Londýně (1920-1925) a v Itálii, v letech 1942-1945 působil ve funkci předsedy správní rady Živnostenské banky.

¹³⁷ ECKERT, s. 81-82.

¹³⁸ WALTER, Hans-Albert. *Deutsche Exilliteratur 1933-1950*. Band 4: Exilpresse. Stuttgart: J.B. Verlagsbuchhandlung, 1978, s. 1.

¹³⁹ MERTENS, Lothar. *Presse und Publizistik*. In: KROHN, s. 1062.

¹⁴⁰ MAAS, Band 4, s. 31.

¹⁴¹ WALTER, s. 1.

mělo i hmatatelný výsledek, totiž zproštění obžaloby hlavních komunistických obžalovaných.¹⁴² Větší účinek měla exilová publicistika ve vlastních řadách: usnadnila v mnohém komunikaci různých skupin roztroušených na různých místech a zabránila jejich izolaci. dokázala být prostředníkem sebeuvědomění a osvěty alespoň mezi emigrací – byť výzvy k jednotě v podobě jednotné fronty dělnických stran či sjednocení všech antifašistů, které plnily tisk zejména v první fázi exilu, nebyly vyslyšeny.

Práce v exilových novinách se v mnohém lišila od té, kterou pěstovala výmarská republika se 17 tisíci časopisy a 4700 novinami, s mnohostí žánrů, četnými ranními a večerními vydáními.¹⁴³ Vydavatelé a redaktori čelili v nových zemích změněným podmínkám, což se projevilo omezeným publikem, nižšími náklady listů a s tím spojenou existenční nejistotou. Bez stranických podpor a soukromých dotací by většina tiskovin nepřežila, průměrný náklad se pohyboval okolo několika tisíců výtisků. Většina publikací nepřežila rok, pro mnohé bylo první číslo zároveň posledním. Emigranti se také potýkali s obtížnější dostupností informací a neubránili se jistému zkreslování i v hodnocení německé situace, například přecenění své síly i odporu v Německu a naopak podcenění skutečné moci Hitlerova režimu.

*Abgeschnitten von den Nachrichtendiensten und Korrespondenten der Welt, ohne alle normalen journalistischen Instrumentarien war er [Berufsjournalist] in erster Linie nicht mehr ein Autor von Primärinformationen, sondern sehr viel mehr der Weitervermittler von Nachrichten aus zweiter Hand. Was anderswo bereits in der Zeitung gestanden hatte, musste für den begrenzten Kundenkreis einer geschlossenen Gessellschaft aufbereitet werden. Nicht die brandneue Nachricht, die aktuelle und kritische Recherche waren gefragt, sondern die nacharbeitende Zusammenfassung, der „mit dem langen Atem“ einführende, reflektierende, helfende Aufsatz.*¹⁴⁴

Forma deníku se proto v exilu ukázala jako nanejvýš problematická, naopak četným, typickým úkazem byly bulletiny a oběžníky, zpravidla strojopisné. Vydávaly je nejčastěji politické strany a uskupení, odbory či spolky. Více než kdy jindy docházelo v exilovém tisku k propojování literatury a politiky, k angažování prominentních spisovatelů, kteří se zhostili úlohy komentátorů aktuálního dění. Z těch nejznámějších jmenujme členy rodiny Mannovy, Josepha Rotha či Annu Seghersovou. To však neznamená, že prostor nezůstal pro profesionální novináře, v listu Prager Mittag zakotvil někdejší šéfredaktor Berliner Zeitung

¹⁴² MAAS, Band 4, s. 33-34.

¹⁴³ Dtto, s. 18.

¹⁴⁴ Dtto, s. 20.

n Mittag Franz Hollering a šéfredaktor Berliner Börsen-Courier Emil Faktor, ve své publicistické dráze v emigraci pokračovali i Alfred Kerr, Willy Haas, Georg Bernhard či Leopold Schwarzschild.¹⁴⁵

Záběr československých exilových listů sahal od antifašistických bojovných listů, přes politické kulturní a literární týdeníky, socialistické diskusní tribuny až po oficiální stranické orgány.¹⁴⁶ Jak však podotýká Werner Röder, ve srovnání se zaměřením exilové publicistiky ve Francii, byl v Československu menší počet debatních listů silně intelektuálně uměřených levicových uskupení či kulturních časopisů nejrůznějšího a také občanskodemokratického zaměření.¹⁴⁷

Silný byl zejména stranický tisk, který se ve svém obsahu někdy až přibližoval odborným publikacím.¹⁴⁸ Jeho hlavním tématem byla politika, hlavním cílem upozornit na svou vlastní existenci, být tlampačem politických stanovisek a cílů té které strany či uskupení – snaha najmout a získat nové čtenáře byla druhořadá. Velkých nákladů dosahovaly listy sociálnědemokratické a komunistické, které byly často ilegálně pašovány do Německa. Obě strany kromě stranických časopisů přinášely i informace z Německa, zvláštní publikace na bílém zeleném papíru, v nichž politiky, tiskové agentury, blízké strany i organizace sdělovaly o životě, náladách a postojích v Hitlerově Německu. Exilová sociální demokracie vydávala **Deutschland-Bericht der SOPADE**, nazývané Grüne Berichte, komunisté přicházeli s **Deutschland-Information des Zentralkomitees der KPD**. Komunistické zprávy si zachovávaly veskrze pozitivní obraz o sílícím vnitroněmeckém odporu, sociálnědemokratické referovaly naopak o přibývajícím apatii a pasivitě mezi německým obyvatelstvem. Rozdíly byly zřejmě způsobené rozdílným okruhem informátorů, který se v případě sociální demokracie opíral nejenom o členskou základnu, ale také o buržoazii či hospodářské a průmyslové kruhy, velkou roli hrály ovšem i ideologická ústřediska promítající se do zpracování materiálu.

Jako nebezpečný štvavý titul exilové publicistiky považovali nacisté – což se odráží i v četných protestech pražského německého velvyslanectví – týdeník německé sociální demokracie **Neuer Vorwärts**, který vycházel od června 1933 do konce roku 1937

¹⁴⁵ K osobám Franze Holleringa, Emila Faktora, Willyho Haase i Alfreda Kerra podrobněji v oddílech Podmnožství, stanoviska, proměny a Redakce.

¹⁴⁶ HEUMOS, s. 421.

¹⁴⁷ RÖDER (c), s. 24.

¹⁴⁸ Následující přehled o hlavních exilových listech přítomných v Československu v letech 1933-1938 se opírá především o zásadní práci Lieselotty Maasové Handbuch der deutschen Exilpresse, jejíž čtyři svazky vyšly v letech 1976-1990. Jde o orientační nástin hlavních titulů, nikoli vyčerpávající výčet všech exilových periodik vycházejících v Československu.

v Karlových Varech, první dva roky jej vedl Friedrich Stampfer. Vnější úpravou i některými obsahovými rysy navazoval na berlínský titul Vorwärts založený roku 1891, který byl v Německu zakázán 27. února 1933. Fungoval jako tribuna exilového vedení strany SOPADE pro aktuální politické otázky a sociálnědemokratická stanoviska, na okraji kůstávaly umění a kultura. Svým úvodním programovým prohlášením a zejména takzvaným Pražským manifestem z ledna 1934 se přiblížil revolučnímu marxismu, nicméně od evicových tezí se list ve shodě s exilovým představenstvem začal distancovat, program z 2. února 1936 stvrdil návrat k demokratickým ideálům. Důsledkem byla proměna hodnocení fašismu, který již nebyl interpretován jako brutální podoba kapitalismu, kritičtějším se stal i postoj k Sovětskému svazu a komunistům, zejména po moskevských procesech a sovětsko-německém paktu o neútočení.

Jakožto diskusní fórum pro levicovou opozici uvnitř sociální demokracie byl zamýšlen měsíčník *Zeitschrift für Sozialismus* (první číslo pod názvem **Sozialistische Revolution**), který vycházel v Karlových Varech od října 1933 do září 1936 a odrážel stranické spory a různost názorů. Tímto teoretickým časopisem chtělo exilové vedení SOPADE demonstrovat, že je otevřené debatě a připravené korigovat svá stanoviska.

Orgánem německé komunistické strany v exilu byl týdeník **Deutsche Volkszeitung**, který v Praze vycházel od března 1936, zveřejňoval výzvy, návrhy i směrnice Komiterny a ústředního výboru stejně jako Stalinovy projevy. Od svého vzniku bojoval za koalici všech demokratických sil proti Hitlerovi. Sjednotit antifašistickou frontu se však mezi různými politickými uskupeními nepodařilo, naopak výsledkem byly stále četnější útoky na všechny strany. Myšlenka si však získala řadu intelektuálů, své texty zde publikovali levicoví autoři stejně jako ti občansky zaměřeni – Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger či Alfred Kerr.

K socialismu, nacionalismu a národní ideji se hlásil časopis nacionálněsocialistického uskupení Schwarze Front **Die Deutsche Revolution**, který vydával v Praze v letech 1934-1937 Otto Strasser. Začínal jako týdeník v novinovém formátu, ale od roku 1935 vycházel jako čtrnáctideník, oficiálně byl zastaven v listopadu 1937. List, který se distancoval od zbytku německé emigrace, nebojoval proti nacionálnímu socialismu, ale proti Hitlerově straně, která zradila jeho myšlenku a zabránila dokončení německé revoluce – procesu, který začal již první světovou válkou. Navazoval na časopis Die Schwarze Front vycházející v Berlíně do 12. února 1933, zachovával i jeho číslování ročníků. K ilegálnímu šíření v Německu byly příloha Huttenbriefe a zpravidla také titulní list a druhá strana jednotlivých čísel fotograficky zmenšeny.

Německý časopis **Aufruf** začínal jako list české sekce Ligy pro lidská práva, postupně se pak proměnil v platformu německé emigrace. Vycházel v Praze od září roku 1930 nejprve jako měsíčník, který se zasazoval za lidská práva a mobilizoval demokratické vědomí, ičemž se odvolával na humanistický příklad prezidenta Masaryka. Na jaře roku 1933 se změnil v obsáhlejší čtrnáctideník – vydavatelem se stal český právník Friedrich Bill –, který získal zvýšenou pozornost událostem v Německu a podporoval německou emigraci. Světlou bříku otevřel emigrantům, kteří v redakci získávali stále větší vliv. Od jara 1934 se změnil v politický a kulturněpolitický časopis, který prakticky rezignoval na úlohu intelektuálního obránce československé demokracie. Ve svém socialistickém a pacifistickém měření se podobal pražským exilovým listům jako *Die Neue Weltbühne* či *Europäische Hefte*, s nimiž se v září 1934 spojil.

Europäische Hefte vydával od dubna 1934 do listopadu 1935 někdejší redaktor *Die Neue Weltbühne* Willi Schlamm. Časopis, který byl nejprve týdeníkem a po roce vydávání změnil měsíční rytmus, usiloval především o reflexi a analýzu. Kritizoval socialistické úvahy pro jeho letargii a pasivitu a zdůrazňoval individuální vůli. Svými postoji se odlišoval od téměř všech dalších exilových časopisů – exil chápal jako výzvu ke kriticko-analytickému zpracování minulosti, a tím se zmocnění úkolů budoucnosti. Mínil, že totalismus vládne s celonárodní podporou, odvozoval ho ze zvláštních psychologických vlastností, historie, životního stylu a společenských struktur německého národa.

Jedním z nejvýraznějších časopisů československého exilu byla **Die neue Weltbühne**, široce orientovaný týdeník pro politiku, umění a hospodářství. Vycházela v Praze od dubna 1933 do května 1938. Vnější zpracování – od roku 1935 dokonce přejímala i staré vydání ročníků – zřetelně navazovala na renomovaný časopis výmarské republiky *Die Weltbühne*, založený Siegfriedem Jacobsonem a vedený Kurtem Tucholským a Carlem von Ossietzkým. Od září 1932 vycházela i její vídeňská verze, která po zákazu německé *Weltbühne* nějaký čas pokračovala v tradici sama. Redaktor Willi Schlamm přenesl s 1. čtením dubna 1933 redakci z Vídně do Prahy a titulem zdůraznil návaznost na berlínský týdeník. Po počátečních problémech byla nucena se nově definovat jako politický list pro rozšířenou veřejnost exilu. Opírala se o trockistické, socialistické i komunistické myšlenky, ale její však nebránilo v kritice vůdců dělnického hnutí, stranických aparátů exilové sociální demokracie a komunistické strany. Schlammovo vedení, jež se mnohým zdálo příliš trockistické a radikální, aniž by směřovalo k dialogu a konkrétním konceptům, se odrazilo na poklesu nákladu. V březnu 1934 byl Schlamm nahrazen praktikem Hermannem Kozislawským, který naopak usiloval o kladné a dosažitelné cíle exilové publicistiky, již

hápal jako politického hybatele, ne hlasatele teoretických postulátů. Jako největší úkol stanovil dosažení jednotné protinacistické fronty, pro svou osobní angažovanost však budzislawski někdy bývá označován za agitátora komunistické strany. To však Maasová¹⁴⁹ vyvrací s poukazem na jeho nezávislé postoje vzdálené jakékoli stranické disciplíně, na nahu vybudovat z listu diskusní fórum nejen pro levici, ale i pro antifašisty různého zaměření, včetně občanskodemokratického.

Prvním skutečně nově založeným časopisem exilu byl **Der Gegen-Angriff**. Komunistický časopis, který vydával v Praze od konce dubna 1933 Bruno Frei, nepochyboval o vítězství dělnické třídy a její vedoucí úloze v „novém Německu“. Obracel se na dělnickou frontu i mimo německou emigraci. Charakterizoval se jako bojovný list, což dával najevo už vnější podobou, již utvářely červené titulky a karikatury, svým názvem ironicky odkazoval ke Goebbelsově Angriffu. Inicioval kampaně proti nacistům, spolupracoval s prominentními spisovateli, E. E. Kisch zde například psal o procesu požáru Říšského směnu. Měl i své francouzské a švýcarské vydání, která však byla od roku 1935 opět shrnuta do jediného, pražského. Dočasně vycházel též ve zvláštním tenkém vydání určeném k šíření do Německa. S postupem nacismu ustoupil od své vize levicové fronty a vyzýval ke spojení všech antifašistů. V posledních dvou letech ztrácel na ostrosti, v březnu roku 1936 byl zastaven a nahrazen oficiálním komunistickým orgánem Deutsche Volkszeitung.

Svébytné postavení měl levicový satirický časopis **Simplicus**, později přejmenovaný na **Simpl**. Vycházel v Praze od ledna 1934 do července 1935, jeho šéfredaktorem byl Heinz Pol. Svým zpracováním, celostránkovými barevnými karikaturami na přední i zadní stránce, byl obdobou mnichovského časopisu Simplicissimus, který vznikl již roku 1896, ale existoval i nadále ve zgleichšaltované podobě. Stejně jako další tituly pokračující v Praze ve svých výmarských tradicích nechtěl být Simplicus pouze exilovým časopisem, snahu zaujmout co největší publikum dokládá i jeho nepolitická a zábavní stránka, úzká spolupráce s českými kreslíři a spisovateli a paralelní české vydání, které vycházelo od ledna do září roku 1934. Přestože si zachovával ráz politické tribuny, nebyl politickým orgánem KPD. Věřil v brzký konec nacistického režimu a vyzýval k jednotě rudé fronty, psali do něj demokraticky založení autoři jako Heinrich Mann a Alfred Kerr stejně jako ti komunističtí, třeba Hedda Zinnerová. Politická satira vyvolávala četné zásahy cenzury a protesty velvyslanectví, hrozby sudetoněmeckých nacistů i zákazy a konfiskace listu

¹⁴⁹ MAAS, Band 4, s. 116.

v Rakousku a Švýcarsku. V oblasti karikatury však realita předčila satirické přehánění, groteskní kresby podle Maasové neobnažovaly nacismus, ale zbavovaly ho ostrosti a hrůzy.¹⁵⁰

Úspěšněji bojoval obrazem týdeník vedený F. C. Weiskopffem **Arbeiter-Illustrierte-Zeitung**, který vycházel od března 1933 do srpna 1936. Časopis revolučního socialismu se chápal jako část mezinárodního dělnického hnutí, byl následníkem výmarského listu založeného počátkem 20. let, který dosahoval statisícových nákladů a byl distribuován do evropských zemí s německy mluvícím publikem. Ostatně i díky tomuto záběru si udržel relativně početné publikum při svém přesunu z Berlína do Prahy, byť už dosahoval jen na 12 tisíc výtisků. K návaznosti pomohla i filiální redakce v Liberci, která fungovala od počátku 30. let a díky níž list podporovaný komunistickou stranou považovaly československé úřady za domácí publikaci. I v Československu bojoval osvědčenými prostředky, jimiž byly zejména fotomontáže Johna Heartfielda, přesvědčivé obžaloby brutality a agresivity nacismu. Objevovaly se zde fotografie z koncentračních táborů a židovských pogromů – přičemž snímky chodily tajně z Německa od někdejších fotografů z řad dělníků, materiálem však byly i fotografie a texty z nacistického tisku. Nezapomínalo se ani na zábavnost – humoresky, texty pro ženy a děti. V srpnu 1936 se přejmenoval na **Die Volks-Illustrierte (V.I.)**, s čímž souviselo i širší zaměření nejen na dělnické masy, ale na antifasisty všech vrstev, solidarita s demokraty a demokraciemi ohrožovanými totalitami. V říjnu 1938 titul opustil Československo, o existenci se poté od ledna 1939 obtížně pokoušel ve Štrasburku.

Význam spisovatelů-emigrantů jakožto představitelů jiného, lepšího Německa se odrazil také ve výraznějším postavení literárních časopisů v rámci německé exilové publicistiky. V Praze vycházel od září 1933 do srpna 1935 měsíčník pro literaturu a kritiku **Neue Deutsche Blätter**. Jeho vydavatelem byl Wieland Herzfelde, spolupracovníky Bertolt Brecht, Anna Seghersová, F. C. Weiskopf či Oskar Maria Graf. Literární komunistický časopis považoval fašistické myšlenky jako nutný důsledek kapitalistické krize, spisovatele chápal za spojence proletariátu, jejich práci za službu třídě. I když se zde objevovaly i texty občanskodemokraticky zaměřených autorů, nikdy nenarušovaly ideologickou koncepci.

Jako pražská publikace pro německy mluvící československé občany se vymezoval umělecký měsíčník pro kulturu, divadlo a film **Die Kritik**, vycházející od srpna 1933 do července 1935. Referoval o nových filmech, divadelních představeních v Praze a české

¹⁵⁰ Dtto, s. 86.

provincii, jeho rubriky spojovaly české a německé umělce a zdůrazňovaly spojitost s československým státem. Byl však jednoznačně proti nacistické zvlí. Stejně jako vydavatel Hans Feld, někdejší kritik a redaktor berlínského časopisu Film-Kurier, byli mnozí redaktoři a spolupracovníci němečtí emigranti nebo reemigranti.

Zcela nepoliticky zaměřeným byl týdeník **Welt im Wort**, vydávaný Willym Haasem a Otto Pickem v letech 1933 až 1934. Pražan Willy Haas se tak snažil pokračovat ve svém berlínském titulu Die Literarische Welt i v Československu – sice s jiným názvem, ale ve stejném formátu a zpracování. Časopis, který věřil v absolutno duchovních hodnot, se nechápal jako exilový – ignoroval události v Německu a důsledky nacistického převzetí moci pro kulturní a literární život ho nezajímaly. Po tři čtvrtě roce skončil.

II. Založení listu Prager Mittag

(představy a ctižádosti)

II. 1. Noviny dneška

Dne 31. července roku 1933 rozšířil kruhy pražských německých deníků list Prager Mittag. Rakouský podnikatel s československým občanstvím Paul Peter Winter oznámil pražskému policejnímu ředitelství 7. července 1933, že hodlá *koncem měsíce července 1933 vydávati periodický tiskopis /noviny/ „Prager Mittag“ v jazyku německém. Uvedené noviny mají vycházeti každého dne v poledne, mimo neděle. Jedná se o nepolitické noviny, které mají obecnostvo seznámiti obzvlášť se zprávami, došlými do 12 hodiny dopolední.*¹

Redakce i administrativa Prager Mittag se nacházela v Hybernské ulici 7, dnešním Lidovém domě, tam byl list také tištěn – v Lidové knihtiskárně Antonína Němce, která byla dělnickým podnikem československé sociální demokracie. Tyto souvislosti později vybízely československý tisk ke spekulacím o možných stranických subvencích.²

O novém deníku informoval s předstihem, již 20. července, Polední list, spletl si však datum vydání prvního čísla a uvedl 1. srpna. Tendenci nového deníku lze prý označiti jako *německou demokratickou levici s kladným poměrem k českým občanům.*³ Prager Mittag se na sebe snažil upozornit v placených inzertech,⁴ které se na konci července objevovaly v českých i německých listech.

Německý deník Bohemia v rubrice Aus Stadt und Land oznamoval již 26. července 1933: *„Prager Mittag“, das große deutsche Mittagsblatt, erscheint ab Montag!*⁵ V den vydání nebo v den předchozí se v Lidových novinách, Českém slově, Prager Montagsblattu, Prager Presse a také Bohemii objevila noticka stejného znění. Avizovala, že v Praze začne vycházet *nový velký pražský deník, první a jediný poledník v republice.*⁶ Autor textu však zřejmě zapomněl přidat před první poledník v republice charakteristiku německý – jediným takovým titulem v republice Prager Mittag nebyl, již dlouho před ním vycházel Polední list.

¹ NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279, Sig. 1931-1951, Tisk 189/19.

² Podrobněji se tím zabývám v oddíle Vydavatelská politika.

³ Nový německý deník. *Polední list*, 20. července 1933, roč. VII, č. 199, s. 5.

⁴ Že jde o placené inzerty lze usuzovat z toho, že všechny byly označeny číslem, obsahovaly přesnou adresu redakce i telefony, na inzerci ukazuje i stylistika zpráv.

⁵ Aus Stadt und Land. *Deutsche Zeitung Bohemia*, 26. Juli 1933, Jahrg. 106, Nr. 172, s. 4.

⁶ *Lidové noviny*, 30. července 1933, ranní vydání, roč. 41, č. 377, s. 8.; *České slovo*, 30. července 1933, II. vydání, roč. XXV, č. 177, s. 7. Lze srovnat s německou verzí – viz *Prager Montagsblatt*, 31. Juli 1933, Jahrg. 55, Nr. 31, s. 4; *Prager Presse*, 3. Auflage, 30. Juli 1933, Jahrg. 13, Nr. 206, s. 6; *Deutsche Zeitung Bohemia*, 30. Juli 1933, Jahrg. 106, Nr. 176, s. 4.

„Prager Mittag“. *Morgen erscheint in Prag zum erstenmal der „Prager Mittag“, die neue große Prager Tageszeitung, das erste und einzige Mittagsblatt der Republik. Er ist in Prag um 12 Uhr Mittags, in den Provinzstädten am fruheren Nachmittage erhältlich. Aktuell und lebendig berichtet er über die Ereignisse in aller Welt, klar und entschieden urteilt er über alle Vorgänge in Politik und Wirtschaft, Sport und Kultur. Der „Prager Mittag“ ist interessant und unterhaltend, er dient dem Fortschritt und der Verständigung, er ist: die Zeitung von heute. Preis der Einzelnummer 50 Heller. Redaktion und Verwaltung: Prag II, Hybernská 7, Telephone: 266-20, 248-20, 243-04, 303-62, Nachtruf und Sonntag: 249-98.*

Jak uváděla zmíněná zpráva, Prager Mittag lze obdržet ve 12 hodin v poledne, ve venkovských městech pak v prvních odpoledních hodinách. O nepolitickém zaměření tentokrát nebyla zmínka, právě naopak, v charakteristice obsahové stránky listu měla politika důležitou roli. *Aktuálně a živě přináší zprávy o událostech v celém světě, jasně a rozhodně soudí o událostech politických a hospodářských, sportu a kultuře. „Prager Mittag“ jest zajímavý a zábavný, slouží pokroku a dorozumění, zkrátka jest novinami dneška.*⁷

I když vydavatel československým úřadům ohlašoval nepolitické noviny, o tom, jak „nepolitický“ Prager Mittag byl, přesvědčilo i první číslo 31. července 1933. Hlavním materiálem byla sice exploze v brněnském hotelu (text byl zvýrazněn červenou linkou), nicméně na téže straně se poté rozebíral Rooseveltův plán, nad kterým uvažovali prezident československých průmyslníků Richard Morawetz,⁸ hospodářský teoretik Václav Verunáč⁹ a satirický kreslíř Thomas Theodor Heine,¹⁰ který odpověděl karikaturou. Heine podle vzpomínky odpovědného redaktora listu Michala Mareše s Prager Mittagem umělecky spolupracoval.¹¹

Politiku nadhodila i druhá strana, konkrétně článek „Die Mächte gegen Deutschland“ (Velmoci proti Německu), v němž Prager Mittag informoval o společném postupu Francie, Británie a Itálie ve věci německé letecké propagandy namířené proti Rakousku. Politiky se nezříkaly ani další zprávy, na straně čtyři to byla politicko-gramatická glosa k dobovému výrazu odzbrojit a anekdotická zpráva, která popisovala návštěvu římského vrchního rabína

⁷ Dtto.

⁸ Richard Morawetz (1881, Úpice – 1965, Toronto). Továrník, sběratel.

⁹ Václav Verunáč (1893-1960). Chemik, ekonom, sociolog.

¹⁰ Thomas Theodor Heine (Thomas David Heine), německý ilustrátor, karikaturista. Narodil se 28. února 1867 v Lipsku, zemřel 28. ledna 1948 ve Stockholmu. V letech 1896-1933 jeden z nejuznávanějších německých karikaturistů pěstujících politickou satiru, bral si na mušku zejména německou společnost, tamější byrokracii, buržoazii, militarismus a nacionalismus. Spoluzaložil (s Ludwigem Thomou) satirický časopis *Simplicissimus*, jehož vydavatelem byl Albert Langen. Ostrá satira mu dokonce roku 1898 vynesla půlroční vězení na saském hradě. Vytvářel slavné plakáty pro mnichovský kabaret, ilustroval a graficky upravoval řadu knih, zejména pro mnichovské nakladatelství Albert Langen. Za výmarské republiky ironizoval politiky, zbohatlíky a nacisty. Byl členem mnoha uměleckých asociací, mimo jiné Pruské akademie umění, z níž byl v prosinci 1933 vyloučen. Roku 1933 se neúspěšně pokusil spolu s šéfredaktorem Franzem Schönbernerem zabránit zglajchšaltování časopisu *Simplicissimus*. Před hrozbou vězení se mu podařilo uprchnout do Československa, v červnu 1933 a na přelomu září a října měl první výstavy v pražské Galerii Feigl. Jednání o spolupráci s časopisem *Simplicus* se však z osobních a politických důvodů nezdařila. V únoru 1934 měl v Brně samostatnou výstavu, účastnil se výstavy karikatury S.V.U. Mánes, z níž byla jeho díla po německých protěstech odstráněna, spolupracoval s listy Prager Tagblatt, Prager Presse a Lidové noviny. V říjnu 1938 emigroval do Norska přes Gdaňsk a Kodaň, roku 1942 před nacisty utekl do Švédska.

Literatura: STRAUSS, Herbert A. – RODER, Werner (ed.). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés*. Volume II. Part 1: A–K. The Arts, Sciences and Literature. Munchen – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1983, s. 478.

¹¹ MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s. 208.

Sacerdottiho u Benita Mussoliniho, při níž si rabín stěžoval na pronásledování Židů novým německým režimem. Odpovědí mu bylo, že Göring je génus – dokázal udělat z Poláků filosemity. Pátá strana přinesla v rubrice Die Welt heute Morgen článek „Wachsende Aktivität der Feinde Hitlers“ (Vzrůstající aktivita Hitlerových odpůrců), podle něhož komunisté vyvíjejí v posledních dnech větší činnost.

V prvním čísle se nový list neuvedl rozsáhlým programem, v němž by charakterizoval své zaměření. Ideové stanovisko pouze naznačil šéfredaktor Franz Hollering úvahou o fantazii, jejím nedostatku a odvaze.

*Der Mensch lebt von seiner Phantasielosigkeit. Die Gegenwart ist von solchen Greueln erfüllt, dass er ihre wirkliche Vorstellung nicht ertrüge. Gleichzeitig leidet der Mensch an seiner Phantasielosigkeit. Sie macht ihn feige und an Vergangenen hängen. Das Leben aber verlangt Mut, der uns aus den ausgefahrenen Geleisen reisst. Denn die haben uns dorthin geführt, wo wir heute sind: in eine unwirtliche Zeit auf einer herrlichen Welt.*¹²

V kontextu hospodářské krize a všeobecné posedlosti šetřením, která dále podvazuje ekonomiku, Hollering vybízí k odvaze oprostít se od minulých závazků a začít nový život. Varuje před nečinným čekáním na lepší časy, před zoufalstvím a strachem, jež mohou vést do náručí demagogů.

Ein Geleise, auf dem hierzulande noch gefahren wird, heisst Spargeleise. Die Entwicklung in allen Ländern hat gezeigt, dass heute Sparsinn Sparwahnsinn ist. Die Unternehmer streiken! Sie unternehmen nichts, sie warten auf bessere Zeiten (als ob die wie ein Wetterumschlag kämen), sie riskieren nichts. Der Beamte, der noch nicht abgebaut, die Kaufleute, die noch nicht bankrott sind, sparen und helfen, die Wirtschaft weiter zu ruinieren. Der Staat spart, schliesst Schulden, kürzt die Erwerbslosenunterstützungen, entlässt Angestellte. Alle sparen sich zu Tode, weil ihre Phantasie nicht ausreicht, ein Neues Leben zu beginnen.

Nicht das Elend, in dem wir nun einmal stecken, ist das Schlimmste, sondern die Untätigkeit, das langweilige Warten, mit dem wir es ertragen sollen. Man muss dem Verzweifelnden wirklich helfen, oder er wird sich in den Wunderglauben retten, den die Demagogie predigt. Die Vorsichtslitanei der Aengstlichen, die gegen jedes Experiment sind, ist keine Hilfe, sondern ein Totenlied. Der Mensch aber will leben, und lieber falsch als gar nicht. Na závěr této úvahy Höllering dodal: Diese Zeitung hat ein Programm. Es lautet: Phantasie und Mut.

¹² F.H. Heute. *Prager Mittag*, 31. Juli 1933, Jahrg. 1, Nr. 1, s. 3.

Z jiného, ironického úhlu přistoupila k programovým prohlášením nových listů sportovní redakce, ostatně budící zdání jakéhosi samostatného čísla novin, což podporovalo zejména vlastní záhlaví Prager Sport Mittag. Stránka se otevřela textem „– immerhin: die erste Nummer“ (– přece jen: první číslo), stylizovaným dialogem předpokládaného čtenáře a redaktora.

*Trotzdem Sie müssen sich ebenso vor der Banalität hüten wie vor dem – allerdings ein wenig engstirnigen – Vorwurf, dass Sie mit aller Gewalt originell sein wollen. Sparen Sie sich Eröffnungsleitartikel und Ansprachen an mich, nennen Sie mich nicht „lieber Leser“, woher wissen Sie, ob ich es bin oder gar bleibe – und vor allem: geben Sie keine programmatischen Erklärungen ab, wie Sie den „Sport-Mittag“ zu führen gedenken. Erstens merke ich das ohnehin, und zweitens wird es ja doch ganz anders ausfallen als Sie sich jetzt vorstellen.*¹³

První ohlasy československého tisku na nový list byly rozporuplné, kritiky se Prager Mittag dostalo zejména ze strany pravicových titulů Jiřího Stříbrného. Pospíšil si večerník Expres, který zareagoval již 31. července 1933. V článku nazvaném „První německý pražský poledník zklamal“ rozebírá obsah prvního čísla, které podle Expresu není ničím výjimečné, snad jen použitím červené barvy ke zvýraznění některých textů. V negativním posudku je však možné chápat i skrytou obavu z nového konkurenčního listu.

*Dnes v poledne vyšlo první číslo německého poledníku, který byl s velikou reklamou i v českých levicových listech ohlašován. [...] List nepřináší podstatně nic nového, než zprávy zpravodajských kanceláří a seznam raněných při výbuchu v Brně. Při tom má zprávu, že v Brně je na patnáct mrtvých. Jedinou novinkou pro české poměry snad je, že nový list má také červené titulky, které jsme my do české žurnalistiky zavedli. Bude-li list pokračovati tak, jak začal, domníváme se, že nebude jím vyplněna žádná mezera.*¹⁴

Nový deník neušel pozornosti ani jiného Stříbrného deníku, Poledního listu, který podnětu okamžitě využil k nenávislnému výpadu proti aktivitám německé emigrace v Československu. Článek „Nepouštějte nám žilou“ šéfredaktora novin Ferdinanda Kahánka vyšel 1. srpna:

Německá emigrace vydává vlastní listy, dokonce včera vyšel její nový deník přímo v Praze, ohlašováný oficielními čl. časopisy. Všechny uvedené listy jsou prudké, útočné. Ani jediný dosud nebyl konfiskován. Útočí se v nich proti čelným představitelům sousedních

¹³ „– immerhin: die erste Nummer“ (Der Leser hat das Wort. Oder er konnte es zumindest haben. Ungefähr so). *Prager Sport Mittag*, 31. Juli 1933, Jahrg. 1, Nr. 1, s. 6.

¹⁴ První německý pražský poledník zklamal. *Expres*, 31. července 1933, roč. VI, č. 171, str. 3.

států, kteří jsou označováni za vrahy, viněni ze zločinu, jejich soukromý život je roztahován. I laik pochopí, že útoky v listech u nás vydávaných, emigranty psaných, nemohou prospěti nejlepším stykům mezi námi a Německem.¹⁵

O novém listě informovalo 2. srpna také Národní osvobození v rámci svého článku o německých emigrantských časopisech. Tento text se však vyznačuje nepřesnostmi – na místě šéfredaktora uvedl F. Hölderlina,¹⁶ ve skutečnosti jím byl Franz Höllering, poledník nazval neúplně jako „Der Mittag“. Na druhou stranu text celkem výstižně, jak se později ukázalo, pojmenoval směřování listu a jeho nemalé ambice být rovnocenným následníkem berlínských novin, snahu oslovit nejen čtenáře v Československu, ale i širokou německou veřejnost za jeho hranicemi.

Právě v těchto dnech začal v Praze vycházet pod vedením dlouholetého člena redakce rozšířeného berlínského poledníku „B. Z. am Mittag“ F. Hölderlina deník „Der Mittag“, který chce v duchu pokrokového liberalismu za spolupráce emigrantských přispěvatelů velkých liberálních deníků předhitlerovského Německa z nakladatelství Mosseova a Ullsteinova („Berliner Tagblatt“ a „Vossische Zeitung“) vytvořit v Praze typ informativního, mimostranického deníku, schopného nahradit „světový“ berlínský, dnes ovšem „gleichschaltovaný“ tisk, všude tam, kde byl s oblibou čten.¹⁷

Jára Brož psal ovšem o emigrantských časopisech i do Peroutkovy Přítomnosti, článek „Německá emigrace nemlčí. Intelektuálové na útěku.“ vyšel taktéž 2. srpna 1933.¹⁸ Tentokrát se kupodivu o Prager Mittag nezmínil, možná proto, že časopis měl dřívější uzávěrku. Jako zatím jediný emigrantský deník uvádí sárský list Deutsche Freiheit.

Zjevná návaznost na svobodný berlínský tisk Prager Mittag, který nicméně také otevřeně podporoval československou vládu, zřejmě usnadnila jeho přijetí. Jak uvádí Klaus Täubert, zatímco byly československé vládní listy Prager Presse a Prager Abendsblatt většinou Němců bojkotovány, Prager Mittag byl uvítán jako *Berliner Zeitung auf böhmischem Boden*.¹⁹

¹⁵ KAHÁNEK, Ferdinand. Nepouštějte nám žilou. *Polední list*, 1. srpna 1933, roč. VII, č. 211, vydání ABC, s. 2.

¹⁶ Tuto informaci převzali do svých pozdějších prací i badatelé, viz ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000, s. 188.

¹⁷ BROŽ, Jára. Kulturní hlídka: Německé emigrantské časopisy. *Národní osvobození*, Pražské vydání, roč. X, č. 178, s. 6.

¹⁸ BROŽ, Jára. Německá emigrace nemlčí. Intelektuálové na útěku. *Přítomnost*, 2. srpna 1933, R. X, s. 483-485.

¹⁹ TÄUBERT, Klaus. *Emil Faktor. Ein Mann und (s)eine Zeitung*. 1. Aufl. Edition Hentrich, 1994, s. 125. V této informaci Täubert vychází z knihy BRETHOLZ, Wolfgang. *Um uns die Fremde: Die Vertreibung des Geistes 1933-45*. Buchreihe Sender Freies Berlin. Berlin: Verlag Haude & Spener, 1968, s. 50.

II. 2. Struktura novin

Deník v prvním roce své existence začínal na šesti stranách.²⁰ Ta titulní byla takřka cele věnována politickým či politicko-hospodářským událostem, zejména z Německa a Rakouska, pronikaly sem však také velké katastrofy, výrazné a neobvyklé zločiny či osobní tragédie. V prvním čísle 31. července 1933 to byla zmíněná exploze v brněnském hotelu, 8. srpna se druhým hlavním textem novin stala – po článku zabývajícím se revolucí na Kubě – zpráva o sebevraždě majitelky pražského módního salónu, která se předávkovala utišujícím prostředkem. Žena před svou smrtí napsala dopis, který zaslala redakci Prager Mittag a z něhož list také patričně citoval. Rozložení se dvěma rovnocennými hlavními materiály zpravidla odlišného zaměření v horní části novin (tzv. otvíráky, z nichž jeden se věnoval například politice a druhý zločinu) bylo zejména v prvním roce vydávání pro Prager Mittag typické.

Titulní strana také často přinášela fotografie, ať už zobrazovaly stávkující farmáře v USA, japonský boj o ovládnutí východní Asie či údajného původce požáru Říšského sněmu. Obrazem dále upozorňovala na vzdušné rekordy, sběr cukrové třtiny na Kubě nebo zaplněný sál při židovském kongresu v Praze. Karikatury či kresby se zde zprvu objevovaly výjimečně, jako třeba kreslený vtíp převzatý z Daily Expressu, který si bral na mušku snahy amerického prezidenta Franklina D. Roosevelta o hospodářskou obrodu. Od září se však na titulu zabydlely karikatury Ericha Godala,²¹ pozdějšího spolupracovníka časopisu *Simplicus*, které často ironizovaly nacistické pohlaváře.

Pestrou směsicí představovala druhá strana listu. Pravidelně se zde objevovaly zprávy z hospodářství, dění na burze (rubrika **Wirtschaft**), ovšem také počasí (**Wetter**), někdy provázené kresbou s vtípem, události ze společnosti či politiky ve více či méně hodnotícím

²⁰ Výjimky však byly, například 11., 16. a 17. srpna 1933.

²¹ Erich Godal (Erich Jakob Josef Goldbaum), německý židovský karikaturista a výtvarník. Narodil se 15. ledna 1899 v Berlíně. Zemřel 2. září 1969 v Hamburku. Studoval v Berlíně malbu, scénografii a sochařství, roku 1923 měl první výstavu – v berlínském Gutenbergově knihkupectví. Jeho karikatury vycházely v listě 8-Uhr-Abendblatt, karikaturou sledoval divadelní premiéry a soudy. První protihitlerovská kresba vznikla při procesu Waltera Stennese (vůdce SA ve východoněmeckých krajích, který se v srpnu roku 1930 a dubnu 1931 vzeprěl Hitlerovi), pro německou sociální demokracii připravoval plakáty. 26. února 1933 uprchl do Prahy, pracoval pro sárský list *Deutsche Freiheit* a pražská periodika *A.I.Z.* a *Prager Mittag*. Od roku 1934 kreslil pro satirický týdeník *Simplicus* (pozdější *Simpl*), ilustroval také román *Simple Abenteuer eines schönen Mannes*. Účastnil se mezinárodní výstavy karikatur *S.V. U. Mánes* v dubnu 1934, po rakouské a německé intervenci však byla jeho díla spolu s dalšími ostraněna. Roku 1935 emigroval do New Yorku, roku 1954 se vrátil do Německa. Posmrtně mu vyšla ilustrovaná autobiografie *Kein Talent zum Tellerwascher: ein turbulentes Leben* (1969).

Literatura: STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed.). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés 1933-1945*. Volume II. Part I: A–K. The Arts, Sciences and Literature. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1983, s. 383.

tónu (**Heute**). Postupně se zde zabydlely rodinné události o výročích, svatbách i úmrtích **Familiennachrichten**, stručné informace nejrůznějšího zaměření (**Notizen** či **Letzte Nachrichten**) a servisní rubrika programů kin (**Heute im Kino**), propojená s inzercí. Politikou, ale i zločiny, neštěstími či zajímavostmi a kuriozitami se zabývaly další texty nestrukturované do rubrik, výjimkou zde nebyla ani filmová recenze. Dočasně skýtala útočiště rubrikám, které byly typické pro jiné strany, třeba sportovním událostem (**Letzte Sportnachrichten**), výběru z českého tisku spojeného určitým tématem (**Das heutige Thema der tschechischen Presse**) či souboru kratších zpráv většinou politického nebo zábavního zaměření (**Die Welt heute Morgen**), do něhož se vešly světové rekordy, výhry, lodní neštěstí i gáže filmových celebrit stejně jako informace o nezaměstnanosti ve Francii, štvavých kampaních německého rozhlasu či Hitlerových agentech.

Naproti tomu tematicky jednotnou zpravidla bývala třetí strana s velkými publicistickými materiály známých osobností, komentáři a sloupky, fejetony či povídkami, informacemi z kulturního dění a recenzemi. Od 18. srpna 1933 se zde objevoval román na pokračování Ludwiga Wolffa *Mensch auf der Flucht* (Člověk na útěku) o osudu mladého Angličana, který po ztroskotání lodi procestoval celý svět a teprve v Berlíně se mu dostalo rozehřešení. Redakce ho charakterizovala jako napínavý a hodnotný. Román na pokračování vycházel i v následujícím roce (například lehká četba Cecily Sidwickové – *Sechs Tochter suchen einen Mann*), poté jeho místo nahradily fejetony a povídky. Často zde vycházely také fotografie, respektive kresby.

Čtvrtá strana se vyznačovala články o zdraví či módě, humorně laděnou rubrikou **Das Leben – schön und grotesk**, charakterizovanou podtitulkem „telegramy bez politiky“, občasnými dopisy čtenářů a texty z kulturního světa, přinášejícími recenze či tipy na rozhlasový pořad nebo divadelní kus (**Sie werden hören, Sie werden sehen**). Mezi pátou a čtvrtou stranou pendlovala rubrika krátkých kulturních zpráv **Kleine Kunstnachrichten**.

Politicko-společensky byla laděna pátá strana. Přinášela i soubor zajímavostí z různých koutů Československa **Unsere Berichterstatter melden** (později přejmenovaný na **Aus der Republik**), ať už zpravovala o sebevraždě nešťastného páru v Moravské Ostravě, nedostatku pitné vody v Jihlavě či cvičení jednotek SA v blízkosti hranic. Občas sem zavítaly i výtahy z českého tisku, informace pro fanoušky šachu (**Schach**), recepty (**Küchenzettel für Hausfrauen**) či reklamní rubrika **Das gute Menu** s tipy na pražské restaurace.

Poslední strana patřila sportu, který provázely četné fotografie, karikatury a kreslené anekdoty. Články přitom zohledňovaly i dění na německé sportovní scéně – už druhé číslo

novin přineslo text o zvěstech, že Německý fotbalový svaz chce odřeknout účast na vídeňském utkání, a zprávu o tenisových zápasech tří zemí (Německo, Amerika, Francie) v Düsseldorfu. Následující den rubrika Offside ironicky komentovala výrok německých novin, které nad zprávou o vítězství „nejněmečtějšího“ ze všech koní uvažovaly o německé povaze. Podotkly k tomu totiž, že německá disciplína je stejným zdrojem názorových střetů jako slovo odzbrojit. Prager Mittag k tomu dodal: *Eigentlich nicht. Man ist auf der ganzen Welt über Abrüstung und deutsche Zucht ziemlich einer Meinung.*²² List však přes svou pozornost německému sportu vždy stál na straně československých sportovců, které označoval za „naše reprezentanty“.

O silném postavení sportu svědčilo i nové ranní, rozšířené vydání, které se od 18. září 1933 přidalo v pondělí ke stávajícímu polednímu. List tuto novinku vysvětloval snahou zachytit aktuálně události neděle, zejména sportovní. K dostání byl ránek již od půl deváté ráno – rozkládal se na osmi stranách, přičemž dvě z nich byly cele věnovány sportu.²³ Prager Mittag se sportovní fanoušky snažil přilákat také tipovacími soutěžemi: ta první, vyhlášená 24. srpna 1933, vyzývala k odhadům výsledku finálového utkání Středoevropského poháru (Mitropa Cup) v Miláně mezi italským klubem Ambrosiana a rakouským Austria Vídeň. První cenou byl výlet na odvetný zápas do Vídně, spojený s ubytováním a stravováním, druhá cena obnášela částku sto a třetí padesáti korun, další darovaly předplatné listu. Sešlo se více než tisíc hlasovacích lístků, přičemž 269 čtenářů tipovalo správně. Pro velký úspěch soutěže na ni hned navázala další, tentokrát o fotoaparát Kodak.

Toto základní rozložení, s nímž se list uvedl, však postupně doznávalo výrazných změn, a to už v průběhu prvního roku. Je zjevné, že se Prager Mittag ve své formální skladbě dlouho hledal – některé rubriky „cestovaly“ ze stránky na stránku podle aktuálního rozmístění textů a počtu inzerátů, jiné se objevovaly nepravidelně, další byly postupně přejmenovávány nebo nahrazovány jinými. Dokládá to třeba rubrika věnující se tisku – téma českého tisku se v roce 1934 proměnilo na pružnější **Tagesschau**, které umožňovalo citovat i z německých listů, rozhlasu, shromáždění a událostí, nebo třeba neobvyklých inzerátů v Saazer Anzeiger, výroků z časopisů sloužil oddíl **Zeitschriften**. V roce 1935 výběr z tisku používal název **Presse des Tages**, který přinášel rozsáhlejší ukázky a zaměřil se

²² Deutsche Zucht. *Prager Mittag*, 2. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 3, s. 6.

²³ Viz *Prager Mittag*. 16. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 41, s.1. *Um über die Ereignisse des Sonntags, besonders auch auf dem Gebiete des Sports früher als bisher zu unterrichten, wird des „Prager Mittag“ ab 18. September an jedem Montag mit einer Montag Morgen Ausgabe in erweiterter Umfang erscheinen und überall in Prag um 8.30 früh erhältlich sein. Montag mittags erscheint dann der „Prager Mittag“ zur gewöhnlichen Stunde mit neuem aktuellem Inhalt.*

třeba i jen na jeden text, roku 1936 jsou to současně **Tschechische Presse heute** a fragmentárnější **Aufgelesen** s přípisy čtenářů, pivními rekordy z časopisu Gasthaus, Hotel, Kaffeehaus i výrokem o Židech z londýnských Times. Poslední dva roky se rubrika ustálila na názvu **Tschechische Presse**.

Obměna struktury přišla v prvním čtvrtletí roku 1934, kdy list v zásadě vycházel jen na čtyřech stranách (některá, zejména sobotní vydání si i v dalších letech zachovávala tři listy). Z první strany vymizely karikatury, zůstala zde však červená linka, která upozorňovala na hlavní texty novin. Výrazněji se na titulu prosadil názorový text zaujímající většinou levý sloupec. Na stranu dvě se přesunuly zprávy lokálních zpravodajů a část kultury, zejména její kratší zprávy z divadla, hudby a filmu; servis z pražských kin se rozšířil na **Heute in Prag** s aktuálními programy kabaretů, barů, restaurací a kaváren. Na této straně se také nejčastěji objevovaly fotografie z filmového světa či fotografie zajímavostí. Odlehčení přinášela nová rubrika **Nebenbei** s humornými zprávami, poznámkami či anekdotami.

Od roku 1935 Prager Mittag využíval ryze černobílé úpravy a pozvolna nastoupil svou cestu k proměně informačního listu, v němž příliš místa nezůstávalo na reflexi, kontext a analýzu. Tedy až na některé výjimky, jakým bylo třeba soustavné sledování aktivit (a afér) Henleinovy strany či pravidelné série článků zabývajících se zákulisím politiky. Také komentář k aktuální situaci se na první straně listu udržel do posledních dnů a vlastně v protisměrném pohybu k vývoji ostatních rubrik zaujímal výraznější postavení. Drobné politické či politicko-hospodářské názory se pak hlavně roku 1938 objevovaly také na druhé straně listu.

Politické zpravodajství se zejména v letech 1936 a 1937 omezovalo na kratší zprávy, v nichž šlo o prvotní informaci – na souvislosti či možný dopad událostí se už nedostávalo. Proti předcházejícím letům, kdy byl i ze zpravodajství čitelný názor i osobitý autorský rukopis, Prager Mittag dostával uměřenější, avšak zaměnitelnou podobu. Dokonce i zprávy z Německa a Rakouska, dříve tak obšírně sledované, dostávaly tento klipovitý charakter – v několika větách se odbyla Hitlerova cesta do Říma, výměna diplomatů i informace, že v Rakousku byla odhalena nacistická centrála (16. 10. 1937). Zprávy z Berlína či Vídně často ustupovaly článkům z Jeruzaléma, Paříže, Londýna, Šanghaje, Tokia, Barcelony či Moskvy. Stanovisko listu se „schovávalo“ za citace jiných zdrojů, kupříkladu hodnocení reakce ministra zahraničí Konstantina Neuratha na protest československého velvyslance obstaraly citace z Českého slova (21. 10. 1937), Mussoliniho ostrou řeč proti reakčním demokraciím list ponechával bez komentáře (29. 10. 1937). Vymizely velké publicistické materiály, které se snažily rozkrývat kořeny totalitárních hnutí a nastínit možnosti obrany

evropských demokracií. Prager Mittag jako by se tyto nedostatky snažil nahrazovat větším počtem zábavních rubrik.

Titulní stranu utvářely stručné politicko-hospodářské události, přejímané často z agentur jako Československá tisková kancelář, Reuter, Havas, Mitropress či Tass. V předcházejících letech nebyly zdroje u zpravodajství většinou udávány vůbec (naproti tomu se jména, respektive jejich zkratky a šifry často objevovaly u kulturní publicistiky) a vystačil pouze domicil a datum vzniku zprávy (někdy záhlaví uvádělo „Eigener Bericht“ nebo až přímo v textu byl zmíněn zdroj informace – například „Petit Journal meldet“, často se též zprávy opíraly o sdělení Berliner Telegraphen-Union).

Objevovaly se však i takzvané „soukromé“ zprávy (Priv.-Meldung, respektive Tel. Priv.-Meldung), u nichž by se dalo předpokládat, že se opíraly o zprávy z řad čtenářů, přispěvatelů, někdejších spolupracovníků a jiných informátorů z kruhů blízkých listu – třeba když Prager Mittag pojednával o nejednotné vnitřní opozici Sudetoněmecké strany (SdP) nebo o henleinovské přehlídce v Teplicích. Na „spolehlivý zdroj“ se deník odvolával 23. října 1937 ve zprávě o tom, že návrh na přemístění emigrantů na Českomoravskou vysočinu byl odmítnut. Jindy ovšem pod označením „telefonická soukromá zpráva“ až v textu přiznal nejmenovanou francouzskou agenturu, britský list Morningpost či korespondenty anglických listů. Na titulní straně se občasně objevovaly karikatury politiků, ať už francouzského ministra letectví Pierra Cota nebo hajlujícího Konráda Henleina.

O odlehčení se na následujících dvou stranách staraly nové rubriky, které kontrastovaly s tíhou politických událostí a působily trochu jako z jiného světa: předchůdcem dnešního komunikačního poradenství byly texty o vztazích zaměstnavatele a zaměstnance určené k vystříhnutí (**Was Chef und Angestellte wissen müssen**), dostávalo se i na případy pracovního soudu (**Um Gehalt und Posten**) či lehce žoviálně podávané texty, například o ženské důvtipnosti (**Von Tisch und Bett**). Zajímavosti ze světa pojednávala rubrika krátkých zpráv – o sňatku miss USA s americkým sportovním mistrem či o americkém farmáři pozorujícím nudisty (**Im Schaufenster**), novinkou byl formát ankety, v níž si čtenáři mohli vyzkoušet, zda jsou dobrými manžely či manželkami. Nadále se zde objevovaly dopisy čtenářů a fejetony, od roku 1937 novely (**Novelle des „Mittag“**).

Přibýly ovšem i ambiciózněji laděné rubriky, třeba **Männer der Macht** s portréty mužů, kteří mají vliv. Zabývala se kupříkladu francouzským generálem Gamelinem či lordem Nuffieldem (vl. jm. William Morris), který se vypracoval z prodejce kol na jednoho z nejmajetnějších mužů Británie – list rozebíral Nuffieldovo odmítnutí vládní zakázky na 700 letadel z důvodu, že by produkci kontroloval stát. Podobně roku 1938 Prager Mittag

přinášel na své třetí straně několikadílné cykly článků zabývajících se politikou z trochu jiného pohledu – v červenci 1938 to byly čtyřdílné série **Die „Unbekannte“ in der Kriegsrechnung** o záhadné ruské armádě na Dálném východě či **Männer und Mächte der „Wilhelmstrasse“** o klíčových představitelích zahraniční a vojenské německé politiky, za niž byl list konfiskován. Na sedm částí vycházel cyklus zpráv a zkušeností rakouského nacisty, člena úderného oddílu SA (**Der Traum eines österreichischen Nationalsozialisten**). List k tomu podotkl: *Er schildert seine Erlebnisse mit der ganzen unvoreingenommenen Offenheit eines einfachen Menschen.*²⁴

V srpnu toho roku následovaly série o mocenských ambicích Itálie (**Rund um den Duce. Kräfte und Gegenkräfte im neuen Italien**) z pera „velmi informovaného znalce poměrů“ nazvaného Diplomaticus či zprávy studenta textilní školy Alfreda Gottwalda, vojáka německého vojenského letectva a toho času bojového letce ve Španělsku (**Mein Dienst in Deutschlands Wehrmacht**). Prager Mittag se také věnoval sousedním státům Československa Maďarsku a Polsku (**Unser Nachbar Ungarn; Polen heute – und morgen**), v září 1938 přinesl postřehy z Anglie, psané londýnským korespondentem skrývajícím se pod šifrou W.F. (**Der Kleine Mann in England. Für die Tschechoslowakei – für die Freiheit**).

Zamyšlení nad denní situací či zážitkem psal autor podepsaný hp. pro rubriku **Zwischen Zentrum und Peripherie**, jež vznikla roku 1936 a na druhé straně listu vytrvala až do 19. října 1938.

Zatímco sport si až do roku 1937 udržel celou čtvrtou stránku, ubývalo prostoru pro reflexi umění, které se většinou muselo spokojit s dvacetířádkovými glosami. Omezení se však netýkalo hereckých celebrit a jejich fotografií nebo zpráv z uměleckého showbyznysu, jakou byla třeba spekulace, zda příchod barevného filmu ukončí kariéru Grety Garbo. Také kulturní zprávy, do nichž nějak zasahovala politika, zejména německá, byly upřednostňovány. Příkladem jsou třeba jednání o česko-německé výměně filmů i herců, při nichž vyvstala otázka, jak to bude s německými paragrafy omezujícími účast židovských umělců. Dalším takovým tématem byly útoky představitelů strany SdP na ředitele městského divadla v Liberci.

Předzvěstí budoucího konce bylo 26. září roku 1938, od kdy již Prager Mittag události vtěšňoval do jediného listu. Deník se na titulní straně omlouval čtenářům, že vzhledem

²⁴ Tatsachenbericht von Johann Richberger. Der Traum eines österreichischen Nationalsozialisten. *Prager Mittag*, 29. Juli 1938, Jahrg. 6, Nr. 171, s. 3.

k současné situaci je nucen dočasně (nakonec trvale) redukovat rozsah novin. Zároveň ujistil, že rozhodný demokratický postoj listu v každém případě vytrvá.

An unsere Leser!

Die gegenwärtige Situation zwingt uns nun auch, den Umfang des „Prager Mittag“ vorübergehend zu verringern.

Wir wissen, dass unsere Leser dafür Verständnis aufbringen und einem Blatt die Treue halten werden, von dem sie auch in Zukunft erwarten können, in gleichbleibend entschieden-demokratischer Haltung über die Welt am Vormittag informiert zu werden. Redaktion und Verlag.²⁵

Takřka celý prostor ovládla politika, kultura byla omezena na mini-zprávy utopené ve sloupci mezi inzercí, zmenšený, byť stále ještě významný prostor měl sport. Fascinace mocnáři světa našla uplatnění v nové rubrice **Wie Welteroberer scheitern**, která se zabývala osudy (a konci) Napoleona, Alexandra Velikého či čínského generála Fu Inga.

Zejména roku 1938 často do textů zasahovala cenzura, po níž zbývala jen bílá místa. V zářijových dnech toho roku Prager Mittag vycházel i v několika vydáních. Číslo z 19. září například hlásalo třetí vydání po konfiskaci, 29. září chyběl celý úvodní text na titulní straně a část komentáře, 30. září deník přinášel avízo, že nové informace najdou čtenáři ve vydání vycházejícím v deset hodin ráno.

Zvláštní úpravu měl list o sobotách, kdy nabízel rozšířenější kulturu (zejména filmové recenze), více fotografií a kreseb a také odlehčených témat, aforismů či anekdot. Sobotní vydání se od počátku snažila zaměřit na ženské publikum, již 5. srpna 1933 se tak kupříkladu pátá strana věnovala novým barvám a trendům pařížské podzimní módy, včetně kreseb s návrhy. V jednom z dalších čísel se řešilo, zda k ženám patří krátké kalhoty, povídku „Das Kleiderrennen“ (Dostihy šatů) zde měla známá publicistka a spisovatelka Gabriele Tergitová.²⁶ Od roku 1934 se o sobotách objevoval **Unser Modetip** například

²⁵ An unsere Leser. *Prager Mittag*, 26. September 1938. Jahrg. 6. Nr. 220, s. 1.

²⁶ Gabriele Tergitová (Elise Reifbergová, rozená Hirschmannová), židovská novinářka, spisovatelka. Narodila se v Berlíně 4. března 1894. V letech 1919-1923 studovala na německých univerzitách, roku 1924 se stala doktorkou filosofie. Spolupracovala s listem Berliner Tageblatt (1915-1924), ale také Vossische Zeitung či Die Dame. Roku 1924 se stala členkou redakce Berliner Börsen-Courier, v letech 1925-1933 zmíněného Berliner Tageblattu, ale také listů die Weltbühne a Das Tagebuch. Její román Kasebier erobert den Kurfürstendamm byl nacisty zakázán. Po útočném pokusu jednotek SA emigrovala v březnu 1933 do Prahy, kde kromě Prager Mittagů přispívala i do listů Prager Tagblatt a Bohemia. V prosinci 1933 emigrovala do Palestiny, pobývala v Tel Avivu. V květnu 1938 odcestovala do Británie, žila v Londýně. V letech 1933-1937 psala pro židovská periodika, roku 1940 pro Manchester Guardian i v němčině vydávanou Die Zeitung. Od roku 1979 byla spisovatelkou na volné noze.

Literatura: STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés 1933-1945*. Volume II. Part 2: L-Z. The Arts, Sciences and Literature. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1983, s. 1159.

s doporučením barevných kombinací k večerním šatům, od roku 1936 strana tři přinášela rubriku **Die Welt der Frau**, zabývající se například šatníkem Ginger Rogersové či otázkou, jak pohledu dodat uhrančivost. Z hlediska marketingového to byl jistě úspěch. Tyto strany provázely četné reklamy na originální francouzské parfémy, oděvy, ložní prádlo, šperky či nábytek, často zde inzeroval obchod s hedvábnými textiliemi Otto Kolínský se sídlem v Rytířské ulici.

Ani muži o sobotách nepřicházeli zkrátka – kromě toho, že se jim také často věnovaly módní tipy, se je snažily oslovit texty k říjnovému pražskému autosalónu, který si roku 1935 vysloužil dokonce celou stránku, provázenou četnými inzeráty.

Přestože šlo o nový list, přinášel časté reklamní pozvánky do kin, kabaretů a dalších zábavních podniků, reklamně nejbohatší bývala v roce 1933 čtvrtá strana – k tématům zdraví na sebe upozorňovali zubní technici, lékaři i ortopedické ústavy, objevovaly se zde reklamy na aspirin i radlický ovocný jogurt. Zajímavé je, že většina inzerentů měla sídlo v centru Prahy, ba často v přímém okolí redakce Prager Mittag, i když nalézt se zde dala i reklama brněnské čokoládovny, jabloneckého hotelu, jesenického sanatoria ve Zlatých Horách (dříve Zuckmantel) nebo nového kasina v Badenu u Vídně, mimochodem rodišti šéfredaktora listu Franze Hölleringa.

Rekordmanem bylo vydání z 27. října 1933, kdy ze zvláštního rozšířeného pátečního vydání o deseti stranách (v sobotu 28. 10. vzhledem k oslavám výročí republiky noviny nevyšly) byly zhruba tři věnovány inzerci. Cena malého několikavětého inzerátu do patnácti slov vyšla na pět korun, každé další slovo bylo za padesát haléřů.²⁷ Oněch 50 haléřů ostatně stálo také jedno vydání Prager Mittag, což se od prvního dne vydávání až do konce nezměnilo – počet stran sice ubývalo, na druhou stranu stejný obnos platili čtenáři i za rozšířená vydání. Pro srovnání – obsáhlejší Bohemia stála v té době korunu. Inzertní zájem se listu dařilo získávat takřka až do konce své existence (s výjimkou posledních měsíců roku 1938, kdy reklam znatelně ubylo), opíral se zejména o reklamy kin a zábavních podniků, inzeráty na rozhlasové přijímače, boty či automobily – na svou novou pražskou pobočku upozorňovalo Auto Škoda, avizován byl nový model Tatrovky či zastoupení značky Ford na pražském autosalónu.

²⁷ *Prager Mittag*, 1. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 225, s. 4.

II. 3. Program, ale neveřejný

Československé úřady viděly v novém deníku určitou konkurenci vládě nakloněným německým listům, které vycházely v Praze nebo v pohraničních oblastech. Cesar a Černý citují vyjádření Tiskového odboru ministerstva vnitra určené Presidiu ministerské rady z 8. září roku 1933. Podle něho Prager Mittag *direkt und indirekt eine schädliche Konkurrenz nicht nur für das Regierungsorgan „Prager Abendblatt“ darstelle, sondern auch für die in Žatec (Saaz) erscheinenden und das Staatsinteresse verteidigenden Tages- und Wochenblätter.*²⁸

Nakladatel Paul Peter Winter nicméně usiloval, aby se Prager Mittag právě mezi tento státní zájmy hájící tisk zařadil. Naznačuje to česky psané „programové prohlášení“ z 23. listopadu 1934,²⁹ které adresoval ministerstvu zahraničí a snažil se jím pro svůj list získat větší pozornost a podporu, velmi pravděpodobně i finanční. Pražský poledník uvedl takto:

Prager Mittag, jehož vydavatel, nakladatel, majitel, dále zaměstnanci, členové redakce, spolupracovníci jsou vesměs po dlouhá léta v ČSR usedlí čl. státní příslušníci, jest jediným poledníkem republiky v řeči německé.

Ve zmíněném dopise dále podrobně popsal stanovisko listu, jeho zaměření a pohled na aktuální problémy, ať už vnitro- nebo zahraničněpolitické. A především, ujistil o jeho absolutní loajalitě vůči československé vládě.

„Prager Mittag“ byl založen, aby podle politického přesvědčení a světového názoru všech na redakci a nakladatelství zúčastněných osob vytvořil orgán pro veřejné mínění, který za svůj nejdůležitější publicistický úkol vůči tuzemsku a cizině považuje, aby zastupoval účinně intence a cíle vlády ČSR a jich vůdců Masaryka a Beneše a rozšířil demokratický svobodný duch, který je základem čl. státu vůči fašistickým a nedemokratickým snahám ostatních zemí a působil pro dorozumění a svobodu uvnitř státu a v cizině.

Jak uvedl Winter, zastává Prager Mittag vnitropoliticky *přísně demokratické stanovisko*, které mělo znamenat jasné vyhranění, ne-li boj proti systémům nedemokratickým.

Jest proti radikálním, státům nepřátelským živlům a tendencím zprava a zleva a zasazuje se o silnou demokracii, která v kritické situaci jest odhodlána k jednání, ani jeho boj proti nedemokratickým systémům na př. německého nár. socialismu nemusí býti na újmu

²⁸ CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Die deutsche antifaschistische Emigration in der Tschechoslowakei (1933-1934)*. Historica XII. Separatum. Praha: Academia, 1966, s. 178.

²⁹ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce, kr. 363. Osvěta/ časopisy.

zahraničním stykům republiky. Přednosti demokratického systému musí býti věcně na přetřes uvedené vůči vadám jiných politických systémů.

Došlo i na národnostní otázku, v níž list podporoval dohodu, koexistenci a spolupráci obyvatel různých národností. Vliv listu se měl pozitivně projevit zejména na venkově a v pohraničních oblastech, kde měl šířit myšlenku demokracie československého státu a vymezovat se proti nacistickému štvání.

Pro „Prager Mittag“ není národnostní problém již problémem, ježto jako nové noviny vyvíjí činnost bez starých a nových závazků. Odmítá veškerý radikalismus a vyžaduje od stran a občanů bezpodmínečnou činnou spolupráci ve společném demokratickém státě.

„Prager Mittag“ jest jediným německým listem, který je s to, aby podával demokratické tendence vlády v neomezeném kruhu čtenářů a to jak ve velkoměstech, tak i na venkově, ovlivňoval německé obyvatelstvo ve smyslu protifašistickém, působil věcnou kritikou a propagací pro demokracii proti hakenkrajclerským tendencím v německém pohraničním území a přispíval k vyrovnání národnostních protikladů.

Skutečnost, že většina venkovského tisku v německé řeči vycházejícího jest více nebo méně proti státu zaujata, přispívá značně k tomu, že velká část německého obyvatelstva pohraničního území je náchylna pro hakenkrajclerské tendence, staví se odmítavě vůči vlastnímu státu a českému obyvatelstvu. Brojiti proti tomu a vyplniti nesporně zde se nalézající mezeru, považuje „Prager Mittag“ za svůj nejdůležitější a nejvznešenější úkol.

[...] „Prager Mittag“ jest tudíž jediným v německé řeči vycházejícím listem v republice, který může býti skutečnou spojkou německého a českého obyvatelstva, může vyrovnati národnostní protiklady a vychovávat německy mluvící státní strany v duchu demokratickém, státně uvědomělém a státu věrném.

Důležitou částí listu měla být podle Wintera i česká kultura a reflexe českého tisku: *od prvního dne přiznává českému kulturnímu životu v divadle, hudbě, literatuře, výtvarném umění přesně tentýž význam jako německému.*

Winter také zdůraznil význam demokratického německého listu v kontextu mediální situace v Německu a zejména v Rakousku, kde by měl list taktéž hájit československé záměry.

Zvláštnosti, jimiž se „Prager Mittag“ vykazuje od všech ostatních, v německé řeči vycházejících novin naší země, platí jak pro tuzemsko, tak i pro cizinu; tím více, že usměrněním tisku říšskoněmeckého a uniformováním tisku rakouského získaly na významu všechny neodvislé, v německé řeči vycházející noviny. To platí obzvláště pro Vídeň a Rakousko, kde by mohl „Prager Mittag“ převzítí též ony úkoly, které rakouské noviny pro

jim vnitřní a politické omezení splniti nemohou. „Prager Mittag“ může zde zpravovat rakouskou veřejnost o úmyslech a tendencích čsl. vlády. Nemusí býti blíže uváděno, jaký význam by měl tento úkol na př. v souvislosti s otázkou habsburskou, s problémem dunajského prostoru a se všemi ostatními politickými problémy, čekajícími na rozluštění, Rakouska a ČSR stejně se týkajícími.

„Prager Mittag“ jako jediné německé noviny, které vycházejí v zemi s opravdovou tiskovou volností, zastávají tendenci jasně demokratickou, jsou v každém směru nezávislémi a mají pro čsl. demokracii silný propagační účinek v zahraničí.

O tom, že list sleduje státní linii a podporuje československou zahraniční politiku, osobně ujistil ministerstvo zahraničí i šéfredaktor Wolfgang Bretholz roku 1935 a ani v roce 1938 se stanovisko nezměnilo, alespoň to na pražském policejním ředitelství prohlásil zodpovědný redaktor Adolf Ulrich.³⁰

Přes zmíněné deklarace se však listu zřejmě nedařilo dokonale komunikovat se státními úřady. Z oficiální korespondence Prager Mittag se zdá, jako by se redakce cítila ublíženě či trochu opomíjeně ve srovnání s ostatními německými listy, ať už se to týkalo pozvánek na tiskové konference nebo jiných služeb, které pokládala za automatické. Již v únoru roku 1934 žádala na ministerstvu zahraničí, aby jí byly zasílány tiskové výstřižky. Odpověď zněla, že ministerstvo sice takový archiv má, ale jen pro vlastní potřebu.³¹ V březnu 1935 se zástupci redakce rozhodli urychlit komunikaci osobní návštěvou, při níž přednesli stížnost, že nejsou zváni na novinářské konference v ministerstvu zahraničí a že se jim nedostalo ani pozvání na přednášku Edvarda Beneše v Uranii.³² V listopadu téhož roku se list obrátil na stejný úřad s prosbou o zařazení do listiny, podle níž se zasílají pozvánky k tiskovým rozpravám a dalším akcím. Podobně znějící žádost přišla i na pražské policejní ředitelství.³³ V únoru roku 1936 Prager Mittag dotčeně sděloval, že jeho redaktoři nebyli přizváni na promítání filmu.³⁴

³⁰ NA. PZÚ – AMV 207. Kar.1202. Sig. 8/4/27/115. Opis Č.j. 23.583 pr. Zpráva pražského policejního ředitelství ze dne 26. srpna 1938 určená Presidiu ministerstva vnitra /k rukám ministerského rady Hamáčka/.

³¹ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce, kr. 363. Osvěta/ časopisy. Dotaz (pravděpodobně Wolfganga Bretholze) z 27. února 1934 Kanceláři ministerstva zahraničí.

³² Ditto, záznam z 27. března 1935. Návštěvu absolvovali Wolfgang Bretholz a redaktor Landau.

³³ NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. 1931-1951. Tisk 189/19 Prager Mittag. Žádost adresovaná Tiskovému oddělení pražského policejního ředitelství z 10. prosince 1935.

³⁴ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce, kr. 363. Osvěta/ casopisy. Žádost redakce Prager Mittag z 28. února 1936.

III. Hodnoty, stanoviska, proměny

**(vztah k demokracii a totalitě,
kultuře i barbarství,
pronásledovaným i pronásledujícím)**

III. 1. Za československou demokracii¹

Prohlášení nakladatele Paula P. Wintera nebyla v řadě ohledů planými řečmi k získání výhod, a to zejména ve vztahu listu k československému státu. Prager Mittag hájil republiku až do svých posledních dnů stejně zarputile, jako její hlavní představitele a jejich rozhodnutí.

Názorným příkladem této loajality jsou třeba texty, kterými se každoročně věnoval oslavám vzniku samostatného státu, a to nejen zpravodajsky v reportážích z různých míst republiky, ale i publicisticky. Roku 1933 se redakce obrátila na filosofa Emanuela Rádla, profesora J. B. Kozáka a viceprezidenta Senátu Carla Hellera s otázkou, zda je československá demokracie ohrožena. Jejich texty provázela Godalova kresba zachycující pevnost ohrožovanou černými vlnami fašismu, teroru a diktatury. V témže čísle listu přetiskl ukázky z díla Tomáše G. Masaryka na téma národ a svoboda s doporučením, aby si prezidentova slova vzali k srdci politikové všech táborů.²

Redakční komentář napsal vedoucí politického zpravodajství Wolfgang Bretholz z pozice československého Němce, jako poctu československé demokracii a zároveň výzvu k její obraně, chápanou jako společný úkol všech. Připouští, že demokratická privilegia byla v poslední době omezována, to však podle Bretholze neznamena, že bychom se demokracie – pro pisatele nerozlučně spjaté se svobodou a lidskostí – měli vzdát.

*Es geht nicht um die Form der Demokratie, sondern um ihren Inhalt: Diesen Inhalt der Demokratie, der in den Worten Freiheit und Menschlichkeit gipfelt, vor dem Schlag zu bewahren, der sie in Deutschland traf und der mit der Krise des Liberalismus und des Parlamentarismus und der formellen Demokratie nichts zu tun hat, wird die höchste Aufgabe der Tschechoslowakei in den Stürmen und Erschütterungen der kommenden Monate und Jahre sein.*³

Tento angažovaný postoj za československou demokracii byl pro list typický, v názorových textech se až do konce vydávání zásadně objevovaly formulace jako „naše

¹ Kapitoly v tomto oddíle (Za československou demokracii, Radikálové, Židé, Vztah k Německu a světu, Kultura) a dále Emigranti v následující oddíle vycházejí z měsíčního vzorku každého roku existence listu. V letech 1934 až 1938 šlo vždy o říjen, roku 1933 jsem se opírala o srpen (první měsíc existence listu) a přihlížela k září a říjnu, roku 1938 jsem vzorek rozšířila pro zjevný politický význam i o září (mnichovský diktát, rozhodování o osudu Československa).

² Wir zitieren aus dem schriftstellerischen Lebenswerke des Staatspräsidenten anlässlich des 15. Jahrestages der Republik folgende Worte, deren Beherzigung den Politikern aller Lager empfohlen sein. Prager Mittag, 27. Oktober 1933, Nr. 75, s.1.

³ BRETHOLZ, Wolfgang. Erneuerung. Prager Mittag, 27. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr.73, s. 3.

země,“ „naše republika“, „náš národ“, „u nás v Československu,“ československý prezident byl přijímán za svého.

V podobném duchu se nesl Bretholzův komentář k výročí republiky následujícího roku.⁴ Poznámel však, že Československu se nevyhnuly bouře současné doby: i zde vzrůstají antidemokratické snahy, a to jak v československém, tak německém táboře; své oběti, včetně odklonů od demokratické doktríny, si vyžádaly krize v hospodářství a politice. Jedním dechem však dodával, že demokracie zůstává živoucí ve svých nejvyšších představitelích i ve smýšlení většiny národa.

Při ohlžení se za rokem 1935 tentokrát již nepodepsaný komentář hodnotil uplynulých 12 měsíců jako těžkých: nebezpečím, která republiku ohrožují, přisuzoval větší význam. Předvídal, že se schyluje k měření sil mezi demokratiemi a diktaturami, v němž bude mít Československo jakožto poslední středoevropská demokracie klíčovou roli.

*Es ist, von hier betrachtet, unendlich viel, dass unser Staat, dem Ansturm des Faschismus standbehaltend, das Bollwerk der Demokratie geblieben ist, als das allein er seine historische Sendung in Europa erfüllen kann.*⁵

Roku 1936 byl komentář stručnější, vlastně se omezil jen na konstatování, že osmnácté výročí Československé republiky je ve znamení nejnapjatější práce o budoucnost.⁶ List se při této příležitosti obrátil na osobnosti kulturního a politického života Prahy s otázkou na nejnaléhavější úkol současnosti. Dotazováno bylo dvanáct lidí spjatých zejména s německou kulturou či jí blízkých. Ovšem na prvním místě zněla slova českého spisovatele Karla Čapka, který jako ten nejdůležitější úkol označil obranu světa před barbarstvím – před válkou, sociální reakcí, násilím, fanatismem, závistí, demagogií, hesly a frázemi, ale i touhou druhým poroučet nebo se naopak zříci vlastní svobody a odpovědnosti. Citováni byli i ředitel Nového německého divadla v Praze Paul Eger, rektor Německé akademie pro hudbu a výtvarné umění Fidelio Finke, ředitel Uranie Oskar Frankl, poslanec a generální sekretář Jednotného svazu soukromých zaměstnanců Robert Klein, rektor Německé univerzity v Praze Michael Stark a profesor Emil Utitz. Dále zde uvažovali šéf činohry Národního divadla Otokar Fischer, dramatik Jaroslav Kvapil, předseda správní rady české Union-banky V. Schuster, rektor Karlovy univerzity Karel Weigner či ministr zemědělství Josef Zadina.

⁴ W.B. Staatsfeiertag. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 246, s. 1.

⁵ Zum 28. Oktober. *Prager Mittag*, 26. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 246, s. 1.

⁶ Der 18. Jahrestag. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 247, s. 1.

V roce 1937 označil Prager Mittag Československo za ostrov demokracie uprostřed světa, v němž triumfuje diktatura. Dotkl se přitom i té části československých Němců, která chce být zglajchšaltována a které podle autora textu musí být stále jasnější, co existence Československa znamená pro svobodomyšlný zbytek německví. Totiž že na československém území, v jeho zákonech a politice mají stále ještě prostor pojmy jako osobní svoboda, svoboda myšlení a konání, které jsou pro mnohé příslušníky německého národa mimo „naše“ hranice nedosažitelným snem.

*Deshalb ist die Feier des 28. Oktober für uns Deutsche in der Republik mehr als eine Nützlichkeitsprüfung. Sie ist für uns eine Sache tiefster Überzeugung, eine Herzenssache, geworden.*⁷

Zárukou československé demokracie byly pro Prager Mittag dvě politické osobnosti: T. G. Masaryk a Edvard Beneš, z jehož projevů list ostatně často citoval. Prezident-osvoboditele považoval za „záštitu lidskosti a svobodomyšlného smýšlení státu“. Tak ho nazval v článku „Dementi im Bilde“ (Dementi obrazem), v němž neskryval radost z prezidentova zotavování (5. října 1934).

*Bei uns in der Tschechoslowakei hat es zur Auffrischung des Volksbewusstseins im Augenblick genügt, die Kunde von der erfreulichen Genesung des Präsidenten zu vernehmen. In seiner Person liegen viele Bürgerschaften der Ruhe und der Treue zu den eingeschlagenen Bahnen der Demokratie. Man darf hoffen, dass mit der zunehmenden Kraft des Präsidenten auch sein wohltuender Einfluss auf das Gedeihen der staatsverhaltenden Kräfte in unserem Lande zunehmen wird.*⁸

V Benešovi viděl nespornou autoritu, v říjnu 1934 chválil jeho diplomatické schopnosti, když se při cestě do Francie krátce po marseilleských atentátech stačil setkat s mnoha významnými politiky, včetně francouzského prezidenta a nově jmenovaného ministra zahraničí. Prager Mittag Beneše označil za „v současnosti nejlépe informovanou a nejstabilnější osobnost mezinárodní politiky“. Kritizoval přitom i německý tisk, kterému se nelíbila Benešova jednání.

*Aber sie werden nicht verhindern können, dass Dr. Beneš die ausserordentliche Autorität, die er heute in ganz Europa genießt, für die Stabilität der europäischen Friedenspolitik und gegen jene Berliner Spekulationen einsetzt, denen die furchtbare Bluttat in Marseille nur allzu gelegen kam.*⁹

⁷ 28. Oktober. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 245, s. 1.

⁸ Dementi im Bilde, *Prager Mittag*, 4. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 228, s. 1.

⁹ Heute: Dr. Benešs Pariser Besprechungen. *Prager Mittag*, 17. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 237, s. 1-2.

List od své podpory republice neustoupil ani ve chvílích osudných, v době nenávistných útoků ze všech stran na podzim roku 1938. Dne 22. září 1938 vyslovil v komentáři „Die Würfel gefallen“ (Kostky vrženy) sympatii a úctu k českému národu a jeho odvážnému demokratickému smýšlení, dal najevo porozumění pro jeho bolest a zklamání. A ovšem také obdiv ke klidu, s kterou nese nastalou situaci, k heroické víře v budoucnost.

Als demokratische Deutsche können wir diese Stunde nicht vorübergehen lassen, ohne dem schwerkgeprüften tschechischen Volke, mit dem uns das Schicksal in einem Staat und in einem Lebensraum gestellt hat, unsere wärmste Sympathie auszusprechen. Wir haben durchaus Verständnis für seinen Schmerz und für die grenzenlose Enttäuschung, die es in so vieler Hinsicht ergriffen hat. In einer Welt, die von allen Seiten nur Hasstöne gegen die Tschechen, ihren Staat und ihre führenden Männer horen lässt, sei ihnen unsere Hochachtung ausgesprochen für ihre tapfere demokratische Gesinnung, die sie gerade in dieser schweren Stunde bewiesen lassen. [...] Wir zweifeln nicht daran, dass dem tschechischen Kampf im Herbst 1938 darin ein Ehrenkapitel gehören wird!¹⁰

O dva dny později poskytl celou třetí stranu mobilizační výzvě, v komentáři „Der grosse Entschluss“ (Velké rozhodnutí) schválil mobilizační rozhodnutí jako výraz nutnosti, obranné opatření *proti die provozierende Haltung der feige geflüchteten Hochverräter vom Schlage Konrad Henleins, aber auch die militärischen Massnahmen gewisser Staaten. Za německé demokraty pak prohlašoval, že i oni se postaví bok po boku bránícím se Čechoslovákům.*

Wir Bürger der Republik, ganz besonders aber wir deutschen demokratischen Bürger, nehmen den tapferen Entschluss der Regierung mit voller Genugtuung zur Kenntnis! Wir billigen es, dass unter dem Schutz der Waffen unseres Heers auf dem gesamten Staatsgebiet wieder Ruhe und Ordnung und Sicherheit der Person eingeführt wurde.

Wir haben zur Regierung Syrový, zur Leitung des Staates unter dem Präsidenten Dr. Beneš, das Vertrauen, dass jeder Schritt, den sie zur Sicherheit der Bevölkerung und der Grenzen unseres Staates tut, nicht nur mit voller Berechtigung, sondern auch mit aller Entschiedenheit und Gründlichkeit getan wird!

Wir demokratischen Deutschen der Republik stehen Schulter an Schulter mit allen anderen Bürgern unseres Staates!¹¹

Z dalšího komentáře předcházejícímu Mnichovu byla znát trocha útěchy a snad i naděje – že se už rozptýlila propagandistická mlha a velmoci konečně pochopily, že za slovy o

¹⁰ Die Würfel gefallen. *Prager Mittag*, 22. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 217, s. 1.

¹¹ Der grosse Entschluss – bereit sein, ist alles. *Prager Mittag*, 24. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 219, s. 1.

národním osvobození jsou ve skutečnosti další a další územní nároky, brutální násilnická politika, touha potlačit jinou národnost a národní suverenitu.¹²

Přišla ovšem studená sprcha. K mnichovskému diktátu se Prager Mittag postavil trochu bezradně a vyčkávavě s tím, že v sobě skrývá nebezpečí, ale i šance. Na jedné straně citoval hlasy zejména starších obyvatel, kteří si s ulehčením vydechli, že byl zachráněn světový mír, na straně druhé přinesl i argumenty těch, podle nichž se měl německým výpadům učinit konec.

Unsere Meinung? Man sollte in der Beurteilung Münchens abwarten. Gerade die letzte Woche hat gezeigt, wie Ereignisse in ihrer Bedeutung schwanken. Wie nach acht Tagen ein scheinbares Nachgeben sich plötzlich als geschickter Schachzug erwies.

*Gewiss – München birgt grosse Gefahren in sich. Aber auch Chancen!*¹³

Následující den (30. 9. 1938) horečně vyzýval k jednotě a důvěře československým vůdcům, což vyjadřoval už titulek: „Einig bleiben! Kein Uebel, keine Konferenz und kein Unglück kann uns vernichten!“ (Zůstat v jednotě! Žádné zlo, konference ani neštěstí nás nemohou zničit!). Věřil však v budoucnost, která již dávno neplatila, duchovní jednota byla iluzorní. Přes všechny silné výzvy byla z komentáře znát skleslost, jako by až teď list plně pochopil prohru – svou i státu, za který bojoval.

Seit 20 Jahren standen weder so grosse Kräfte noch so grosse Ziele im Spiel wie heute. Unsere Republik befindet sich im Mittelpunkt dieses ungeheuren Kampfes. Alles, was gegenwärtig geschieht, berührt schmerzlich ihre Interessen und ihr Schicksal! Es werden ihr im Dienste des Friedens die schwersten Opfer auferlegt.

*[...] Deshalb lautet das Gebot der Stunde: schenkt ihnen kein Gehör! Seid eingedenk, dass kein Uebel, keine Konferenz und kein Unglück imstande ist, das Leben unserer Republik zu vernichten, wenn sie nur den Glauben an sich selbst, an ihre Führer und an die Stärke der Einheit bewahrt, welche sie aus allen Nöten der Gegenwart herausführen und in der allein sie in Zukunft das ihr angetane Unrecht gutmachen wird!*¹⁴

Před realitou zavíral oči v komentáři „Wir deutschen Demokraten“ (My němečtí demokraté) otištěném 5. října 1938. Zpochybňoval zde tvrzení, že většina československých Němců je pro Henleina, a tvrdil, že nejméně 50 procent německého obyvatelstva je proti Henleinovi, proti zglajchšaltování a připojení ke třetí říši. Sám nicméně ve stejném textu citoval londýnský list Times, který uváděl odhad 11:55 ve prospěch Henleina. Přitom

¹² Wieder London – diesmal anders? *Prager Mittag*, 26. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 220, s. 1.

¹³ Die Vier in München Prager – Beurteilung zwiespältig. *Prager Mittag*, 29. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 222, s.1.

¹⁴ Einig bleiben! *Prager Mittag*, 30. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 223, s.1.

v obecních volbách na jaře 1938 získala SdP přes 90 procent německých hlasů. Zaznívá zde i velmi cudná kritika československé demokracie jako takové, že se nechává až příliš zahnat do kouta.

Wir wissen, dass es nur die Stimme augenblicklicher Enttäuschung ist, wenn wir jetzt hören, dass wir „alle raus“ sollen. [...] Wir haben das Vertrauen zur Demokratie Masaryks und Benešs, dass auch dieser Ausbruch von Unvernunft und Empörung der Gasse nur eine vorübergehende Episode bleibt. [...] Wir glauben an die Gerechtigkeit der tschechoslowakischen Demokratie – aber sie sollte sich gerade in diesen Tagen lauter und venhmlicher äussern.¹⁵

Obranou a oslavou odstoupivšího prezidenta, jehož označil za velkého demokrata, objektivního státníka, nadstranického a nadnárodního otce vlasti, byl komentář „Ohne Dr. Beneš“ (Bez Dr. Beneše, 6. 10. 1938).

Wir deutschen Demokraten des Staates sehen Dr. Eduard Beneš mit aufrichtiger Trauer scheiden. Was auch eine trübe Gegenwart alles gegen den Mann vorgebracht haben mag, wir können ihm das Zeugnis ausstellen, dass er ein gerechter, wahrhaft objektiver Staatsmann, ein Vater des Vaterlandes über allen Parteien und Nationen, gewesen ist.¹⁶

Zatímco velká část československých Němců jásala, Prager Mittag v komentáři „Das Diktat“ (Diktát) ze 7. října 1938 hořce hodnotil rozhodnutí berlínské komise, že třetí říši případnou nejenom německá místa, ale i celé české oblasti. V kontrastu s tím připomínal propagandistické kampaně, které se zaštití ovaly právem na seberučení.¹⁷

III. 2. Radikálové

I když byla oslavována československá demokracie a její ideály, k praktické politice zaznívala i kritická slova, mnohokrát se Prager Mittag dovolával zejména důraznějšího, odvážnějšího postoje vůči radikálům.

Tak sloupkem nazvaným „Courtoisie“ odsoudil již 24. srpna 1933 opatrnost československých úřadů. Ty na poslední chvíli zrušily rozhlasový pořad, v němž se mělo číst z knih, které v Německu hořely na hranici. Odůvodnily to tím, že účelem československého rozhlasu není kritizovat opatření, která schválila zahraniční vláda. Prager Mittag zákaz pořadu označil za zradu na německé kultuře, kdy závazek chránit kulturu

¹⁵ W. Wir deutschen Demokraten. *Prager Mittag*, 5. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 227, s. 1.

¹⁶ X. Ohne Dr. Beneš *Prager Mittag*, 6. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 228, s. 1.

¹⁷ X. Das Diktat. *Prager Mittag*, 7. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 229, s. 1.

trestuhodně ustoupil diplomatické zdvořilosti. Má se snad přestat kritizovat židovské pronásledování jen proto, že s ním souhlasí německá vláda, a rezignovat na demokracii, protože jí Hitlerovo Německo opovrhuje?

Muss man auf jede Verurteilung der Judenverfolgungen verzichten, weil sie die „Billigung der deutschen Regierung gefunden“ haben, den „Marxismus“ verleugnen, weil das Hitler-Deutschland ihn ausrotten will? Darf man die Demokratie nicht verteidigen, weil sie der deutsche Nationalsozialismus verabscheut?

[...] Im Gegenteil: der Verrat an der deutschen Kultur, der in Deutschland begangen wurde, gibt den Staaten, die noch Kulturstaaten sind, die Pflicht, diese Kultur besonders zu pflegen. Und diese Pflicht steht – meinen wir – höher als alle diplomatische Courtoisie.¹⁸

Jen několik dnů od počátku vydávání dal redakční komentář vládnímu kabinetu nepřilíš uspokojivou bilanci – vládě agrárníka Malypetra vyčítal špatnou finanční politiku, neschopnost podřadit stranické zájmy těm obecným a nedostatek odvahy k rázným, byť nepopulárním krokům.¹⁹ O rok později vyzýval ke sjednocení stran do pevné fronty, která se při svých rozhodnutích bude řídit základním hlediskem: posílit vážnost parlamentu a demokracie. Jen tak lze podle Prager Mittagů zabránit hrozícímu nebezpečí: *Es ist die beste und sicherste Methode, den antiparlamentarischen Parteien die billigen Erfolge zu vereiteln, die sie nur der bequemen Situation verdanken, keine Verantwortung tragen zu müssen.*²⁰

Zabýval se též vývojem koaliční krize, způsobené rozkošem mezi socialisty a agrárníky, aniž by se jednoznačně přikláněl na jednu stranu (25. 10. 1935).²¹ Předpokladem k dobrému fungování bylo podle listu uvědomění politiků všech stran, že nejsou protivníky, ale partnery, kteří se sice mohou hádat, ale nejsou s to bez sebe existovat (23. 10. 1936). Z komentáře listu bylo zjevné uznání ministru zahraničí Kamilu Kroftovi, v jehož projevu chválil schopnost reagovat na jemné nuance v mezinárodní politice a pevnost názorů: *man merkte ihr jenen bestimmenden Willen an, der die Fähigkeit, auf jede Nuance im internationalen Leben zu reagieren, viele Jahre hindurch bewährt hat, ebenso wie die Festigkeit, die Politik nicht „wie eine Wetterfahne nach jedem Lufthauch zu richten.“*²² V případě premiéra, slovenského agrárníka Milana Hodži poznamenal, že stále více získává

¹⁸ Courtoisie. *Prager Mittag*, 24. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 21, s. 3.

¹⁹ Regierungs-Bilanz. *Prager Mittag*, 7. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 7, s. 1.

²⁰ W.B. Parlamentsbeginn. *Prager Mittag*, 23. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 242, s. 1.

²¹ SCRIPTOR. Keine Koalitionskrise. *Prager Mittag*, 25. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 245, s. 1-2.

²² č. Partner, nicht Gegner. *Prager Mittag*, 23. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 244, s. 1.

na autoritě i mimo hranice své strany. V říjnu roku 1937 adresoval kritiku ministerstvu vnitra za nedostatečnou regionální bezpečnost, na kterou doplácí svými životy četníci.²³

Obširně se Prager Mittag věnoval akcím českých i slovenských radikálů: zabýval se soudním procesem proti sedmi členům Stříbrného Národní ligy,²⁴ upozorňoval na akce Hlinkových luďáků, kteří rušili oficiální státní oslavy v Nitře (1100. výročí založení prvního křesťanského kostela knížetem Pribinou) a požadovali slovenskou autonomii.²⁵ Michal Mareš rozkrýval finanční machinace kolem chomutovského hakenkreuzlera Josefa Triebeho, který západočeská města poškodil o miliony korun.²⁶ Poukazováno bylo na propuštění soudního rady v Mariánských Lázních jakožto výsledek denunziace českého fašisty.²⁷

Jaké nebezpečí spatřoval list v růstu nacionalistických tendencí v německém pohraničí, dokládají i reportáže z Karlových Var, Chebska a Krušných hor, které Prager Mittag přinesl 27. října 1933, vlastně jako zvláštní paralelu k oslavným textům o československé demokracii. Tato série nazvaná „Der Kampf gegen das Hakenkreuz in den deutschen Gebieten der Republik“ (Boj proti hákovému kříži v německých oblastech republiky) měla už v podtitulu radu: jen rozhodná obrana, spojená s pozitivními opatřeními, může pomoci. Text začínal prohlášením:

*Wir setzen heute die Veröffentlichung der Berichte unserer Korrespondenten über das Treiben der Hakenkreuzler in den deutschen Randgebieten der Republik fort. Alle Berichtersteller stimmen darin überein, dass mit negativen Massnahmen allein der nationalsozialistischen Agitation, die vom Dritten Reich über die Grenzen unseres Landes herüberdringt, nicht entgegengewirkt werden kann. Positive Aufklärungsarbeit und wirksame Hilfe gegen Arbeitslosigkeit, Not und Verzweiflung müssen hinzu kommen, damit die Bevölkerung der Grenzgebiete widerstandsfähig gegen die verhängnisvollen Parolen des Nationalsozialismus gemacht wird.*²⁸

Na základě osobních postřehů a příběhů obyvatel zde byl líčen vliv německé propagandy, skutečný stav podle autorů textů v mnohém předčil i ty nejhrůznější představy. Nařízení a zákony na ochranu státu jsou vysmívány, autonomní úřady a korporace jako by jednaly na příkaz Berlína, a ne Prahy. Kvůli zprávě z Karlových Var byl Prager Mittag následně

²³ W. 87 tote Gendarmen. *Prager Mittag*, 6. Oktober 1937, Jahrg.5, Nr. 227, s. 1.

²⁴ Sieben Stříbrny-Leute vor Gericht. *Prager Mittag*, 9. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 9, s. 1.

²⁵ Szenen bei der Pribina-Feier, *Prager Mittag*, 14. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 13, s. 1.

²⁶ Von unserem M. M. – Sonderberichtersteller. Das Panama in Westböhmen, *Prager Mittag*, 17. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 15, s.1; Wie Triebe die deutschen Städte betrogen hat. *Prager Mittag*, 18. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 16, s. 1.

²⁷ Denunziant in Marienbad. *Prager Mittag*, 19. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 17, s. 1.

²⁸ Der Kampf gegen das Hakenkreuz. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr. 75, s. 4.

konfiskován,²⁹ v případě Chebska nepřímou kritizoval slabý účinek československého vysílání, a to i v němčině, které nedokáže zaujmout, zatímco řízná slova z říšskoněmeckých vysílačů se dotýkají každodenního života a zapouštějí kořeny. Zákaz Německé nacionálně socialistické strany dělnické (DNSAP) nestačí, zněla rada listu (3. října 1933 DNSAP sama ukončila činnost, o den později zastavení nařídily úřady). Pokud chce vláda skutečně podvázat činnost nacistů, musí zrušit všechny německé nacionální spolky a snížit v německých oblastech nezaměstnanost, která nacionalismu nahrává.

V komentáři z roku 1935 pak Prager Mittag načrtl ideální politické rozložení tří stran, které podle něho odpovídají sudetoněmectví: konzervativní, liberální a socialistické. K tomu však hořce podotkl, že současnost je tomuto snu na hony vzdálena:

*Leider sind wir gerade heute von diesem Zustand unendlich weit entfernt, vor allem deshalb, weil die liberale Mittelpartei, die den nötigen Gewichtsausgleich zwischen der konservativen und der sozialistischen Gruppe bilden muss, durch die Fehler, die man jetzt zu erkennen anfängt, völlig aufgerieben worden ist. Eine vernünftige sudetendeutsche Politik muss den Wiederaufbau einer solchen liberalen Mitte zur vornehmsten Aufgabe haben.*³⁰

Ostrá kritika soustavně zaznívala na vůdce sudetoněmecké strany Konráda Henleina, v němž Prager Mittag od počátku viděl narušitele československé demokracie. Bylo zjevné, že list Henleinovým proklamacím a ujištěním nikdy neuvěřil, ale také učitele tělocviku v Aši nepodceňoval – na rozdíl od českých politických odborníků a ostatně i samotného prezidenta Masaryka, který podle historika Antonína Klimka souhlasil s názory, že Henlein *zdá se být kantorská povaha, která dbá na čest.*³¹

V říjnu roku 1934 se list vyjadřoval k Henleinovým dvěma nedávným rozhovorům a posteskl si, že ani jeden z tazatelů mu nepoložil otázku, proč se k parlamentu a parlamentním volbám chová tak odmítavě.³² V dalším kvitoval zákaz Henleinova projevu v Jablonci a v ironickém tónu jej usvědčoval z kontradikcí v projevech i názorech, když se prezentuje jako „nejloajálnější a nejupřímnější politik republiky“.³³ Faleš nacházel i v programovém projevu v České Lípě, v němž se Henlein vyhýbal hodnocení Německa a ujišťoval o svém vstřícném přístupu vůči československé demokracii.³⁴ Dne 29. října 1934 se Henleinova strana stala hlavním tématem listu, v článku nazvaném „Was wird mit

²⁹ Podrobněji v oddíle Vydavatelská politika.

³⁰ Drei Parteien. *Prager Mittag*, 15. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 236, s. 1.

³¹ KLÍMEK, Antonín. 30. 1. 1933. *Nástup Hitlera k moci*. Praha: Havran, 2003, s. 155.

³² Heute: 2mal Henlein-Interview. *Prager Mittag*, 9. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 230, s. 1.

³³ Drei Fragen an Henlein. *Prager Mittag*, 11. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 232, s. 1.

³⁴ Henlein sprach...*Prager Mittag*, 22. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 241, s. 1.

Henleins Heimatsfront?“ (Co bude s Henleinovou vlasteneckou frontou?) se list jednoznačně vyslovoval pro zákaz strany a upozorňoval politiky, aby se nenechali ukolébat Henleinovými zrádnými prohlášeními.³⁵

Odezva na sebe nenechala dlouho čekat, ostatně informaci o ní přinesl sám Prager Mittag. Týdeník Rundschau se opřel do jedné tiskové chyby v protihenleinovském článku (místo „sooft er will“ použití výrazu „sofort er will“), což pokládal za židovský idiom, a dalšími domněle typickými výrazy zanesenými do odpovědi („nix“ místo „nichts“, „reden mit die Händ“) ironizoval židovství. Prager Mittag v komentáři nazvaném „Ist Henlein Antisemit?“ (Je Henlein antisemitou?) z využití těchto argumentů dovozoval Henleinův jasný antisemitismus. Odhodlaně také čtenářům sliboval, že se v žádném případě podobnými útoky nenechá odradit od pojmenovávání pravého stavu věcí.

*Und wir werden uns keineswegs durch seine Drohungen davon abhalten lassen, weiterhin unser Möglichstes zu tun, um die Öffentlichkeit dieses Landes über den wahren Charakter dieses sudetendeutschen „Fuhrers“ aufzuklären.*³⁶

Roku 1935 se list zabýval terorem henleinovců v Podmoklech, jehož terčem bylo tamější antifašistické knihkupectví,³⁷ smetl také Henleinův výrok o Německu, v němž nelze vidět jen vojenský stát, ale i národ Herdera a Goetheho. Argumentoval, že Goethe a Herder jakožto pacifisté a zastánci porozumění mezi národy by v dnešním Německu nejspíše skončili v koncentračním táboře.³⁸ Podobně uštěpačně hodnotil Henleinovy výzvy k urovnání poměrů mezi Československem a Německem a z korektních vztahů učinit přátelské.²⁹

Zřejmě někdy do této doby lze také datovat další Henleinův výpad proti listu, totiž žalobu za výrok Prager Mittag, že se SdP řídí příkazy z Berlína. Proces trval více než dva roky, pražský poledník nakonec musel pro nedostatek důkazů přistoupit k vyrovnání. Okolnosti této kauzy zveřejnil až o tři roky později (17. 9. 1938) v komentáři „Das Ende der SdP“ (Konec SdP), kdy se zadostiučiněním podotkl:

Jetzt hat die Weltgeschichte als zweite und letzte Instanz gesprochen! Die Henleinschen Loyalitätserklärungen sind als unwahre und dreiste Prozesseinwände zerflattert.

³⁵ Was wird mit Henleins Heimatsfront?. *Prager Mittag*, 29. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 247, s. 1.

³⁶ W.B. Ist Henlein Antisemit? *Prager Mittag*, 30. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 248, s. 1.

³⁷ Henlein-Terror in Bodenbach. *Prager Mittag*, 16. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 237, s. 2.

³⁸ Herder, Goethe, Henlein und Hitler. *Prager Mittag*, 21. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 241, s. 1.

²⁹ Die Atmosphäre. *Prager Mittag*, 22. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 242, s. 1. Hlavní materiál následujícího čísla tvořil výběr z českého tisku, který Henleinovy návrhy jednoznačně odmítl – Absage an Henlein. *Prager Mittag*, 23. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 243, s. 1.

*Unser Blatt hatte in einem Kampf, den es von Anbeginn mit aller Schärfe gegen diese für das Sudetendeutschum so verderbliche Organisation führte, die geistigen Wurzeln der Henleinbewegung untersucht. Wir sprachen damals unmissverständlich aus, dass es sich in der SHF nicht um ein bodenständiges Gewuchs, sondern um einen Ableger des reichsdeutschen Nationalsozialismus handle. Es könne kein Zweifel darüber bestehen, dass diese Bewegung ihre Direktiven aus Berlin erhalte.*⁴⁰⁾

I když zejména od roku 1936 se list omezoval na stručné, většinou agenturní zpravodajství, od bedlivé pozornosti Henleinovy SdP a jejích aktivit neupustil. Referoval o potyčce mezi henleinovci a komunisty v západočeském Stříbře, k čemuž podotkl, že v sudetoněmeckých oblastech se v poslední době množí násilnosti mezi henleinovci a lidmi jiných názorů. Upozornil také, že se na mnoha místech vytvářejí jakési koloniální vojenské skupiny a organizované stranické gardy.⁴¹⁾

List detailně sledoval aféru jednoho z čelných politiků strany, člena Kameradschaftsbund a osobního Henleinova přítele Heinricha Ruthy, zatčeného 4. října 1937 a obviněného z tehdy trestné homosexuality. Prager Mittag se tímto tématem, v němž nacházel souvislost s mocenskými boji ve straně, zaobíral na první straně několik dní (8. 10., 9. 10., 12. 10., 13. 10., 16. 10. 1937). První den dokonce současně na titulní i druhé straně listu. To mu opět vyneslo nelibost Konráda Henleina, který při svém projevu v Litoměřicích poznamenal: *Blätter wie der „Prager Mittag“, der „Sozialdemokrat“ oder die „Landpost“ waren in der Lage, schamloserweise in der niederträchtigsten Form die ganze Angelegenheit zu einer politischen Skandalaffäre aufzubauschen.*⁴²⁾

Prager Mittag ke svému článku o průběhu vyšetřování a nových okolnostech připojil, že bude Henleina za tato slova žalovat, stejně tak učinil list Sozialdemokrat a následujícího dne i Landpost. *Wir werden Herrn Henlein Gelegenheit geben, diese beleidigenden Unterstellungen im Gerichtssaal zu beweisen. Unser Anwalt ist beauftragt, gegen diese unverfrorenen Anwürfe Klage einzureichen.*⁴³⁾

Text provázela i komentář „Ehrenworte“ (Čestná slova), v němž Prager Mittag zpochybňoval Henleinova i Ruthova čestná prohlášení. I když se událost na konci října přesunula již na druhou stranu listu, Prager Mittag ji na první straně alespoň avizoval titulky: „Keine Haftentlassung Ruthas“ (Žádné propuštění Ruthy, 22. 10. 1937), „Rutha-Prozess schon Ende November“ (Proces s Ruthou již na konci listopadu, 27. 10. 1937).

⁴⁰⁾ Das Ende der SdP. *Prager Mittag*, 17. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 213, s. 1.

⁴¹⁾ Saalschlacht zwischen SdP u. Kommunisten. *Prager Mittag*, 26. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 246, s. 1.

⁴²⁾ „Prager Mittag“ klagt Konrad Henlein. *Prager Mittag*, 12. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 232, s. 1.

⁴³⁾ Dtto.

Zabýval se také Henleinovou návštěvou Londýna a zejména rozhovorem pro britský deník Daily Telegraph. Podotýkal, že senzačním na interview nebyla jeho radikálnost, ale naopak Henleinovo zjevné taktizování. Vyčítal britskému novináři naivitu, když přistoupil na nevinnou masku zástupce potlačovaného a vyděděného národa. Proč se více nezajímal – „o šeptaná provolání, která v Sudetech putují od úst k ústům, rozdílem mezi švitořením a hrozícími pěstmi, které se tajně zatínají na západ od Aše?“⁴⁴

Spolupracovník listu několik dnů poté referoval z Teplic-Šanova, kde se měl konat krajský sněm strany a byl zakázán, o potyčce mezi henleinovci a policií, do níž se zapletl i K. H. Frank.⁴⁵ K aféře se pak vrátil na titulní straně s tím, že na shromáždění bylo i auto s německou poznávací značkou, které po incidentu uhánělo k německým hranicím. Udivoval se i nad tím, jak promptně a s podrobnými informacemi o události referoval německý rozhlas.⁴⁶ Na druhé straně listu Prager Mittag informoval také o zatčení krajského člena SdP Antona Grünese kvůli finanční zpronevěře.⁴⁷

Nesmiřitelný protihenleinovský tón se nezměnil ani v posledním roce existence listu. V čísle ze 13. září 1938 Prager Mittag přinesl vlastní reportáž z incidentů organizovaných henleinovci v Chebu, Aši či Ústí nad Labem v reakci na Hitlerův projev na norimberském sjezdu NSDAP předcházejícího dne, ostře namířený proti Československu. Z následujícího vydání však byla reportáž odstraněna cenzurou a původní náklad konfiskován.⁴⁸

Ostrým odsouzením vůdců SdP byl komentář „Die „Führer“ geflohen. Henlein in Sicherheit“ (Vůdci uprchli. Henlein v bezpečí), který usvědčoval Henleina a další čelné politiky ze zbabělosti, když „nechali masy sudetských Němců ve šticu.“

*Dieser politische Bankrott, diese moralische Selbstentlarvung der sudetendeutschen Führergruppe um Henlein kommt nicht überraschend. Aus dem Dunkel eines Geheimbundes aufgestiegen, haben sich diese Herren mit allen Mittel von List und Lüge in einem Moment politischer Hochkonjunktur an die Spitze des Sudetendeutschums geschoben. Dort haben sie in seltsamer Unfähigkeit in fünf langen Jahren nichts anderes getan, als unter Augenzwinkern verlogene Loyalitätserklärungen abzugeben und – auf den belebenden Wind von draussen zu warten.*⁴⁹

⁴⁴ Henleins Erzählungen. *Prager Mittag*, 16. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 236, s. 1. Zpravodajsky se list věnoval rozhovoru už den předtím: Sensationelles Henlein-Interview in London. *Prager Mittag*, 15. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 235, s. 1.

⁴⁵ Abg. Frank im Handgemenge mit Polizei. *Prager Mittag*, 18. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 237, s. 1.

⁴⁶ Strafuntersuchung gegen Teplitzer Demonstranten. *Prager Mittag*, 20. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 239, s. 1.

⁴⁷ Vom Stammtisch weg verhaftet. *Prager Mittag*, 23. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 242, s. 2.

⁴⁸ Nach der Rede... *Prager Mittag*, 13. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 209, s. 2.

⁴⁹ AJAX. Die „Führer“ geflohen. *Prager Mittag*, 16. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 212, s. 1.

V říjnu 1938 už poledník sledoval činnost Henleina v nové funkci komisaře sudetoněmeckých území, podotýkal ovšem, že tento post má zatím jen platonický význam.⁵⁰ Přetiskl také zprávu z krakovského listu, podle něhož byl Henlein informován o tajných zprávách lorda Waltera Runcimana, který vedl misi britských diplomatů a hodnotil národnostní situaci v Československu, a podle nich také jednal.⁵¹

III. 3. Židé

Osudům židovského obyvatelstva, zejména v Německu, se Prager Mittag od počátků věnoval zřetelně, ostatně téměř všichni klíčoví představitelé listu, včetně vydavatele Paula Petera Wintera, společníků Josefa Kodíčka, Karla Spanna a Friedricha Cassirera či redaktorů Friedricha Torberga nebo Juliuse Hollose, byli Židé.

Deník sledoval pronásledování a pogromy na židovské obyvatele, poukazoval na nesmyslná nařízení, jimiž se Židé stávali podlidmi, citoval výroky učenců o nesmyslnosti nacistických rasových teorií. Dával prostor hlasům intelektuálů odsuzujících protižidovské útoky, referoval o absurdních případech, kdy sňatek či přátelství s Židem zasáhlo do profesní kariéry nebo partnerství, informoval, jak i ambiciózní nacisté byli zbavováni svých postů pro příměs židovské krve. Připomínal také osobní hrdinství lidí, kteří nepřístupovali na nacistickou propagandu.

Objevila se tu například zpráva o tragédii herce Roberta Marlitze (14. 8. 1933), který dvě desetiletí působil v německých divadlech a po rasových útocích na svého kolegu a nadřízeného se odhodlal ke vzdoru, jehož následky ho přivedly až k sebevraždě.⁵² Dále Prager Mittag informoval, že se uznávaný chirurg Sauerbruch odmítl vzdát své asistentky židovského původu a raději uvažoval o místě v Konstantinopoli (4. 8. 1933)⁵³ nebo že z představenstva zdravotní pojišťovny byli vyloučeni dva doktoři, protože prodali dům Židovi (18. 10. 1935).⁵⁴

Jiný článek citoval z britského listu Times, v němž profesor Gordon Childe z edinburské univerzity označil Hitlerovy postoje k rasové otázce za nesmyslné (7. 8. 1933).⁵⁵

⁵⁰ Hitler nach Eger. *Prager Mittag*, 3. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 225, s. 1.

⁵¹ Berlin war informiert. *Prager Mittag*, 15. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 236, s. 2.

⁵² Heute: Die Tragödie Robert Marlitz. *Prager Mittag*, 14. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 15, s. 2.

⁵³ Deutschlandflucht – Professor Sauerbruch nach Konstantinopel? *Prager Mittag*, 4. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 5, s. 1.

⁵⁴ Weil sie ein Haus an einen Juden verkaufen. *Prager Mittag*, 18. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 239, s. 2.

⁵⁵ Gibt es arische Völker? *Prager Mittag*, 7. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 7, s. 3.

Jasným odsouzením nacionalistických proklamací a židovského ponižování, jakousi tryznou za Německo a Němce, kteří neumí než nenávidět, byl text známého německého spisovatele Heinricha Manna nazvaný „Ihr Hass“ (Vaše/Jejich nenávisť, 1. 8. 1933). První věta zněla: Němci nenávidí Židy.

*Die Deutschen hassen die Juden. Wenigstens glauben sie es ihren Führern, die den Antisemitismus ausschreien wie eine deutsche Errungenschaft. Die Deutschen begehen gegen ihre eigene jüdische Minderheit jetzt sogar Handlungen, mit denen sie sich selbst am meisten schaden. [...] Ich habe meine Landsleute immer nur bedauert, wegen ihrer unglücklichen Leidenschaft, andere zu hassen, nur weil sie vermeintlich bevorzugt vom Glück waren.*⁵⁶

Mann zde kritizoval antisemitismus, který svědčí o selhání ve vnitřní rovnováze národa. Poukazoval na absurditu zaměňování antisemitismu za Pangermanismus, protože v Německu podle Manna nejsou žádní Germáni, ale smíšená rasa – jako všude v Evropě. Text se uzavíral bolestným steskem nad ztraceným domovem, kulturou i národem, ovládaném lidmi bez vědomí a svědomí a vydaném opovržení.

Na tento text Mann navázal 9. srpna 1933 pokračováním, v němž zvažoval kulturní ztrátu, kterou utrpělo německé divadlo s emigrací režiséra Maxe Reinhardta. Od kulturní ztráty přecházel ke ztrátě všudypřítomné: vypočítával, čím se ochuzuje Německo, když vytěšňuje židovský element. Podle Manna Židé tvořili duchovní a duševní část národa, byli jeho vnímavou, nápomocnou částí. Za to vše jim Mann děkoval, podotýkal ovšem, že pronásledování dnes už nejsou jen Židé, a vedle Alberta Einsteina jmenoval i svého bratra, který je nucen vyhýbat se zemi, pro niž tolik vykonal.

*Die deutschen Juden haben viel zu leiden. Wenn das ein Trost sein kann, mochte ich ihnen sagen, dass sie nicht mehr zu erdulden haben als der deutsche Geist und die deutsche Seele selbst, die ihnen immer lieb gewesen sind. Die Juden nahmen geistigen, seelischen Anteil und vermittelten ihn weiter. Sie waren einer empfänglichsten Teile des Volkes, sie begegneten den geistigen Schöpfern mit wahrer Achtung, sie bemühten sich um sie, sie waren hilfsbereit. Wir haben ihnen zu danken; dies möchte ich ausgesprochen haben, heute, da sowohl wir als sie verfolgt werden. Denn nicht nur Einstein, auch Thomas Mann, der keine Jude ist, meidet unfreiwillig das Land, für das er viel getan hat.*⁵⁷

Zájem o židovskou otázku stoupal zejména v době světového sionistického kongresu v Praze. Na blížící se 18. sionistický kongres, který začínal 21. srpna, Prager Mittag upozornil

⁵⁶ MANN, Heinrich. Ihr Hass. *Prager Mittag*, 1. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 2, s. 3.

⁵⁷ MANN, Heinrich. Ihr Hass II. *Prager Mittag*, 9. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 9, s. 3.

již 16. srpna 1933. Všímal si historie kongresů i pražského programu, který se měl vedle palestinské otázky zaměřit i na osud německých Židů. V této souvislosti připomenul symboliku celého kongresu, konajícího se v době židovského pronásledování v sousedním státě. zatímco představitelé československého státu jsou sionismu nakloněni.

*Dieser Kongress, der in einer schweren Stunde des jüdischen Volkes zusammentritt, ist nicht nur eine jüdische Angelegenheit. In den Augen der Kulturwelt wird es nicht ohne Bedeutung sein, dass im gleichen Zeitpunkt, in dem das Dritte Reich Zehntausende von Juden über die Grenze treibt oder innerhalb der Grenzen dem Hungertode preisgibt, die Tschechoslowakei, deren Präsident und deren Aussenminister seit vielen Jahren Freunde des Zionismus sind, die repräsentativste Vertretung des Judentums in der Hauptstadt dieses Staates begrusst.*⁵⁸

V dalším textu zdůraznil, že na rozhodující slovo v tomto směru čekají nejen Židé, ale celý civilizovaný svět, který provokoval otázkou: *Wie denkt ihr euch die Sicherung der weiteren Existenz des jüdischen Volkes, da man die Axt an die Wurzel seines Daseins gelegt hat? Soll dieses Volk immer und ewig über die Welt herumvagabundieren?*⁵⁹

V průběhu kongresu pak takřka dennodenně sledoval jeho program a diskuse, referoval i o reakcích nacistického tisku. V předstihu přetiskl část projevu prezidenta sionistických organizací Nahuma Sokolova, v němž se zabýval situací Židů v Německu a vyzýval k důraznému a energickému protestu proti „běsnění antisemitismu.“⁶⁰

V čísle z 22. srpna 1933 se objevil článek „Die Lösung der Rassenfrage“ (Řešení rasové otázky), který odsoudil teorii o čisté německé rase jako nejhloupejší a nejhorší ze všech bludných nacistických doktrín, nesmysl vydávaný za vědu.⁶¹ Tentýž den list publikoval komentář šéfredaktora Franze Hölleringa nazvaný „Kongresse der Verfolgten“ (Kongresy pronásledovaných), v němž srovnával sjezd II. Internacionály v Paříži a sionistické shromáždění v Praze, přičemž za motiv a princip pronásledování Židů i komunistů označil „sprostou krádež.“ Dovolával se rázných činů, uvědomění si situace, kterou vnímal již jako válku; varoval před optimismem, který v současné Evropě považoval za nebezpečný.

⁵⁸ Das Weltparlament der Juden tritt am 21. August in Prag zusammen. *Prager Mittag*, 16. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 14, s. 3.

⁵⁹ Der Zionistenkongress eröffnet. *Prager Mittag*, 22. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 19, s. 1.

⁶⁰ Sokolov: „Wir sind, was wir sind.“ Deutschland-Rede heute abend. *Prager Mittag*, 23. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 20, s. 1.

⁶¹ Die Lösung der Rassenfrage. *Prager Mittag*, 22. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 19, s. 5.

Zkušenost bez odvahy totiž podle Holleringa znamená prohru – *auf Brandstifter und Narren kann man mit geistigen Mitteln nicht wirke.*⁶²

Prager Mittag přetiskl také text židovského učenice Theodora Lessinga nazvaný „Vernunft oder Fanatismus“ (Rozum či fanatismus), který odkazoval k probíhajícímu kongresu a odrážel jeho pacifistické přesvědčení (26. 8. 1933). Lessing se zde zabýval otázkou zbrojení, zda může národ v současném světě přežít, aniž by měl armádu a byl schopný obrany. Lessingova odpověď zněla ano: *Wer nicht ganz grundsatzlich die Abrüstung der Volker verfiht, der wird auch mitschuldig an dem drohenden Vernichtungskampfe Aller gegen Alle.*⁶³

Kritizoval světové zbrojení bez konce a omezení. onen mužský militantní ideál, jímž se nechává strhnout mládež. Proto schvaloval rozhodnutí kongresu, který se vyslovil proti zbrojení.

Lessingova vražda jen o několik dní později, 31. srpna 1933, redakci Prager Mittag zasáhla, rozsáhlý text provázal emočně zjitřený komentář Friedricha Torberga. Tragické události Prager Mittag věnoval celou stranu, zpravodajský materiál uváděla tato poznámka.

*Professor Lessing ist – darüber gibt es schon jetzt keinen Zweifel – ein Opfer der nationalsozialistischen, antisemitischen Hetze geworden, die vom Hitler-Deutschland ausgeht und über die Grenzen der Nachbarländer hinübergreift. Seit Jahren war Professor Lessing wie vielleicht wenige andere, Gegenstand der wildesten Verleumdungen und Beschimpfungen durch die deutschen Nationalisten. Die Mordhetze, die besonders in der letzten Zeit von der offiziellen deutschen Presse gegen Professor Lessing und gegen viele andere getrieben wurde, hat diesen Mord verschuldet.*⁶⁴

⁶² HOLLERING, Franz. Kongresse der Verfolgten. *Prager Mittag*, 22. August 1933, Nr. 19, Jahrg. 1, s. 3. *Sinnlos und ein Verrat an den menschlichen Ideen, die uns allein in eine lebenswerte Zukunft führen, wäre es, die verlogene Aktivität des Faschismus nachzuahmen, Rohheit für Kraft auszugeben. Aber auch mit der allmählich beruchtigten weisen Zurückhaltung ist weder das ins Nichts Hungern der deutschen Juden, diese unfassbare Barbarei in einer barbarischen Welt, aus dieser zu schaffen, noch die Verzweiflungs-Offensive eines Wirtschafts anarchismus zu brechen, der sich Kapitalismus nennt, und zur Technik des Jahres 1933 verhält wie eine Kulisänfte zu einem Flugzeug. Für die, die es noch nicht wissen: es ist Krieg, es ist schon Krieg auf der Welt, und Weisheit ohne Mut heisst Niederlage.*

[...]Auf Brandstifter und Narren kann man mit geistigen Mitteln nicht wirken. Der Prager Kongress spricht zu einer anderen Welt, zur Judenschaft und den vergeblichen Assimilanten (von denen ein Teil des deutschen Teiles Hitler finanziert oder unterstützt hat, von jüdischen Verlegern angefangen), und zu einer Nichtjudenschaft, die für die Juden keine Sentiments übrig hat, aber ihnen mit allen Mitteln des anständigen Durchschnittsmenschen beizustehen bereit ist, wenn ihr der Hilfeheischende in seinem privaten und staatlichen Leben ein Beispiel gibt.

⁶³ LESSING, Theodor. Vernunft oder Fanatismus? *Prager Mittag*, 26. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr. 23, s. 3.

⁶⁴ Hakenkreuz-Mord an Professor Lessing. *Prager Mittag*, 31. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 27, s. 1.

Lessingově úmrtí se list obšírně věnoval i následující dny, 11. září 1933 přetiskl jeho text, který napsal bezprostředně před svou smrtí.⁶⁵

Židovská otázka nicméně nejvýrazněji pronikla na stránky listu na podzim roku 1935, v reakci na tzv. norimberské zákony vydané 15. září stranickým sjezdem v Norimberku. Postoj listu vyjadřuje již poznámka, kterou Prager Mittag 1. října 1935 na titulní straně provázel zprávou vídeňského listu o situaci německých Židů. Pražský poledník hořce dodal, že Židům je zakázáno v Německu vše – pracovat, jíst, bydlet i žít. *Die trockene Aufzählung der Tatsachen gibt ein erschütterndes Bild von der ausweglosen und unbeschreiblich verzweifelten Situation einer halben Million Menschen.*⁶⁶

V komentáři „Die gefälschte Bibel“ (Zfalšovaná bible) v témže čísle vystoupil proti antisemitské propagandě listu Der Stürmer,⁶⁷ který využíval citací z bible k očerňování židovského obyvatelstva. Prager Mittag upozornil, že dotyčná místa byla citována nepřesně, což je pro všechny slušné lidi dokladem o falšujících metodách německého antisemitismu, který snad otevře oči i Hitlerovým přívržencům.⁶⁸ I v dalších dnech se list intenzivně věnoval tomuto tématu: sledoval různé výklady norimberských zákonů⁶⁹ i akce radikálů, kteří se obávali „rozředění“ jejich účinku.⁷⁰ Sledoval různice mezi nacisty kvůli formulaci prováděcích nařízeních,⁷¹ referoval o československých protestech proti židovské diskriminaci⁷² nebo také paradoxních následcích zákonů, kdy křesťanky a Árijky začaly přestupovat na židovskou víru.⁷³

Vystoupil také proti nepodloženému obvinění rozšířeného nacistického listu Das Schwarze Korps,⁷⁴ který vinu za velké neštěstí při stavbě podzemní dráhy přisuzoval Židům.⁷⁵ Hlavním textem novin 12. října 1935 byla nová vlna teroru zejména autonomních úřadů, které vydávají nařízení o hospodářském a společenském bojkotu Židů.⁷⁶ Zatčení významného rabína a myslitele Leo Becka list téhož dne označil za křiklavý útok do

⁶⁵ LESSING, Theodor. Wirtschaft, Du siegst. Prager Mittag, 11. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 36, s. 3.

⁶⁶ Tatsachenbericht über die Lage der Juden in Deutschland. Prager Mittag, 1. Oktober 1935, Jahrg. 1, Nr. 224, s. 1.

⁶⁷ Der Stürmer – výrazně antisemitský časopis, který od roku 1923 vydával nacista Julius Streicher.

⁶⁸ Die gefälschte Bibel. Prager Mittag, 1. Oktober 1935, Jahrg. 1, Nr. 224, s. 1.

⁶⁹ Regelung der Judenfrage nach freiem Ermessen. Prager Mittag, 3. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 226, s. 1.

⁷⁰ Judengesetze unbefriedigend! Die Radikalen beklagen sich über „Verwässerung“. Prager Mittag, 8. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 230, s. 1.

⁷¹ Volljuden oder Nichtarier. Uneinigkeit über die Durchführung der Nürnberger Gesetze. Prager Mittag, 21. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 241, s. 1.

⁷² Tschechoslowaken aller Benntnisse protestieren gegen Nürnberg. Prager Mittag, 10. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 232, s. 1.

⁷³ Folgen der Judengesetze. Prager Mittag, 2. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 225, s. 1.

⁷⁴ Prager Mittag uvádí, že Das Schwarze Korps měl náklad 170 tisíc výtisků a byl politicky určující pro masy.

⁷⁵ ...und die Radfahrer. Prager Mittag, 11. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 233, s. 1.

⁷⁶ Antisemitische Terrorwelle wie noch nie. Prager Mittag, 12. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 234, s. 1.

vnitřního náboženského života.⁷⁷ Na základě dvou právních případů, kdy byla žena ostouzena v listu Der Stürmer za své přátelství s Židovkou a za neárijský původ z firmy propuštěn dlouholetý zaměstnanec, list dovozoval, že soudy v třetí říši rozhodují proti právu a proti Židům.⁷⁸ Hlavním materiálem následujícího dne byly alarmující zprávy – převzaté ze švýcarských listů – o situaci Židů v německých oblastech se silným antisemitismem, kteří stojí před rozhodnutím, zda vycestovat jako nemajetní, nebo zemřít hladem.⁷⁹

Osudy Židů list nenechávaly lhostejným ani v následujících letech, byť už dostávaly menší prostor a pozornost se také často přemisťovala za hranice Německa. O pražském incidentu radikálního studentstva proti slavnému židovskému profesoru Hansi Kelsenovi, propuštěnému z rasových důvodů z kolínské univerzity, informoval Prager Mittag 23. října 1936. V komentáři „Selbstmordversuche der akademischen Freiheit“ (Sebevražedné pokusy akademické svobody) se přitom zapojil do diskuse o omezení imunity univerzitní půdy s tím, že svoboda občanů republiky je důležitější, než zvláštní práva akademické půdy.

*Solche Exzesse sind weit mehr gegen die ängstlich behütete akademische Freiheit, als gegen den Lehrer selbst gerichtet...Die akademische Freiheit lasse es nicht zu einem für sie sehr gefährlichen Duell mit den Leitsätzen der Demokratie kommen. Im Zweifelsfalle ist eine gesunde Freiheit aller Bürger des Staates viel wichtiger als Sonderrechte des akademischen Bodens.*⁸⁰

Hlavním materiálem novin se 5. října 1936 stal fašistický průvod a následný krvavý incident v londýnské židovské čtvrti, který přinesl na 200 zraněných a čtyřiaosmdesát zatčených.⁸¹ Nastupujícími antisemitskými opatřeními a náladami v Rakousku, ať už v oblasti lékařství, pojišťovnictví, divadle, mezi živnostníky i na vídeňské radnici, se o rok později zabýval text „Antisemitismus in Oesterreich“ (Antisemitismus v Rakousku). Autor článku však předznamenal, že dosud rakouská vláda neprojevovala antisemitské tendence, kancléř se dokonce zúčastnil premiéry hry Franze Werfela, židovského spisovatele.⁸² Tentyž rok list referoval i o protestech gdaňských Židů u polské vlády proti nacistickým výtržnostem,⁸³ v říjnu 1938 se věnoval chystanému zavádění rasových zákonů v Itálii.⁸⁴

⁷⁷ Führer der deutschen Juden verhaftet. *Prager Mittag*, 12. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 234, s. 1.

⁷⁸ Die Rechtlosigkeit der Juden. *Prager Mittag*, 30. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 248, s. 1.

⁷⁹ Namenloses Elend der deutschen Juden. Bettelarm auswandern oder verhungern. *Prager Mittag*, 31. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 249, s. 1.

⁸⁰ Universitäts-Untersuchung verschärft. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 247, s. 1.

⁸¹ Barrikaden in Londons Judenviertel. *Prager Mittag*, 5. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 228, s. 1.

⁸² Antisemitismus in Oesterreich. *Prager Mittag*, 22. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 241, s. 3.

⁸³ Danziger Juden protestieren in Warschau. *Prager Mittag*, 25. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 243, s. 1.

⁸⁴ Italiens Rassengesetze. *Prager Mittag*, 7. oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 220, s. 2.

Podrobně sledována byla i situace v Palestině, v tomto případě se list soustavně zabýval protižidovskými akcemi arabských teroristů v Jeruzalémě (například 2. 10., 4. 10. a 15. 10. 1937). pozvání stovky Arabů na sjezd NSDAP v Norimberku si Prager Mittag vykládal jako demonstraci souhlasu s jejich bojem proti židovskému přistěhovalectví.⁸⁵ Růst arabského nacionalismu kladl v komentáři „Die Schüsse von Nazareth“ (Výstřely z Nazaretu) za vinu i britské správě, která nepřilíží chápe skutečný stav věcí a spíše sleduje své strategické zájmy.⁸⁶

Kritika postoje Británie zaznívala i z komentáře „London kapituliert“ (Londýn kapituluje).⁸⁷ Jako kapitulaci před arabským terorem a zradu Židů Prager Mittag chápal nařízení, které mělo v reakci na arabské akce omezit příliv přistěhovalců do Palestiny, zejména těch židovských.

III. 4. Vztah k Německu (a světu)

Ne sice jediným, ale velkým tématem listu Prager Mittag byla Hitlerova třetí říše, posedlá zbrojením, politickou expanzí a útlakem Židů. Podobně jako v případě radikálních hnutí byl postoj listu nekompromisní, odrážel se v politickém zpravodajství i rozměrných publicistických materiálech, které byly pro list typické zejména v prvním roce jeho existence. Ty však postupně ustupovaly, ve shodě s celkovou koncepcí směřující ke krátkým zpravodajským textům. Prager Mittag se také snažil o dojem regulérního deníku, reflektujícího aktuální dění, takže události ze světa někdy upozadily ty německé.

V říjnu roku 1934 naléhavými zprávami prvořadého významu byly atentáty v Marseille, jimž podlehl francouzský ministr zahraničí Barthou a jugoslávský král Alexandr I., či nepokoje ve Španělsku. Následující rok si pozornost vynutila italsko-habešská válka, kde list pojmenovával opatrníci Francie a předvídal, že k evropské válce v tomto případě zřejmě nedojde. Obšírné zpravodajství bylo věnováno také španělské občanské válce roku 1936, o rok později se hlásila japonsko-čínská válka, krvavé střety Francouzů a Maročanů i volby ve Francii, u nichž list se zjevným ulehčením konstatoval, že posílily strany středu. Vývoj událostí roku 1938 do hlavní role opět katapultoval Německo, bedlivě sledovány byly také diskuse a nálady ve Francii a Británii, klíčové pro osud Československa.

⁸⁵ 100 Araber nach Nürnberg. *Prager Mittag*, 5. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 202, s. 1.

⁸⁶ Die Schüsse von Nazareth. *Prager Mittag*, 5. Oktober 1937, Nr. 226, s. 1.

⁸⁷ X. London kapituliert. *Prager Mittag*, 22. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 241, s. 1.

Prager Mittag se zaměřoval i na německo-československé vztahy: referoval o demonstracích před německým velvyslanectvím či Čechů pracujících na československém území pro německou dráhu, jimž Němci diktují stranickou příslušnost.⁸⁸ Jindy korigoval informace britských listů o československém odmítnutí zapojit se do demarše mocností proti německým letadlovým útokům,⁸⁹ upozorňoval na nacistickou leteckou propagandu nad územím severní Moravy⁹⁰ či na pražské zatčení hitlerovského agenta československého původu.⁹¹

Deník zaujatě sledoval i události v Rakousku, jemuž přisuzoval klíčové postavení v evropské politice. Zabýval se hraničními nepokoji mezi Německem a Rakouskem a nacistickými provokacemi na rakouském území, hospodářskou i politickou situací, podrobně sledoval kroky kancléřů Dollfusse a později Schuschnigga. Někdejší ministr zahraničí Itálie žijící v Paříži, hrabě Sforza, se tu zamýšlel nad osudem Rakouska v kontextu evropského vývoje a pojmenovával nedostatky Dollfusovy politiky. Vyzýval postavit Evropu založenou na lidských právech proti Evropě zmítající se v rasových bludech; k zabránění okupace Rakouska, k jejímuž provedení si už Německo připravuje půdu.⁹²

Obecně byl z komentářů listu zjevný nadhled, dalo by se říci až evropský – příliš nezabíhal do žabomyších vnitrostranických sporů, spíše se zamýšlel nad vlivem jednotlivých událostí na osud Evropy. Tak tomu bylo 21. srpna 1933 v textu Wolfganga Bretholze „Die Propeller surren“ (Vrtule vrčí) o čilém diplomatickém ruchu v Evropě, který však nikam nevede. Titulek odkazoval k bzukotu vrtulí – hudebním doprovodu diplomatického dramatu, které se v nesčetných jednáních, bez přestávky, matoucí neustávajícím sledem scén i stálými proměnami aktérů a dějišť, toto léto odehrává před zraky evropských národů.

*Es ist das Unheimliche dieses Schauspiels, dass viel getan wird und – nichts geschieht, dass die Geschäftigkeit der verantwortlichen Männer Europas in einem krassen Missverhältnis zu dem steht, was erreicht wird, dass wohl die Ursachen der diplomatischen Regsamkeit, nicht aber ihr Ziel erkennbar ist.*⁹³

Z komentáře k marseilleským vraždám „Schüsse in den Frieden“ (Výstřely do míru) zaznívala úzkost z narušení křehké situace v Evropě a vědomí, že svět stojí před hrozcí

⁸⁸ Ausenministerium entschuldigt sich in der Deutschen Botschaft; Deutschland diktiert Tschechoslowaken ihre Parteizugehörigkeit. *Prager Mittag*, 4. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 5, s. 1.

⁸⁹ Demarche in Berlin – erst heute. *Prager Mittag*, 7. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 7, s. 1.

⁹⁰ Naziflieger über Mähren. *Prager Mittag*, 10. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 10, s. 1.

⁹¹ Hitler-Kurier in Prag überraschend verhaftet. *Prager Mittag*, 23. August, Jahrg. 1, Nr. 20, s. 1.

⁹² SFORZA. Osterreich – Europas Schicksal. *Prager Mittag*, 19. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 17, s. 3.

⁹³ W.B. Propeller surren *Prager Mittag*, 21. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 18, s. 3.

katastrofou. Přes víru, že mír může obstát proti násilí a svoboda proti teroru, Prager Mittag vyzýval politiky, všechny odpovědné občany a zejména pak Společnost národů, aby se bránili, a to nejen duchovními zbraněmi – aby v případě nutnosti použili stejných prostředků, kterých se nezdrahají druzí.⁹⁴

V jiném komentáři nazvaném „England liebt den Frieden“ (Anglie miluje mír) deník vyčítal Británii a zejména premiérovi Nevillu Chamberlainovi jeho opatrnickou politiku – poznamenal přímo, že se Chamberlain nemůže divit, když demokratickou část Evropy pozvolna zaujímá pocit, že ho Anglie nechá ve štichu. Tato Evropa totiž kromě míru miluje i svobodu.⁹⁵

Z nedostatku prozíravosti pražský poledník obviňoval západní mocnosti v komentáři „Ein altes Thema“ (Obehrané téma) – vycházel z rozhořčení britských listů, které se po konferenci v Mnichově udivovaly nad Hitlerovým výbojným projevem v Sársku. Prager Mittag hořce konstatoval, jak krátkozrací byli vůči Německu západoevropští politici a jak nepřipravené byly velké národy.

*Die riesenhaften Rüstungen von gewisser Seite, die Einstellung grosser Nationen auf den totalen Krieg lassen doch wirklich keinen Zweifel mehr darüber übrig, welche Partie da gespielt wird. Nämlich die der europäischen Hegemonie.*⁹⁶

Nacistický teror se od počátku odrážel i z kulturních, sportovních či hospodářských zpráv či fotografií přinášejících příklady, jak politika proniká do německých škol či třeba kurzů tance. Referoval také o zbytečně zmarněných životech lidí, kteří se postavili nacistickému režimu, o obětech koncentračních táborů a emigrantech, kteří si za hranicemi vlasti vzali dobrovolně život.

Poprvé se události v Německu staly hlavním materiálem novin 2. srpna 1933, a to dopisem manželky uvězněného sociálního demokrata Paula Loebeho prezidentu Hindenburgovi s prosbou o intervenci. Šlo o zpravodajství, ale postoj autora textu – ostatně jako u dalších materiálů v prvních letech – byl snadno čitelný, často do takových zpráv pronikala ironie. Tentokrát si redaktor neodpustil poznámku, že Paul Loebe byl, podobně jako tisíce dalších, bez jakéhokoli důvodu oloupen o svobodu.⁹⁷

Následující den se na stejném místě list zabýval Hitlerovými finančními zdroji a rozkrýval v nich německé, ale i zahraniční firmy.⁹⁸ 9. srpna 1933 referoval o návštěvě

⁹⁴ Schüsse in den Frieden. *Prager Mittag*, 10. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 231, s. 1-2.

⁹⁵ AUDIT. England liebt den Frieden. *Prager Mittag*, 15. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 235, s. 1.

⁹⁶ Ein altes Thema *Prager Mittag*, 11. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 232, s. 1.

⁹⁷ Hindenburg an Frau Loebe. *Prager Mittag*, 2. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 3, s. 1.

⁹⁸ Woher Hitler Geld hatte. *Prager Mittag*, 3. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 4, s. 1.

říšského ministra války Wernera von Blomberga u Hitlera. Ačkoli oficiální německé zpravodaje o účelu a obsahu schůzky mlčely, list přichází s vlastní úvahou: můžeme si lehkou představit, že při hovoru šlo o nový Hitlerův pokus, jak „zgleichsaltovat“ armádu tak, jak se mu to podařilo u policie a úřednictva.⁹⁹ Prager Mittag také sledoval vlny německého teroru proti komunistům, čistky v německém rozhlase i rozhlasové útoky proti sousedním státům. Rozkrýval napětí mezi Hitlerem a Goringem, projevující se například zvláštním Hitlerovým rozhovorem, který byl před otištěním okamžitě stáhnut.¹⁰⁰

List přitom velmi skepticky přistupoval k oficiálním zprávám z Německa, zpochybňoval nacistická zdůvodnění a snažil se odhalit pravý účel: například když byly jednotky SA přemístěny do Bavorska kvůli údajné tamější nezaměstnanosti, list kontroval, že ve skutečnosti je za tím snaha rozmělnit moc SA a zároveň zasahovat z Bavorska do rakouských vnitřních záležitostí.¹⁰¹

Věnoval také celou stranu postřehům pražského obchodníka, kterého pracovní záležitosti zavádějí do německého pohraničí. Reportáži předcházelo redakční zdůvodnění: *Wir drucken sie als die Beobachtung eines jeder Politik Fernstehenden umso lieber ab, als an objektiven Berichten über die Veränderungen in Deutschland Mangel herrscht.*¹⁰²

Břítický komentář „Unglückliches Land“ (Nešťastná země) měl k Hitlerovi a Němcům, kteří ho podporují, německý kritik v emigraci Alfred Kerr.¹⁰³

*Ich schreibe diese Zeilen jetzt in Frankreich und denke zurück an ein tief unglückliches Land. Es hat wunderbare Werte gezeitigt – bevor diese Burschen es überrumpelten. Dem Land bleibt meine Liebe, ihnen aller Hass.*¹⁰⁴

⁹⁹ Blomberg bei Hitler. *Prager Mittag*, 9. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 9, s. 1.

¹⁰⁰ Jetzt: Göring gegen Hitler. Geschichte eines Interviews. *Prager Mittag*, 11. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 11, s. 1. Dále také v textu Roehm – Wehrminister? Hitler wehrt sich gegen Goring. *Prager Mittag*, 19. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 17, s. 1.

¹⁰¹ S.A. wird abgeschoben. *Prager Mittag*, 12. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 12, s. 1.

¹⁰² Autoreise nach Chemnitz. Beobachtungen eines Prager Kaufmannes. *Prager Mittag*, 14. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 13, s. 3.

¹⁰³ Alfred Kerr (do roku 1911 Alfred Kempner), německý kritik a spisovatel. Narodil se 25. prosince ve Vratislavi. Zemřel v Hamburku 12. října 1948. V letech 1909-1919 spolupracoval s listem Tag, od roku 1920 s Berliner Tageblatt. Založil časopis Pan, před rokem 1933 byl prezidentem německého PEN-klubu. V únoru roku 1933 uprchl z Německa, přes Československo a Švýcarsko se dostal do Francie. Spolupracoval s listy Aufruf (1932/33), Gegen-Angriff (1934 a 1935), Die neue Weltbühne (1933, 1934) či sárský list Deutsche Freiheit (1933-1935), intenzivně psal pro Pariser Tageblatt (1933-1936) a Pariser Tageszeitung (1936-1940). Německé občanství ztratil 22. srpna 1933, od ledna roku 1936 pobývá v Anglii, kde spolupracoval se stanicí BBC a v letech 1941-1947 byl předsedou PEN-centra německých autorů v zahraničí se sídlem v Londýně. Při své první poválečné cestě do Německa roku 1948 zemřel v Hamburku.

¹⁰⁴ KERR, Alfred: Unglückliches Land. *Prager Mittag*, 8. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 8, s. 3.

Za Hitlerovou mocí podle Kerra stojí organizace a peníze. Nacistickou organizaci však nevytvořil Hitler, ale důstojníci ze staré vilémovské armády, peníze dodal vysoký kapitál. Podle Kerra tu skutečnou moc nemá Hitler, ale Göring, jímž je „Vůdce“ veden. Hitler musí střežit důvěru mas a má větší vliv na publikum, než na samotný kus.

Kerrův text nicméně nebyl jediným příspěvkem, jímž se redakce snažila zprostředkovat pohledy osobností uměleckého či politického života na situaci v Německu. List otevřel 10. srpna 1933 své stránky diskusi o hrozbě války „Der kommende Krieg“ (Příští válka) – zda a jak jí může být zabráněno.

*Es gibt kein Problem dieser Zeit, das brennender wäre, keine politische Frage der Gegenwart, die das Schicksal der Welt und des Einzelnen unmittelbar berührte. Der PRAGER MITTAG stellt sich die Aufgabe, seine Leser durch regelmässige Veröffentlichungen über alle Fragen, die mit dem Problem des kommenden Krieges zusammenhängen, zu unterrichten. Er wird die ernst zu nehmenden Bestrebungen für Abrüstung und Volkerverständigung ebenso aufzeigen wie die gegen den Frieden wirkenden Kräfte.*¹⁰⁵

Jako první nad tímto tématem uvažoval britský politik a pozdější laureát Nobelovy ceny, vikomt Robert Cecil, zástupce Anglie na konferenci o odzbrojení, který neskrýval obavu, že Sověti uzavřou s Němci vojenskou dohodu.¹⁰⁶ Následoval text německého publicisty a hospodářského politika Georga Bernharda, pozdějšího šéfredaktora listu Pariser Tageblatt a Pariser Tageszeitung, který německé nebezpečí hodnotil z hospodářského hlediska.¹⁰⁷ Sarkastickými poznámkami „Glossen in apokalyptischer Zeit“ (Poznámky v apokalyptickém čase) se k situaci v Německu vyjařoval 28. srpna 1933 opět Alfred Kerr.¹⁰⁸

List také přetiskl klíčová stanoviska z pařížské konference II. internacionály, v nichž byla sice odmítnuta jednotná fronta s komunisty, nicméně prokázána vůle k sjednocení rozdělených sil dělnické třídy, vyzýváno k morálnímu i hmotnému bojkotu hitlerismu a podpoře jeho obětí.¹⁰⁹ Tomu předcházel komentář šéfredaktora Hölleringa, v němž požadoval sjednocení dělnické třídy, bez něhož není možný klid, mír ani lepší budoucnost.¹¹⁰

¹⁰⁵ Der kommende Krieg. Prager Mittag, 10. August 1933. Jahrg. 1, Nr. 10, s. 3.

¹⁰⁶ CECIL, Robert. Wer ist der Angreifer? Prager Mittag, 10. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 10, s. 3.

¹⁰⁷ BERNHARD, George. Die deutsche Gefahr. Prager Mittag, 18. August 1933, Nr. 16, s. 3.

¹⁰⁸ KERR, Alfred. Glossen in apokalyptischer Zeit. Prager Mittag, 28. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 24, s. 3.

¹⁰⁹ Kampfbeschluss der 2. Internationale. Prager Mittag, 26. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 23, s. 1.

¹¹⁰ HOLLERING, Franz. Kongresse der Verfolgten. Prager Mittag, 22. August 1933. Jahrg. 1, Nr. 19, s. 3.

Obsáhlé zpravodajství věnoval Prager Mittag v září (nejen) téhož roku lipskému procesu vyšetřujícímu požár Říšského sněmu. K jeho zahájení publikoval 21. září 1933 reportáž, která korigovala úvodní prohlášení soudu proklamujícího, že přístup tam měla veřejnost všech zemí.¹¹¹ Události patřila dále i celá třetí strana, zjevný názor na proces vyjadřoval už titulek „Die grosste politische Tragikomödie der Welt“ (Největší světová politická tragikomedie) a podtitulek „Ein Provokateur, vier Unschuldige“ (Jeden provokatér, čtyři nevinní).

O pravém viníku měl Prager Mittag jasno: v komentáři „Die wahren Schuldigen“ (Praví viníci) jasně poukazoval na nacisty (konkrétně Göringa), kteří jako nástroj svých plánů využili ovlivnitelného psychopata Van der Lubbeho. Ten podle dohadů listu pravděpodobně patřil k homosexuálnímu okruhu kolem šéfa SA Ernsta Röhma.

*Die Welt kennt die wahren Schuldigen, sie weiss, wer in den letzten Februartagen 1933 ein Interesse daran hatte, dass der Reichstag in Flammen aufging, sie weiss, wer einen Vorwand für Pogrom und Terror brauchte. Von den zahllosen Argumenten, die die Schuld der Nationalsozialisten am Reichstagsbrand lückenlos beweisen, seien hier nur die wichtigsten, angeführt.*¹¹²

Procesu se list intenzivně věnoval i nadále obsáhlými zprávami často na titulní straně, 25. září pak přinesl ohlasy světového tisku. 11. října první fotografie.

I v dalších letech list upozorňoval na nepokryté mocenské ambice Hitlerova Německa a nabádal evropské státy k jasné odpovědi, nepodceňování nacistického nebezpečí, o němž si nedělal iluze. Tak 2. října 1934 v komentáři „Der letzte Schritt“ (Poslední krok) alarmoval, že Německo znovuzavedlo povinnost vojenské služby a porušilo tím versailleskou smlouvu. Psal: *Hier geht es – wirklich und unmittelbar – um den europäischen Frieden. Die Mächte, die den Friedensvertrag unterzeichnet haben, müssen sich entscheiden.*¹¹³

Usvědčoval také německý tisk z dvojí morálky, když chtěl propagandisticky využít marseilleské atentáty. Ironicky poznamenával, že když jsou německá média a diplomaté tak citliví na kritiku svých politiků ze stran jiných států, měl by člověk o to pozorněji sledovat i urážky z druhé strany.¹¹⁴ Spekuloval o skutečných cílech mise nově jmenovaného německého vyslance v Rakousku Franze von Papena, v níž viděl snahu o vytvoření spolku autoritativních států jakožto protiváhu francouzskému systému – s jeho pomocí chce podle

¹¹¹ Reichstagsbrandt-Prozess. *Prager Mittag*, 21. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 45, s. 1.

¹¹² Die wahren Schuldigen. *Prager Mittag*, 21. September, Jahrg. 1, Nr. 45, s.3.

¹¹³ Der letzte Schritt, *Prager Mittag*, 2. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 22, s.1.

¹¹⁴ Berlin und Marseille. *Prager Mittag*, 12. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 233, s. 1.

Frage: Mittagu Německo učinit evropským demokraciím a svobodě jednoho dne konec, rozšířit hranice Německa a revidovat versailleskou úmluvu.¹¹⁵

Jako absurdní označil projev Hitlera, který vinu za nepokoje v Evropě a ve východní Africe přisuzoval demokracii, zatímco svou zemi považoval za ztělesnění klidu, situaci však nezlehčoval – přes komičnost Hitlerových argumentů ji považoval za tragickou.¹¹⁶ Vyvracel také názor, že mezi německou vládou a armádou panují rozpory, ve skutečnosti jde prý o stále užší jednotu.

Roku 1938 list detailně sledoval stranický sjezd v Norimberku a britsko-německá jednání, obával se podcenění Hitlera britskými politiky,¹¹⁷ v dalším komentáři hořce poznamenal, že svět čeká na to, co řekne Hitler, ale neměl by zapomínat na hlasy ostatních, jím bezprostředně dotčených, čímž bylo míněno Československo.¹¹⁸

Analýzou Hitlerova projevu, jímž zaútočil proti Československu, byl 13. září 1938 komentář „Drohende Sprache“ (Výhrůžná řeč). Prager Mittag zde vypočítával Hitlerovy urážky, které by za jiných okolností způsobily těžké diplomatické následky: vměšování do vnitřních vztahů jiného státu, urážlivé formulace o jeho budování, osobní ataky. Přesto však list vyjadřoval optimismus, že fronta demokracie nepadne.

Auf dem Wege dieses Mannes hat sich immer wieder ein eigentümliches, schwer zu durchschauendes Jonglieren zwischen Endzielen und Etappenforderungen, zwischen permanenter Beunruhigung und überraschenden Entschlüssen gezeigt, dessen Anwendung auf die heutige Situation sehr lehrreich wäre. [...] Und die Berichte aus nahezu der ganzen Welt zeigen, dass die Front der Demokratie durchaus nicht mit den Mauern Jerichos zu vergleichen ist, die auf blosse Trompetenstösse hin zusammenfielen.

*Heute nicht mehr!*¹¹⁹

III. 5. Kulturní publicistika a zpravodajství

Již prvním číslem z 31. července 1933 dal Prager Mittag najevo, že kromě politiky, ekonomických a sportovních událostí v něm bude mít významné místo také kultura. Ovšem proklamace vydavatele Paula P. Wintera, že od počátku bude přiznán českému kulturnímu

¹¹⁵ W.B. Papen erlegt einen Zwölfender. *Prager Mittag*, 3. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 225, s. 1-2.

¹¹⁶ Die Demokratie ist schuld! *Prager Mittag*, 7. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 229, s. 1-2.

¹¹⁷ Reichskanzler Hitler und der „Filter“. *Prager Mittag*, 7. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 204, s. 1.

¹¹⁸ Die neun Punkte. *Prager Mittag*, 8. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 205, s. 1-2.

¹¹⁹ Drohende Sprache. *Prager Mittag*, 13. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 209, s. 1-2.

životu stejný význam jako německému, se naplňovala jen zčásti, a to zejména v referování o českých filmových novinkách, respektive divadelních inscenacích.

Snaha nicméně byla: z vážné hudby, velmi zasvěceně sledované od počátku až do konce vydávání kritikem a spisovatelem Ernstem Latzkem,¹²⁰ se na stránkách listu objevovaly recenze či glosy na koncerty České filharmonie i Radiojournalu, připomínalo se výročí skladatele Vojtěcha Blodka, psalo o české opeře – třeba o Prodané nevěstě, označované za pravé národní jmění – provedení v Národním divadle u příležitosti sionistického kongresu roku 1933 však recenzent vyčítal nedostatečné rytmické a dynamické odstínění a konvenční pojetí,¹²¹ vstřícnější byl list k novému nastudování tamtéž o tři roky později.¹²² Latzkovo hodnocení Smetanova cyklu Má vlast ve vynikající interpretaci České filharmonie v říjnu 1938 prostupovala naděje, že proti kulturní síle národa je i ta nejbezohlednější politika bezmocná.

¹²⁰ Ernst Latzko. Rakouský hudební kritik, spisovatel a pedagog, externí spolupracovník Prager Mittag. Narodil se 1. dubna 1885 ve Vídni. Rodiče: Mořic a Josefa rozená Wiedmannová. Manželství: Amalie, rozená Trummerová (7. března 1901, Hamburk). Syn: Roland Alexandr (15. června 1932, Lipsko).

Žák H. Grädenera a E. Mandyczewského ve Vídni, v Lipsku se učil u H. Riemanna. Od roku 1908 byl operním korespondentem v Drážďanech, kde se stal o dva roky později kapelníkem dvorního katolického chrámu. V letech 1913-1927 působil jako divadelní kapelník ve Výmaru, v letech 1927 až 1933 byl ředitelem rozhlasového Collegia musica, napsal popularizační brožury Was weisst du von Mendelssohn, Was weisst du von Schubert (obě 1931), psal pro časopis Auftakt (například Rundfunk und öffentliche Musikpflege, IX.), upravil Haydnovu operu Orlando paladino (1932). Do Prahy přišel z Lipska – podle svého pozdějšího prohlášení – 1. července 1933, působil jako hudební pedagog, referent a pianista. Žil z vlastních úspor (z Německa si přivezl 5000 korun), podpor přátel, spisovatelských fondů a honorářů Prager Mittag. Jinak podle zprávy pražského policejního ředitelství z 1. dubna 1936 jmění nemel, ani jeho manželka. Do listu Prager Mittag intenzivně přispíval od srpna roku 1933 do října 1938 (nejčastěji pod zkratkou E. L.) hudebními recenzemi, referáty, portréty, všímal si přitom jak českých, tak německých představení na velkých i malých scénách. Prvním textem (podepsaným jako L.) byl zřejmě portrét Leoše Janáčka z 12. srpna 1933 k pátému výročí skladatelova úmrtí: posledním článkem pak hodnocení koncertu Mé vlasti v pojetí České filharmonie. Glosa vyšla v Prager Mittag 13. října 1938. V komunikaci s pražským policejním ředitelstvím, které opakovaně žádal o udělení povolení pobytu, se charakterizoval jako hudební spisovatel, hudební referent, které opakovaně žádal o udělení povolení pobytu, se charakterizoval jako hudební spisovatel, hudební referent cizozemských časopisů a volný spolupracovník časopisu Prager Mittag. Na přelomu roku 1937 a 1938 příležitostně spolupracoval se společností Radiojournal (povolení zaměstnávání pro dny 25. 12. 1937 a 19. 1. 1938). V srpnu 1938 podal žádost o udělení československého státního občanství, nebyl však zřejmě vyslyšen. Policejní ředitelství v Praze sdělovalo 15. září 1938 pražskému magistrátu: *Jeho mateřský jazyk je německý, hlásí se však k národnosti české, a ovládá statní jazyk plynně v slově i písmě. Politicky činným není a zda je politicky organizován není zde známo. Společnost navštěvuje jediné uměleckou hudební, a to českou i německou. V ohledu mravním, státoobčanském i politickém nebyla zde zjištěna žádná závada, ve svém okolí těší se dobré pověsti a nezavdal nikdy příčiny k oprávněné stížnosti. Jeho příjezdem byl by ovšem rozmnožen zdejší živel německý.* (Prameny)

V březnu roku 1943 uvedl na pražském pasovém oddělení, kam se pravidelně dostavoval k osvědčení totožnosti, jako své náboženství evangelické, německé urady ho titulovaly jako Dr. Israel Ernst Latzko. Za války pracoval jako překladatel, od června 1946 je označován jako „dobrovolný spolupracovník u Úřadu politického zástupce rakouské spolkové vlády v CSR“, v roce 1947 již jako úředník rakouského vyslanectví v Praze

Literatura: ČERNUŠÁK, Gr. – HELFERT, Vlad. *Pazdírkův hudební slovník na úctný*, II. část osobní; Brno: Oldřich Pazdírek, 1938, s. 18. Prameny: *Ná. př.* 1941 – 1951. Kar. 6433. Sig. L 64/1 Latzko.

¹²¹ Die verkaufte Braut. *Prager Mittag*, 28. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 24, s. 5.

¹²² E. L. Die verkaufte Braut, *Prager Mittag*, 26. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 246, s. 3.

„Mein Vaterland“, Smetanas Ewigkeitswerk ist vielleicht noch niemals in schicksalhaft bedeutsamerer Stunde erklungen, hat wahrscheinlich noch niemals neben seinen künstlerischen seine symbolischen Werke so eindringlich enthüllt. Dem prachtvollen Orchester und seinem genialen Leiter Talich gebührt der Dank aller jener, die an diesem Abend in ihrer Einsicht bestärkt wurden, das auch die grausamste und ungerechteste Politik den kulturellen Kräften eines Volkes gegenüber machtlos bleibt¹²³

V Prager Mittagu pravidelně zaznívaly ódy na divadlo E. F. Buriana, v němž list nacházel šťastné prolnutí uměleckých teorií, myšlenky a talentu a ovšem také schopnost akcentovat současné přesahy,¹²⁴ stejně tak pěl chválu na představení Osvobozeného divadla, v humoru a vtipu dvojice V+W nacházel útěchu a balzám. V nadšené recenzi na satirickou revui Kat a blázen (1934) oceňoval Emil Faktor¹²⁵ zejména uměleckou všestrannost, fenomenální proměny, sahající od situačního humoru až k filosofickým akcentům.¹²⁶

V hodnocení hry Osel a stín (1933) již předtím napsal Friedrich Torberg:¹²⁷ *Empor in eine bessere Theaterwelt, die von Voskovec und Werich als den denkbar verständisvollsten Interpreten ihres eigenen Einfalls beherrscht wird, immer zielsicher, niemals geschmacklos.*

¹²³ E. L. Tschechische Philharmonie. *Prager Mittag*, 13. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 234, s. 2.

¹²⁴ -or. Gorkij-Partitur in D-35. *Prager Mittag*, 10. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 231, s. 2. Aktuální přesahy viz Kgg. Das Lied der Lieder. D 35. *Prager Mittag*, 5. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 227, s. 2.

¹²⁵ Emil Faktor, novinář a spisovatel. Narodil se 31. srpna 1876 v Praze. Zemřel (pravděpodobně) 10. dubna 1942 v ghettu v Lodži. Vyrůstal v židovské asimilované rodině, jednoznačně se přiklánějící k němčině a německé kultuře, studoval práva na Karlově univerzitě, kde promoval roku 1904. Roku 1898 byl vydavatelem a fejetonistou listu Montagblatt aus Böhmen, v letech 1899 až 1908 psal pro Bohemii divadelní referáty a kritiky. Díky zprostředkování Alfreda Kerra též volně spolupracoval s berlínským listem Tag, v němž pak v letech 1908-1912 působil jak fejetonista a divadelní kritik. Od 1. října 1912 zodpovídal za hudební a divadelní tvář listu Berliner Borsen-Courier, kde používal pseudonymu Jussuf (jméno odkazuje k postavě z jednoaktovky Friedricha Adlera Svoboda). Od 17. února 1917 až do října 1931 byl šéfredaktorem tohoto listu, který se obšírně věnoval kultuře, s téžistem v divadle a literatuře, spolupracoval s řadou spisovatelů, kupříkladu Bertoldem Brechtem či Johannesem Urzidilem. Roku 1931 byl „na vlastní přání“ propuštěn, s listem však spolupracoval až do roku 1933, v září mu zde vyšel poslední text podepsaný značkou E. F. Vrátil se do Československa (roku 1935 se stal opět československým občánem). Roku 1934 pravidelně spolupracoval s Deutsche Zukunft Paula Fechtera (články podepsované E. F. či -or). Od září 1934 intenzivně psal pro Prager Mittag – divadelní recenze a referáty z českých i německých scén, ale nevyhýbal se ani literatuře (článek o románu Maxe Broda Annerl) či filmu (snímek Karla Lamače Důvod k rozvodu), poslední text podepsaný E. F. se zde objevil 5. září 1938 (recenze představení Nového německého divadla), není však vyloučeno, že přispíval až do konce existence listu. Klaus Täubert ho ve své monografii tituluje roku 1936 šéfkritikem listu (s. 134). Po zastavení Prager Mittagu se Faktor ocitl téměř bez prostředků, odkázán na skrovné honoráře z Prager Tagblattu, kam psal filmové recenze. Od podzimu 1938 se pokoušel vycestovat do Spojených států či Velké Británie (mimo jiné se prostřednictvím své dcery Lily v USA snažil uplatnit u hollywoodských producentů scénář o Hilsnerově aféře), tyto pokusy však ztroskotaly. Roku 1941 byl deportován do Lodže.

Literatura: HEUER, Renate (Redaktionelle Leitung). *Lexikon deutsch-jüdischer Autoren. Band 6. Dore-Fein.* München: K. G. Saur, 1998, s. 469-478; STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed.). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés 1933-1945 Volume II. Part 1: A-K. The Arts, Sciences and Literature.* München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1983, s. 278; TAUBERT, Klaus. *Emil Faktor. Ein Mann und (s)eine Zeitung.* 1. Aufl. Edition Hentrich, 1994.

¹²⁶ -or. Der Henker und der Narr. *Prager Mittag*, 20. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 243, s. 2.

¹²⁷ Podrobněji k Friedrichu Torbergovi v oddíle Redakce.

und schöpfend vor allem aus einem Fundus, der ihr unnachahmliches Eigentum bleibt: dem tschechischen Humor. Die sprachliche Möglichkeit zum Beispiel, das ganze Ach und Weh auf die prägnante Formel: „Jen když Deutschland über alles!“ zu bringen, kann unsereins nur stumm beneiden.¹²⁸

V Prager Mittaggu vycházely také recenze her pražského Národního divadla, Stavovského divadla či Divadla na Vinohradech. Legionářské drama Františka Langera Jízdní hlídka bylo chváleno v provedení vinohradského divadla,¹²⁹ ale ještě o něco více v nastudování Nového německého divadla, kde se prý zbavilo tónu dobrosrdečné naivity.¹³⁰ List neseřil nadšením ani v hodnocení komediálního talentu Ference Futuristy v inscenaci divadla Rokoko¹³¹ či Vlasty Buriana ve hře U pokladny stál (Divadlo Vlasty Buriana).¹³²

Oblíbencem byl i humanista Karel Čapek, roku 1937 list upozornil na vídeňské vydání jeho povídek Ukradený kaktus, zfilmování Bílé nemoci i její uvedení na scéně v Děčíně-Podmoklech u příležitosti státního svátku, což Prager Mittag označil za odvážný a zároveň zajímavý záměr. Zpráva dokonce pronikla na titulní stranu.¹³³

Jak již bylo výše zmíněno, největší zájem byl znát v případě české kinematografie. List předpovídal mezinárodní kariéru Haně Vítové,¹³⁴ Lídu Baarovou označoval za mezinárodní ženský filmový typ,¹³⁵ za nejlepšího představitele humorných charakterů považoval Huga Haase, ostatně ve filmu Poslední muž viděl pokrok domácí produkce – oceňoval na něm nejen herecké výkony, ale i režijní nápady, tempo a ovšem i to, že se dalece vyhýbá „časté a nesnesitelné předválečné sentimentalitě“.¹³⁶ Jako značnou vzpruhu pro český film hodnotil i filmovou adaptaci Haškova Švejka Batalion.¹³⁷

Kulturní události jen výjimečně pronikaly na titulní stranu, touto výjimkou byl například divadelní skandál při představení Osoboženého divadla Kat a blázen, které pro akci provokantů muselo být přerušeno.¹³⁸ Událostí, která se stala hlavním tématem čísla, se zabýval i redakční komentář, který ji označil za jeden z prvních případů, při nichž se

¹²⁸ TORBERG, Friedrich: Deutsches Zeit-Theater tschechisch. Voskovec und Werich: „Das Esels Schatten“. *Prager Mittag*, 14. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr. 64, s. 5.

¹²⁹ -or. Sinnvolle Theaterabende. *Prager Mittag*, 29. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 247, s. 2.

¹³⁰ FAKTOR, Emil. Langers Legionärsdrama deutsch. *Prager Mittag*, 16. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 238, s. 3.

¹³¹ Kgg. Ein Loch in die Welt. *Prager Mittag*, 29. Oktober 1934, Jahrg. 1, Nr. 247, s. 2.

¹³² -ng-. Er stand an der Kassa...*Prager Mittag*, 26. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 246, s. 3.

¹³³ Neue Bucher. *Prager Mittag*, 1. Oktober 1937, Nr. 223, s. 2. Čapek-Film beginnt. *Prager Mittag*, 4. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 225, s. 3. Bodenbach bringt „Weisse Krankheit“. *Prager Mittag*, 26. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 244, s. 1.

¹³⁴ Die Frau, von der man spricht. *Prager Mittag*, 1. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 223, s. 3.

¹³⁵ h. s. Zwei Filmpremieren. *Prager Mittag*, 26. August 1933, Nr. 23, s. 5.

¹³⁶ -gs-. Filme der Woche. *Prager Mittag*, 6. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 228, s. 2.

¹³⁷ -kt-. Die tschechische Neufilm „Batalion“. *Prager Mittag*, 2. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 224, s. 3.

¹³⁸ Der Theaterskandal bei Voskovec und Werich. *Prager Mittag*, 31. 10. 1934, Jahrg. 2, Nr. 249, s. 1.

v republice zachází terorem proti umění. Kritika směřovala i proti poznámce Poledního listu, dávající incident za vinu Voskovci a Werichovi.

*Hiezu braucht kein Wort mehr gesagt zu werden. Wir bleiben überzeugt, dass die Tschechoslowakische Republik als eine ungebrochene und unzerbrechbare Institution der Demokratie auch nach diesem Vorfall bei Humor bleibt und so hochbegabten Vertretern der Befreiten Kunst, wie es Voskovec und Werich sind, Schutz gewährt.*¹³⁹

Na titulní stranu se dostaly i antisemitské demonstrace ve Vídni při promítání filmu Žid Süs¹⁴⁰ či komentář ke zrušené přednášce v Uranii. List toto rozhodnutí plně podporoval, protože šlo o vystoupení Svena Hedina, obdivovatele Hitlera. Odřeknutí chápal jako doklad československého postoje vůči nacismu: *dass man nur entweder im antisemitischen, kulturwidrigen Hitlerdeutschland oder in der demokratischen, freiheitlichen Tschechoslowakei Geschäfte machen kann.*¹⁴¹

Často se tedy referování o hudebním festivalu, divadle nebo filmu kriticky dotklo poměrů v Německu, nebo naopak – referovalo se o určité události, protože byla dokladem politických zásahů do kulturního světa. Sledovány byly také počiny a působení umělců-emigrantů stejně jako rakouské divadelní, filmové či hudební produkce.

K situaci v Německu, zejména k poměrům v hospodářství a filmové branži, odkazoval již v prvním čísle novin článek Hanse Sahla¹⁴² k filmu o Donu Quijotovi G. W. Pabsta.¹⁴³

¹³⁹ Die weissen Mäuse von Prag. *Prager Mittag*, 31. 10. 1934, Jahrg. 2, Nr. 249, s. 1.

¹⁴⁰ Demonstrationen gegen Film „Jud Süs“. *Prager Mittag*, 19. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 239, s. 1.

¹⁴¹ W. B. Von Hitler in die Urania. *Prager Mittag*, 14. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 235, s. 1.

¹⁴² Hans Sahl (vlastním jménem Hans Salomon), německý publicista a spisovatel. Narodil se 20. května 1902 v Drážďanech, zemřel 26. dubna 1993 v Tübingen. Rodiče Paul a Anna rozená Maassová. Pocházel z měšťanské židovské rodiny, když mu bylo pět let, rodina se přestěhovala do Berlína. Na univerzitách v Mnichově, Berlíně, Lipsku a Vratislavi studoval literaturu a kunsthistorii, archeologii a filosofii. V letech 1927 až 1933 působil jako divadelní a filmový kritik listů *Der Montag Morgen* a *Berliner Borsen-Courier*, volně spolupracoval s titulem *Das Tage-Buch*. Roku 1933 utekl z nacistického Německa do Prahy, od počátku spolupracoval s deníkem *Prager Mittag* zejména jako filmový recenzent a referent, sledoval filmové premiéry českých i zahraničních filmů, ovšem třeba 11. října 1933 informoval o výstavě fotografií v Městské knihovně v Praze. Roku 1934 emigroval do Curychu, psal texty pro tamější kabarety *Die Pfeffermühle* a *Cornichon*, vzhledem k omezenému povolení pobytu pobýval v Paříži. Přestože levicově smýšlející, odmítl – jakožto člen spisovatelského svazu v exilu *Schutzverband deutscher Schriftsteller im Exil* – roku 1937 podepsat prohlášení proti vydavateli exilového časopisu *Das Neue Tage-Buch*, v němž se odsuzovaly moskevské procesy. V letech 1939-1940 byl internován v jihofrancouzském táboře *Le Ruchard*. Podařilo se mu utéci s pomocí komitétu *Variana Fryho* přes Lisabon do Spojených států, dramatickou pouť později zpracoval v autobiografickém románu *Die Wenigen und die Vielen* (1959). V Americe působil jako korespondent německých a švýcarských listů, překladatel z angličtiny, počátkem 50. let žil několik let v Německu, kam se z Ameriky opět a již definitivně vrátil roku 1989.

Literatura: STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés*. Volume II. Part: L–Z. The Arts, Sciences, and Literature. München – New York – London – Paris: K.G. Saur, 1983, s. 1009; *Hans Sahl*. [online]. Citováno podle stavu z 22. 12. 2004. Dostupné z: <http://www.exil-archiv.de/html/biografie/sahl.htm>; BERKHOLZ, Stefan. *Der Eine unter Vielen. Zum Tode von Hans Sahl*. [online]. Citováno podle stavu z 22. 12. 2004. Dostupné z: <http://www.kuenstlerkolonie-berlin.de/bewohner/sahl.htm>.

Ozvukem nacistických represí byla zpráva o plánech Vinohradského divadla uvést pro následující sezonu díla v Německu nežádaných autorů¹⁴⁴ nebo referáty a kritiky Paula Stefana¹⁴⁵ z proslulého hudebního festivalu v Salzburku, který se konal přes všechnu leteckou propagandu, střety na hranicích i temná proroctví o anexi.¹⁴⁶ Prager Mittag pak ironicky odpovídal říšskoněmeckému tisku, který triumfálně hlásil každého umělce, který v Salzburku odřekl svou účast, počtem hudebníků, kteří zrušili svá vystoupení v Německu.¹⁴⁷ V článku „Heroisches Theater?“ (Heroické divadlo?) ironicky komentoval zglajchšaltovaný program berlínských divadel a Vídní předpovídal statut divadelní metropole,¹⁴⁸ objevovaly se zde také recenze na vídeňské premiéry či články k zahájení tamější divadelní sezony (autorem byl většinou Friedrich Torberg).

V článku věnovaném pražskému vystoupení Heinricha Manna v Městské knihovně v Praze 19. října 1934 děkoval list pořadateli, že tuto mnohostrannou osobnost pozval,¹⁴⁹ ostatně na zmíněnou přednášku Volk ohne Heimat (Národ bez vlasti) již několikrát s předstihem upozorňoval. Následující den přetiskl Mannův projev, pronesený na banketu

¹⁴³ List vytrvale psal hrdinu Cervantesova románu jako Quichota. SAHL, Hans. Don Quichote dreht „Don Quichote.“ *Prager Mittag*, 31. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 1, s. 3.

¹⁴⁴ b. Sie werden sehen. Ausgeschaltete Deutsche auf tschechischer Bühne. *Prager Mittag*, 3. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 4, s. 4.

¹⁴⁵ Paul Stefan (Stefan-Grünfeld), rakouský hudební kritik a teoretik. Narodil se 25. listopadu 1879 v Brně, zemřel 12. listopadu 1943 v New Yorku. Rodiče Arnold (nar. 24. prosince 1848), Anna Haasová (nar. 23. května 1868). Hlásil se k židovskému náboženství (ve spisech pražského policejního ředitelství je uváděno náboženství katolické), studoval práva, filosofii, kunsthistorii a dějiny hudby na vídeňské univerzitě, kde promoval jako doktor filosofie roku 1904. Hudební teorii se učil u Hermanna Grädenera a kompozici u Arnolda Schönberga. Za první světové války působil jako kapitán u rakousko-uherské kavalérie, později získal práci ve válečných archivech. V letech 1921-1938 byl editorem a hlavním příspěvatelem Musikblätter des Anbruchs, roku 1922 se stal spoluzakladatelem společnosti I.S.C.M. a působil jako viceprezident její rakouské pobočky. Jako zarytý zastánce moderní hudby získal vedoucí postavení ve spolku Ansorge-Verein, který vznikl roku 1903 pro propagaci nové hudby. Ve Vídni, kde žil a působil od roku 1898 jako nezávislý kritik a spisovatel, psal literární a hudební kritiky pro časopisy Die Stunde a Die Bühne, pro list Prager Mittag pokrýval v srpnu 1933 jeho zpravodajství z hudebního festivalu v Salzburku a dále referoval zejména o rakouských, ovšem nejen hudebních událostech – tak kupříkladu 21. září 1933 pojednal o vídeňské výstavě věnované architektu Adolfu Loosovi. Roku 1938 emigroval do Švýcarska, později do Francie a Portugalska, roku 1941 odešel do Spojených států. Po mnoho let přispíval do deníků (například Neue Zürcher Zeitung) a časopisů (Musical America), napsal řadu knih s hudební tematikou, například roku 1932 historii vídeňské opery (Die Wiener Oper), roku 1935 životopis o Arturu Toscaninim, o rok později knihu o Bruno Walterovi.

Literatura: STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés*. Volume II. Part: L–Z. The Arts, Sciences, and Literature. München – New York – London – Paris: K.G. Saur, 1983, s. 1109; SADIE, Stanley (ed.) – TYRRELL, John (executive ed.). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Volume 24. Second ed. Grove, 2001, s. 311; BLUME, Friedrich (Hrsg.). *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Band 12. Kassel – Basel – London – New York: Bärenreiter, 1965, s. 1202-1203.

Prameny: NA. PŘ 1941 – 1951. Kar. 11046. Role S 5638/49 Stefan Pavel.

¹⁴⁶ STEFAN, Paul. Salzburg 1933. *Prager Mittag*, 2. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 3, s. 3.

¹⁴⁷ Sie wollen in Deutschland nicht spielen. *Prager Mittag*, 5. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 6, s. 1.

¹⁴⁸ Heroisches Theater? *Prager Mittag*, 9. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 9, s. 4.

¹⁴⁹ WANN, Peter. Heinrich Mann. Zur Begrüßung. *Prager Mittag*, 19. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 239, s. 2.

československého PEN-klubu. Mann zde působení nevzdělaných a moc nedostatečných označil za skandál, volající do nebe.¹⁵⁰

Soustavný zájem měl Prager Mittag o pražské německé divadelní scény, jako bylo Nové německé divadlo či Kleine Buhne, představení a přednášky ve vzdělávacím spolku Urania, nezapomínalo se ani na zpravodajství o hospodářsko-politicko-umělecké situaci regionálních divadel v oblastech s převážně německým obyvatelstvem. Kupříkladu teplický zpravodaj referoval o odchodu ředitele tamějšího divadla v srpnu 1933¹⁵¹ a následně o protestech sociálních demokratů proti jedinému kandidátu Gerhartu Scherlerovi, dramaturgu lipského divadla, obviňovaného z kontaktů s nacisty.¹⁵² Pravidelně se zde objevovaly texty o divadle v Ústí nad Labem, které bylo označováno za jednu z nejlepších sudetoněmeckých scén: upozorněno bylo na jeho 25. jubileum a zároveň desáté výročí působení ředitele Alfreda Huttiga,¹⁵³ finanční krizi.¹⁵⁴ glosována představení zahajující jeho novou sezonu¹⁵⁵ a sledovány premiéry.¹⁵⁶

List se věnoval i aféře kolem nového ředitele libereckého divadla, židovského emigranta Paula Barnaye,¹⁵⁷ proti němuž směřovaly četné útoky henleinovců a na jehož obranu německá sociální demokracie interpelovala vládu s tím, že zde rozhodující zahraničněpolitické vlivy – zejména Říšská kulturní komora v Berlíně. List v komentáři na titulní straně konstatoval, že interpelace nestačí, a navrhoval porovnat výkon Barnaye s výsledkem chebské scény, která je henleinovcům bližší.¹⁵⁸ Informoval také o brněnském divadle, vystaveném bojkotu henleinovců a útokům jejich tisku, což se odrazilo v tísnivé finanční situaci.¹⁵⁹

Pozornosti nešlo ani pražské hostování „emigrantského kabaretu“ Ernsta Morgana v Alhambře a dalších malých scénách¹⁶⁰ či aktivity Studia 1934 emigrantů Heddy Zinnerové a Fritze Erpenbecka. Jejich představení hodnotil Emil Faktor shovívavě jako iniciativu

¹⁵⁰ MANN, Heinrich. Die Dummheit regiert. *Prager Mittag*, 20. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 240, s. 1-2.

¹⁵¹ Theaterdirektor gesucht...*Prager Mittag*, 4. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 5, s. 3. Die Krise des Teplitzer Stadttheaters. *Prager Mittag*, 29. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 25, s. 4.

¹⁵² Von unserem Berichterstatter. Politische Theaterdirektor-Wahl. *Prager Mittag*, 8. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 34, s. 5.

¹⁵³ sch. 25 Jahre Aussiger Stadttheater. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 246, s. 2.

¹⁵⁴ Aussiger Theatersubvention deckt nur drei Tage. *Prager Mittag*, 8. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 231, s. 3.

¹⁵⁵ K-i. Aussiger Stadttheater. *Prager Mittag*, 13. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 235, s. 3.

¹⁵⁶ Aussiger Stadttheater. *Prager Mittag*, 29. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 248, s. 2.

¹⁵⁷ Paul Waldemar Barnay (1884, Vídeň – 1960, Vídeň) pocházel ze známé divadelní rodiny, před rokem 1933 působil jako ředitel v Bratislavské scéně, roku 1933 však zde byl napaden jednotkou SA. Když roku 1936 převzal liberecké divadlo, byl okamžitě vysmíván nisskoněmeckým tiskem jako „kulturní bolševik“. Pod nacistickým tlakem musel své místo roku 1938 opustit, uprchnul do Budapešti.

¹⁵⁸ Dr. Reichenberg und Eger. *Prager Mittag*, 21. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 242, s. 1. List se události věnoval i zpravodajsky článkem „Direktor Barnay bleibt“ otištěném tentýž den na třetí straně.

¹⁵⁹ Brünner Theater verlangt Subvention. *Prager Mittag*, 23. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 242, s. 2.

¹⁶⁰ Kleine Kunstnachrichten – Das Emigrantenkabarett. *Prager Mittag*, 31. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 27, s. 5.

„kruhu mladých lidí, kteří mají talent a volný čas a kteří se nechtějí rozejít, protože svět je v nepořádku.“ Poznamenal, že představení bylo více opakováním, než novinkou, kritizoval přílišnou délku promluv a někdy laciný humor – nicméně ani tak neztrácí na zajímavosti a mnohahlasý chór je radost poslouchat.

*Sie finden und stützen sich in Sprechchören, sie schürfen den Ausdruck in oratorienhaft gebauten Ensemble-Gesprächen, von denen eines den Überfluss, das andere die Wirtschaftskrise in Amerika behandelt. Beide Ensemble-Sprechstücke sind zu lang geraten, wodurch bei dem einen mit billigem Material gestreckt wird, manchmal so billig, dass einzelne Spässe auch in Hofbrauhauskabaretten vorgetragen werden könnten.*¹⁶¹

List také pojednával o kultuře na pomezí národností československého státu. Česko-židovsko-německé soužití ve vyhrocených i vzájemně obohacujících okamžicích popsal ve svých čtyřdílných vzpomínkách na Prahu a Pražany před první světovou válkou pražský německý autor Willy Haas.¹⁶² Otázkou, jaké následky budou mít události v Německu na český duchovní život, se zabývala úvaha Josefa Kodíčka¹⁶³ „Wir sind geschlagen“ (Jsme poraženi). Z pozice divadelního dramaturga, režiséra a překladatele z němčiny se zamýšlel nad propojováním českého a německého prvku a proměnách této vzájemné inspirace, nad německým kulturním vkladem k evropanství, i když tento evropský duch podle Kodíčka silně utrpěl posledními událostmi. Lidé, kteří mu při uvádění německých her spílali do germanofilství, dnes podporují Hitlera. Na druhou stranu Kodíček upozornil, že sympatie k lidem zavrženým novým režimem na české straně vzrůstá – ještě nikdy se neprodávalo tolik českých překladů německých knih, jako je nyní zájem o knihy zavržených autorů.

¹⁶¹ -or. Die Wiederholung. Studio 1934. *Prager Mittag*, 26. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 245, s. 2.

¹⁶² HAAS, Willy. Eine k. und k. friedliche Stadt. Prag und Prager vor dem Krieg. *Prager Mittag*, 31. Juli 1933, Jahrg. 1, Nr. 1, s. 3. Další tři pokračování byla v číslech z 2., 7. a 18. srpna 1933. Ostatně upravenou, do češtiny přeloženou část jeho vzpomínek lze najít v titulu *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů* (odkaz níže).

Willy Haas, známý pražský německý židovský kritik a novinář. Narodil se 7. června 1891 v Praze. Zemřel 4. září 1973 v Hamburku. Na pražské Karlově univerzitě studoval práva, od dubna 1911 až do října 1912 s Norbertem Eislerem vydával *Herder Blätter*, první světovou válku strávil na frontě jako důstojník s habsburské armády. Vrátil se do Prahy, ale od roku 1920 působil v Berlíně jako divadelní a filmový kritik a scénárista, dva roky byl u nakladatelství S. Fischer (1923-1924), v letech 1925-1930 vydával časopis *Die literarische Welt* (založil ho s Ernstem Rowohltem, roku 1927 se stal jeho spolunajatelem). Po nástupu nacistů prchl do Prahy, kde v letech 1933-1934 spoluvydával s Otto Picckem časopis *Welt im Wort*. Roku 1939 emigroval do Indie, kde vstoupil do indicko-britské armády a získal britské občanství. Po válce se vrátil do Německa, kde působil jako šéf literární rubriky listu *Die Welt*. Vydal též knihu vzpomínek *Die literarische Welt* (1957).

Literatura: HEUER, Renate. *Lexikon jüdischer Autoren. Band 10. Güde-Hein*. München: K. G. Saur, 2002, s. 89; KNEIDL, Pravoslav. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*. Praha: Pražská edice, 1997, s. 184-188.

¹⁶³ Josef Kodíček – podrobněji k jeho osobě v oddíle Redakce.

Tváří v tvář totalitnímu státu získala podle Kodíčka na významu československá demokracie, Češi prý ještě nikdy nebyli pro Evropu tak důležití, jako v těchto dnech, kdy se stali záštitou svobody – možná poslední ve střední Evropě.

*Der unkriegerische Geist muss sich bewaffnen. Die Demokratie und der Freiheitsgedanken müssen militant werden. Wir werden geschlagen. Nicht aber vernichtet. Es ist eine in ihren späteren Auswirkungen schöpferische Niederlage, aus der der neue europäische Geist der Nationen kommen wird, kommen muss – wenn wir nicht alle untergehen sollen.*¹⁶⁴

Pro spolupráci českých a německých umělců se list vyslovoval v článku „Der Gemeinschaftsklub“ (Společný klub), v němž oslavoval snahu vytvořit z Prahy centrum svobody mínění. Jako příklad jmenoval přiblížení se českých a německých divadelních umělců, o jejichž plánech podrobně referoval.¹⁶⁵ V článku připomínajícím jubileum hudebního vědce profesora Guido Adlera, pocházejícího z Moravy a působícího mezi českou a německou kulturou, zazněla víra, že porozumění v kulturním oblasti bylo a stále ještě je prvním krokem k odstranění národnostních problémů tohoto státu.¹⁶⁶

Od počátku své existence Prager Mittag přinášel ukázky z původní literární tvorby, ať už v podobě románů na pokračování, povídek či fejetonů, a to i známých autorů – v prvním čísle to byl text francouzského spisovatele Henriho Barbusseho. Samotné referování o literatuře, informování o knižních novinkách či spisovatelích však zůstávalo poněkud ve stínu filmu a divadla. V centru pozornosti byly zejména knihy německých antifašistických autorů či díla nějak se vztahující k německu. List tak mezi jinými upozorňoval na brožuru Theodora Lessinga Deutschland und seine Juden,¹⁶⁷ Nielsenův Almanach für das freie deutsche Buch,¹⁶⁸ román Maxe Broda Annerl¹⁶⁹ či novinku sudetoněmeckého autora Waltera Seidla Der Berg der Liebenden.¹⁷⁰ Přetiskl ukázku z románu Heinricha Manna Mládí krále Jindřicha IV (česky 1938)¹⁷¹ či z románu Poslední civilista Ernsta Glaesera (česky 1936), který zachytil vývoj v Německu v letech 1927 až 1933. Četbu Prager Mittag doporučoval každému, kdo se snaží o pravdivou znalost naší doby – dílo poprvé

¹⁶⁴ KODÍČEK, Josef. Wir sind geschlagen. *Prager Mittag*, 12. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 12, s. 3.

¹⁶⁵ Dr. F. (zřejmě Emil Faktor). Der Gemeinschaftsklub. *Prager Mittag*, 14. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 235, s. 1-2.

¹⁶⁶ LATZKO, Ernst. Professor Guido Adler. *Prager Mittag*, 30. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 248, s. 3.

¹⁶⁷ Kleine Kunstnachrichten – Theodor Lessing. *Prager Mittag*, 23. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 20, s. 4.

¹⁶⁸ Almanach für das freie deutsche Buch. *Prager Mittag*, 24. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 243, s. 2.

¹⁶⁹ FAKTOR, Emil. Neue Bücher – Max Brods neuer Roman. *Prager Mittag*, 17. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 239, s. 3.

¹⁷⁰ -o. Berg der Liebenden. *Prager Mittag*, 26. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 246, s. 2.

¹⁷¹ MANN, Heinrich. „Dame Venus“. *Prager Mittag*, 11. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 233, s. 3.

srozumitelně vysvětluje, proč se nacionalismus stal masovým hnutím.¹⁷² Ironickou poznámku si list naopak neodpustil nad Rabenerovým románem *Verurteilt zum Leben*, který vydal Ernst Rowohlt. Podle recenzenta šlo sice o dílo z hitlerovského Německa, které však nijak nevypovídá o tamějším současném životě, protože to by tam jinak nemohlo vyjít. Líčí proto život „hysterického mladíka, který nemá nic společného s politikou.“¹⁷³ Úmrtí známého židovského nakladatele Samuela Fischera, který v Německu vydával díla Thomase Manna, Stefana Zweiga i Alfreda Kerra, list věnoval portrét.¹⁷⁴

Hořkou bilancí ceněné, leč ve vlasti potlačované německé literatury, která si musí hledat vydavatele za hranicemi, byl komentář Paula Stefana „Bedrängte deutsche Literatur“ (Utláčovaná německá literatura).¹⁷⁵ O několik dní později (6. září 1933) na něj navázal rakouský spisovatel Joseph Roth článkem „Ich verzichte“ (Zříkám se), v němž vystoupil proti kompromisům s německými nakladateli.¹⁷⁶

Prager Mittag si všímal také knih amsterdamských (Allert de Lange. Querido Verlag) či vídeňských (Dr. Rolf Passer) nakladatelů. Z české literatury doporučoval Tobolkovy Politické dějiny československého národa¹⁷⁷ i knihu o dějinách Židů na Moravě Bertholda Bretholze, otce redaktora listu Wolfganga.¹⁷⁸

Roku 1936 list intenzivně sledoval literární aféru, kdy novinář Walter Tschuppik, vydavatel listu Prager Montag, obvinil pražského autora Paula Neubauera z plagiátorství. O svůj tvůrčí námět, údajně rozpracovaný do novely, se přihlásil v okamžiku, kdy byl Neubauerův román oceněn v mezinárodní soutěži. Celá záležitost se po neúspěšných návrzích na posouzení námětů komisí, v které by zasedli literární kritici a spisovatelé, dostala až k soudu.¹⁷⁹

Také výtvarnému umění se Prager Mittag věnoval nepravidelně, až sporadicky. Články a recenze na výstavy českých i německých výtvarníků obstarával od září roku 1933 většinou

¹⁷² GLAESER, Ernst. Skandal um den „Fröhlichen Weinberg.“ *Prager Mittag*, 14. Oktober 1935, Jahrg. 3, Nr. 235, s. 3.

¹⁷³ E. M. Lesen: Rabener. *Prager Mittag*, 13. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 38, s. 4.

¹⁷⁴ WANN, Peter. Tempora mutantur. Zum Tode S. Fischers. *Prager Mittag*, 16. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 236, s. 2.

¹⁷⁵ STEFAN, Paul. Bedrängte deutsche Literatur. *Prager Mittag*, 31. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 27, s. 3.

¹⁷⁶ ROTH, Josef. Ich verzichte. *Prager Mittag*, 6. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 32, s. 3.

¹⁷⁷ Politische Geschichte der Tschechoslowakei. *Prager Mittag*, 17. Oktober 1935, Nr. 238, s. 3.

¹⁷⁸ Neue Bücher – Prof. Dr. Bertold Bretholz. *Prager Mittag*, 1. Oktober 1934, Jahrg. 1, Nr. 223, s. 3.

¹⁷⁹ Gestern preisgekront – heute schon Plagiatsstreit. *Prager Mittag*, 12. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 234, s. 2.

L.B. Dr. Paul Neubauer erwidert. *Prager Mittag*, 13. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 235, s. 2. Der Plagiatskampf

Tschuppik-Neubauer. *Prager Mittag*, 19. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 240, s. 3. Aktennummer TK XIX 8681/36. Presseklage Dr. Neubauer contra Tschuppik. *Prager Mittag*, 20. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 241, s. 2.

2. Plagiatsprozess Tschuppik-Neubauer. *Prager Mittag*, 30. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 249, s. 3.

Max Deri,¹⁸⁰ jeho prvním zde uveřejněným textem bylo hodnocení výstavy Karla Holana v pavilonu Myslbek (11. září),¹⁸¹ následoval obsáhlý text o expozici německého karikaturisty Theodora Th. Heineho v Galerii Dr. Feigla na Jungmannově náměstí. Deri na úvod poznamenal, že jde o největšího německého satirického kreslíře: *Es handelt sich um die erste Ausstellung der Werke Prof. Heines, die seit seiner Vertreibung aus Deutschland veranstaltet wird. Sie ist daher von besonderer, aktueller Bedeutung.*¹⁸²

O rok později Deri trochu ironicky komentoval výstavu pražské secese, autory, kteří vyhledávají klidná témata a únik před zlým světem v obrazech květin, stromů, kopců a luk.¹⁸³ V grafikách pražského malíře a portrétisty Emila Orlika oceňoval elegantní linie, formy a něžné tóny,¹⁸⁴ pojednával také o výstavě impresionistů spolku Mánes.¹⁸⁵ Narážku na nacistické „znance“ umění si neodpustila recenze pražské výstavy děl německých expresionistů, v Mnichově označených za mistry „entarteter Kunst.“ Malby a kresby pocházely ze sbírky drážďanského sběratele, zastoupena byla díla Käthe Kollwitzové, Oskara Kokoschky, Otto Dixe či Emila Noldeho. *Eine uber alle Zweifel so weit hinausgewachsene Kunst erscheint jedem wirklichen Kenner tausendmal dauerhafter als alle gegen ihre Unverdrängbarkeit abgeschnellten Vernichtungspfeile.*¹⁸⁶ Téhož roku Prager Mittag přinesl i informaci, že z výstavy v Mánesu byla na žádost ministra Emila Frankeho odstraněna karikatura Hitlera.¹⁸⁷

Kromě toho se však kultura nezříkala zpráv o soudobých celebritách, zajímavostí až kuriozit, postupně přibývalo fotografií filmových hvězd. V deníku, který začínal na třech listech, byla zpravidla jedna strana věnována kultuře. Což je procentuálně více, než kolik prostoru vyhražují kultuře dnešní deníky. I zde však bylo patrné, jak rychle se v referování o kultuře zabydlel film a jaké místo si na úkor ostatních uměleckých oblastí pro sebe uzurpoval. Vlastně posléze nešlo ani tak o hodnocení filmu, ale zajímavosti ze světa hvězd

¹⁸⁰ Max Deri [Deutsch], německý kunsthistorik a kritik. Narodil se v Braislavě 13. ledna 1878, zemřel v Los Angeles 2. září 1938. Studoval ve Vídni, Berlíně, doktorskou zkoušku absolvoval roku 1905 v Halle. Byl uměleckým kritikem listu Berliner Zeitung am Mittag, v letech 1913-1914 působil v umělecké síni v Mannheimu a s tím spojené Akademie für Jedermann, roku 1914 se vrátil do Berlína. Zřejmě v letech 1933-1937 pobýval v Praze, kde byl výtvarným kritikem listu Prager Mittag, hodnotil jak výstavy českých výtvarníků, tak německých. Později působil ve Spojených státech. (Heuerová pražský pobyt vymezuje léty 1935-1937, vzhledem k recenzování pražských výstav již od září roku 1933 bych se však přikláníla k dřívějšímu datu).

Literatura: HEUER, Renate (Redaktionelle Leitung). *Lexikon deutsch-jüdischer Autoren. Band 5, Carmo-Donat*. München: K. G. Saur, 1997, s. 354-357.

¹⁸¹ DERI, Max. Bilder ohne Worte. *Prager Mittag*, 11. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 36, s. 5.

¹⁸² DERI, Max. Th. Th. Heine-Ausstellung. *Prager Mittag*, 16. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 41, s. 5.

¹⁸³ DERI. Prager Sezession. *Prager Mittag*, 19. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 239, s. 2.

¹⁸⁴ DERI. Emil Orliks Graphik. *Prager Mittag*, 24. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 243, s. 2.

¹⁸⁵ DERI. Die Mánes-Ausstellung. *Prager Mittag*, 31. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 249, s. 3.

¹⁸⁶ -k-. „Verschmähte Kunst“. *Prager Mittag*, 4. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 225, s. 3.

¹⁸⁷ Hitler-Karikatur entfernt. *Prager Mittag*, 14. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 234, s. 3.

filmového či divadelního nebe: co právě dělají režiséři a herci, jakou dostali gáži, kam cestují a co chystají. V posledních dvou letech existence listu kulturní publicistika bojovala s omezeným prostorem, i když výjimky se našly a někdy i do několika řádků dokázal autor vtělit svůj názor.

IV. Charakteristiky někdejší i dnešní. Zánik listu.

IV. 1. Emigranti

Prager Mittag zařadili Cesar a Černý již roku 1966 mezi jeden ze sedmi titulů německé emigrace, které v Československu vycházely do konce roku 1933, a charakterizovali ho jako její důležitý orgán.¹ Rainer Eckert více než čtyřicet let poté včleňuje poledník ve svém přehledu exilové publicistiky mezi československý tisk se silným podílem autorů-emigrantů, který vznikl jako následovník listu Berliner Mittag² a soustřeďoval se na pronásledování demokratů v Německu. Klaus Täubert v monografii³ věnované redaktorovi Prager Mittagů Emilu Faktorovi podotýká, že list byl připravován emigranty, ale z cenzurních důvodů pro toto publikum nesměl být určen.

S klasifikací listu jakožto emigrantského je to skutečně potíž, jelikož se list této nálepce od počátku až do svého konce houževnatě bránil, emigrantskou minulost svých zaměstnanců potlačoval a hlásil se k pozici československých demokratických Němců.

Výpady Poledního listu a Národní politiky, které mu v článcích z listopadu 1933 předhazovaly, že vydavatelství a redakci tvoří říšskoněmečtí či rakouští emigranti, důrazně odmítl. Argumentoval, že většina redaktorů má československé občanství, že s říšskoněmeckými spisovateli sice spolupracuje, ale nezaměstnává je.⁴

Byla to však jen jinak interpretovaná pravda – mezi klíčovými členy redakce byla většina emigrantů a reemigrantů, kteří sice často měli československé kořeny, ale své kariéry si vybudovali v Německu a teprve nástup nacistů je donutil hledat uplatnění jinde. Říšskoněmeckým emigrantem byl spolujednatel listu Friedrich Cassirer i redaktor (pravděpodobně i pozdější šéfredaktor) Bernhard Menne; před nacismem z Německa utekli polský židovský podnikatel a podílník listu s československým občanstvím Karel Spann, dále první šéfredaktor, Rakušan Franz Höllering, či politický redaktor Wolfgang Bretholz, rodák z Brna, který dostal výpověď v listu Berliner Tageblatt. Byl to konečně i Julius Hollos, nešťastník bez státní příslušnosti, který sice ve 20. letech působil v Československu, ale podle svých představ se prosadil teprve v Berlíně, odkud ho vyhnala protizidovská akce.

Nemluvě o uměleckých spolupracovnících listu: Němcích Hansi Sahlovi a Erichu Godalovi, reemigrantech Emilu Faktorovi a Willym Haasovi, rakouském hudebním

¹ CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Die deutsche anti-faschistische Emigration in der Tschechoslowakei (1933-1934)*. Historica XII. Separatum. Praha: Academia, 1966, s. s. 178. Srovnej: *Ein bedeutungsvolles Organ der deutschen Emigration in der Tschechoslowakei wurde weiter der „Prager Mittag“...*

² Míni s největší pravděpodobností Berliner Zeitung am Mittag. Viz ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000, s. 188.

³ TÄUBERT, Klaus. *Emil Faktor. Ein Mann und (s)eine Zeitung*. 1. Aufl. Edition Hentrich, 1994, s. 125.

⁴ Podrobněji, včetně odkazů, rozpracovávám tuto názorovou přestřelku v oddíle Redakce.

První, co emigranti v Praze udělali, bylo založení vlastních novin, deníku *Prager Mittag*. Aby se to podařilo a deník mohl vycházet, musel zodpovědnost za list převzít československý občan. Okamžitě jsem se přihlásil a dal se redakci *Prager Mittag*u k dispozici jako zodpovědný redaktor. Tyto noviny nenáviděli hnědí mocipáni v říši stejně jako nepřátelé státu v republice samotné, sudetští Němci.

[...] Mnozí z uprchlíků hledali bezpečí a první informace v redakcích *Prager Tagblattu* a *Prager Mittag*u, u sociálních demokratů a v českých redakcích socialistů a komunistů. Pomáhali jsme jim a radili, jak se dalo. Ještě zbývaly víc než čtyři roky, než došlo i na Československo. Než bylo ničeno, uráženo a špiněno, plundrováno a vykrádáno, týráno, terorizováno a sraženo na kolena.¹⁰

List také ve svém obsahu jasně s emigranty sympatizoval – podrobně referoval o osudech politických či židovských uprchlíků a poskytoval prostor článkům německých osobností, které před nacistickým štváním našly azyl v jiné zemi. Kupříkladu již 2. srpna 1933 přinesl nekrolog kabaretiéra Paula Nicolause, který před Hitlerem odešel do Švýcarska a v devětatřiceti letech si vzal dobrovolně život. Přetiskl i jeden z jeho tří dopisů na rozloučenou.¹¹ Na druhou stranu neváhal v rubrice *Nebenbei* optimisticky zažertovat o třiletém emigrantu: *Eine Mutter, die sich mit ihrem Gatten zur Uebersiedlung aus Deutschland nach London gezwungen sah, schreibt ihren Freunden: „Unser dreijähriger Frank spielt bereits munter im Hyde-Park und bemerkt gar nicht, dass er sich in einer fremden Sprache unterhält.“*¹²

Prager Mittag též vystupoval na obranu německých emigrantů v Československu – polemizoval s rozsáhlým úvodním textem Poledního listu z 9. srpna 1933, v němž Ferdinand Kahánek naznačoval, že zbraslavský azylový dům, bývalý hotel Ritz kapitána Vosky, slouží podezřelým aktivitám německých emigrantů. Výmluvný byl už titulěk „Hnízdo podzemní revoluce proti Německu ve zbraslavské vile?“

Ide o podzemní akci, i ta může být i dobře zpeněžena. Voska je specialistou v podzemní práci. Německá emigrace najde v něm potřebného člověka. Pan Voska našel v ní útulek.

¹⁰ MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999. s. 207.

¹¹ Pem. Paul Nicolaus' Abschiedsbrief. *Leben und Sterben eines Kabarettisten. Prager Mittag*, 2. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 3, s. 3.

¹² Der dreijährige Emigrant. *Prager Mittag*, 1. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 233, s. 3.

[...]V souvislosti s Voskou mluvíme o německé socialistické emigraci u nás. Vyslovili jsme se jako kulturní lidé pro obranu každé politické emigrace. Tam však, kde emigrace může škodit státu a národu, se musíme ozvat.¹³

Kahánkův článek se pak uzavírá posteskem: *Voskova vila je v rukou emigrace, Voskovy paměti v emigračních novinách, Voskův boj s Papenem aktualitou dne.*

Těmi emigračními novinami myslel právě Prager Mittag, který už ve svém prvním čísle výrazně avizoval „velkou sérii“ o boji Vosky s Papenem (ve skutečnosti přinesl jen dvě ukázky), úvodní text o špionáži a kontrašpionáži v New Yorku během první světové války pak vyšel 1. srpna.

Reakce Prager Mittagů na domněnky Poledního listu vyšla o den později, 10. srpna 1933, autorem byl Michal Mareš. Podle Mareše obyvatelé azylového domu rozhodně nevypadají jako spiklenci: jde většinou o ženy a děti a na těch několika málo přítomných mužích jsou nepřehlédnutelné známky prožitých útrap. Mareš také konstatoval, že české obyvatelstvo má pro utečence porozumění i lítost a úřady v nich vidí dobromyslné, bezelstné občany, kteří sem přišli najít nový domov. Upozornil, že mnoho z nich má i dnes své rodiny v Německu, kterým může článek zkomplikovat život. Kahánkovi doporučil, aby si pro příště, až bude zase psát o emigrantech, nejdříve prověřil skutečnou situaci a přemýšlel o možných následcích. Emigranti podle Mareše neohrožují zájmy republiky ani nevedou podzemní boj proti Hitlerovi: *Sie sind froh, leben zu dürfen.*¹⁴ Marešova polemika podnítila Kahánka k další reakci otištěné ve večerníku *Expres*, ovšem již mnohem smířlivější a vlastně i trochu omluvné.¹⁵

Prostor hlasům v Praze žijících emigrantů, kteří byli zbaveni německého občanství, dal Prager Mittag 26. srpna 1933. Hlavní text novin tvořily reakce někdejšího sekretáře berlínské Ligy pro lidská práva Kurta Grossmanna a bývalého berlínského policejního prezidenta Bernharda Weisse. Zatímco Weissovo vyjádření bylo opatrnické a přese vše stále ještě loajální, bez jasných soudů a odsudků, Kurt Grossmann neváhal pojmenovat věci pravým jménem: *Eine spätere, ruhigere Zeit wird besser urteilen können, wer diese „Belange“ des deutschen Reiches mehr geschädigt hat. Das Regime, das unsagbare Not und Qual über das Land gebracht hat, oder einer der Vielen, die bestrebt waren, die*

¹³ KAHÁNEK, Ferdinand. Hnízdo podzemní revoluce proti Německu ve zbraslavské vile? *Polední list*. 9. srpna 1933, vydání ABC, roč. VII, č. 219, s. 1.

¹⁴ M. M. Das Emigrantenhotel in Königsaal. Unverantwortlicher Angriff des Herrn Dr. Kahánek. *Prager Mittag*, 10. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 10, s. 4.

¹⁵ KAHÁNEK, Ferdinand. Komu patří Voskův hotel na Zbraslavi? 10. srpna 1933, *Expres*, roč. VI, č. 180, s. 3.

Präambel der noch in Kraft befindlichen Reichsverfassung mit verwirklichen zu helfen: „dem inneren und äusseren Frieden zu dienen.“

Mogen jene, die heute mit brutaler Gewalt über das deutsche Volk herrschen, von dem mich zu trennen keine gesetzliche Bestimmung ausreichen kann, wissen, dass ihre Tage der Herrschaft nicht nur gezählt sind, sondern auch gewogen werden.¹⁶

Nasazení za emigranty prokázal list i 7. října 1933, kdy přinesl zprávu o plánovaném únosu Kurta Grossmanna, vůdce Schwarze Front Otto Strassera a vlivného člena exilové sociální demokracie SOPADE Kurta Lorenze.¹⁷

V říjnu roku 1934 situaci emigrantů v Praze dojemně načrtával německý novinář Walter Tschupplik v úvaze „Berlin in Prag“ (Berlín v Praze), kterou inspirovaly dojmy ze starého ubytovacího hostince v Košířích – konkrétně pohledy malých utečenců, dětí z Berlína, hrajících si na zahradě.

Es ist eine Emigranten-Kolonie, im Volksmund „Berlin“ geheissen. Die Bewohner von Kosir gebrauchen diese Bezeichnung im gutmutigen Sinn. „Ihr werdet wieder einmal in euere Heimat zurückkehren“ sage ich den Kindern. „Auch Deutschland ist jetzt in der Hand böser Dämonen. Aber wenn der Zauber gebrochen sein wird, dann wird aus Trauer und Leid ein neues Deutschland auferstehen, ein menschliches und gesittetes deutsches Land. Wenn Ihr wieder in Berlin sein werdet, dann werdet Ihr Euch auch dieses Gartens erinnern, der ein Symbol Eueres Schicksals war, der schönen Stadt Prag, und des tschechoslowakischen Volkes. Aus diesem Dank soll einmal viel Segen kommen!“¹⁸

K ilustraci postavení emigrantů využíval i hlasů jiných listů, kupříkladu 12. října citoval kritická slova Bohdana Přikryla, funkcionáře Ligy pro lidská práva, v časopisu Čin, kde popsal intervenci proti vyhoštění říšskoněmecké emigrantky z Československa.

Ich werde nicht die Einzelheiten dieser Intervention schildern, ich kann aber mit gutem Gewissen sagen, dass ich bei dieser Intervention auf nichts gestossen bin, worin auch nur die geringfügigste Bereitwilligkeit zu sehen gewesen wäre, den Juni-Erlass (1933) des Innenministeriums über die Nichtausweisung von Emigranten in das Land ihrer Herkunft zu erfüllen.¹⁹

¹⁶ Ich bleibe Deutscher. *Prager Mittag*, 26. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 23, s. 1.

¹⁷ Podrobněji ČERNÝ, Bohumil. *Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933 až 1939*. Praha: Lidová demokracie, 1967, s. 125. Akci prozradila neobratnost agentky Anny Vitrichové, která zanechala v poštovní přihrádce patřící Otto Strasserovi vzkaz, jež nalezla policie: „Milý Hansi, choď ti jen sdělit: za hlavu S. 15 00, za Gr. 5000, dej zprávu, tvá Anna Vi.“

¹⁸ TSCHUPPLIK, Walter. Berlin in Prag. *Prager Mittag*, 1. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 233, s. 1.

¹⁹ Vom Asylrecht. *Prager Mittag*, 13. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 234, s. 3.

Krátce poté Prager Mittag publikoval článek Otto Rádla o emigrantech, který převzal z časopisu Přítomnost. Předcházel mu redakční úvod, který upozornil na zvláštní význam textu v době, *in dem auch in unserem Lande die Hetze gegen die deutschen Emigranten in scharfster Form betrieben wird.*²⁰

Návrh ministerstva vnitra na přemístění německých uprchlíků na Českomoravskou vysočinu 14. října 1937 v Prager Mittagů jasně odsoudil právník a někdejší vydavatel časopisu Aufruf Friedrich Bill, který se dovolával principů zesnulého prezidenta Masaryka.

*Die Deportierung von 3500 reichsdeutschen antifaschistischen Flüchtlingen in zwei Landbezirke ist nicht allein eine Tragödie von 3500 schuldlosen Menschen: diese Verfügung des Innenministeriums geht uns alle an: sie ist Angelegenheit jedes tschechoslowakischen Bürgers; sie ist Ehrensache der demokratischen Republik.*²¹

O devět dní později přinesl Prager Mittag s odvoláním na spolehlivý zdroj na první straně zprávu, že od návrhu bylo upuštěno.

*Wie wir aus zuverlässiger Quelle erfahren, wird der Erlass über die Übersiedlung der Emigranten aus Prag in die Böhmisches-Mährische Hochebene nicht zur Durchführung kommen, da sich fast alle Koalitionsparteien gegen diesen Erlass ausgesprochen haben. Der Erlass war bekanntlich in den letzten Tagen Gegenstand heftiger Polemiken in der Tagespresse, wobei besonders das energische Auftreten Dr. Peroutkas in der „Lid. Noviny“ in den weitesten Kreisen Beachtung fand.*²²

Prager Mittag se též věnoval otázce zacházení s uprchlíky z odstoupených oblastí po Mnichovu 1938. V materiálu z 5. října 1938 odpověděl na četné stížnosti čtenářů na pohraniční surovosti a bezpráví tím, že dal zaznít názoru tisku (Lidové noviny, České slovo a Das Deutsche Nachrichtenbüro).²³ O den později přejal zprávu Práva lidu, která se zabývala hospodářskými důsledky a možnostmi uplatnění lidí z obsazených oblastí.²⁴ V článku „Das Geringste...“ (To nejmenší) citoval Národní osvobození, které vyzývalo k solidaritě s Němci, kteří stáli za Československem.²⁵

Snad jako protipól československého smýšlení Prager Mittag den před svým zastavením otiskl ukázkou z mnohem méně smířlivější Hospodářské politiky, která před přílivem

²⁰ Prager Mittag, 27. Oktober 1934, Jahrg. 2, Nr. 246, s. 3.

²¹ BILL, Friedrich. In den Ministerrat! Prager Mittag, 14. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 234, s. 1.

²² Emigranten-Erlass gefallen. Prager Mittag, 23. Oktober 1937, Jahrg. 5, Nr. 242, s. 1.

²³ Zur Behandlung der Flüchtlinge. Prager Mittag, 5. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 227, s. 2.

²⁴ Wohin mit den Flüchtlingen? Prager Mittag, 6. Oktober, Jahrg. 6, Nr. 228, s. 2.

²⁵ Das Geringste...Prager Mittag, 15. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 236, s. 1.

uprchlíků z okupovaných území varovala s tím, že se by se na české území měli pustit jen podnikatelé, z nichž bude mít republika užitek.²⁶

IV. 2. Bulvární poledník?

V Menší knížce o německých spisovatelích z Čech a Moravy Pavla Kosatíka²⁷ se objevuje zmínka, v níž je list Prager Mittag charakterizován jako bulvární. Jako „Boulevardblättchen“, tedy jakýsi „bulvární plátek“, nazval Prager Mittag také publicista Paul Fechter v berlínském časopise Deutsche Zukunft.²⁸ Otázkou však je, do jaké míry se ve Fechterově hodnocení promítlo poměrování, ne-li dokonce osobní animozita vůči redaktoru Prager Mittag, pražskému spisovateli Emilu Faktorovi. Ten přispíval do Deutsche Zukunft, ale narazil na Fechteru – totiž na jeho podobnou šifru (Faktor měl -or, Fechter -r) a obdobný výběr témat, jak ve Faktorově monografii vysvětluje Klaus Täubert.

Eine ähnliche Namensabbeviatur von Fechter und Faktor und ein oft zwillingshaftes Interesse an bestimmten literarischen Themen hindert am Erkennen weiterer, durchaus denkbarer Mitarbeiter an der „Deutschen Zukunft“, die noch 1935/36 Hans Natonek und Adolf Behne druckte, die Hans Kafka, Martin Gumpert und Elisabeth Castonier zu Wort kommen ließ oder doch positiv rezensierte, an Barlach und Ringelnatz erinnerte und insgesamt den Nachweis erbrachte, daß im Unterschied zur aktuellen Tagespresse Wochenschriften im „III. Reich“ weit weniger zensuranfällig waren. Dann aber ist es Fechter selbst, der anläßlich des Todes von Kurt Tucholsky in Schweden, privat hassend und literarisch abwertend, von einem „schriftstellernden Nomaden“ und „privatem Nihilismus“ spricht und eine Bemühung wie den „Prager Mittag“ unaufgefordert als ein billiges „Boulevardblättchen“ abtut – und sich damit menschlich disqualifiziert.²⁹

Ovšem jisté bulvární prvky naznačuje i redaktor Prager Mittag Friedrich Torberg, když uvádí popis *do bulváru se rozpínající Prager Mittag*.³⁰ Podobně jako u Fechteru by se i zde mohl uvést důvod, proč Torberg použil deklasující charakteristiky, kromě níž neuvede o

²⁶ Einmal die wirtschaftliche Seite. Was ein tschechisches Blatt meint. *Prager Mittag*, 18. Oktober 1938, Nr. 238, s. 1.

²⁷ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001, s. 126.

²⁸ In einem Prager Boulevardblättchen. *Deutsche Zukunft* (Berlin). Dezember 1935. Citováno podle TÄUBERT, s. 125.

²⁹ TÄUBERT, s. 125

³⁰ TORBERG, Friedrich. *Teta Joleschová aneb Zánik evropské kultury v anekdotách*. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 102.

Prager Mittag u ve svých vzpomínkách ani slovo. Možná proto, že z Prager Mittag musel odejít.³¹

Ať tak či onak, otázka přetrvává: do jaké míry, pokud vůbec, byl Prager Mittag bulvárním?

Vydavatel Paul Peter Winter list 23. listopadu 1934, tedy po více než roce existence listu, popsal takto:

„Prager Mittag“ zastupuje druh oněch novin, které jako asi dřívější B. Z. am Mittag, Paris Midi, Paris Soir, News Chronicle atd. naprosto seriosním zpravodajstvím a objektivním posuzováním a živou, čtenáře poutající bulevární úpravou a utvářením textu informují.

Tento druh novin má oproti deníkům se stálými odběrateli tu přednost, že se obrací na stále měnící kruh čtenářů ohledně složení jeho a není omezen a ovlivňuje své čtenáře snadno pochopitelným slohem, příjemným sugestivním způsobem referování. Tím nijak nemusí trpěti spolehlivost a seriosnost listu, což vysvětluje z toho, že za 14 [rukou přepsáno na 16] měsíců nedošla „Prager Mittag“ žádná oprava podle tiskového zákona a jest téměř denně citován českými a německými listy, jak snad žádné jiné tuzemské noviny.³²

Zastavme se podrobněji u zmíněného Berliner Zeitung am Mittag, německého poledníku, k němuž Winter svůj list mezi jiným přirovnává. Šlo o první list na německém trhu s pouličním prodejem, který začal vycházet v nakladelství Ullstein roku 1904. Nový formát poledníku těžil z mezery v konkurenčním boji na německém trhu, jemuž dosud vládla ranní a večerní vydání velkých listů.

Koncepce se opírala o úspěšné tituly vycházející v Londýně, Paříži či New Yorku, byla vstřícná vůči publiku, oslovovat chtěla hlavně čtenáře velkoměsta. Prioritou bylo rychlé a pohotové zpravodajství, snaha informovat o posledních událostech, detailní rozbory a komentáře byly přenechány jiným titulům.³³ Velkou roli měl v poledníku také sport, rubrika měla vlastního šéfredaktora a šest redaktorů.³⁴

Na přelomu dvacátých a třicátých let patřil Berliner Zeitung am Mittag mezi velké německé deníky, v roce 1929 dosáhl rekordního nákladu 203 tisíc exemplářů. Právě v té době se stal jeho šéfredaktorem Franz Höllering, jehož provázela pověst schopného a

³¹ Podrobněji k Torbergově odchodu z Prager Mittag u v oddíle Redakce.

³² Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ Časopisy. Dopis Paula P. Wintera z 23. listopadu 1934.

³³ KOSCHNICK, Wolfgang J. *MediaLine. FAKTEN. Medialexikon. Mittagszeitung*. [online]. Citováno podle stavu z 19. května 2005, dostupné z < <http://medialine.focus.de/PM1D/PM1DR/PM1DBF/pm1dbf.htm?snr=3864>>.

³⁴ Dtto.

invenčního muže s názorem, přesvědčením a kontakty na mladou levicovou uměleckou scénu, který dal masovým novinám určitý esprit, tvrdošijně hájil jejich nezávislost a nasměroval je k většímu zájmu o politické dění bez ohledu na to, zda to současné vládě líbilo, či ne. Nakonec ho to stálo místo.

Hollering galt, wie kaum ein Zweiter, für die Leitung eines großen Boulevardblattes qualifiziert, dessen entscheidender Dienst sich in einer ungeheuer aufreibenden und spannenden Vormittagsstunde zusammendrängt. Als Chef der „B.Z.“ hat Höllering eine schnelle und elegante Hand bewiesen, er hat ein in gutem Sinne aktuelles Blatt gemacht. Weshalb also diese uberraschende Verstoßung?¹⁵

Tak se ptal známý německý publicista a pozdější nositel Nobelovy ceny míru Carl von Ossietzky, tehdy vydavatel časopisu Weltbühne, v článku „Der Fall Franz Hollering“ (Případ Franz Hollering) poté, co byl Hollering v prosinci roku 1931 náhle zbaven svého postu. Na veřejnosti se objevila tvrzení, že podnětem byla intervence ministerstva obrany, kterému nebyl po chuti krátce před tím otištěný článek o Hitlerově vojenském letectvu. Tuto informaci nakladatelství Ullstein ihned dementovalo. Ossietzky považoval za nanejvýš podivné, že o Hölleringově odvolání již s týdenním předstihem věděl vysoký státní úředník.

Es ist nicht unbekannt, daß man in der Wilhelm-Straße von dem linksradikalen Chef der „B.Z.“, der das Blatt möglichst unabhängig halten wollte, nicht entzückt war. Diese Stimmungen müssen sich allmählich auf den Verlag übertragen haben. [...] So war also die Neubesetzung der Chefredaktion in der „B.Z.“ schon eine im Stillen beschlossene Sache, und, ob mit oder ohne Intervention aus der Bendler-Straße, der Verlag fand die Veröffentlichung über Hitlers Luftmarine als den zum Bruch geeigneten Anlaß.

Ossietzky měl pro své rozhořčení hned několik důvodů, kromě možného politického zásahu do vydavatelské politiky je to především nové směřování Berliner Zeitung am Mittag. Ten ztrátou Hölleringa přišel podle Ossietzkého o své nasměrování a zřejmě i tempo, započal nástup k „žlutému tisku.“

Proměnu „B. Z.“ považoval za symptom vývoje velkého berlínského tisku, který snaha maximálně utržit a vyhnout se problémům dovádí k bolestným kompromisům, k opatrnické taktice ochotné kdykoli nahradit vládě nepohodlné novináře neškodnými loutkami. Ve svém důsledku pak k novinám oslovujícím nacisty i komunisty, ale ve skutečnosti se zdrahujícím referovat o možných konfliktních událostech. Obával se také, že berlínské uvážování se může promítnout i do postoje regionálních listů, dosud odhodlaným i ke kritickým

¹⁵ OSSIETZKY, Carl. Der Fall Franz Höllering. *Weltbühne*, 5. Januar 1932, Jahrg. XXVIII., Nr. 1, s. 1-6.

materiálům. Svou úvahu skončil horce: *Es ist die skandalöseste Kapitulation vor dem Nationalsozialismus, die bisher zu verzeichnen war. Es ist ein Verbrechen an der deutschen Pressefreiheit mitten in ihrer schwersten Krise.*

Mnohé své představy, ale i osvědčené nápady předchůdců Hollering přenesl z Berliner Zeitung am Mittag do pražského poledníku Prager Mittag. I v podmínkách emigrace se snažil o rychlost (ne vždy se mu to vedlo), list však kupříkladu promptně reagoval na články z ranních novin nebo politické rokování táhnoucí se přes půlnoc; také sport zde měl velký prostor a silné postavení.

Berliner Zeitung am Mittag a Prager Mittag spojuje vlastně i ta neurčitá klasifikace – někdy bývají charakterizovány jako bulvární, na druhou stranu se však dnešnímu pojetí bulvárnosti výrazně vymykají.³⁶

Jsou tu však i zjevné rozdílnosti dané velikostí a složením redakce, majitelem listu a prostředím, v němž Prager Mittag vycházel. Do podoby Prager Mittag se citelně promítla napjatá mezinárodní situace a fakt, že jej z velké míry utvářeli židovští emigranti – reemigranti, kteří nemohli a také nezůstávali lhostejní k osudům své vlasti a národa, krajanů, přátel i souputníků. Což se odráželo v zesíleném akcentu na politické zpravodajství, které postupně vytěsňovalo události jiného rázu, v komentářích a zpočátku také v rozsáhlých publicistických materiálech – v oné Hölleringem již dopředu stanovené odvaze. Odvaze bojovat s nacistickým nebezpečím a poukazovat na jeho zločiny i za cenu případných konfiskací a protestů, odvaze vystoupit i proti pochybením na československé straně.

Podobně se však dá vykreslit i jiný Prager Mittag, list mnohem podbíživější se publiku. Dojem bulvárnosti mohly asociovat už výrazné červené linky, jimiž list v prvních dvou ročnících někdy podtrhával hlavní texty na první stránce. Neměl však červenou hlavičku a jen výjimečně byl titulek celý červený (třeba jako ve zprávě z 28. srpna 1933 – „Millionengeschenke für Hindenburg“ nebo později v referování o vraždě Otýlie Vranské).

Asi nejzřetelnějším příkladem práce listu s tématy podobného druhu je referování o vraždě pražské prostitutky Otýlie Vranské. Zločin se zařadil do nevyřešených případů české kriminalistiky a patřičně hýbal československou veřejností. Pražské policejní ředitelství dokonce uspořádalo dva dny po nalezení mrtvé pro veřejnost výstavu dvou kufrů s nadějí, že se objeví případní svědci a informátoři. Tragická událost, která začala nálezem dvou

³⁶ Příkladem nejednoznačného řazení budiž i Koschnickova charakteristika Berliner Zeitung am Mittag: na jedné straně list označuje za předchůdce bulvárních listů dneska, na druhé straně dodává, že byl *noch Meilen von allem entfernt, was später in der Bundesrepublik als Boulevardpresse bekannt wurde.*

kufrů s částmi lidského těla, intenzivně plnila stránky tisku a nevyhnul se jí ani Prager Mittag, který ji soustavně, byť na stále menším prostoru, sledoval po celé září – kresleným vtípem ji pak 18. září a 14. října 1933 pojednal Erich Godal. Několik dalších článků se objevilo v dalších měsících.

První text Prager Mittag přinesl 4. září 1933 – byla to druhá hlavní zpráva listu, červeně podtržená, která měla pokračování na následující straně. Titulek zněl „Der Frauenmord von Prag. Erste Spur durch Wäschezeichen“ (Vražda ženy z Prahy. První stopou označení prádla), u článku se objevily i dvě fotografie: hlavy zavražděné a dvou kufrů.

Článek začínal takto: *Der rätselhafte Frauenmord, der durch die Auffindung zweier Koffer mit Leichenteilen in Pressburg und Kaschau am Samstag entdeckt wurde, hat bisher keine Aufklärung gefunden. Der gesamte Sicherheitsapparat der Prager, Pressburger und Kaschauer Polizei ist seit Samstag in fieberhafter Tätigkeit, die Identität der Ermordeten, den Tatort und den Mörder festzustellen. Bis zur Stunde ist es jedoch nur gelungen zu ermitteln, dass der Mord unzweifelhaft in Prag verubt wurde.*³⁷

Pro srovnání bych uvedla i stejnou událostí se zabývající článek nepokrytě bulvárního Poledního listu, který vyšel už v jeho nedělním vydání 3. září 1933. Šlo o třetí hlavní text na první straně, také s pokračováním na druhé straně. Titulky a podtitulky byly mnohem detailnější: „Tělo zavražděné dívky objeveno ve dvou kufrech dvou vlaků. Hrozný objevy v hnědých kufrech. – Kufry byly dány do vlaků v Praze na obou hlavních nádražích. – Svědkyně, která viděla vraha. – Nešťastnice byla nejprve uškrcena“. Text začínal:

*Včera dopoledne našli v Bratislavě zřízenci při prohlídce soupravy vlaku čís. 302, který přijíždí z Brna v 8.50, zapomenutý velký kufr žluté barvy, převázaný motouzem. Odesli jej tudíž do kanceláře dopravního úřadu, kde byl otevřen, aby se zjistil jeho majitel. Jaké bylo však zděšení všech přítomných, když v kufru nalezena hlava mladé ženy a dvě nohy odříznuté od trupu v kloubech.*³⁸

Z výše uvedeného je vidět, že titulky i formulace listu Prager Mittag měly mnohem uměřenější a věcnější charakter. To platilo i pro další referování o vraždě. I když se list zabýval zločiny a katastrofami, snažil se o onu serióznost nebo alespoň o její zdání. Nevyžíval se v detailech, silných výrazech a emotivním, dramatickém podání. Čtenáře nikdy neoslovoval expresivním způsobem, jaký běžně užíval Polední list. Ten kupříkladu

³⁷ Der Frauenmord von Prag, *Prager Mittag*, 4. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 30, s. 1-2.

³⁸ Tělo zavražděné dívky objeveno ve dvou kufrech dvou vlaků. Polední list, 3. září 1933, roč. VII, č. 244, s. 1-2.

29. srpna otevřel titulní stranu zprávou „Pražský advokát do krve zkopal a zbil českou kontoristku, které platil 175 Kč měsíčně.“

Také další prvky odlišovaly Prager Mittag od listů Jiřího Stříbrného, jakými byly Polední list, Expres či týdeník Šejdrem. Snaha o jakousi uměřenost se týkala i politických zpráv, byť referovaly o ideových odpůrcích – marně by se v listu hledaly titulky typu „Německý špehoun zatčen“, „Sionistický kongres a jeho smlouvaví účastníci nás nevytrhl.“ Prager Mittag neobsahoval nenávistné výpady, pokud některé názorové texty polemizovaly nebo se programově vyhraňovaly, bylo to za využití argumentů, ne za prostého osočování.

Zdánlivě rozporuplný popis vydavatele Wintera, který do jedné věty spojil „živou, bulvární úpravu, sugestivní způsob referování“ a „seriózní zpravodajství a objektivní posuzování“, se tak při podrobném pročítání jednotlivých ročníků jeví jako vcelku výstižná charakteristika. O listu Prager Mittag se nedá říci, že byl jednoznačně bulvárním, nicméně ve skladbě témat a pozornosti věnované celebritám, bizarnostem, katastrofám a zločinům se nedá přehlédnout jeho snaha zároveň oslovovat co nejširší publikum. Že nešlo o bulvární deník v pravém smyslu toho slova naznačuje i poznámka zmíněného uměleckého kritika listu Emila Faktora, který si pochvaloval, že se „čísla líbí a je o nich slyšet mnoho dobrého“.³⁹

IV. 3. Zánik – „polnice umkla“

Když list 19. října 1938 končil svou činnost, zdůvodnil to neexistencí světa, v němž mohl svobodně dýchat a působit, světa, který byl smeten událostmi. Jak upozornil ve svém obsáhlém redakčním prohlášení nazvaném „Unsern Lesern zum Abschied“ (Naším čtenářům na rozloučenou), nechtěl se vzdát boje, ale musel umlknout tam, kde už nebyla žádná další možnost projevu. Tento „editorial“ je zvláště cenným zejména pro svou autentičnost a neúčelovost – list končí, už nemusí vládě ani čtenářům nic dokazovat, ujišťovat o loajalitě a vynášet spojitost s Československem. Přesto i tentokrát Prager Mittag projevil sympatie vůči československé demokracii a znovu zdůraznil svou dosavadní snahu získat pro vzájemnou spolupráci v Československu Němce a Čechy.

Mit dem heutigen Tage stellt der „Prager Mittag“ sein Erscheinen ein. Das Blatt, das fünf Jahre hindurch dem deutschen Zeitungswesen der Hauptstadt Prag wie der gesamten Republik seine charakteristische Note beisteuerte, wird nun nicht mehr sein. Wir sind

³⁹ TÁUBERT, s. 128.

unsern Freunden eine Aufklärung über die Ursachen dieses Schrittes schuldig. Wir wollen uns dieser Pflicht nicht entziehen.

Die Welt, die der „Prager Mittag“ geliebt hat, in der er geistig atmete und wirkte, ist nicht mehr. Ereignisse, auf die wir hier nicht zurückkommen wollen und über die uns zur Zeit noch die letzten Erkenntnisse fehlen, haben sie hinweggefegt.

Wir haben diese Tatsache zur Kenntnis genommen und ziehen nun die Konsequenz daraus. Eine andere Konsequenz allerdings, als sie uns kurzsichtige Nützlichkeitsabwägungen vielleicht hätten raten können. Es ist uns unmöglich, uns auf den berühmten „Boden der Tatsachen“ zu stellen.⁴⁰

Prager Mittag zde zpětně vytučil svou úlohu jakožto nezaměnitelného hlasu německého novinářství metropole i celé republiky – hlasu již od počátku bojovného a kritického, který se nechtěl stát tlampačem úředních zpráv.

Der „Prager Mittag“ war vom ersten Tag seines Erscheinens an ein kampferisches Organ, ein Blatt der Kritik an dem, was nun seiner Kritik entzogen ist.

Er hätte seinen Kampf einstellen, zum farblosen und temperamentlosen Uebermittler offiziöser Nachrichten werden müssen. Es wäre dann seine bittere Pflicht gewesen, das zu verdammen, was er früher angebetet, und das anzubeten, was er früher verdammt hat.

Unsere Freunde werden begreifen, dass wir darauf verzichten.

Obzvláště upozornil na to, že byl německým listem pro německé čtenáře, který hájil demokratické a humanitní myšlenky a vypovídal o smýšlení alespoň části československých Němců.

Wir betonen das unter besonderem Hinweis darauf, dass wir ein deutsches Blatt für eine deutsche Leserschaft waren. Zehntausende nahmen also täglich ein Blatt zur Hand, das entschieden demokratische, humanitäre, jeder Gleichschaltung ferne Gedanken verfocht. Das ist eine, wenn auch posthume Aussage über den geistigen Zustand wenigstens eines Teiles der Deutschen unserer Republik, den wir als letzten Beitrag zu gewissen Totalitätsansprüchen beisteuern wollen.

Zároveň se Prager Mittag znovu ohradil (ovšem zdá se mi poněkud méně důrazně, spíše polemizoval s negativními interpretacemi pojmu emigrace) proti svému označování za „orgán emigrantů,“ v čemž cítil výsměch a opovržení, projev nesnášenliveho šosáctví.

Man hat uns ein „Emigrantenorgan“ genannt. Nicht im ehrenden Sinne. Nicht, um uns einzureihen in den grossen Zug jener erlauchten Geister von Dante bis Masaryk, die um

⁴⁰ Unsern Lesern zum Abschied. *Prager Mittag*. 19. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 239, s. 1.

ihrer Idee willen Heimat und bürgerliche Legalität verliessen. So war das Wort nicht gemeint! Es sprach aus ihm die unnoble Gesinnung eines intoleranten Spiessbürgertums, dem wesentlichere geistige Argumente fehlten. Nicht, um darauf zu antworten, sondern um jeder Legendenbildung entgegenzutreten, sei hier zum letzten Male – wenn auch wahrscheinlich vergeblich – festgestellt, dass der „Prager Mittag“ vom ersten Tag seines Erscheinens an ein ausschliesslich heimisches Blatt war.

Přes sebechápání jakožto „výlučně domácího listu“, Prager Mittag připouští, že se nebránil autorům se zkušenostmi z jiných zemí. *Das wir unsere Spalten daneben aber auch den Federn öffneten, die uns von bösen Erfahrungen anderer Lander zu berichten wussten – wer wagt heute zu sagen, dass das überflüssig war?*

I v okamžiku svého konce tak zdůraznil svou oddanost demokracii a zasazení se za skutečnou spolupráci mezi československými Čechy a Němci. Jako důsledek tohoto postoje si list vysvětloval reakce některých (nejmenovaných) listů, které *Tag um Tag in fetten Schlagzeilen unsere Einstellung zu fordern*. Neskrýval rozčarování a lítost z toho, že se právě toto integrační, demokratické zaměření listu stalo v posledních dnech přítěží, ne-li příčinou, proč měl list skončit, zatímco nepokrytě štvavé listy mohly ve vydávání pokračovat.

Wohlgemerkt, nicht die Einstellung jener Blätter, die in den letzten Jahren mit einer Bewegung liebäugelten, über deren Rolle und wahren Charakter heute kein Wort mehr gesagt zu werden braucht. An dieser Gesinnung des Kompromisses, der Kapitulation, ja manchmal sogar des geistigen Verrats haben jene Blätter keinen Anstoss genommen. Sie fordern hingegen die Einstellung eines Blattes, dessen Treue zur Demokratie, dessen Eintreten für eine Wahre Freundschaft zwischen Tschechen und Deutschen dieser Republik aus jeder Zeile sprach, die es je veröffentlichte.

Und nun sagt man uns, dass wir eben wegen dieser Haltung unbequem, ja sogar ein Hindernis auf den neuen Wegen seien, die nun gegangen werden sollen. Das aber ist der Punkt, an dem wir resignieren mussten. Resignieren unter Verzicht darauf, das auszusprechen, was dazu noch zu sagen wäre.

Na závěr Prager Mittag svým čtenářům poděkoval – připomněl bolestný osud obyvatel severočeského, vlastně již německého pohraničí a českému národu popřál lepší budoucnost, v jejíž příchod věřil.

Wir drücken unsern Lesern in Gedanken zum letzten Male die Hand. Wir weilen auch in Erinnerung der Trauer und des Schmerzes bei unsern Freunden in Nordböhmen – ihre Zahl war nicht gering! – von denen wir nun schon seit Tagen getrennt sind.

Wir sprechen dem schwergeprüften tschechischen Volke unsere warmsten Wünsche für eine glücklichere Zukunft aus. Eine Zukunft, die vielleicht fern liegt, aber doch einmal kommen wird.

Konec listu oznámil ještě téhož dne stručnou zprávou Večerník Národních listů. „Prager Mittag“ vyšel dnes naposledy. „Prager Mittag“ ohlásil ve svém dnešním čísle, že přestává vycházeti. Vycházel celkem pět let.⁴¹

Jiné listy však volily výrazně emotivnější tón. Třeba Večer, který již několik dnů vyzýval k zastavení poledníku a také dalších podobných tiskovin, které údajně škodí zájmům republiky. Dne 13. října 1938 zde vyšel článek nazvaný „Černá série: „Prager Presse“, „Prager Mittag“, Prager Montag“. Prospěch státu velí, co nejdříve je zastavit!“

Jinou kapitolou je „Prager Mittag“. Kolem tohoto listu soustředila se emigrace z Říše a nejdivočejším způsobem útočila odtud na sousedy. Náš stát sloužil těmto pánům za krycí bariéru. Od nás tito pánové si vyřizovali účty, do nichž nám naprosto nic nebylo. „Prager Mittag“ je [zřejmě židovsko-, zasáhla cenzura] -emigrantský časopis. Škody, které natropil, jsou nezměrné.⁴²

Text končil graficky zvýrazněným apelem: *Máme možnost jenom upozorňovat. Máme povinnost ukazovat na zlo. Aby zlo bylo zneškodněno, jest zase povinností jiných. A na tuto povinnost všech odpovědných upozorňujeme.*

Večer ve svých urgencích pokračoval i 15. října 1938, tentokrát již v textu na první straně novin nazvaném „V „Prager Presse“ a „Orbisu“ se uklízí.“ Věnoval se zde zejména „Prager Presse“, k jejímuž konci burcoval větami typu: *Zastavte ihned. Ušetřte peníze. Republika nesmí plýtvat. Neopomněl však ani Prager Mittag. Volali jsme po zastavení „Prager Presse“, „Prager Montag“ a Prager Mittag“. Jak dlouho budou u nás vycházet zbytečné listy, které nám nadělaly v cizině tolik nepřátel.*⁴³

V pátek 21. října 1938 Večer se zadostiučiněním konstatoval, že nenáviděný Prager Mittag skončil. I když se text skládal jen z několika vět, byl opatřen patřičně tučným, pro větší výraznost zarámovaným titulkem.

PRAGER MITTAG. *Tato polnice cizí emigrace, vycházející v Praze téměř šest let, se odmlčuje. Mizí do nenávratna. Zaplat' Bůh. Není potřeba k tichému pohřbu zavolat: Ty,*

⁴¹ „Prager Mittag“ vyšel dnes naposledy. *Národní listy*, Večerník, 19. října 1938, roč. 73, č. 78, s. 2.

⁴² Černá série: „Prager Presse“, „Prager Mittag“, „Prager Montag“. *Večer*, 13. října 1938, č. 262, s. 3.

⁴³ V „Prager Presse“ a „Orbisu“ se uklízí. Co dělá pan Hájek? *Večer*, 15. října 1938, č. 266, str. 1.

*mrtvý, lež a nevstávej! Už nevstane. Takový tisk nemá a nemůže míti v národním státě místa.*⁴⁴

O „náklonnosti“ tohoto listu vůči Prager Mittagů svědčí i pozdější zpráva z prosince téhož roku, otištěná v souvislosti se soudním řízením proti vydavateli Paulu Winterovi. Prager Mittag je zde charakterizován jako „chvalně známý“ zaniklý levicový a „zbytečný“ list, *který nám natropil více škody, než dosud tušíme.*⁴⁵

Na ukončení činnosti Prager Mittagů zareagoval 20. října 1938 i sudetoněmecký deník Die Zeit článkem nazvaným „Prager Emigrantenblätter gehen ein“ (Pražské emigrantské listy zanikají). V ironickém tónu nejprve ocitoval část ze závěrečného vyjádření Prager Mittagů, poté následovala kompilace vybraných československých a německých ohlasů. Například zde zazněla zpráva Das Deutsche Nachrichtenbüro, která v zastavení Prager Mittagů viděla počátek hlubokých a šťastných změn v československém tisku.

Der in letzten Tagen verstärkte Ruf tschechischer Blätter, alle Emigranten – und Judenblätter behördlich einzustellen, hat gestern zunächst zu der „freiwilligen“ Einstellung des „Prager Mittag“ geführt.

*Das Deutsche Nachrichtenbüro meldet dazu aus Prag: „Die Einstellung ist ein weiterer Beweis dafür, daß tiefe Veränderungen im gesamten tschechoslowakischen Pressewesen vor sich gehen, deren Entwicklung noch nicht annähernd abgesehen werden kann. Im Interesse des tschechoslowakischen Volkes liegt es, wenn die so begonnene Entwicklung, die offenbar eine verhängnisvolle und an Enttäuschungen reiche Epoche der tschechischen Geschichte liquidieren will, in konsequenter Weise fortgesetzt wird“*⁴⁶

⁴⁴ Večer, 21. října 1938, č. 276. s. 3.

⁴⁵ Večer, 20. prosince 1938, druhé vydání, č. 378. s. 3.

⁴⁶ Prager Emigrantenblätter gehen ein. Die Zeit, 20. Oktober 1938. Jahrg. 4. Nr. 231, s. 2.

V. Vydavatelská politika

**(protesty a konfiskace,
náklad a finance)**

V. 1. Mezi nepřátelským tiskem

Z pětice pražských německých listů s různým zaměřením, a to Prager Presse, Deutsche Presse, Bohemia, Prager Tagblatt a Prager Mittag, přisuzoval redaktor Friedrich Torberg větší význam nežli místní pouze Prager Tablattu.¹ Otázkou je, co však Torberg mínil místním – znamená to, že Prager Mittag svým významem nepřekročil hranice Prahy, nebo republiky?

I kdyby ne význam, měl Prager Mittag přinejmenším celorepublikovou působnost, což naznačují i místa jeho pozdějších konfiskací – zabavován byl pro nepřístojné psaní kromě Prahy také v Kladně, Karlových Varech, Mariánských Lázních, Chebu, Plzni, Ústí nad Labem, Liberci, České Třebové, Krnově, Brně, Přerově i Bratislavě. První odpovědný redaktor listu Michal Mareš vzpomínal, že se Prager Mittag hodně četl i mezi Čechy a mimo Prahu.² Také Cesar a Černý uvádějí, že list získal poměrně rozsáhlý okruh čtenářů, zejména mezi německou inteligencí.³ Jeho abonenty přitom tvořili jen Pražané, ale také čtenáři z pohraničních oblastí, především ze západočeských lázeňských měst. Ostatně 23. září roku 1938 list na své titulní straně avizoval, že je k dostání ve všech městech republiky.⁴

Prager Mittag byl zavážen také do Rakouska, ale prosazoval se tam obtížně. Již čtvrtý den od zahájení vydávání listu oznamovala vídeňská firma Erbe, která zastupovala Prager Mittag, českému ministerstvu zahraničních věcí, že vídeňská policie omezila kolportáž časopisu Prager Mittag a chce připustit denně pouze 500 výtisků. Důvodem bylo, že se list nepodrobil rakouským předpisům.⁵ Dále pak 23. srpna 1933 přinesly listy Prager Presse a Národní politika zprávu, že pražský poledník byl den předtím zabaven ve Vídni kvůli

¹ TORBERG, Friedrich. *Teta Joleschová aneb Zánik evropské kultury v anekdotách*. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 102.

² MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s. 277.

³ CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Die deutsche antifaschistische Emigration in der Tschechoslowakei (1933-1934)*. Historica XII. Separatum. Praha: Academia, 1966, s. 178.

⁴ Prager Mittag, 23. September 1938. Jahrg. 6. Nr. 213, s. 1.

⁵ Archiv MZV, Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce, kr. 363. Osvěta / časopisy. Informace československého vyslanectví ve Vídni ministerstvu zahraničních věcí z 3. srpna 1933. Vyslanectví informovalo se v tiskovém oddělení rakouského zahraničního úřadu, z jakých důvodů bylo toto opatření učiněno. Příslušný referent sdělil zdejšímu úřadu, že jde-li o časopis, jenž má být rozšiřován ve větším rozsahu kolportáží, jest nutno, aby se podrobil rakouským ustanovením, jež byla vydána vládním nařízením č. 323/33, jehož jeden výtisk jest připojen, zejména pokud jde o úpravu tisku.

Uvedený referent podotknul, že jde-li o zahraniční časopisy, jež jsou pouze prodávány v novinových stáncích a jež jsou vyloženy v kavárnách, ale nejsou kolportovány na ulicích, postupují rakouské úřady blahovlnně. Hodlá-li „Prager Mittag“ kolportovati svůj list v Rakousku ve větším rozsahu, bude nutno, aby se přizpůsobil příslušným rakouským předpisům.

šíření znepokojujících zvěstí“.⁶ Další konfiskování nastalo 3. října na letišti v Aspernu, tentokrát pro referování o neklidech v Rakousku.⁷

V listopadu 1933 Prager Mittag svým čtenářům oznámil, že úřad spolkového kancléře zakázal jeho šíření na rakouské půdě na šest měsíců. Zdůvodnění nebylo sděleno, nicméně list si to vysvětloval svým antifašistickým zaměřením: *Da wir einen konkreten Anlass auch nicht entdecken können, ist anzunehmen, dass der „Prager Mittag“ lediglich deshalb verboten wurde, weil er ein antifaschistisches, republikanisches Blatt ist. Solche Zeitungen erfreuen sich in Österreich Dolfuss' beinahe schon ebenso geringer Beliebtheit wie in Deutschland Hitlers.*⁸

Pokud se Prager Mittag pro svůj protinacistický kurs setkal s malou oblibou v Dollfussově Rakousku, v Hitlerově Německu se již dalo mluvit o otevřené nenávisti. Již 25. července 1933 referovalo německé velvyslanectví ministerstvu zahraničí o nových pražských listech a na rozdíl od pozdějších zpráv československých listů přesně vyjmenovalo hlavní členy redakce Prager Mittag, včetně jejich předchozího působení.⁹

Dlouho na sebe nedala čekat reakce štvavého německého listu Volkischer Beobachter, jehož směřování vyjadřoval podtitul: „Kampfblatt der national-sozialistischen Bewegung Großdeutschlands.“ Ve víkendovém dvojčísle z 20. a 21. srpna roku 1933 přinesl článek „Deutscher Verlag antwortet auf die Greuelhetze der Emigrantenpresse“ (Německé nakladatelství odpovídá na hanebnou štvanici emigrantského tisku). Předcházela mu redakční úvod, v němž byl Prager Mittag označen jako emigrantský tisk neslýchaně popouzející proti Německu.

Eine in den letzten Tagen des Juli neu-gegründete Prager Tageszeitung, der „Prager Mittag“, eine Emigrantenschöpfung, die seit den wenigen Tagen seines Bestehens in der unerhörtesten Weise gegen Deutschland hetzt, hatte die Kühnheit, sich an den Albert Langen/ Georg Müller-Verlag zu wenden, mit der Bitte um regelmäßige Zusendung von

⁶ Prager Mittag in Wien beschlagnahmt. *Prager Presse*, 23. August 1933, Jahrg. 13, Nr. 230, s. 5. *Národní politika*, 23. srpna 1933, R. LI. č. 230, s. 2.

⁷ „Prager Mittag“ in Oesterreich konfisziert. *Prager Mittag*, 3. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr. 55, s. 2. *Die gestrige Sendung des „Prager Mittag“ wurde auf dem Flugplatz in Aspern konfisziert. Der Grund für die Massnahme dürfte in der Meldung über Unruhen in Oesterreich zu suchen sein.*

⁸ „Prager Mittag“ in Oesterreich auf sechs Monate verboten. *Prager Mittag*, 23. November 1933, Jahrg. 1, Nr. 96, s. 1.

⁹ Neue Zeitungsgründungen in Prag. Zpráva velvyslance uváděla následující složení redakce. *Chef-Redakteur: Franz Höllering (bisher Chef-Redakteur der B.Z. am Mittag); Mitarbeiter: Dr. Bretholz, Friedrich Thorberg und Michal Mares, Schriftsteller (alle früher Redakteure des Prager Tagblatts) und Peter Winter (bisher Akquisitionschef des Prager Tagblatts).* Viz ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei.* Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000, s. 75.

*Besprechungsstücken der Verlagsneuerscheinungen.*¹⁰

Následně Volkischer Beobachter přetiskl dopis, jímž mnichovské nakladatelství Albert Langen/ Georg Müller reagovalo na prosbu Prager Mittag, který současně zaslal nakladateli i několik svých čísel na ukázkou, o poskytnutí recenzních výtisků. Nakladatel si údajně před svým národním svědomím nemohl zodpovědět, aby své autory vydal všanc spolupracovníkům Prager Mittag špinícím vše německé. Konkrétně narážel na texty Heinricha Manna (článek z 1. srpna „Ihr Hass“), Alfreda Kerra („Unglückliches Land“ z 8. srpna), Willyho Haase (série článků „Eine k. und k. friedliche Stadt“) a Henriho Barbusseho (povídka „Das Geständnis“ z 1. srpna). Nakladatel litanii uzavírá žádostí, aby ho list, který své stránky plní skandálními poznámkami o Německu a jen ostudně zmnožuje počet ohavných útočných listů, už neobtěžoval.

Nach Einsichtnahme in den Inhalt der Probenummern müssen wir davon absehen, Sie mit unseren Büchern zu behelligen. Wir könnten es vor unserem deutschen Gewissen nicht verantworten, unsere Autoren in den beschmutzenden Kreis Ihrer alles Deutsche begeisternden Mitarbeiter aufnehmen zu lassen. Wo Heinrich Mann seinen Haß gegen unser Vaterland ausspeit, wo Alfred Kerr seinen Bolschewikengeist Parade laufen läßt, wo Willy Haas, der bekannte anrühige Macher der „Literarischen Welt“, sich breit tut, wo die Elaborate eines Henri Barbusse Abdruck finden, wo jeder Nummer von Skandalnotizen über Deutschland voll ist, wo über unser Vaterland gesagt wird, daß es „nicht nach Europa, sondern in eine moralische Quarantäne“ gehört, da ist kein Raum für das Werk unseres Verlages, der seit langen Jahren gegen all das streitet, dem Sie nun Obdach geben, und für all das kämpft, was Sie nun besudeln.

*Unser Verlag verbittet es sich ausdrücklich und endgültig, von Ihrer neu gegründeten Zeitung, die die Zahl der Greuel – und Hetzorgane gegen Deutschland und deutsches Wesen schimpflich vermehrt, weiterhin belästigt zu werden.*¹¹

Prager Mittag odpověděl 25. srpna rozsáhlým článkem „Was Sie besudeln...“ (Co očerňujete) podepsaným politickým redaktorem Wolfgangem Bretholzem. Text dokládá nekompromisní postoj listu vůči nacistickým přísluhovačům, vymezuje jeho úlohu jakožto titulu zabraňujícího, aby ve jménu současného Německa byla deformována pravda a zapírána minulost.

Bretholz, aniž by přistoupil na nenávistný tón dopisu, přiznává, že se redakce zmýlila, když věřila, že v Německu existuje oblast, kterou by nezasáhla oficiální německá

¹⁰ Deutscher Verlag antwortet auf die Greuelhetze der Emigrantenpresse. *Völkischer Beobachter*, Berliner Ausgabe, 20./21. August 1933, Jahrg. 46, Nr. 232/233.

¹¹ Dtto.

propaganda. Zároveň lituje slabošství a přičinlivosti nakladatele, který s dopisem přispěchal k nacistickému listu a nabídl ho k otištění. Bretholz dovozuje, že tak chtěl nakladatel pro sebe získat alibi, poskytnout důkaz o své věrnosti v atmosféře usvědčování státních nepřátel.

Další část textu odkazuje k historii nakladatelství a zastavuje se u jména Albert Langen. Podle Bretholze nakladatelství zneužilo jména tohoto muže, který se obával nacionalismu i militarismu, jako vývěsní štít, za nějž lze skrýt špatnosti. Třeba podivnou sebevraždu zasloužilého zaměstnance nakladatelství Langen, která se projednávala i u mnichovského soudu. Podle Bretholze nakladatelství nepohodlného muže, který byl až „příliš demokratický“, k sebevraždě vlastně dohnalo: nejprve vykonstruovaným obviněním z mravnostního přečinu a následným propuštěním s ostudou. Muž poté vyskočil z budovy nakladatelství.

Es gibt keinen Betrug und keine Verleumdung, kein Verbrechen und keine Charakterlosigkeit, die Sie vor Ihrem „deutschen Gewissen“ nicht verantworten können. Wie aber können es vor unserem Gewissen nicht verantworten, von Ihnen verleumdet und verstört zu sehen, was mit tausendmal mehr Recht deutsch heisst als Sie.

Denn wir sind es, die – um mit Ihren Worten zu sprechen – unsere Aufgabe darin sehen, „für das zu kämpfen, was Sie besudeln.“¹²

Prager Mittag byl v Německu zakázán půldruhého měsíce od svého vzniku, 15. září 1933.¹³ Pozornost mu však nacistické úřady věnovaly nadále, Eckert zmiňuje zvláštní zprávu gestapa z října 1934, v níž byl Prager Mittag spolu s dalšími československými emigrantskými a levicově demokratickými novinami a časopisy zmíněn jako nepřátelský tisk, který se snaží líčením nacistických vůdců a organizací zamezit „světonázorovým úkolům nacionalismu.“¹⁴ Zpráva německého velvyslanectví z 31. května 1935 pak jmenuje Prager Mittag jako jediný na místě deníků štvoucích proti Německu.¹⁵

¹² BRETHOLZ, Wolfgang. Was Sie besudeln. *Prager Mittag*, 25. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 22, s. 3.

¹³ ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH. 2000. s. 73.

¹⁴ Ditto, s. 69.

¹⁵ Ditto, s. 80.

V. 2. Stížnosti, protesty

Ačkoli vydavatel Paul Winter neopomněl v dopise na ministerstvo zahraničí roku 1934 zdůraznit, že za 16 měsíců od zahájení vydávání listu nedošla redakci žádná oprava podle tiskového zákona, od počátku existence list stíhaly nejrůznější stížnosti, zejména z německého vyslanectví, a výjimkou nebyly ani konfiskace.

Podnětem bylo vyhraněné stanovisko listu k politické situaci v Německu a otevřená kritika „hakenkrajclerských“ tendencí v Československu. Rozhořčení radního Karlových Var vyvolal článek z 27. října 1933 nazvaný „Drittes Reich – Filiale Karlsbad“ (Třetí říše – filiálka Karlovy Vary). Tento text údajně přináší zcela pokřivený obraz o situaci v Karlových Varech. *Dieser Artikel enthält eine Schilderung von Zuständen in Karlsbad, die vollkommen unwahr und geeignet ist, eine Beunruhigung der Bevölkerung und des Kurpublikums herbeizuführen und wichtige Interessen des Kurortes zu gefährden.*¹⁶

Stanovisko redakce na tuto stížnost není známo. Ale uvedla bych krátkou, výmluvnou ukázkou z úvodu článku: *Karlsbad von 1933, das ist: Heil-Hitler-Gruss, Hitlerreden durch Lautsprecher auf der Strasse verbreitet, Kuchen in Hakenkreuzform. Boykott jüdischer Geschäfte, Drohungen gegen Nichthakenkreuzler und Juden, Klebezettel mit „Huttet Euch! (Unterschrift: DSNAP)“, aufgemalte Hakenkreuze auf allen irgendwie zugänglichen Stellen. Dieses Karlsbad von 1933, das ist: Ueberschwemmung mit gleichgeschalteten Presseprodukten, meist illustrierten Zeitschriften, die aus undurchsichtigen Gründen nicht verboten sind, hämische Bemerkungen über jüdische Kurgäste, hasserfüllte Reden gegen die Emigranten, Gutheissung des Mordes an Lessing, offene und versteckte Drohungen gegen alles und alle, die im Dritten Reich nicht ihr Heil sehen.*¹⁷

O Prager Mittag jakožto útočném listu, který nepřispívá k dobrým vztahům s Německem, se zmiňovala obšírná zpráva pražského policejního ředitelství z 2. listopadu 1934. V oddíle nazvaném Politická a publicistická činnost říšskoněmecké emigrace se píše: *Neméně závadná, ve svých následcích však ještě škodlivější je publicistická a umělecká činnost německé emigrace. Spisovatelé a umělci, nacházející se zde v emigraci, zřejmě překračující meze práva asyly, používají každé příležitosti k tomu, aby slovem i obrazem hrubě uráželi říšskoněmeckou vládu a jiné představitele dnešního německého režimu, čímž přispívají značně ke kalení poměru mezi naším státem a Německem.*

¹⁶ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III.sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Stížnost radního Karlových Var z listopadu 1933, přesněji nedatována.

¹⁷ Drittes Reich – Filiale Karlsbad. *Prager Mittag*, 27. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr. 75, s. 4.

[...] Útoky proti cizím vládním činitelům soustřeďují se v časopisu „Prager Mittag“ a zejména v satirickém týdeníku *Simplicus*, proti jehož urážlivým výpadům byly pronášeny četné stížnosti.¹⁸

Následně, 18. listopadu téhož roku, pražský zemský úřad vydal oběžník týkající se protestů německé a rakouské legace v Praze proti psaní československého tisku. Podle něho zakročila v poslední době rakouské a německé velvyslanectví proti způsobu psaní některých zde vycházejících listů, v jejichž článcích *spatřovala podněcování k zločinům na představitele vlády svých států, nabádání k násilnému odboji proti těmto vládám a těžké urážky a tupení vládních představitelů svých zemí.*¹⁹ V oběžníku je také uvedeno, že ministerstvo zahraničních věcí požádalo při této příležitosti i o to, *aby zakročeno bylo zákazem kolportáže u časopisu „Prager Mittag.“*

Nejvíce protestů a verbálních nót se listu *Prager Mittag* dotklo v roce 1938. Německý velvyslanec v Praze Ernst Eisenlohr si stěžoval na fejeton „*Männer und Mächte der Wilhelmstrasse*“ (Muži a moci ve Wilhelmstrasse) s podtitulem „*Rivalitäten um die Führung der Berliner Aussenpolitik*“ (Soupeření o vedení berlínské zahraniční politiky). V *Prager Mittag*u vyšel 26. července 1938 a byl příspěvkem do cyklu o členech německé vlády. Eisenlohr upozornil, že *nepřispívá k zlepšení atmosféry, když list v Československu píše o německých věcech tak pohrdlivě a urážlivě.*²⁰

Zmíněný článek pojednával o říšském ministru zahraničí Joachimovi von Ribbentropovi, text z předcházejícího dne popisoval kariéru dřívějšího ministra zahraničí Konstantina Neuratha. Svou novou sérii uvedl *Prager Mittag* takto: *Ereilt den heutigen deutschen Aussenminister dasselbe Schicksal, wie seinen Vorgänger, den Freiherrn von Neurath? Wird auch er, nunmehr in Amt und Würden, von robusteren „Parteidiplomaten“ verdrängt? Darauf und auf die Frage, welche Kräfte es eigentlich sind, die Berlins Aussenpolitik beherrschen, gibt unsere neue Artikelserie die Antwort.*²¹

Texty *Prager Mittag*u se kriticky, ba ironicky zabývaly postoji i ambicemi obou politiků, v případě Ribbentropa se článek zaměřil na jeho vztah k Británii, ministr byl charakterizován jako „slon v porcelánu, který však nepostrádá lstivost a zlomyslnost.“

¹⁸ NA. PZÚ – AMV. Kar. 806, desky 207-806-8. č.j. 21.425 pr. Zpráva pražského policejního ředitelství Prezidiu zemského úřadu z 2. listopadu 1934. Věc: Rakouští a říšskoněmečtí emigranti, počet a zkušenosti získané za jejich pobytu v Československu.

¹⁹ NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. 1931-1951. Tisk 189/19. Oběžník Prezidia zemského úřadu v Praze ze dne 18. listopadu 1934. č. 43.710. Protesty německé a rakouské legace v Praze proti psaní československého tisku.

²⁰ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Protest vysl. Eisenlohra, zpráva datována 27. červencem 1938.

²¹ I. Neurath – eine trügerische Hoffnung. *Prager Mittag*, 25. Juli 1938, Jahrg. 6, Nr. 167, s. 3.

*An Ribbentrop, der nicht nur alter Zunft gehörte, der ebenso hemmungslos in seinen Manieren wie in seinen Methoden war, fand Hitler schon viel eher Gefallen. Ein Sektreisender als Commis voyageur des Dritten Reiches – das war geradezu ein Symbol für den Wandel des Reichs. Das Vorhandensein des „Büro Ribbentrop“ als Nebenregierung bot den nationalsozialistischen Machthabern ausserordentliche Vorteile. Diese Stellung glich einem gesicherten Maschinengewehrnest, von dem aus man die alten Positionen beschloss. Kam es dann einmal zu unliebsamen Zwischenfällen, dann versicherte man höflich, dass es sich doch um „Unbefugte“ handelte, die nichts zu bestimmen hätten.*²²

Podobného názoru jako německý velvyslanec byl i úředník ministerstva zahraničí, který rukou připsal, že *povýšený a pohrdlivý tón článků pojednávajících o aktivních členech německé vlády resp. německé diplomacie, může se nepříjemně dotknout německého velvyslance*. Následně proto telefonicky vyzval redakci listu, aby radikálně změnila a zmírnila tón těchto článků, zejména měly-li by pojednávat o členech německé vlády, nebo aby další pokračování vůbec zastavila. Zdůvodněním bylo, že takové texty nemohou přispět k zlepšení atmosféry mezi Německem a Československem. Výzvu si zaznamenal redaktor Adolf Ulrich, který řekl, že ji redakce vezme na vědomí.²³

Další nota německého velvyslanectví směřovala proti článku z 12. srpna 1938 „...keine Deutschen mehr“ (...žádní další Němci). Autor Prager Mittagů podepsaný jako Ajax zde komentoval smuteční projev K. H. Franka nad zavražděným souvěrcem Baierlem, zneužitý k politické štvanici.

Unter Ausnutzung der demokratischen Freiheit des Wortes, die er für sich in Anspruch nimmt, so gern er sie auch den Andersdenkenden nehmen möchte, hat Herr Franck eine Totenrede missbraucht, um politische Hetze zu treiben. Er protestierte dagegen, dass die Mörder Baierles als Deutsche bezeichnet würden... Sie seien längst abtrünnig geworden und keine Deutschen mehr...

*Es verlohnt nicht, mit Herrn Franck über Deuschtum zu sprechen. Der Mann, der seine Gesinnung mit einem Gruss dokumentiert, der einst den römischen Sklaven vorgeschrieben war, weil sie durch ihn anzeigen mussten, dass sie waffenlos sind, versteht unter Deuschtum eine Kasernenhof-Gesinnung, in der er selig werden mag.*²⁴

Německé vyslanectví se důrazně ohradilo zejména proti pasáži, v níž byl německý pozdrav označen jako gesto, kterým měli římsí otroci vyjadřovat svou bezbrannost: *Die*

²² I. Ribbentrop – der Stein des Anstosses. *Prager Mittag*, 26. Juli 1938, Jahrg. 6, Nr. 168, s. 3.

²³ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy, rukou psaný přípodotek k protestu Eisenlohra.

²⁴ AJAX. ...keine Deutschen mehr. *Prager Mittag*, 12. August 1938, Jahrg. 6, Nr. 183, s. 1.

*Deutsche Gesandtschaft legt gegen die vorstehend geschilderte Herabsetzung des deutschen Grusses, der nicht nur ein Bekenntnis der Deutschen zu ihrem Volk, sondern darüber hinaus die offiziell festgelegte Grussform im Deutschem Reich darstellt, nachdrücklichst Verwahrung ein.*²⁵

Obsah nóty německého velvyslanectví byl podle informací ministerstva zahraničí sdělen náměstkovi šéfredaktora a zodpovědnému redaktorovi Ulrichovi, který přislíbil vyhnout se v budoucnosti útokům podobného druhu.²⁶

Ministerstvo vnitra si zase stěžovalo na článek „Motorisierte SdP – Polizei“ (Motorizovaná SdP – policie), který byl uveřejněn 23. srpna 1938. Prager Mittag psal:

*Die Formationen der sogenannten „Ordner“ SdP massen sich in der letzten Zeit immer mehr öffentliche Funktionen an. Beim Empfang der Mitarbeiter Runcimans auf der Reichenberger Messe z. B. sperrten die Ordner die gesamte Umgebung der englischen Gäste ab und verweigerten fremden Pressevertretern den Zutritt zu ihnen. Nichts anders war es gestern in Marienbad, wo die Ordner vor den Hotels „Carlton“ und „Weimar“ die Regelung des Verkehrs übernahmen, fremde Autos abdirigierten, während die Staatspolizisten untätig an den Strassenecken standen. [...] Man kann die Behörde nur warnen, diesen provokatorischen Versuchen zur Bildung einer Parteiarmee untätig zuzuschauen.*²⁷

Ve stížnosti se uvádí, že v článku *nepravdivým a nepřístojným způsobem líčen jest průběh návštěvy spolupracovníka Lorda Runcimana na libereckých veletrzích a nepravdivě a tendenčně posuzována jest služba státní policie na ulicích v Mariánských Lázních dne 22. srpna t.r. před hotelem „Carlton“ a „Weimar“, kde se konaly porady Konrada Henleina s delegáty strany SdP.*²⁸

Ministerstvo vnitra poté nařídilo, aby byl zodpovědný redaktor listu předvolán na policejní ředitelství a upozorněn na to, že *podobné nesprávné líčení a posuzování služby státní policie a státních bezpečnostních orgánů vůbec v sudetoněmeckých krajích ohrožuje dobrou pověst těchto orgánů a podrývá ve veřejnosti jejich autoritu.* Jak dále uvádí zpráva, byl Adolf Ulrich současně důrazně varován, *aby podobný způsob psaní ve svém listě netrpěl, jinak že by bylo nutno vyvoditi důsledky proti tomuto časopisu.*

²⁵ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III.sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Verbální nota německého vyslanectví z 16. srpna 1938.

²⁶ Lto, rukou psaný přípis z 22. srpna 1938.

²⁷ Motorisierte SdP – Polizei. Henlein-Ordner sperren Strassen ab. Prager Mittag, 23. August 1938, Jahrg. 6, Nr. 191, s. 2.

²⁸ NA. PZÚ – AMV 207. Kar.1202. Sig. 8/4/27/115. Opis Č.j. 23.583 pr. Zpráva Policejního ředitelství v Praze ze dne 26. srpna 1938 Presidiu ministerstva vnitra /k rukám ministerského rady Hamáčka/.

Podle Ulricha se zmíněný článek dostal do novin bez jeho vědomí, je kombinací pražského spolupracovníka listu ze zpráv jiných novin a pravděpodobně i z vlastních dohadů. Zavázal se, že redakci časopisu bude věnovati v dnešní vážné době zvýšenou pozornost a že nepřipustí podobné psaní v časopise, kterým by mohla býti velmi zodpovědná služba bezpečnostních orgánů v pohraničí a v jiných místech snižována. U podřízeného personálu a zpravodajů časopisu zařídí, aby tohoto pokynu dbali při stabilisování svých zpráv. Zdůraznil přitom, že tomuto pokynu velmi rád vyhoví, jelikož Prager Mittag je časopisem s naprosto loyální tendencí k Československé republice a hájí zásady republikánského demokraticismu.²⁹

Proti psaní Prager Mittagů se ohradilo také italské velvyslanectví. Italský diplomatický zástupce³⁰ protestoval proti úvodníku listu ze 30. srpna 1938, v němž se nepřipustně mluví o *spojenecké věrnosti italské*.³¹ Což slovy dotčeného článku, který se zabýval možnými spojenci Německa a za nějž byl Prager Mittag dodatečně konfiskován, znělo:

*Abgesehen von jener Grossmacht in Süden, die selber auf das Prädikat der Treue keinen Wert legt und statt dessen den „sacro egoismo“ zur nationalen Tugend erklärt, steht Berlin allein. Alle anderen Staaten, die mit ihm aus Augenblickserwagungen paktieren, werden wenn es ernst wird, von ihm abfallen wie reife Trauben. Und was die Hilfe aus dem Süden anbelangt – in alten Zeitungsbänden aus dem Jahre 1915 kann jeder nachlesen, wie dieser Verbündete sich einst bewährt hat...*³²

Redakci byl ministerstvem zahraničí vytknut nepřiměřený způsob psaní a sdělena žádost, aby se řádně omluvila. K rukám ministerského rady Oskara Buttera ještě tentýž den, 1. září 1938, přišla písemná omluva, v níž se odpovědný redaktor listu Adolf Ulrich uctivě kořil za klopýtnutí člena redakce a litoval, že v dotčených větách úvodníku byla zveřejněna urážlivá poznámka o italském národě a jeho zahraniční politice. Vysvětloval, že šlo o „vykolejení“ člena redakce za nepřítomnosti šéfredaktora Paula Wintera, který se momentálně zotavuje na lázeňské léčbě v Piešťanech.³³

²⁹ Dtto.

³⁰ Cd 3.10. 1935 v Praze působil vyslanec Domenico de Facendis.

³¹ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Rukou psaná zpráva referenta ministerstva zahraničí z 1. září 1938.

³² Wieder isoliert. Deutschland 1914 und 1938. Prager Mittag, 30. August 1938, Jahrg. 6, Nr. 197, s.1.

³³ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Dopis Prager Mittagů z 1. září 1938 ministerstvu zahraničí. Doslovně se zde mimo jiné uvádí: *Wir sind der Angelegenheit, über Sie die Güte hatten, uns heute morgen telefonisch zu informieren, nachgegangen, und haben dabei festgestellt, dass es sich in dem beanstandeten Artikel zweifellos um eine Entgleisung des betreffenden Redaktions-Mitglieds handelt, für die wir allerdings entschuldigend anführen, dass sie in Abwesenheit unseres Chef-Redakteurs, Herrn P. P. Winter, geschah, der seit 14 Tagen zur Kur in Piešťany weilt.*

V. 3. Konfiskace

Zřejmě nejméně vítaným důsledkem některých protestů a stížností byla konfiskace, tedy zabavení nákladu čísla. Konfiskace nařizovalo státní zastupitelství a provádělo policejní ředitelství, byl to podstatný zásah do vydavatelské politiky. Četné konfiskování či případně nekonfiskování určitých listů nutně vyvolávalo v československé mediální krajině jisté poměřování, ne-li dokonce řevnivost. Toho je dokladem i článek v Poledním listu, který československou cenzurní praxi obviňoval z mírnějšího přístupu k psaní emigrantského tisku a přísnějšího měření tisku domácího. Článek vyšel den po zahájení vydávání listu Prager Mittag, který je ostatně také zahrnut do výčtu tisků, vydávaných emigrací v Praze a dosud unikajícím konfiskacím.

Jakákoliv ostřejší kritika vládních činitelů u nás je prakticky nepřipustná. I vtip se zabavuje. Ba poslední konfiskace se nezastavily ani před citáty, dokonce v opozičním nár. dem. pondělníku „Hlas“ byly zabaveny Československou tiskovou kanceláří vydané zprávy a citáty z nich. Při této nesporně ostré cenzurní praxi dovolují se emigrantskému tisku neslýchané útoky proti představitelům cizího státu. Jak se to prostě rýmuje? Proč se emigraci přiznává tolik práva v zahraniční kritice domácích poměrů, osob, zjevů? Vždyť je to naprosto nepřírozené! Proč se celá ta naše pseudodemokratická společnost rozčiluje nad poměry v Německu, dovolí je kritisovati více než dovoluje občanům v zemi vůči sobě.

*Naprosto nevoláme po cenzuře emigrantských listů, ač se nejedná o občany státu: Žádáme však, aby nám bylo dáno tolik práv při kritice domácích věcí, kolik jich má emigrace při kritice dnešních vládců Německa.*³⁴

Jak se však mělo brzy ukázat, alespoň v případě Prager Mittagů byla kritika předčasná. Podle dokumentů v Národním archivu bylo proti tomuto listu nařízeno celkem dvacet konfiskací.³⁵ První z nich stihla už páté číslo ze 4. srpna 1933. Důvodem bylo uveřejnění zprávy *o válečné zdatnosti republiky, zavedené k obraně, kterýmžto uveřejněním se ohrožuje zájem státu.*³⁶ Do konce roku 1933 byla zabavena ještě tři čísla (70, 112 a 113):³⁷ ve dvou

³⁴ KAHÁNEK, Ferdinand. Nepouštějte nám žilou. *Polední list*, 1. srpna 1933, roč. VII, č. 211, s. 2.

³⁵ V následujících poznámkách odkazuji podrobněji k jednotlivým konfiskovaným vydáním a textům Prager Mittagů, pro něž byl list zabaven. Doslovně cituji zdůvodnění konfiskací evidovaných policejním ředitelstvím. Viz NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. 1931-1951. Tisk 189/19. Konfiskované výtisky jsou pak obsaženy ve složce PZÚ – AMV 207. Kar. 1202. Sig. 8/4/27/115.

³⁶ *Poněvadž se v těchto místech tiskem uveřejňuje zpráva o válečné zdatnosti republiky, zavedené k obraně, kterýmžto uveřejněním se ohrožuje zájem státu.* Immer neue Kartelle. Kupferkartell uberraschend in Aktion. *Prager Mittag*, 4. August 1933, Jahrg. 1, Nr. 5, s. 1.

³⁷ *Poněvadž se v místě tom předbíhá výsledku trestního řízení.* Noch zwei Kreditbank-Direktoren in Haft. Und eine Erklärung der Bankleitung. *Prager Mittag*, 21. Oktober 1933, Jahrg. 1, Nr. 70, s. 2

zprávách se předbíhalo trestnímu řízení a jedna *hledí popuditi k nenávisti proti státním úřadům*.

Čtyřikrát byl list konfiskován v následujícím roce (v číslech 28, 141, 165, 190):³⁸ z důvodu šíření nepravdivých zpráv, zlehčování úředního nařízení, předbíhání trestnímu řízení a dokonce také pro veřejnou urážku prezidenta republiky. Paradoxně byl v tomto případě Prager Mittag zabaven, protože citoval ze stejného důvodu zakázané číslo (ovšem v Německu) nacistického listu Der Stürmer. V analytickém materiálu Wolfgang Bretholz rozebíral pravé důvody zákazu Streicherova týdeníku a dovozoval, že postih nepadl ve skutečnosti kvůli urážce československého prezidenta, ostouzeného za někdejší obhajobu Žida Hilsnera, ale z mnohem prozaičtějších důvodů. Totiž kvůli přetištění dopisu německého studenta, podle něhož většina mládeže na mnichovské univerzitě odmítá politiku NSDAP. Prager Mittag se obával, aby se kvůli oficiální (a nepravdivé) verzi s Masarykem nemusely dělat ústupky i na československé straně a nebyl ostřeji posuzován zdejší tisk, který kriticky hodnotí Hitlera.

V roce 1936 bylo zabaveno číslo 249 z 30. října,³⁹ protože se pisatel dopustil nedovoleného zpravodajství. Jakého, to nebylo specifikováno. Bohatý na konfiskace byl rok 1937 (čísla 63, 130, 183, 273),⁴⁰ kdy list stihly čtyři konfiskace: za šíření nepravdivých zpráv, nedovolené zpravodajství, které ohrožuje zájem státu, a za zveřejnění obsahu

Poněvadž v tomto místě se předbíhá výsledku řízení soudního. Dembitzki-Affäre wächst. *Prager Mittag*, 13. Dezember 1933, Jahrg. 1, Nr. 112, s. 2.

Poněvadž se v těchto místech hledí popuditi k nenávisti proti státním úřadům. Jde o úvodní text listu podepsaný značkou r. Dr. Zajíček nicht vor den Geschworenen! Auf höheren Befehl wird Dr. Zajíček vom Senat abgeurteilt werden! *Prager Mittag*, 14. Dezember 1933, Jahrg. 1, Nr. 113, s. 5.

³⁸ *Poněvadž se v místě tom rozšiřují nepravdivé zprávy.* Engliš-Plan endgültig gefallen. Umfassendere Massnahmen werden beraten. *Prager Mittag*, 3. Feber 1934, Jahrg. 2, Nr. 28, s. 1

Poněvadž se v uvedeném místě úřední nařízení zlehčovati hledí. W.B. Vom Dorfpolizisten zum Obersten Gerichtshof. *Prager Mittag*, 21. Juni 1934, Jahrg. 2, Nr. 141, s. 3.

Poněvadž se v tomto místě oceňuje moc průvodů vzešlých z trestního řízení, které ještě trvá. Prozess gegen den Milovicer Morder. Mordprozess mit Indizien. Der Angeklagte beteuert seine Unschuld. *Prager Mittag*, 23. Juli 1934, Jahrg. 2, Nr. 165, s. 2

Poněvadž se v těchto místech veřejně uráží president republiky. W.B. Der Fall „Stürmer“. *Prager Mittag*, 22. August 1934, Jahrg. 2, Nr. 190, s. 3

³⁹ *Poněvadž se v těchto místech pisatel dopouští nedovoleného zpravodajství.* List byl konfiskován pro dva články: I. Tschechoslowakische Tanks für Rumänien na straně 2; II: Panzer-Privatautor für König Carol na str. 3. *Prager Mittag*, 30. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 249, s. 2, 3.

⁴⁰ *Protože v těchto místech se pisatel dopouští nepravdivých zpráv.* 3–Milliarden – Anleihe in wenigen Stunden gezeichnet. *Prager Mittag*, 17. März 1937, Jahrg. 5, Nr. 65, s. 1.

Poněvadž pisatel dopustil se nedovoleného zpravodajství. Aussiger Chemische mit Kohlenfirmen in Verhandlung. *Prager Mittag*, 9. Juni 1937, Jahrg. 5, Nr. 130, s. 3.

Poněvadž pisatel dopustil se nedovoleného zpravodajství o zařízení republiky, ač mohl věděti, že ohrožuje zájem státu. Rumanische Lagerhäuser unter Garantie. Tschechoslowakisches Kapital nach Rumänien. *Prager Mittag*, 13. August 1937, Jahrg. 5, Nr. 183, s. 2.

Poněvadž se v tomto místě uveřejňuje obsah průvodního řízení před skončením vyšetřování. Prozessbeginn in Böhm.-Leipa. Unveröffentlichte Etappen der Rutha-Affäre. *Prager Mittag*, 1. Dezember 1937, Jahrg. 5, Nr. 273, s. 3.

průvodního řízení před skončením vyšetřování. Vrcholem byl rok 1938, kdy byl Prager Mittag konfiskován dokonce sedmkrát (v číslech 60, 65, 118, 158, 197, 209, 214),⁴¹ nejčastěji za šíření nepravdivých zpráv, jednou z důvodů hanobení republiky. V dotčených rádcích však kupodivu kritika nesměřovala vůči zřízení československému, ale italskému.

Málokdy se policejnímu ředitelství podařilo zasáhnout včas, poměrně časté byly situace, kdy byl v době nařízené konfiskace vytištěn a expedován již celý náklad. Potom zbývalo jediné: obrátit se na nádražní poštovní úřady a uvědomit je o konfiskaci, tehdy se však počet zabavených kusů počítal zpravidla na desítky. Policejní ředitelství pak předávalo pražskému zemského úřadu a ministerstvu vnitra zprávu podobného znění:

*Dva výtisky se předkládají se zprávou, že náklad tiskopisu ve výši 16.000 výtisků vytištěn byl v čas nařízené konfiskace celý a zabaveno bylo 728 výtisků. Ostatní část nákladu byla před nařízením konfiskace rozprodána kolportéry a rozvezena vlakovými poštami. Nádražní úřady poštovní na příslušných tratích byly o zabavení vyrozuměny telegraficky.*⁴²

Naproti tomu se také stávalo, že policejní ředitelství zareagovalo pohotově a zabavilo třeba 3.500 výtisků, jako tomu bylo 14. prosince 1933, 23. července 1934 zkonfiskovalo dokonce i 6.745 výtisků.

⁴¹ Konfiskace se týkala čtyř textů čísla – *poněvadž v těchto místech se rozšiřují nepravdivé zprávy*. I. Scharfe Sprache Prags in London. Kritik mit Frankreich vereinbart na straně 1. II. Trotz aller Hitler-Versicherungen. Südtirol wird rebellisch taktéž na straně 1; III. Böhmen, die „Bastion Europas“ na straně 3; IV. Wie es dazu kam: II. Oesterreiches letzte Tage na straně 3. *Prager Mittag*, 14. März 1938, Jahrg. 6, Nr. 60, s. 1, 3. *Fotože v tomto místě jsou šířeny nepravdivé zprávy*. Letzter Akt der Kanzler-Tragödie. Wohnung der Familie Dollituss ausgeraubt. *Prager Mittag*, III. vydání, 19. März 1938, Jahrg. 6, Nr. 65, s. 1. *Poněvadž se v místech těch rozšiřují nepravdivé zprávy*. Úvodní text listu. Henlein bei Hitler. *Prager Mittag*, 21. Mai 1938, Jahrg. 6, Nr. 118, s. 1. *Poněvadž se v tech místech rozšiřují nepravdivé zprávy*. Geruchte über Generalstreikplane. *Prager Mittag*, 14. Juli 1938, Jahrg. 6, Nr. 158, s. 2. *Poněvadž se v těchto místech hanobí republika*. Wieder isoliert...Deutschland 1914 und 1938. *Prager Mittag*, 30. August 1938, Jahrg. 6, Nr. 197, s. 1. *Poněvadž se v tomto místě rozšiřují nepravdivé zprávy*. Nach der Rede. *Prager Mittag*, 13. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 209, s. 2. *Poněvadž se v tomto místě rozšiřují nepravdivé zprávy*. London und Prag. *Prager Mittag*, 19. September 1938, Jahrg. 6, Nr. 214, s. 1.

⁴² NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. 1931-1951, Tisk 189/19. Zpráva z 29. září 1938 týkající se konfiskace čísla 209 ze 13. září téhož roku.

V. 4. Náklad

Ve zprávě pražského policejního ředitelství ze srpna roku 1938 se jako denní náklad listu Prager Mittag uvádí 10.500 výtisků.⁴³ Nebyl to špatný výsledek, jen pro srovnání: komunistický týdeník AIZ měl zhruba dvanáctitisícový náklad, sociálnědemokratický týdeník Neuer Vorwärts vycházel v nákladu deset tisíc kusů (roku 1933 ovšem jen 3.000).⁴⁴

Nicméně se zdá, že výše nákladu v průběhu let silně kolísala, alespoň podle policejních údajů týkajících se konfiskovaných čísel.⁴⁵ Kupříkladu 4. srpna 1933 to bylo deset tisíc výtisků, ale 21. října již 4.200 výtisků. Maxima nákladu list dosáhl 13. září 1938 se šestnácti tisíci výtisky. Otázkou však je, zda se v těchto zprávách pokaždé počítá s celkovým nákladem a ne jen s jedním vydáním. První a druhé vydání je třeba označeno ve zprávě týkající se čísla z 13. prosince 1933, kdy souhrnný náklad u obou vydání činil 5.500 výtisků (I. vydání 2.000, II. vydání 3.500), nebo 14. března 1938, kdy dvě vydání tvořila 9.200 exemplářů. Naopak jen třetí vydání, jež obsáhlo tisíc kusů, je uvedeno 19. března 1938. podobně si lze zřejmě vykládat i pouhých šest set kusů z 30. října 1936.

Podle těchto informací nebyl v roce 1934 náklad příliš vysoký: 3. února obnášel 4.000 výtisků, 21. června poklesl dokonce na pouhých 2.100 výtisků (mohlo však opět jít jen o jedno vydání). Ovšem 23. července měl 7.400 výtisků, 22. srpna 3.900. Relativně stabilní byl náklad v roce 1937, kdy se v průběhu roku pohyboval mezi 5.000 až 6.200 kusy. V posledním roce existence listu náklad poskočil dokonce na 16.000 výtisků 13. září, ovšem už 19. září činil 4.600 kusů.

K otázce nákladu se Prager Mittag vyjádřil ve svém závěrečném prohlášení z 19. října 1938. Zdůraznil zde stále vzrůstající pozornost, kterou si nejméně v posledních dvou letech získal, a s tím spojený růst nákladu zvyšujícího se doslova měsíc od měsíce.

*Wer aufmerksam das Lesepublikum in Strasse und Kaffeehaus verfolgte, hat seit mindestens zwei Jahren feststellen können, dass der „Prager Mittag“ eine erstaunlich wachsende Beachtung fand. Unsere Auflagenziffer, die von Monat zu Monat stieg, war uns über alles Geschäftliche hinaus eine wertvolle Bestätigung für das wachsende Echo der Gedanken, die wir verfochten.*⁴⁶

⁴³ NA. PZÚ – AMV 207. Kar. 1202. Sig. 8/4/27/115. Zpráva policejního ředitelství Presidiu ministerstva vnitra a Presidia zemského úřadu z 26. srpna 1938. Opis Č.j. 23.583 pr.

⁴⁴ MAAS, Band 1, s. 50; Band 2, s. 422.

⁴⁵ PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. 1931-1951, Tisk 189/19.

⁴⁶ Unsern Lesern zum Abschied. Prager Mittag, 19. Oktober 1938, Jahrg. 6, Nr. 239, s.1.

1933	4. srpna 10.000	21. října 4.200	13. prosince 5.500 (I.+I. vydání)	14. prosince 7.000 (I.+II. vydání)
1934	3. února 4.000	21. června 2.100	23. července 7.400	22. srpna 3.900
1936	30. října 600			
1937	17. března 5.100	9. června 6.200	13. srpna 5.100	1. prosince 5.000
1938	14. března 9.200 (I.+II. vydání)	19. března 1.000 (III. vydání)	21. května 9.500	14. července 10.000
	30. srpna 10.500	13. září 16.000	19. září 4.600	

V. 5. Financování. A subvencování?

Do jaké míry byl Prager Mittag výnosný, se odhaduje obtížně. Vydavatel Paul Peter Winter v srpnu 1935 uvedl, že *časopis do dnešního dne není výnosný*.⁴⁷ Mohlo to však být účelové tvrzení, ostatně i policejní ředitelství zarazilo, jak je jeho byt přepychově zařízený, a usuzovalo, že Winter nějaký příjem musí mít. List také využíval nezanedbatelných investic inzerentů, ostatně listy Večer a Národní noviny později dovozovaly, že řada podnikatelů zde inzerovala vynuceně, v důsledku nátlaku vydavatele, který se zaštitoval přízní vládnoucího režimu a zejména prezidenta Edvarda Beneše.⁴⁸

Podle vzpomínky Michala Mareše Prager Mittag vykazoval malý zisk, který *umožnil listu udržet se při životě až do posledních dnů před okupací*. Mareš ovšem také podotýká, že *list moc platit nemohl, ale leckterý uprchlík tu dostal svůj první honorář*.⁴⁹ I mizivý honorář znamenal v té době alespoň nějakou pevnou oporu, jak ostatně zjistil i někdejší šéfredaktor

⁴⁷ NA. PŘ 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul. Přípis policejního ředitelství, nedatován, zřejmě srpen 1935, v reakci na žádost krajského trestního soudu v Praze o vyšetření Winterových majetkových poměrů a služebních příjmů.

⁴⁸ Viz níže zmíněné spekulace českého tisku o subvencích.

⁴⁹ MAREŠ, s. 207.

listu Berliner Börsen-Courier a současný kritik Prager Mittagu Emil Faktor, který charakterizoval výplatu jako *kleines, aber in Zahlen ausdrückbares Fixum*.

*Die eigentliche Schwachstelle der Berufung und „der Haken an dieser Geschichte“ bleibt indessen – „beim Versprechen goldener Berge“ – die „herzlich schlechte Bezahlung“, die ihm seitens der Redaktion durch „Enthusiasmus und blinde Anpassung an meine sonstigen Wünsche“ aufgewogen wird.*⁵⁰

Navenek se list tvářil, že je vydáván vlastním nákladem, z prostředků, které získá rozprodejem a z inzerce. Alespoň to tak tvrdil v srpnu roku 1938 odpovědný redaktor listu Adolf Ulrich.⁵¹ V publikacích Exil und Asyl a Böhmisches Dörfer se objevuje zmínka, že byl Prager Mittag finančně podporován českou vládou.⁵² Naproti tomu jedna z těchto publikací⁵² na jiném místě, v hesle věnovaném přímo Prager Mittagu, uvádí, že šlo o nezávislý list, který svou politickou linií směřoval k sociální demokracii.

Z materiálů ministerstva zahraničních věcí vyplývá, že vydavatelství Prager Mittagu o státní podporu usilovalo, nicméně je už mnohem nejasnější, zda ji opravdu dostalo, a pokud ano, bylo to zřejmě až po březnu 1935. Ani pak to však s největší pravděpodobností nebyla oficiální podpora. Vydavatel Paul Winter podle pozdější výpovědi svého zaměstnance dostával určité částky, které vyúčtoval sám a maximálně uvedl všeobecnou poznámku, že se jedná o subvenci. O jejich původu nevěděl ani jeho inzertní úředník.⁵⁴

Na ministerstvu zahraničních věcí je záznam z listopadu 1934, že se vydavatelství Prager Mittagu ucházelo, aby mohlo v tiskárně Orbis tisknout svůj časopis. Stanovisko bylo negativní: *Po důkladném vyšetření celé věci bylo vydavatelství sděleno, že z důvodů technických /bylo by nutno koupit nové stroje/ nemůže Orbis přijmout tisk Prager Mittag.*⁵³ A to i přesto, že vydavatel připojil pečlivě stylizovaný list, v němž ubezpečoval o demokratickém směřování listu a o jeho zastupování intencí a cílů československé vlády.

Tím se však úsilí listu Prager Mittag neskončilo. Podle zprávy z 27. března 1935 se na ministerstvo zahraničí, do jeho třetí sekce, dostavili šéfredaktor Wolfgang Bretholz a redaktor Landau. Uvedli:

⁵⁰ TÄUBERT, Klaus. *Emil Faktor. Ein Mann und (s)eine Zeitung*. Berlin: Edition Hentrich, 1994. s. 128.

⁵¹ NA. PZÚ – AMV 207. Kar.1202. Sig. 8/4/27/115. Opis Č.j. 23.583 pr. Zpráva policejního ředitelství ze dne 26. srpna 1938 Presidiu ministerstva vnitra.

⁵² BECK, Miroslav – VESELÝ, Jiří. *Exil und Asyl. 1933-1938. Antifaschistische deutsche Literatur in der Tschechoslowakei 1933-1938*. Berlin: Volk und Wissen. Volkseigener Verlag, 1981, s. 324

SERKE, Jürgen. *Böhmisches Dörfer. Wanderungen durch eine verlassene literarische Landschaft*. Praha: Ináda, 2001, s. 77

⁵³ Jde o publikaci Exil und Asyl. 1933-1938. s. 377.

⁵⁴ Tyto informace přinesly ve svých textech o soudním sporu listy Večer a Národní noviny, podrobněji jsou články citovány níže.

⁵⁵ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Záznam z 26. listopadu 1934.

Prager Mittag vychází už po dva roky a sleduje od počátku linii státní. Podporuje zejména bez výhrad směrnicí československé zahraniční politiky, jak je vedena ministrem drem Benešem. Nežádali za to nikdy ničeho, činí si však nárok na to, aby byli aspoň bráni na vědomí, to jest aby bylo s nimi zacházeno tak jako s jinými německými listy.⁵⁶

Kromě stížností, že redakce nedostává včas pozvánky na tiskové konference konané na ministerstvu, zazněla i výtky, že se nepodařilo dosud dosáhnout přijetí zástupců vydavatelství u ministra Beneše, ačkoliv právě od něho by rádi slyšeli, je-li *Prager Mittag* posuzován sympaticky a mají-li aspoň morální podporu zahraničního úřadu.

Reakce ministerstva zahraničí byla strohá: konference novinářské konané týdně v Dejvicích jsou podle něho omezeny na členy Klubu zahr. red., měsíční pak na členy Asociace. Ministerstvo, konkrétně zpravodajská sekce, je vždy ochotna poskytnout informace v stejném rozsahu jako jiným listům. Vydavatelství neuspělo ani s požadovanou audiencí u ministra Beneše, jak sděloval ministerský úředník.

*Otázka audience u pana ministra bude vyšetřena, připomenuto však, že pan ministr je tak zaměstnán, že musí čekat na audienci také jiní lidé. III. sekce poznamenává, že na přímý dotaz, o čem by pánové chtěli jednat s panem ministrem, zdůrazňovali znovu, že jim jde jen o zjištění stanoviska pana ministra k Prager Mittag, poněvadž však mluvili o obětech, které dosud přinášeli, není vyloučeno, že budou chtít nadhodit také otázku ev. podpory pro Prager Mittag.*⁵⁷

Ke zprávě bylo rukou připsáno:

Rozhodnutí p. ministra ve věci audience znělo: Nepřijme pány a doporučuje, aby III. sekce jim vysvětlila, že je v její kompetenci jednat s nimi o všech otázkách, které by si přáli projednat s panem ministrem. Sděleno to panu Landauovi telefonicky, který vzal na vědomí – rozumí se pohněván.

Vedle nevyločených státních subvencí je však velmi pravděpodobná i podpora stranická. Té nahrával zejména fakt, že list měl redakci v Lidovém domě v Hyberské ulici 7 a využíval také Lidovou knihtiskárnu Antonína Němce. Ta byla jedním z největších podniků Československé sociálně demokratické strany dělnické, který formou Komanditní společnosti spravoval Ústřední výkonný výbor strany svým představenstvem. Jak podotkl ve své práci o historii socialismu František Soukup, knihtiskárna pojmenovaná po vůdci a

⁵⁶ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III.sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Zpráva ministerstva zahraničí z 27. března 1935.

⁵⁷ Dtto.

představiteli strany a také šéfredaktoru listu Právo lidu Antonínu Němci (1858-1926) byla hlavní ústřednou tisku sociálně demokratických časopisů a ostatních publikací.⁵⁸

A tak krátce poté, co vydavatel Winter ohlásil vydávání novin Prager Mittag, prvotní interní zpráva ministerstva vnitra z 26. července 1933 domýšlela, že jde zřejmě o list německé emigrace vydávaný pod patronací čsl. soc-demokracie.⁵⁹

Zřejmě nejurčitějším vodítkem k otázce možné podpory listu je zpráva policejního ředitelství z 26. srpna 1938, která přes výše zmíněné ujištění zodpovědného redaktora Adolfa Ulricha, že list je soběstačný, informovala: *Podle důvěrného zjištění dostává však tento časopis podporu od strany čsl. sociální demokracie a mimo to od některých jednotlivců zejména z řad demokratických kruhů židovských. Mezi spolupracovníky tohoto časopisu bylo též i několik emigrantů říšskoněmeckých směru sociálně-demokratického, kteří však v poslední době Československou republiku již opustili.*⁶⁰

Archiv sociální demokracie je však na informace podobného druhu skoupý, zřejmě pro svou neúplnost nijak nereflektuje tiskové záležitosti 30. let. Přehled finančních rozvah Ústředního výkonného výboru strany sice každoročně uvádí finance v účet Lidové knihtiskárny a od roku 1935 i Pomocné akci rakouské emigraci, ovšem bez detailnějších rozpisů.⁶¹

Spekulace o možných subvencích pro list Prager Mittag, ať už jakéhokoliv původu, se v českém tisku objevily již krátce po zahájení vydávání listu v listopadu roku 1933.

Národní listy otiskly 22. listopadu článek, podle něhož měl Prager Mittag přejít do vlastnictví tiskárny Pokrok a vstoupit tak do „skupiny tiskových podniků socialistických legionářů.“ Pokrok byla pražská tisková nakladatelská a vydavatelská akciová společnost se sídlem v Revoluční ulici, která vydávala například Národní osvobození. Tuto zprávu však Prager Mittag ještě téhož dne označil za smyšlenou: *Es besteht und bestand niemals ein solcher Plan.*⁶² Podobně odmítl i tvrzení, že společnost Pokrok měla údajně převzít některé smlouvy. Nicméně Prager Mittag připouští, že jednal o případném převzetí tisku časopisu Pokrokem.

⁵⁸ SOUKUP, František. *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a Československé sociálně-demokratické strany dělnické*. Díl II. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1938, s. 1611.

⁵⁹ Archiv MZV. Inv. číslo 20. 1918-1939 III. sekce, krabice 363. Osvěta/ časopisy. Zpráva ministerstva vnitra předávaná ministerstvu zahraničí.

⁶⁰ NA. PZÚ – AMV 207. Kar. 1202. Sig. 8/4/27/115. Opis Č.j. 23.583 pr. Zpráva pražského policejního ředitelství ze dne 26. srpna 1938 Presidiu ministerstva vnitra a Presidiu zemského úřadu v Praze.

⁶¹ Archiv Československé sociálně demokratické strany dělnické 1920-1938. Bilance Ústředního výkonného výboru v letech 1933-38. arch.j: 13-18.

⁶² Falsche Nachricht über den „Prager Mittag.“ *Prager Mittag*, 22. November 1933, Jahrg. 1, Nr. 95, s. 2.

Es haben zwischen dem Verlag des „Prager Mittag“ und der Druckerei „Pokrok“ lediglich Verhandlungen über den Abschluss eines Lohndruckvertrages stattgefunden, die insbesondere auch eine schnellere und rationellere Auslieferung des „Prager Mittag“ zum Ziele hatten und wie ihn selbstverständlich jede Zeitung, die nicht über eine eigene Druckerei verfügt, abschliessen muss. Aber auch ein solcher Lohndruckvertrag wurde bisher nicht abgeschlossen.

Na článek Národních listů podobně reagovalo i Národní osvobození. *Bujná fantasie psala do včerejších „Národních listů“ lokálku o tom, že prý tiskárně Pokrok byl „předán“ německý pražský protihakenkrajclerský poledník „Prager Mittag“. Smlouvy vydavatele listu Wintera a redaktora Heleringa byly prý „převzaty“ společností „Pokrok“ atd. Co si pod těmito slovy pisatel článku v „Národních listech“ představuje, není známo. Ale tolik je jisto, že by mu velmi prospělo, kdyby se informoval u tiskárny „Národních listů“, jak se takové věci mohou a nemohou projednávat – když tiskárna jedná o převzetí tisku časopisu. O nic jiného totiž při jednání, ostatně ještě neskončeném, tiskárny „Pokrok“ s vydavatelstvem „Prager Mittag“ nešlo. Psal by pak s menší fantasií a s větší, řekněme – pravděpodobností. A nenaletěl by.⁶²*

Další zprávy se vynořily o tři dny později v Národní politice a Poledním listu. *„Prager Mittag“ vyjednává nyní s „Pokrokem“ o přenesení tiskařské smlouvy. Jeví se též prý snahy o jeho subvencování naší vládou. K tomu ovšem není pražádné příčiny,⁶⁴ píše Národní politika, jejíž zpráva pokračuje výčtem německých klíčových zaměstnanců Prager Mittag.*

Také na tyto domněnky reagoval Prager Mittag pohotově ještě týž den, článkem „In eigener Sache“ (Ve vlastním zájmu) na první straně listu, kterým možnost subvencování označil za „nejhorší lež“.

Die „Národní politika“ und der „Polední list“ veröffentlichen heute eine gleichlautende Notiz, die sich mit dem „Prager Mittag“ beschäftigt. Die Notiz umfasst 20 Zeilen, in jeder Zeile steht eine Unwahrheit, zwischen je zwei Zeilen drei falsche Denunziationen. Die übelste Lüge ist die Mitteilung, dass „sich angeblich auch Bestrebungen wegen einer Subventionierung durch unsere Regierung geltend machen.“ Hier wird ein angeblich vorhandenes Gerücht mit der Miene der Objektivität wiedergeben, aber mit der Absicht, den Leser glauben zu machen, der „Prager Mittag“ bemühe sich um eine Regierungssubvention, – eine Behauptung, deren verleumderische Unwahrheit so deutlich

⁶³ -á- : Bujná fantasie. Národní osvobození. 23. listopadu, roč. X., č. 274, s. 4.

⁶⁴ Národní politika, 25. listopadu 1933, R. 51, č. 323, s. 3.

ist, dass auch die „Národní politika“ und der „Polední list“ sie nicht als Tatsache wiederzugeben wagen.⁶⁵

Úvahy českého tisku o subvencování listu Prager Mittag a jeho vazbě na prezidenta Edvarda Beneše se rozhořely zejména v listopadu roku 1938, měsíc po ukončení vydávání. Podnítl k tomu soudní spor o ušlý zisk,⁶⁶ který vedl někdejší inzertní úředník Prager Mittagů Arnošt Neu s tehdy již v Československu nepřítomným vydavatelem Paulem Wintrem.

List Expres uveřejnil 30. listopadu 1938 článek nazvaný „Žaloba na vydavatele „Prager Mittagů“. Proces, který přivedl na stopu mecenáše „Prager Mittagů“.

Jednou ze zajímavých okolností je důvěrný vztah, jaký zřejmě byl mezi panem Wintrem a dr. Benešem. Zde by byla stopa k původu velkých subvencí, které Winter dostával na vydávání „Prager Mittagů“. Pan Winter byl také velmi dobře informován a sám prohlašoval, že by se včas dověděl, kdyby dr. Beneš podal demisi a opustil republiku. Zřejmě tomu tak bylo, neboť Winter se pro ten případ delší dobu připravoval a ovšem i zajišťoval. Inkasista musil rychle shánět peníze a vymáhat dokonce i předplatné na příští rok; to všechno i se subvencemi pan Winter strčil do kapsy a 19. listopadu letadlem odcestoval do Paříže a odtud do Londýna. Prý tak učinil, jak včera tvrdil jeho právní zástupce, „v dorozumění s úřadem ministerstva propagandy,“ ale toto tvrzení je nepravdivé. Pan Winter zkrátka zmizel i s penězi, když mu z republiky odešel jeho hlavní mecenáš.⁶⁷

V podobném, snad ještě o něco více „národoveckém“ duchu se o subvencích listu vyjadřoval i deník Večer v článku z 20. prosince 1938, nazvaném „Sebral subvence – zastavil list – a také odletěl do Londýna.“

Jest jisto, že list měl veřejné subvence. Bude třeba zjistiti, z kterých zdrojů. Tak nesnadné to nebude. Jest jisto, že na mnohé podnikatele byl vydavatelem listu p. P. Wintrem činěn nátlak, aby v listě inserovali a že pan P. Winter byl vždy velmi dobře informován, na které podnikatele, mající zájem na vládnoucím režimu, má učiniti nátlak, aby inzerci také dostal. Jsou mezi nimi i takoví, kteří mají na rok zaplacenou inzerci napřed; té se ovšem už nedočkají.

Neboť pan vydavatel P. Winter usoudil, že situace jest zralá, že nad jeho dílem shrnuje se bouře, v níž nepovede se dobře těm, kdož byli jeho mocnými ochránci a tak vyinkasoval co kde bylo, sebral subvence, list nechal listem a odletěl také do Londýna.

⁶⁵ In eigener Sache. *Prager Mittag*. 25. November 1933, Jahrg. 1, Nr. 98, s.1-2.

⁶⁶ I. tomuto sporu podrobněji v kapitole Konflikty.

⁶⁷ Žaloba na vydavatele „Prager Mittagů“. Proces, který přivedl na stopu mecenáše „Prager Mittagů“. *Expres*, 30. listopadu 1938, roč. 11, č. 275, s. 2.

Zajímavá byla výpověď účetního tohoto podniku před soudem; prohlásil, že státní subvence byly a nebylo jich málo; ale on jako účetní nikdy ničeho úředně a účetně o tom nevěděl. To si vyúčtoval pan P. Winter osobně a důvěrně sám. Pochopitelně!

[...] A takové lidi jsme vydržovali subvencemi z korunek vydřených českým člověkem!⁶⁸

Do třetice je tu zpráva Národních novin taktéž z 20. prosince 1938: „Kdo dával statisícové subvence Prager Mittagů? Vydavatel Winter prodal nábytek, shrábl subvence a uletěl do Londýna. – Marné čekání na jeho návrat.“

Před soudem prozradili bývalí zaměstnanci Prager Mittagů, slyšení jako svědci, leccos z hospodářství tohoto subvencovaného listu. Někteří jedinci, kterým záleželo na přízni vládnoucího režimu, předplatili si inserci, která nikdy nebude otištěna, protože pan Winter zastavil list 19. října, i na příští rok. Předcházeli si pana Wintra, který se těšil přízni nejvyšších míst, a tvrdil, že by zavčas zvěděl, kdyby prezident dr. Beneš podal demisi a opustil republiku.

Protože si nebyl jist, že by o Benešově odjezdu zvěděl na minutu včas, zajistil si opatrně, kdyby to s jeho protektory špatně dopadlo, vyinkasoval všechno, co se dalo, sebral subvence, zastavil list a odletěl do Londýna.

Účetní Prager Mittagů, který se i před soudem chlubil, že byl pravou rukou páně Wintrovou, nemohl však ani u soudu říci, kolik státních peněz vydavatel dostal. S tím se mu pan Winter nepsvěřil, jen jednou nebo dvakrát dal zapsat do knih nějaké peníze s poznámkou, že je to subvence, neprozradil však, od koho, ani neřekl, zda je to všechno, co dostal.⁶⁹

⁶⁸ Sebral subvence – zastavil list – a také odletěl do Londýna. U soudu zdvihá se opona nad subvencemi Prager Mittagů. *Večer*, 20. prosince 1938, č. 378, s. 3.

⁶⁹ Kdo dával statisícové subvence Prager Mittagů? Vydavatel Winter prodal nábytek, shrábl subvence a uletěl do Londýna. Marné čekání na jeho návrat. *Národní noviny*, 20. prosince 1938, roč. 14, č. 351, s. 4.

VI. Redakce

VI. 1. 52 zaměstnanců, 49 Čechoslováků

O klíčových členech redakce a jejich funkcích se objevují různé, často nepřesné a v porovnání s dalšími fakty i mylné informace. To se týká kupříkladu pamětí Michala Mareše nebo i některých novinových článků. Budu se proto v soudech držet zejména archivních materiálů a poté údajů v tiráži listu, byť jsou v mnoha ohledech nedostačující.

Vydavatelství Prager Mittag na počátku vydávání zaměstnávalo 52 osob. Tvrdil to redakční článek „In eigener Sache“ (Ve vlastním zájmu) z listopadu roku 1933, v němž se list bránil nařčení Poledního listu a Národní politiky, že jeho vydavatelé a redaktoři jsou říšští Němci. Text Prager Mittag uvedl, že z oněch 52 zaměstnanců je 49 Čechoslováků. Také podle tvrzení vydavatele Paula Petera Wintera z 23. listopadu roku 1934¹ byli od vydavatele až po spolupracovníky všichni vesměs po dlouhá léta v republice usedlými československými příslušníky. Stálých smluvních redaktorů bylo podle vyjádření redakce šest, čtyři z nich měli československou státní příslušnost.

Ebenso den Tatsachen nicht entsprechend wird behauptet, dass mehrere reichsdeutsche Schriftsteller Redakteure des „Prager Mittag“ seien, während sie lediglich am „Prager Mittag“ frei mitarbeiten (wie bei verschiedenen anderen deutschen und tschechischen Publikationen der Republik)

[...]Von den sechs Redakteuren des „Prager Mittags“ sind vier tschechoslowakische Staatsangehörige, von den beiden andern ist der eine gebürtige Tschechoslowake, Sohn eines tschechoslowakischen Staatsbeamten, der andere stammt aus der Tschechoslowakei und hat schon früher jahrelang in diesem Lande mit behördlicher Genehmigung gearbeitet. Insgesamt gibt der „Prager Mittag“ unmittelbar 52 Menschen Arbeit und Brot und von ihnen sind 49 Tschechoslowaken.²

Otázkou však je, kdo byl mezi oněch šest redaktorů počítán. Československými občany byli v té době vydavatel Paul Peter Winter, zodpovědný redaktor Michal Mareš, společník Karel Spann, redaktor a spolumajitel Josef Kodíček i rodák z Vídně Friedrich Torberg. Oním rodilým Čechoslovákem by mohl být Wolfgang Bretholz, jehož otec byl profesorem historie, z Československa ve volném výkladu pocházel Franz Höllering, jehož otec se narodil u Chebu, či přes svou matku i Julius Hollos, který v Československu ve 20. letech několik let působil.

¹ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Krab. 363. Osvěta/ časopisy. Dopis Paula P. Wintera z 23. listopadu 1934 ministerstvu zahraničí.

² In eigener Sache. Prager Mittag. 25. November 1933. Jahrg. 1, Nr. 98, s.1-2.

VI. 2. Odpovědní redaktoři

Po dobu existence listu se v něm celkem vystříдалo šest odpovědných redaktorů, přičemž dva z nich tuto funkci vykonávali dvakrát.³ Jako první na sebe vzal odpovědnost známý pražský novinář, anarchistický agitátor a spisovatel **Michal Mareš**.⁴

Svou novinářskou dráhu začínal v německém deníku Prager Tagblatt a českožidovské Tribuně, spolupracoval též s Rudým právem. Jako reportér se účastnil na straně radikální levice revolučních bojů v Německu. Ve třicátých letech pěstoval četné kontakty s německými emigranty, mimo jiné v listu Prager Mittag. Ve svých vzpomínkách si však trochu přimýšlí, když o svém působení v poledníku tvrdí: *mé jméno jako zodpovědného redaktora se celé měsíce objevovalo v novinách každý den. Byl zázrak, že nacisté tento fakt po okupaci přehlédli.*⁵

³ V některých případech se mírně rozcházejí data funkce odpovědného redaktora, tak jak jsou uvedena v tiráži, proti tomu, jak je evidovalo pražské policejní ředitelství v tzv. „časopiseckých tabulkách.“ V případě nástupu Richarda Bunzla se časy shodují (tedy 17. srpna 1933), jednodenní posun však nastává u Rudolfa Klingsberga – podle policejních zpráv měl nastoupit do Prager Mittag 26. dubna 1934, tiráž však uvádí 27. dubna. U Amošta Friedegga je nástup stanoven na 23. července 1934, podle tiráže je to 21. červenec. Rudolf Klingsberg se po dovolené měl vrátit 13. srpna 1934 (noviny hlásí 10. srpna). V případě Paula Petera Wintera se informace policejního ředitelství a tiráže shodují na 14. prosinci 1934, poslední Adolf Ulrich byl ohlašován ve funkci zodpovědného redaktora na 6. srpna 1937 a podle novin nastoupil až 7. srpna. V hlavním textu uvádím data jen podle tiráže novin. Srovnej Časopisecké tabulky. NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 30. Sig. tabulka 5359 Prager Mittag.

⁴ Michal (původně Josef) Mareš, český novinář, spisovatel, dramaturg. Narodil se v Teplicích 22. ledna 1893. Zemřel 17. února 1971 v Praze. Pocházel z české dělnické rodiny, chodil do německých škol. Roku 1909 byl za podíl na protestu proti popravě španělského volnomyšlenkáře F. Ferrera vyloučen ze všech rakouských středních škol. Následující rok vstoupil do anarchistického hnutí, z obdivu k Michailu Bakuninovi a Michaelu Káchovi přijal křestní jméno Michal. Živil se jako praktikant, saldokontista, obchodní cestující, dělník i bubeník. V mládí byl dvakrát vězněn, jednou pro svádění vojáků k neposlušnosti, podruhé pro vykonstruovaný incident s německými nacionály. Působil jako publicista přispívající do řady českých i německých listů – kromě Prager Mittag psal pro Prager Tagblatt (1912-1938), Tribunu (1919-1924), Rudé právo (1920-1938), Lidové noviny (1920-1938), Rovnost (1920-1938), Vorwärts (1920-1925), Prager Abendzeitung (1922-1938) či Haló noviny (1933-1938). Kromě toho také překládal, byl divadelním dramaturgem (Longenova Revoluční scéna), psal básně a četné prózy. Pozornost získal zejména román Oáza (1924) těžící ze zkušeností v cizinecké legii v Africe. Spolu s Josefem Kodíčkem napsal scénář prvního českého zvukového filmu Když struny lkají (1930), v němž si zahrál roli tuláka. Za německé okupace se účastnil domácího odboje, v květnu 1945 byl omylem zatčen a deportován orgány NKVD. Cyklem reportáží Přicházím z periferie republiky pro časopis Dnešek, v nichž pranýřoval excesy při osídlování pohraničí a odsunu německého obyvatelstva, si vysloužil nelibost režimu. Na jare 1948 byl zatčen a následně ve vykonstruovaném procesu odsouzen k sedmi letům těžkého žaláře. Roku 1955 byl propuštěn.

Literatura: *Lexikon české literatury 3/I. M-O. Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, s. 109-111; MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999; CERMÁK, Josef. Dobrodružné výmysly (Michal Mareš) In: *Franz Kafka. Vymysly a mystifikace*. Praha: Gutenberg, 2005.

Prameny: NA. PŘ 1941-1951. Kar. 7066. Sig. M 999/22 Mareš Michal 1893.

⁵ MAREŠ, s. 207.

Ve skutečnosti se jeho jméno coby odpovědného redaktora v novinách objevovalo necelý měsíc, od 31. července do 16. srpna. Autorsky se uvedl v *Prager Mittag* již v prvním čísle 31. července 1933 idylickým, lehce sentimentálním vyznáním Praze.

*Wenn Prag eine Republik für sich selbst bildete inmitten von Europa, es genügte mir als Heimat. Diese Stadt gleicht einer Frau, die jede Viertelstunde ihre Toilette wechselt. Ich liebe Prag so sehr, dass ich dieser Stadt alles verzeihen kann, denn es liegt seit jeher im Schoß dieser meiner Mutter niemanden zu hassen.*⁶

Do listu dále přispíval texty nejrůznějšího zaměření, ať už to byly pražské žánrové obrázky a postřehy ze života, soudní případy či nekrology. Psal o finančních machinacích chomutovského nacisty stejně jako o historii budovy Platýzu na Národní třídě; pojednal o živnostech a osudech lidí, kteří žijí v okolí Justičního paláce, či o otevření pražského vzdělávacího spolku Urania v Klimentské ulici 31. října 1933. V úvaze „Die Tyrannei des Maulkorbs“ (Tyranie náhubku) srovnával osud psů, kteří podle nového nařízení museli být vybaveni košíkem, a novinářů, jimž takovým náhubkem byla cenzura.⁷

Byl autorem vzpomínky na zesnulého architekta Adolfa Loose i oslavného článku o Theodoru Lessingovi, v němž psal: *Das ist Theodor Lessing, der der ganzen Menschlichkeit Frieden und Glück bringen wollte. Und nur deshalb liegt er jetzt für immer schweigend auf dem Seziertisch des Marienbader Spitals. Wir werden ihn nie vergessen.*⁸

Netradiční nekrolog věnoval šéfredaktorovi Tribuny Bedřichu Hlaváčovi (31. října 1936), v němž jeho osobnost charakterizoval prostřednictvím jediné historiky s Jaroslavem Haškem.⁹

Ve funkci odpovědného redaktora Mareše 17. srpna 1933 nahradil čtyřiadvacetiletý židovský novinář **Richard Bunzl**.¹⁰ Bunzl byl rodákem z Vídně s československým občanstvím.

⁶ MAREŠ, Michal. *Prager Mittag*, 31. Juli 1933, Jahrg. 1, Nr. 1, str. 5.

⁷ Mi. Ma. Die Tyrannei des Maulkorbs. Hunde und Journalisten solidarisch. *Prager Mittag*, 9. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 35, s. 3.

⁸ MAREŠ, Michal. In Memoriam Theodor Lessing. *Prager Mittag*, 1. September 1933, Jahrg. 1, Nr. 28, s. 3.

⁹ MAREŠ, Michael. Hlaváč, Hašek und ein Reporter. *Prager Mittag*, 31. Oktober 1936, Jahrg. 4, Nr. 250, s. 2.

¹⁰ Richard Bunzl, novinář. Narodil se 8. října 1908 ve Vídni otci Leovi a Jindřišce rozené Pomeranzové (psána i Pomerancová). Byl židovského náboženství (křesťní list israelské matriky ve Vídni ze 27. září 1914), měl československé občanství. Coby dvanáctiletý student pražského reálného gymnázia byl zatčen pro výtrznost, jelikož na rohu Dlouhé tř. a Kolkovny se postavil před příjíždějící auto a skákal před vozem, děláje si ze řidiče žerty. (Prameny) V srpnu 1928 obdržel cestovní pas za obchodním účelem na veletrh v Lipsku, v únoru 1930 žádal československý konzulát v Berlíně o další pas pro pobyt v Německu, přičemž uvedl profesi obchodního zastupce a bydlíště berlínskou Bamberger Strasse. Na jaře roku 1931 se dostal do konfliktu s pražskou policií: v těsné vzdálenosti sledoval obvodního inspektora, převádějícího zadrženou nevestku. Po upozornění inspektora se dal do křiku, že si může chodit, kudy chce, a že to ohlásí na strážnici. Tam se pak prokázal jako redaktor Radiojournalu. V dopise ze 3. června 1931, který adresoval (ovšem již z redakce listu Bohemia) policejnímu prezidentovi, se dožadoval potrestání dvou členů sboru uniformované stráže. Uvedl: *V domněni,*

Podle archivních materiálů působil v Československu i Německu, nejprve jako obchodní zástupce, redaktor Radiojournalu i pražského německého listu Bohemia, byl zodpovědným redaktorem novin Prager Montagsblatt. Měl incidenty s policií, týkalo se ho několik trestních oznámení pro podvod a zpronevěru. Z Prager Mittagů byl předčasně vypovězen kvůli údajné urážce šéfredaktora, s vydavatelem Paulem Peterem Winterem se dostal do sporu o finanční pohledávku, která se projevila v závěrečném vyúčtování.¹¹ Poté zřejmě působil v Českém slově.

Richard Bunzl byl vystřídán 27. dubna 1934 čtyřicetiletým **Rudolfem Klingsbergem**,¹² rodákem z Berlína, který však žil a pracoval v Československu, živil se jako soukromý úředník a žurnalista.

Pražský trestní soud byl v říjnu roku 1934 informován, že dotyčný *má celkově dobrou pověst – jako redaktor časopisu „Prager Mittag“ má 1300,- Kč měsíčně, jinak jest nemajetný.*¹³

Po dobu Klingsbergovy dovolené mezi 21. červencem a 10. srpnem 1934 za něj post odpovědného redaktora převzal **Arnošt Friedegg**, narozený roku 1883 v Podivíně v hodonínském okrese.¹⁴ Nicméně již 14.

že bude účelnější přednesení mé stížnosti na patřičných místech, neuveřejnil jsem případ ve svém listě. (Prameny) Neuspěl. V prosinci téhož roku se Bunzl prokázal jako redaktor Montagsblattu, s bytem v Brně v Paláci Morava u Hugo Reisse, stále bydlící měl však v pražské Bílkově ulici. V dubnu 1934 jako svůj příjem uvedl 2.300 korun měsíčně. V červnu 1934 je uváděn jako redaktor Českého slova. V lednu 1935 na něj podal trestní oznámení student filosofie, od něž si Bunzl údajně půjčil fotoaparát za účelem případné koupě a dosud nevrátil. Oznámení o podvodu a zpronevěře na něj podala z různých důvodů – pro vydávání se za bývalého manžela a disponování jejími penězi – i paní Salačová, a to v období od prosince 1933 do února 1934. V dubnu 1938 uvedl Leo Bunzl, že syn mešká již čtvrt roku v Londýně, v květnu toho roku Bunzl žádal o potvrzení (že nikdy nezebral) pro vycestování do Argentiny.

Prameny: NA, PŘ 1941-1951. Kar. 1007. Sig. B 3567/8 Bunzl Richard 1908.

¹¹ Podrobněji v kapitole Konflikty.

¹² Rudolf Klingsberg, židovský novinář, úředník, rolník. Narodil se 2. listopadu 1909 v Berlíně, nemanželskou matkou byla Flora Klingsbergová, domovskou obcí byla Želeč u Žatce. Ve dvanácti letech, jako vojín technické roty v Trnavě, žádal pražské policejní ředitelství o vysvědčení záchovalosti za účelem studia na důstojnické škole a potvrzení, že nemá rodičů ani sourozenců. Od roku 1926 si pravidelně několik měsíců do roka přivydělával na velkostatku v Polních Voděradech u Kolína, následně se živil se jako soukromý úředník a žurnalista, pracoval též pro smíchovskou firmu Crohn. Byl pokutován za kouření v biografu Koruna v září 1933 a za rušení nočního klidu hvízdáním v březnu 1935. Na výzvu, aby se legitimoval a následně dostavil na policejní komisařství, podle zprávy strážníka reagoval: *Z tohoto udělám veřejný skandal, toto dám do novin. Já vás tam vyperu.* (Prameny) Od března 1935 byl odhlášen k pobytu do Kolína, tamní obecní úřad vnovověděl, že se zde Klingsberg chová slušně a řádně a má velmi dobrou pověst. V listopadu roku 1938 žádal o prodloužení a rozšíření cestovního pasu za účelem cesty do Spojených států, jako své povolání uváděl překladatel. V další žádosti k vycestování do evropských států z dubna 1939 označil jako povolání rolník, jeste v lednu 1940 se pokoušel o vycestování do zahraničí, jeho další osud není znám.

Prameny: NA, PŘ 1931-1940. Kar. 7522. Sig. K 1740/7 Klingsberger Rud. 1909.

¹³ Ditto.

prosince 1934 se ujal exponovaného postu sám vydavatel **Paul Peter Winter**, který tam vydržel více než dva a půl roku.

Posledním odpovědným redaktorem listu se 7. srpna 1937 stal Adolf Ulrich,¹⁵ pocházející z Krakova, nicméně příslušný do Moravské Ostravy. Adolf Ulrich byl soukromým úředníkem, v korespondenci ministerstva zahraničí je titulován jako zástupce šéfredaktora listu Prager Mittag, ostatně právě jemu byly ministerstvem tlumočeny stížnosti a sdělována varování.

Většinu redaktorů Prager Mittagů se podařilo před nacisty utéci. Takto vzpomíná Michal Mareš: *Hned po obsazení republiky vtrhli Němci do ústředí sociálně demokratického tisku, bývalého Kinského paláce, kde byl tištěn i Prager Mittag. Ale redaktoři spálili a zničili všechno, co by mohlo prozradit, kam utekli. Našel se jen starý nočník a na něm hnědým písmem na lepence vyvedené slovo hovno. Kdo byl autorem lapidárního příspěvku pro nové mocipány? No, tuší se to.*¹⁶

¹⁴ Arnošt Friedegg, redaktor. Narodil se 29. dubna 1882 v Podivíně. Zemřel 12. července 1935. Rodiče: Max a Růžena. Byl katolík, 15. října 1911 se v Krupkové oženil s Terezií Wagnerovou (10. února 1883, Bohosudov), žil v Teplicích, od ledna 1934 jsou hlášeni v Praze.

Prameny: NA, PŘ II – EO (Evidence obyvatelstva). Sig. Friedegg Arnošt 1882.

¹⁵ Adolf Ulrich, soukromý úředník, novinář. Narodil se 25. června 1906 v Nové Vsi (Nowa Wies) u Krakova. hlásil se k římskokatolickému náboženství, měl československou státní příslušnost. Jeho rodiči byli Karel Ulrich a Marie Mazancová. V lednu 1930 žádal pražské policejní ředitelství o „udělení koncese k provozování živnosti: knihkupecké a obchodu s uměleckými věcmi, antikvariátu a obchodu hudebninami“ ve Vodičkově ulici v pasáži U Nováků. V červnu roku 1933 žádal o koncesi k živnosti knihkupecké, antikvariátu, obchodu s uměleckými předměty a hudebninami na Bělského třídě 11. Na sklonku roku 1938 se oženil s Bertou Feibrichovou (1903, Střekov, rozená Wieteková), jež měla říšskoněmecké státní občanství. 29. prosince 1938 pak převzal nový cestovní pas platný k cestě do Francie a Německa, jako účel cesty uvedl návštěvu známých v Paříži.

Prameny: NA, PŘ 1941-1951, Kar.11664, Sig. U 125/9 Ulrich A.

¹⁶ MAREŠ, Michal. S. 208.

VI. 3. Klíčoví členové redakce či vydavatelství

Paul Peter Winter

Úředník vídeňské burzy, vedoucí inzertního oddělení Prager Tagblattu. Majitel, vydavatel, odpovědný redaktor a šéfredaktor listu Prager Mittag.

Narodil se 29. 6. 1898 v Přívoze (Oderfurt) v okrese Moravská Ostrava.

Náboženství: židovské.

Národnost: německá.

Příslušnost: rakouská, československá (osvědčení o československém státním občanství z 26. května 1933)¹⁷.

Rodiče: Julius Winter, Anna Placzková (psáno též Plačková či Platschková). Bratr: Arthur Winter (1893 Michálkovice okres Frýdek), soukromý úředník. Sestry: Irma, Herta.

Manželství: Elisabeth rozená Hollosová (8. srpna 1903, Kolosvár), sňatek: 29. července 1923, Vídeň; Alžběta rozená Altschulová (8. listopadu 1912, Praha), sňatek: 28. prosince 1936, Praha (oddací list izraelské náboženské obce ve Vídni).

Paul Peter Winter bydlel se svými rodiči do roku 1913 v Moravské Ostravě, pak se odstěhovali do Vídně. Než zakotvil v pražských novinách, žil a pracoval ve Vídni jako burzovní úředník. Jeho úřednická minulost nebyla zřejmě bez poskvrny, pražské policejní ředitelství má v jeho složce záznam, podle něhož byl se svým otcem Juliem dne 9. června 1919 zadržen a zatčen pro padělaní peněz.¹⁸ Pro zločin podvodu byl posléze zatčen i jeho

¹⁷ Národní politika tvrdila o Winterovi, že je říšský Němec, bývalý Rakušan, od nedávna Čechoslovák. *Národní politika*, 25. listopadu 1933, roč. 51, č. 323, s. 3.

¹⁸ Podrobněji zpráva o zadržení a zatknutí dne 9. června 1919 v sedm hodin ráno v pražském hotelu Štěpán (následující text psán rukou na druhé straně zprávy). NA, PŘ 1941-1951, Kar. 12445, Sig. V 3505/7 Winter Paul. Dne 9. června 1919 přišli detektivové Dlask a Wimmer při prohlídce hotelu Štěpán na Václavském nám. do pokoje, který obýval úředník Julius Winter z Vídně spolu se svým synem, úředníkem Vídeňské burzy Pavlem Winterem. Protože oba zdráhali se otevřít skříň, stalo se to detektivům nápadným. Ve skříni nalezen byl obnos 70.000 K ve stokorunách s padělnými kolký a 2.200 K ve dvoukorunách. Wintrové byli pak zatčeni a při prohlídce jejich zavazadel nalezeno bylo ve víku jednoho kufru ještě za 65.000 K stokorun s padělanými kolký a 3.800 K ve dvoukorunách. Winter nejprve vše popřel, při druhém výslechu však změnil svoji výpověď a doznal, že 30.000 K dostal od vídeňského bankovního domu firmy R. Landauer, protože se též dozveděla, že jsou bankovky padělané a uložila mu, aby prý se o jejich pravosti přesvědčil, částku asi 100.000 K, kterou dostal od jakéhosi Siegalla z Vídně II, Hoffenenderg 4. vzal prý za tímž účelem s sebou. Z okolnosti však, že byly bankovky uschovány ve víku obou kufrů, jest však zřejmo, že Pavel Winter věděl zcela dobře o tom, že

bratr, soukromý úředník ve Vídni Arthur Winter. Poštovní spořitelna ve Vídni uváděla, že Winter byl vlastníkem listu Allgemeine Radio-Zeitung.

Ve Vídni si 29. července roku 1923 vzal Winter za manželku Elisabeth Hollosovou, pocházející z rumunského Kolosváru, jejíž bratr Julius u Wintera v roce 1933 bydlel a v deníku Prager Mittag také pracoval. I když podle informace vídeňského magistrátu (opírající se o údaj policejního ředitelství)¹⁹ se Winter z Vídně do Prahy odhlásil roku 1929, už 1. května roku 1925 je hlášen v pražském Hotelu Palác v Panské ulici. V dubnu roku 1926 potvrzuje Knihtiskárna Jindřich Mercy syn, že platí všechny daně, které se vztahují na příjem u ní zaměstnaného pana Paula Wintera. Z Mercyho knihtiskárny byl už jen krok do deníku Prager Tagblatt, jehož majiteli byla právě rodina Mercyů. V červnu roku 1927 prohlásil Dr. Otomar Spitzky v zastoupení firmy Prager Tagblatt, že předloží povolení Zemského ústředního úřadu práce, aby mohl zaměstnávat Paula Wintera, příslušného do Rakouska. Podle pozdějších informací švagra Juliuse Hollose působil Winter v Prager Tagblattu jako vedoucí inzertního oddělení (akvisiční šéf).

Od okamžiku založení listu Prager Mittag 31. července 1933 až do ukončení jeho činnosti 19. října 1938 byl Winter jeho vydavatelem. V tiráži byl charakterizován též jako majitel (od července 1933 do jara 1934), od sklonku roku 1934 do léta roku 1937 působil zároveň jako odpovědný redaktor a posléze až do konce vydávání listu jako šéfredaktor. Winter k oznámení o vydávání Prager Mittagů připojil osvědčení o československém státním občanství z 26. května 1933. Národní politikou byl Winter označen za pokladníka listu.²⁰

Z dostupných dokumentů a korespondence se Winter při spravování listu jevil jako podnikavý, autoritativní člověk, který dokázal být neústupný i při střetu se svými spolupracovníky. Týkalo se ho několik žalob jeho zaměstnanců, ať už to bylo pro zpronevěru peněz či ušlý zisk. Jeho společníci ve vydavatelství Prager Mittag Karel Spann, Friedrich Cassirer a Josef Kodíček zpochybňovali, že je jediným majitelem podniku – byl podle nich jedním ze společníků s nárokem na podíl zisku. Argumentovali společenskou smlouvou z 19. ledna 1934,²¹ podle níž mělo být vydavatelství Prager Mittag společností podle občanského zákona, kde o správě rozhodují všichni společníci. Winter však

kolky na bankovkách jsou padělků a že je chtěl v Praze vědomě uvést do oběhu. Pavel Winter je asi ve spojení s vídeňskými padělateli kolků. Julius Winter popírá jakoukoli vinu, což však dle zjištěných okolností jeví se byti pouhou výmluvou. Československé vyslanectví ve Vídni bylo požádáno, aby potřebné kroky u vídeňského policejního ředitelství podniklo. Zabavené dvojkoruny propadají ve prospěch zlatého fondu republiky.

¹⁹ N.A. PR 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul. Dotaz vídeňského magistrátu z 1. října 1932 na pražské policejní ředitelství.

²⁰ Národní politika, 23. srpna 1933, R. LI, č. 230, s. 2.

²¹ N.A. PR 1941-1951. Kar. 10707. Sig. S 4565/12 Spann, K.

nepochyboval – prohlašoval, že je jediným majitelem a odvolával se na přísežná prohlášení Spanna a Cassirera u civilního soudu.

Finanční tísní Winter v Praze zřejmě netrpěl. Podle výpovědi své hospodyně ze srpna roku 1932 cestoval letadlem do Berlína a Vídně a přivážel odtud neproclené zboží, v srpnu 1935 obýval na Valdštejnském náměstí 2 pokoje s příslušenstvím za nájemné 600 korun, platil si i měsíční posluhu a úklid (150 korun měsíčně). Tvrdil však, že je nemajetný, že nebere žádný výdělek. *Byt jeho jest dosti přepychově zařízení, takže jest vidno že příjem musí míti,*²² stojí v policejním rozboru Winterových majetkových poměrů.

Podle informací policejního ředitelství odcestoval kolem 19. listopadu roku 1938 *udánlivě letadlem z Ruzyně, do Londýna, kde prý bydlí na adrese: Londýn, W 2 Inverness Terrace. Podle důvěrné, avšak nijak neproověřené zprávy nevede se tamtéž jmenovanému dobře, neboť jistý zdejší dopisovatel londýnských listů nechal uveřejniti zprávu o tom, jak se Winter zachoval vůči zdejším zaměstnancům, takže jeho snaha opatřiti si tamtéž v některé redakci místo se neseťkává s úspěchem.*²³ Zpráva dále uvádí, že Winter dosud svým chováním, s ohledem politického a státoobčanského, zdejší úřad na sebe neupozornil. Podle dostupných materiálů Winter nebyl politicky organizován a byl stoupencem demokratismu a liberalismu.²⁴

Podle informací českého tisku – také přiznaně nejistých – chtěl Winter v Londýně dělat československou propagandu. Deník Večer například napsal: *Ten zatím prodal v Praze svůj nábytek, neboť podle některých dosud nejistých zpráv hodlá prý v Londýně dělat propagandu pro náš stát. Což by nám ke všemu tak scházelo!*²⁵

Podobně se o Winterových možných aktivitách v Londýně vyjádřily Národní noviny. *Pana Wintra, který zatím dal prodat svůj nábytek, už asi nikdo v republice neuhlídá. Bude prý dělat v Londýně propagandu. Děkujeme za jeho ochotu a laskavost. Museli bychom se proti takovému pokusu důrazně ohradit.*²⁶

Prameny:

NA. PŘ II – EO. Sig. Winter Paul 1898; NA. PŘ 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul; NA. PZÚ – AMV 207. Kar. 1202. Sig. 8/4/27/115; NA. PŘ II – ODD/PŘ-d.

²² NA. PŘ 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul. Nedatovaná zpráva k žádosti pražského
1. 1. 1935.
²³ NA. PZÚ – AMV 207. Kar. 1202. Sig. 8/4/27/115. Důvěrná zpráva určená Presidiu zemského úřadu ze 17.
ledna 1939.

²⁴ Tamtéž, zpráva určená Presidiu ministerstva vnitra z 26. srpna 1938.

²⁵ Večer. 20. prosince 1938, č. 378, s. 3.

²⁶ Národní noviny. 20. prosince 1938, roč. 14, č. 351, s. 4.

Kar. 279. Sig. 1931-1951, Tisk 189/19; Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy.

Karel Spann

Obchodník. Tichý společník Prager Mittag, podle informací českého tisku též finančník a zakladatel listu.²⁷

Narodil se 19. května 1898 v Českém Těšíně.

Náboženství: židovské.

Příslušnost: polská, československá.

Rodiče: Vilém Spann, Ernestina rozená Rübnerová.

Manželství: Markéta rozená Goldová (3. března 1910, Vídeň), sňatek: 8. září 1937, Praha.

Podle osvědčení policejního ředitelství byl Spann původně polským státním příslušníkem a nabyl československého státního občanství opcí. Český tisk ho ovšem označoval za říšského Němce, který dříve působil v komunistickém nakladatelství Willyho Münzenberga v Berlíně.²⁸

Jako své povolání Spann uváděl obchodník, později redaktor.²⁹ Ze své berlínské adresy se do Prahy odhlásil 19. května roku 1933. Do listu Prager Mittag vložil 250 tisíc korun, stejně jako Friedrich Cassirer. Jeho postavení v redakci bylo zřejmě dost pevné, neboť se odvážil do otevřených střetů s vydavatelem listu Paulem Winterem. Podle informací vydavatele Wintera³⁰ pracoval Spann ve vydavatelství Prager Mittag do roku 1935, poté se zdržoval v cizině a Winter s ním neměl žádný kontakt. Spann však měl na novinách Prager Mittag zjevný zájem – nejdříve se roku 1935 neúspěšně pokoušel o vydávání listu se stejnou charakteristikou a názvem, který měl navíc vycházet ve stejné tiskárně. Spann chtěl roku 1937 dokonce Wintera zbavit vedení podniku a převzít ho sám, v čemž ho podporovali Josef Kodíček a Friedrich Cassirer, zřejmě také nespokojení s Winterovým autoritářským

²⁷ *Národní politika*, 25. listopadu 1933, roč. 51, č. 323, s. 3.

²⁸ Ide o informaci *Národní politiky*, i když značně nepřesnou, ve skutečnosti tam bylo uvedeno Welt am Montag, což je jakási kombinace dvou Münzenbergových deníků: Welt am Abend a Berlin am Morgen.

²⁹ *Národní politika*, 25. listopadu 1933, roč. 51, č. 323, s. 3.

³⁰ Údaj pochází z evidence obyvatelstva. NA. PŘ II-EO.

³⁰ NA. PŘ 1941-1951. Kar. 10707. Sig. S 4565/12 Spann, K.

spravováním listu a neprůhledným nakládáním s financemi. Zůstalo však jen u pokusu, trestní oznámení pro zpronevěru Spann nakonec stáhl.³¹

Karel Spann odcestoval na podzim roku 1938 se svou manželkou Markétou, rozenou Goldovou, do Paříže. Pátého ledna následujícího roku tam byl úředně odhlášen.

Prameny:

NA. PŘ II – EO Spann, K. 1898; NA. PŘ 1941-1951. Kar. 10707. Sig. S 4565/12 Spann, K.; NA. PŘ – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. Tisk 189/32, 1931-1951.

Josef Kodíček

Kritik, překladatel, dramaturg, scenárista, divadelní, filmový a rozhlasový režisér. Spolumajitel a redaktor listu Prager Mittag. Narodil se 24. ledna 1892 v Praze.³² Zemřel 3. listopadu 1954 v Mnichově.

Náboženství: židovské .

Rodiče: Herman a Hermína rozená Jedlínská.

Pocházel z českožidovské rodiny, podle informací policejního ředitelství do Prahy příslušel od 5. srpna 1902, předtím byl příslušný do Tučap v okrese Tábor. Studoval na Akademickém gymnáziu v Praze, poté se rozhodl pro právnickou fakultu, studia však nedokončil. Od roku 1911 byl blízkým spolupracovníkem týdeníku Přehled, kam přispíval zprávami z kulturního dění doma i v cizině, v letech 1913 až 1914 spolu s Miroslavem Ruttem vydával a redigoval divadelní revue Scéna. S Ruttem také jako redaktor a autor spolupracoval na třídílné řadě Nové české divadlo, která zachycovala vývoj českého divadelnictví v období let 1918 až 1929.

V letech 1919-1927 působil v deníku Tribuna, kam psal referáty zejména divadelní a výtvarné. Jako kritik se uvedl svými pohotovými a často ostrými soudy, což zmiňují literární kritici Arne Novák a Václav Černý. Z „Přehledu“ a „Scény“ přišel do „Tribuny“ Josef Kodíček (*1892), krátkou dobu režisér a dramaturg na Vinohradech. Vzdělav se

³¹ - více k oběma sporům v kapitole Konflikty.

³² Zatímco policejní zprávy, databáze autorit Národní knihovny či Tomešův Český biografický slovník XX. století uvádějí zmíněné datum, Lexikon české literatury Kodíčkovu narození datuje 5. červnem 1892.

v severoněmecké dramaturgii a získav si vedle výtvarnického přehledu značný rozhled po západoevropském dramatickém básnictví, vynikl pohotovostí ostře vybroušeného, občas bezohledného soudu, jemuž nejednou chyběla divadelní nezávislost a osobitější rozhodnutí pro vyhraněný divadelní směr,³³ napsal Arne Novák ve svých literárních dějinách.

Kodíček, v tu chvíli už značně (z Tribuny) proslulý pro svou publicistickou parátnost a přímo novinářskou čenichavost, byl člověk o sobě dost marný, nejadrný, nehluboký, jen šikovný, harcovník spíš než statečný bojovník liberalismu a politické demokracie, neocenitelný do půtek a polemik svou drzou pichlavostí; šermíř to nebyl, spíš mazaný fechtýř, mistr ran pod pás, mezi skutečnými mušketýry zapověděných, v jeho stylu bylo tak pošklebovat se *Devětsil – Devěthnid*,³⁴ vzpomínal Václav Černý, který Kodíčka charakterizoval jako mluvčího čapkovské generace.

Kodíček byl častým hostem v kruhu „pátečníků“, přátelil se a Josefem a Karlem Čapky či Františkem Langrem. Pojilo ho i přátelství s Ladislavem Klímou, k jehož knížce *Slavná Nemesis*, vydané roku 1932 v pražském nakladatelství Sfinx, napsal předmluvu.

V letech 1927-1930 byl dramaturgem a režisérem Vinohradského divadla, kde přispěl k uvádění novinek světového i domácího repertoáru, podnítil například první české nastudování Brechtovy Žebrácké opery. Pokoušel se i o vlastní dramatickou tvorbu, pod pseudonymem J. Albert vydal roku 1933 divadelní frašku *Zůstane to mezi námi*, která měla téhož roku premiéru.

Ve třicátých letech Kodíček přispíval do *Přítomnosti* (v roce 1937 mu tam vyšla studie *Čtvrtstoletí české činohry*, zabývající se režii Karla Huga Hilara), *Lidových novin*, *Českého slova* a také listu *Prager Mittag*. První měsíc vydávání listu se objevil jeho názor 12. srpna 1933 v rámci série komentářů známých českých intelektuálů k tomu, jaké budou mít události v Německu dopad na český duchovní život, poté 21. srpna následoval šifrou K. označený text o nově objevených dopisech Richarda Wagnera. Častější byly jeho příspěvky v dalších měsících, kdy psal politické komentáře i divadelní referáty či recenze, které podepisoval nejčastěji zkratkou J. K., K. či jk.

Kodíček se uplatnil i v práci pro film: byl filmovým dramaturgem, scenáristou i režisérem. S Michalem Marešem byl spoluautorem scénáře prvního českého zvukového filmu *Když struny lkají* (1930), podílel se také na scénářích Duvivierova filmu *Golem* (1936) a adaptacích Čapkova *Loupežníka* (1931) a Langrovy komedie *Obrácení Ferdýše Pištory* (1932), které také režíroval. Pokusy o filmovou režii se však setkaly s diváckým

³³ NOVÁK, Arne – NOVÁK, Jan V. *Přehledné dějiny literatury české*. Brno: Atlantis, 1995, s.1413-1414.

³⁴ ČERNÝ, Václav. *Paměti I. 1921 – 1938*. Brno: Atlantis, 1994, s.171.

nezájmem a ostrou uměleckou kritikou,³⁵ být v Loupežníkovi svou jedinou filmovou roli, postavu Fanky, vytvořila slavná česká divadelní herečka Marie Hübnerová.

Stranou nezůstala ani činnost překladatelská: již v roce 1911 publikoval překlad novely Rabbi Nachmana O synu služčíně a synu královském, dále převedl dílo německého spisovatele Leonharda Franka Člověk jest dobrý (1920), drama F. T. Marinettiho Ohnivý buben (1922) a romány Liona Feuchwanger Úspěch: tři léta dějin jedné provincie (1933) a Opermannovi (1934) – ostatně tuto knihu Kodíček 16. prosince roku 1933 v Prager Mittag, v článku podepsaném svou šifrou, sám doporučoval ke čtení.

V tušení budoucí nacistické ofenzivy, jako jeden z prvních československých politických uprchlíků, odešel Kodíček se svou ženou Ilonou již na podzim roku 1938 přes Paříž do Velké Británie. Jak poznamenává v knize Múzy v exilu Bořivoj Srba, *na rozdíl od jiných podařilo se mu však přestěhovat se do Británie regulérně i se svým movitým majetkem, a protože podnik, který po příchodu do země zbudovala jeho manželka, zaměřující se na výrobu módního dámského prádla a dodávající své exkluzivní výrobky i na britský královský dvůr, dobře prosperoval, brzy se zde aklimatizoval. Usadiv se s ženou ve vilce ve Woltonu nad Temží, mohl tudíž poskytovat morální a skrovnou hmotnou pomoc i těm uprchlíkům, kteří sem z ČSR přicházeli s dalšími imigračními vlnami.*³⁶

Literatura:

TOMEŠ, Josef. *Český biografický slovník XX. století. K-P*, II. díl, Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, spoluvydavatel Petr Meissner, 1999; *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/ II K-L. Dodatky A-G*. Praha: Academia, 1993, s. 768; SRBA, Bořivoj. *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003, s. 93.

Prameny:

NA. PŘ 1931-1940. Kar. 7600. Sig. K 2247/8 Kodíček J.

³⁵ *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/ II K-L. Dodatky A-G*. Praha: Academia, 1993, s. 768

³⁶ SRBA, Bořivoj. *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války*. Brno, Masarykova univerzita v Brně, 2003, s. 93.

Friedrich (Fred) Cassirer (psán též Cassierer)

Podnikatel, publicista. Tichý společník a jeden ze zakladatelů listu Prager Mittag.

Narodil se 15. září 1888 v Berlíně. Zemřel 15. února 1979 v New Yorku.

Náboženství: židovské.

Národnost: německá.

Státní příslušnost: německá.

Rodiče: Isidor Cassirer, Else rozená Sommergutová (psána též Sommerová).

Manželství: I. Eva rozená Cassirerová (úmrtí 13. srpna 1922), sňatek: 1. července 1920;

II. Ida Gorlinová rozená Westermanová (20. února 1901), sňatek: 17. února 1936, státní příslušnost: lotyšská.

Syn: Klaus (27. dubna 1921, Berlín), odhlášen 18. prosince 1936 do Anglie.

Friedrich Cassirer pocházel z berlínské podnikatelské a nakladatelské rodiny, do roku 1919 působil jako správce papírny v Horním Slezsku, která byla v rodinném vlastnictví. Poté se usadil v Berlíně. V roce 1924 založil s Carlem von Ossietzkým deník Die Welt am Abend. Byl členem Republikánské strany Německa, dočasně působil jako obchodní ředitel scény Max-Reinhardt-Bühne, kromě toho podnikal výzkumy v oblasti mineralogie.

V protokolu sepsaném na policejním ředitelství uvedl, že hranice Československa překročil v červenci roku 1933, nicméně v pozdější žádosti o povolení k pobytu tvrdil, že do republiky přišel se svým synem až 28. září 1933. Přijel vybaven pouze německým cestovním pasem (vydaným v Berlíně 13. března 1932 a platným do 13. března 1937). V Německu podle svých slov působil jako obchodník a měl tam reklamní podnik, byl několikrát v Itálii a pobýval v Paříži. V Československu hodlal žít z vlastních prostředků, peníze měl údajně ve Švýcarsku. K důvodu, proč uprchl z Německa, uvádí zmíněný protokol: *Politicky udánlivě nebyl organisován. Z existenčních důvodů, neb co Žid nemohl více obchodovati.*³⁷

Jak dále informuje policejního ředitelství, byl Cassirer majetný, na listu Prager Mittag se zúčastnil kapitálem 250 tisíc korun jako tichý společník, dvakrát je v archivních materiálech uváděn též jako výpomocný redaktor Prager Mittag. Rukou psaná zpráva z 25. února 1936 uváděla: *dle jeho prohlášení není výdělečně činný, dochází dle výpovědi vydavatele „Prager Mittag“ Pavla Petra Wintra do redakce této v Praze II, Hyberská 7 („Právo lidu“), kdež*

³⁷ NA. PŘ 1931-1938. Kar. 5092. Sig. C 191/10 Cassierer. Protokol sepsaný na pražském policejním ředitelství 14. listopadu 1933.

*má shora uvedený vložený kapitál as 250.000 Kč do provozování, dělá kontrolu, jak podnik prosperuje, zároveň dává pozor na svůj kapitál, každého měsíce obdrží as 1700 Kč na svoji obživu prostřednictvím průmyslové banky odbočka Král. Vinohrady, jak povolí říšská banka v Německu, obdrží třeba více. Je z bohaté rodiny a nepotřebuje prý nic dělat.*³⁸

Další zpráva konstatovala, že Cassirer kromě oněch pravidelných měsíčních příspěvků Lilli Cassirerové z Mnichova (zřejmě sestra) žije ze svých úspor a mimo toho ho podporují příbuzní z Německa, prokázal se 40 stvrzenkami na různá jména. Uvedl, že *má otevřené konto u Banky Roma v Bolzáně, kdež si může vyzvednouti kolik potřebuje.*³⁹

Ovšem proti svému prohlášení, že v Československu nebude výdělečně činným a bude žít z vlastních úspor a podpor příbuzných z Německa, si Cassirer přivydělával nahodilými obchody, kupříkladu prodejem nerostů či ptačích kožek. Jak vyplývá ze zprávy policejního ředitelství, byly to obchody poněkud pochybné.⁴⁰

V květnu roku 1937 oznámil pražskému zemskému úřadu, že se jeho syn Klaus Cassirer odstěhoval do Anglie – za účelem studií. Také on sám se již zřejmě připravoval na cestu. Zpráva z 15. listopadu 1938 informuje, že *jmenovaný před mobilisací utekl z Čsl. republiky údajně do Francie a dosud se zpět nevrátil.*⁴¹ Další informace uvádí, že Cassirer často obchodně cestuje za hranice a že *od listopadu 1938 mešká v Anglii, odkud se má vrátiti koncem t.m. Zdržuje se prý v Londýně.*⁴² Správcem domu byl Cassirer odhlášen 28. ledna 1939 do Anglie, nicméně pražská evidence obyvatelstva hlásí pod stejným datem odhlášení do Francie. Cassirerovi se v roce 1941 podařilo dostat do Spojených států, kde později spolupracoval s Museem přírodní historie v New Yorku.

³⁸ Dtto. Rukou psaná zpráva policejního ředitelství z 25. února 1936.

³⁹ Dtto. Rukou psaná zpráva z 22. ledna 1936.

⁴⁰ Dtto. Podrobněji policejní zpráva z 23. ledna 1939 postoupená cizineckému oddělení s návrhem opatření, aby Cassirerovi nebyl příslušným zastupitelským úřadem v Londýně umožněn návrat do Česko-Slovenska, resp. aby po návratu mu zde byl další pobyt znemožněn. *Cassirer zabýval se zde nákupem a prodejem nerostů, které prodává vědeckým ústavům. Tak na př. dodával České technice, kde s ním jednal profesor Ondřej. Po dodávkách bylo zjištěno, že dodal nerosty ceny pochybné, rozhodně daleko menší, než za jakou je prodával. Proto s ním bylo spojení přerušeno. Před časem mu byly dodány z Rumunska různé nerosty, které měly býti prodány podle ujednání Národnímu museu v Praze. Cassirer je však zašantročil někam do Ameriky, takže zdejší museum je nedostalo. Také s některými zdejšími chemickými ústavami byl ve styku, neucítil s ním zkušenosti jako s obchodníkem seriosním. Nějaké vyložené podvodné jednání ve smyslu zákona nebylo mu sice doposud prokázáno, avšak jest jisto, že se zabývá obchody takovým způsobem, že se tím pohybuje na hranici obchodních triků a podvodů. Příslušná žádost, kterou podal zemskému úřadu dne 26. 7. 1938 v Praze o povolení provozování obchodu přírodovědeckými učebnými pomůckami, nebyla dosud vyřízena a rovněž tak jeho žádost ze dne 22. 12. 1937 podle zák. 52/35 o povolení pobytu. Přesto však Cassirer obchody provádí. a jest zde tudíž bez povolení výdělečně činný. [...] Koná časté cesty za hranice, udanlivě za účely obchodními. Se zřetelem k těmto okolnostem jeví se zde býti jeho další pobyt nežádoucím.*

⁴¹ Dtto. Rukou psaná zpráva z 15. listopadu 1938.

⁴² Dtto. Zpráva z 23. ledna 1939.

Literatura:

RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg). *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1980, s. 110.

Prameny:

NA. PŘ II – EO. Cassierer 1888; PŘ 1931-1938. Kar. 5092. Sig. C 191/10 Cassierer.

Franz (Xaver) Höllering (Hoellering)

Právník, divadelní dramaturg, scenárista, novinář, překladatel.
První šéfredaktor listu Prager Mittag.

Narodil se 9. července 1896 v Badenu u Vídně. Zemřel 11. ledna 1968 v Mnichově.

Náboženství: katolické, bez vyznání⁴³.

Státní příslušnost: rakouská, USA.

Rodiče: Georg Hollering (13. dubna 1871, u Chebu – 3. září 1930, Mariánské Lázně), hudebník, zakladatel a generální tajemník Rakouského hudebního spolku (Österr. Musikverband), divadelní ředitel; Maria Magdalena (12. února 1872, Neunkirchen – 25. května 1956, tamtéž). Bratr: Georg Michael (20. července 1897, Baden u Vídně – 1980, Londýn), filmový producent a scenárista působící v Rakousku, Maďarsku a Německu, roku 1937 emigroval do Velké Británie, v Londýně vedl Academy Cinema, byl obchodním ředitelem Film Traders, od roku 1942 producent a režisér krátkých dokumentárních filmů pro ministerstvo informací.⁴⁴ Sestry Anna, provdaná Kulka, herečka (16. dubna 1895 –

⁴³ Takto Holleringovo náboženské cítění uvádějí RÖDER – STRAUSS, Band I, s. 306. V pražské evidenci obyvatelstva je u Hölleringa náboženství neoznačeno.

⁴⁴ V případě Holleringova bratra Michaela se zcela rozcházejí data v různých publikacích – jako datum narození jsou uváděny roky 1900 (RÖDER – STRAUSS, Band I, s. 306) i 1898 (BOLBECHER, Siglinde – KAJSER, Konstantin. *Lexikon der österreichischen Exilliteratur*. Wien – München: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2000, s. 312-313). V případě jeho úmrtí pak rok 1950 (BOLBECHER – KAJSER, s. 313). V hlavním textu se držím údajů Eduarda Hölleringa – narození 1897 a úmrtí 1980 (HOLLERING, Eduard. *Georg und Franz Höllering und die sudetendeutschen Bühnen: Zwei Biographien*. Regensburg: Sudetendeustches Musikinstitut, 1998, s. 9), který uvádí nejdetailněji přehled Hölleringových sourozenců a dcer nejkonkrétnější data. O jeho údaje se opírám i v případě Holleringova otce a matky, dalších sourozenců a dcer Autorova případná příbuzenská spjatost s rodinou F. Holleringa není zcela jasná (zřejmě jde o souhru náhod) – ac uvádí, že jeho otec Josef pocházel také z oblasti Chebska, jeho matkou byla Barbara Pelikanova. Eduard Höllering se narodil roku 1929 v Praze, nyní pracuje jako publicista, žije v Horním Falcku.

1990, Neunkirchen); Magdalena, provd. Schulhof, později Mayne Sutton, učitelka (nar. 14. července 1899).

Manželství: Alice rozená Haarová (18. února 1899), sňatek: 25. července 1929, další tři manželství – 1954 Amélie Grisar (1920).

Děti: Michael (10. května 1919, Berlín, zřejmě syn Alice), Franziska Martina, keramička (11. října 1954, Mnichov), Stephanie, malířka (6. září 1955, Mnichov).

Za první světové války působil u dělostřelectva, poté studoval práva v Berlíně. Již za studií svému otci pomáhal s vedením divadla Komödiehaus ve Vídni s 950 místy pro operetu a činohru, které bylo otevřeno 1. října 1918 v prostorách dříve využívaných scénou Volksbühne. Franz Hollering zde v letech 1918 až 1920 působil jako dramaturg a režisér. Vyzkoušel si i práci v novinách, když v roce 1920 společně s Gretou Wiesenthalovou a Karlem Ettlingerem vydával divadelní časopis *Der blaue Bienenkorb*.

Intenzivně spolupracoval se svým otcem, v jehož rukou se počátkem 20. let soustředila moc nad osmi německými divadly v Československu (nejprve Mariánské Lázně, dále Brno, Plzeň, Cheb, Františkovy Lázně, Moravská Ostrava, Olomouc a prostřednictvím Franze i Teplice-Šanov).⁴⁵

Franz Höllering tak v sezoně 1922/1923 (1. září 1922 – 31. srpna 1923) vedl veselohru a činohru v německém divadle v Brně, roku 1924 se stal ředitelem nového divadla v Teplicích, po Novém německém divadle v Praze největším a nejmodernějším německém domě v ČSR (obsáhlo 1.117 míst v sále a 463 v komorním divadle, biograf, rozlehlý foyer a kavárnu s venkovní terasou). Při slavnostním otevření si Höllering jako cíl vytyčil vybudování sudetoněmeckého národního divadla. Již v první sezoně zde představil 18 nových inscenací, cyklus Richarda Wagnera, Richarda Strausse a Guiseppa Verdiho, hostoval zde i vídeňský Burgtheater.⁴⁶ V rozletu mu však začalo bránit nové komunální financování, v roce 1927 svou divadelní kariéru ukončil a odstěhoval se do Berlína.

Působil tam nejprve jako redaktor a spisovatel na volné noze – v Berlíně s Bertoltem Brechtem a Johnem Heartfieldem vydával sportovní list *Arena*. V roce 1929 napsal scénář k filmu *Katharina Knie* podle hry Carla Zuckmayera. Od téhož roku vedl divadelní oddělení nakladatelství Ullstein, kde se zasadil o autory, jako byl Zuckmayer či Odon von Horvath. Působil též jako redaktor berlínského ilustrovaného týdeníku *Arbeiter-Illustrierte-Zeitung*.

⁴⁵ HOLLERING, s. 14-16.

⁴⁶ HOLLERING, s. 29.

uváděn je i jako jeho šéfredaktor.⁴⁷ V roce 1929 se stal šéfredaktorem velkého německého poledníku *Berliner Zeitung am Mittag*. Höllering ve svých člancích nezapřel svůj odpor k nacistům, v květnu roku 1930 publikoval zprávy o domnělých pokusech členů NSDAP o převrat, na které zuřivě reagovala pravice.

Jak uvádí Eduard Höllering, když se generál Kurt von Schleicher v prosinci 1932 stal říšským kancléřem, usiloval, aby byl Höllering zbaven svého šéfredaktorského místa v „*B. Z. am Mittag*“.⁴⁸ Tuto informaci přebírá z článku *Münchener Merkur* otištěného 8. června 1966 u příležitosti Hölleringových 70. narozenin. Jenže Höllering byl svého postu zbaven již rok předtím, v prosinci 1931, krátce poté, co v berlínském poledníku vyšla zpráva o Hitlerově vojenském letectvu. Nakladatelství Ullstein zřejmě neodolalo dlouhodobému tlaku z nejvyšších míst, i když tuto spekulaci okamžitě dementovalo. Podle publicisty Carla von Ossietzkého šlo o „tiše uzavřenou věc“ – ať už s přímou intervencí ministerstva obrany či ne –, k níž dalo podnět právě uveřejnění nepříjemných zpráv.⁴⁹ Ullsteinovi se však Hölleringa nezbavili nadobro – na sklonku roku 1932 ho jmenovali hlavním korespondentem listu ve Spojených státech se sídlem v New Yorku, vzhledem ke stále silnějšímu vlivu NSDAP na židovské vydavatelství však Höllering musel opustit i toto místo.

V lednu roku 1933 se vrátil do Berlína, kde se v únoru 1933 stal šéfredaktorem levicově demokratického deníku *Zwölf-Uhr Blatt* a ráničku *Montag Morgen*, vydával též levicový časopis *Film und Volk*. Nicméně politické události Hölleringovu dalšímu působení v Německu nepřály a zřejmě jen dramatickým útekem do Prahy v noci 5. března si zachránil život.

Am Vorabend der Wahlen zum neuen Reichstag am 5. März 1933 warnte Höllering seine Leser noch davor, Hitler zu wählen. Als sich gegen Mitternacht die absolute Mehrheit der NSDAP abzeichnete und Franz Höllering vom Verlagsgebäude nach Hause gehen wollte, bat ihn ein Freund, das nicht zu tun. Die Gestapo warte bereits auf ihn. Die SS suchte ihn daraufhin in seinem Büro. Franz Höllering war aber schon über die Hausdächer entwichen, verließ noch in der gleichen Nacht Deutschland und flüchtete nach Prag wie viele andere.

⁴⁷ Srovnej WEISKOPF, F.C. *Unter fremden Himmeln. Ein Abriss der deutschen Literatur im Exil 1933-1947*. Berlin – Weimar: Aufbau-Verlag, 1981, s. 269. Höllering je zde uváděn jako šéfredaktor do roku 1926.

⁴⁸ HÖLLERING, s. 33.

⁴⁹ Více k důvodům Hölleringova možného odchodu, včetně citací z Ossietzkého článku „Der Fall Franz Höllering“ v oddíle *Charakteristiky někdejší i dnešní*.

*Gemeinsam mit ihnen beteiligte er sich an der Herausgabe einiger Zeitungen, u. a. des „Prager Mittag“, der ersten deutschen Tageszeitung in der Emigration.*⁵⁰

Hollering se v Praze stal prvním šéfredaktorem nově vzniklého listu Prager Mittag. V prvním čísle vytyčil, byť velmi obrazně, program listu a později zde publikoval komentáře k politické situaci stejně jako řadu divadelních recenzí, zejména na představení v Novém německém divadle či scéně Kleine Bühne.

Také pražský zemský úřad byl zaměstnávání Hölleringa nakloněn – 27. prosince 1933 obdrželo vydavatelství Prager Mittagů výměr s kladným vyřízením žádosti o zaměstnávání *rakouského státního příslušníka Dr. Františka Hölleringa, jako redaktora do 30. listopadu 1934 v předpokladu, že nebude zaujímati místa na úkor pracovních sil domácích.*⁵¹

Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration stejně jako řada dalších publikací⁵² Franze Hölleringa opakovaně uvádí jako šéfredaktora Prager Mittagů po celou dobu trvání listu, tedy v letech 1933 až 1938. To však nepovažuji za pravděpodobné – podle archivních materiálů i jeho monografie, která se v tomto údaji opírá o Hölleringův vlastnoručně napsaný životopis, žil redaktor od roku 1934 ve Spojených státech a možnost, že by pražskou redakci řídil odtamtud, zní přece jen fantasticky. Ostatně v posledním roce je v tiráži listu jako šéfredaktor Prager Mittagů výslovně uváděn Paul Peter Winter. Eduard Höllering k tomu podotýká toto: *1934 übersiedelte Franz Höllering wie andere frühere leitende Angestellte des Ullstein-Verlages auch in die USA und wohnte zunächst als freier Schriftsteller in New York und Los Angeles.*⁵³

Podobně vyznívají i archivní zprávy, podle nichž se Höllering 15. dubna roku 1934 odhlásil ze svého pražského bytu a jeho manželka Alice na pozdější dotaz policejního ředitelství sdělila, že bydlí v New Yorku. Tam působil jako publicista, mimo jiné přispěvatel listů The Nation, Red Book či Esquire, a překladatel děl amerických autorů do němčiny (Tennessee Williams, Hermann Wouk), byl redaktorem německého vysílání u Donovan Broadcast, vydal v angličtině dva romány The Defenders (Boston, 1940) a Furlough (New York, 1944). Roku 1968 se vrátil do Německa, kde krátce poté zemřel.

⁵⁰ HOLLERING, Eduard. *Georg und Franz Höllering und die sudetendeutschen Bühnen. Zwei Biographien.* Regensburg: Sudetendeutsches Musikinstitut, 1998, s. 33-34.

⁵¹ NA. PR 1941-1951. Kar. 3146. Sig. H 1806/2 Höllering.

⁵² Stov. WEISKOPF, F. C. *Unter fremden Himmeln: Ein Abriß der deutschen Literatur im Exil 1933-1947*. Berlin – Weimar: Aufbau-Verlag, 1981, s. 269; BOLBECHER – KAISER, s. 312-313; RÖDER – STRAUSS, Band I, s. 306.

⁵³ HOLLERING, s. 33-34.

Literatura:

HÖLLERING, Eduard. *Georg und Franz Höllering und die sudetendeutschen Bühnen: Zwei Biographien*. Regensburg: Sudetendeustches Musikinstitut, 1998; BOLBECHER, Siglinde – KAISER, Konstantin. *Lexikon der österreichischen Exilliteratur*. Wien – München: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2000, s. 312-313; RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg.) *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. K. G. Saur, München – New York – London – Paris 1980, s. 306; WEISKOPF, Franz Carl. *Unter fremden Himmeln. Ein Abriß der deutschen Literatur im Exil 1933-1947*. Berlin – Weimar: Aufbau-Verlag, 1981, s. 269; SPALEK, John M. et al. (Hrsg.) *Deutschsprachige Exilliteratur seit 1933. Bibliographien Schriftsteller, Publizisten und Literaturwissenschaftler in den USA*. Band 4. Teil 2 H-M. Bern – München: K. G. Saur, s. 755-757.

Prameny:

NA. PŘ II – EO. Hölering 1896; NA. PŘ 1941-1951. Kar. 3146. Sig. H 1806/2 Hölering.

Wolfgang Bretholz

Právník, novinář, diplomat. Politický redaktor, šéfredaktor Prager Mittag.

Wolfgang Bretholz se narodil 28. srpna roku 1904 v Brně. Zemřel 31. srpna 1969 v Lausanne.

Náboženství: evangelické.

Státní příslušnost: rakouská, 1919 ČSR, 1932 německá, 29. března 1934 zbaven občanství, 1936 ČSR.

Rodiče: Berthold Bretholz (1862-1936), historik; Lina rozená Weiserová (1869-1914?).⁵⁴

Manželství: Gerda Patzschke (27. července 1904, Berlín), 1935 emigrovala do ČSR, sňatek: 30. března 1937, Praha.

Syn: Bertold Clemens Alexandre (1944, Ankara).

⁵⁴ Tuto informaci uvádějí RÖDER – STRAUSS, Band I, s. 93, pražská evidence obyvatelstva jako matku označuje Karolinu. V rodopise přiloženém ke zprávě o vyšetřování srážky autobusu s Bretholzovým vozidlem z června 1933 je Bretholzovou matkou jmenována Karla Weiserová.

Bretholzovi rodiče bydleli v Brně, otec Berthold Bretholz byl profesorem a spisovatelem. v letech 1899 až 1926 vedl Moravský zemský archiv v Brně. Bretholzova českého zázemí a postavení jeho otce se později, v jednání s ministerstvem zahraničí, snažil využít vydavatel Prager Mittagů Paul Winter.⁵⁵

Bretholz vystudoval práva v Berlíně a Lipsku, v letech 1925-1927 pracoval jako politický redaktor v Dresdner Neueste Nachrichten, posléze v Branschweiger Neueste Nachrichten (1928-1929). V následujících dvou letech působil v Berlíně jako novinář na volné noze, mimo jiné spolupracoval s listy Das Tage-Buch nebo Der Montag Morgen. V letech 1931-1933 získal post v redakci Berliner Tageblattu, kde se zaměřil na domácí politiku – jeho pozdější zaměstnavatel Winter dokonce uváděl, že tam působil jako šéfredaktor.⁵⁶

Krátce po uchopení moci nacisty, v březnu roku 1933, stihl Bretholze zákaz výkonu povolání. Do Československa přijel 18. dubna 1933, v červnu téhož roku je hlášen v penzionu Ada na Smíchově. Podle svého vyjádření chtěl v Československu zůstat – nebyl odkázán na podporu a hodlal si v Praze a československém státu vůbec založit novou existenci. V Německu totiž Bretholz existenční možnosti ztratil, když z redakce Berliner Tageblattu dostal výpověď.

Do listu Prager Mittag nastoupil v roce 1933, 27. listopadu 1933 povolil pražský zemský úřad jeho zaměstnávání jako redaktora do 30. listopadu 1934. Pozdější žádost o povolení k zaměstnávání říšskoněmeckého příslušníka Dr. Wolfganga Bretholze však v únoru 1935 zamítl. Z policejní zprávy vyplynulo, že Bretholz byl zaměstnáván v Prager Mittagů i po obdržení zamítavého rozhodnutí – ne již jako redaktor, nýbrž jako spolupracovník a dopisovatel. Honorář za dodané články se pohyboval ve výši od 1.000 až 1.500 korun měsíčně. Po odvolání vydavatelství ministerstvo sociální péče výnosem z 29. března 1935 žádosti vyhovělo a povolilo zaměstnávání Bretholze do 30. listopadu 1935. Zpráva agenta z 13. listopadu 1935 již uvádí Bretholzův měsíční příjem u Prager Mittagů vyšší: 2.000 Kč měsíčně, tudíž 24.000 ročně. O další povolení k jeho zaměstnávání vydavatelství nezažádalo s vysvětlením, že Bretholz má již brněnským zemským úřadem vyřízenou žádost o československé státní příslušenství, které po složení předepsané slibu obdrží.

Bretholz působil v Prager Mittagů jako politický redaktor a hlavní komentátor v letech 1933 až 1935, zřejmě byl jedním z jeho zakladatelů a dá se předpokládat, že po odchodu

⁵⁵ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Paul Winter v dopise na ministerstvo zahraničí z 23. listopadu 1934 v charakteristice Prager Mittagů uvedl na úvod: *Šéfredaktor je to Dr. Wolfgang Bretholz, který byl ve stejné funkci u „Berliner Tageblattu“, tenkráte demokratického listu, jest synem brněnského historika prof. Bertholda Bretholze a je narozen rovněž v republice, kde strávil největší část svého života.*

⁵⁶ Dto.

Franze Holleringa se stal v letech 1934 a 1935 šéfredaktorem listu. O Bretholzovi ve funkci politického redaktora se zmiňuje zpráva Poledního listu z 20. července 1933⁵⁷ i vzpomínky Michala Mareše.⁵⁸ O jeho vysokém postavení svědčí i fakt, že podepisoval korespondenci adresovanou ministerstvu zahraničí, jako šéfredaktora ho kromě vydavatele Wintera tituluje také zpráva ministerstva zahraničí z března roku 1935.⁵⁹

V letech 1935 až 1938 působil Bretholz v listě československé vlády Prager Presse,⁶⁰ který vycházel v nakladatelství Orbis, od roku 1936 byl též korespondentem listu National-Zeitung v Baselu. Za svého pobytu v Československu v letech 1933 až 1939 spolupracoval také s exilovými listy, mimo jiné s časopisem Die neue Weltbühne⁶¹ či Aufruf.⁶² Využíval pseudonymů Walter Bartz, Otto Olm nebo Pert.

V březnu roku 1939 uprchl do Varšavy, v prosinci téhož roku se přes severní Polsko a Sovětský svaz dostal do Rumunska, na konci roku 1940 se octl v Turecku, kde v letech 1942-1944 pracoval jako tiskový atašé při československé exilové vládě v Ankaře. V letech 1942-1950 jako balkánský korespondent přispíval do švédského listu Svenska Dagbladet, od října 1947 měl bydliště ve Švýcarsku, působil však mimo jiné i v Praze. Po komunistickém puči roku 1948 utekl z Československa, v letech 1948-1963 spolupracoval se Saarbrücker Zeitung, od roku 1953 byl korespondentem hamburského listu Welt am Sonntag a spolupracoval se ZDF.

Literatura:

RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg.). *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1980, s. 93; MAAS, Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. Band 1/ Bibliographie A-K, Herausgeben von Eberhard Lammert. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1976; Band 2/ Bibliographie L-Z, München-Wien: Carl Hanser Verlag, 1978.

Prameny:

NA. PŘ II – EO Bretholz 1904; NA. PŘ 1931-1940. Kar. 4934. Sig. B 2848/16 Bretholz.

⁵⁷ Nový německý deník. *Polední list*, 20. července 1933, roč. VII, č. 199, s. 5.

⁵⁸ MAREŠ, s. 208.

⁵⁹ Archiv MZV. Inv. č. 20. 1918-1939 III. sekce. Kr. 363. Osvěta/ časopisy. Zpráva ministerstva zahraničí z 27. března 1935.

⁶⁰ RÖDER – STRAUSS, Band I, s. 93.

⁶¹ Die Neue Weltbühne. Bretholz zde publikoval (pseudonym Walter Bartz, Otto Olm) roku 1937 (čísla 17-19, 21, 28, 32, 34, 42, 44, 46, 51, 53), 1938 (8-11, 13-16, 18-22, 25, 26, 34, 38, 40, 41, 49) a 1939 (2, 8, 12, 33).

⁶² Aufruf. Bretholzovy texty (podepsané jako W.B. B-z, B-Holz, B.Holz) vyšly ve třetím ročníku 1932/33 (7, 9, 12/13, 15) a ve čtvrtém 1933/34 (2-4, 6/7, 15)

Julius Hollos (Holloš)

Novinář. Redaktor Prager Mittag, uváděn též jako jeho šéfredaktor.⁶³

Narodil se 9. ledna 1906 v rumunském, dříve maďarském Klausenburgu (Kluži).

Náboženství: židovské.

Státní příslušnost: bez státní příslušnosti, 1939 ČSR?

Matka: Olga Hollosová.

Manželství: Elfriede Klementová (1899), v dubnu 1936 emigrovala do ČSR.

Obecnou školu navštěvoval v Nitře, rodné obci své matky Olgy. Julius Hollos byl bez státní příslušnosti – to mu ovšem podle jeho vlastních vyjádření způsobovalo jako novináři nemalé potíže. Takto Hollos roku 1927 vylíčil, jak přišel o svou státní příslušnost:

Narodil jsem se v Cluj nyní Rumunsko, dříve Maďarsko, a sice dne 9. 1. 1906. Moje státní příslušnost byla po mém otci maďarská, můj otec zemřel však již v roce 1911, takže v době převratu nebyl již na živu. Moje matka, která jednak nebyla vůbec informována, jednak neměla valného zájmu, nedostála povinnosti přihlásiti sebe a mne v Rumunsku jako státní příslušníky, jak to rumunské úřady a předpisy žádaly. Lhůta k přihlášení vypršela tedy bezvýsledně a po tom bylo ovšem již pozdě. Maďarským státním příslušníkem nemohl jsem ovšem býti, ježto území, kam jsem jako příslušel a kde jsem bydlel, bylo postoupeno Rumunsku. Bez méj viny – bylo mi tenkrát 13 let, nemohl jsem a nesměl jsem tudíž vůbec na vlastní pěst jednati – ztratil jsem tedy státní příslušnost v Rumunsku. Jsem dnes apolidou, jsem však v Praze, a tudíž v Československé Republice přece jakosi doma, ježto mám zde sestru, která jest provdána za p. Petra Pavla Wintera, redaktora „Prager Tagblatt“. Žádal jsem též mého právního zástupce, aby za mne podal žádost o přijetí do státního svazu Československé Republiky, a doufám pevně, že jí bude vyhověno.

Jest zajisté bolestné býti bez domova, ale nejhorší jest, že se nemohu vůbec hnouti, že nesmím do ciziny, což pro žurnalistu znamená těžké poškození.⁶⁴

⁶³ RODER – STRAUSS. Band I, s. 312.

⁶⁴ NA. PŘ 1941 – 1951. Kar. 3528. Sig. H 3373/1 Hollos Jul. Dopis z 11. listopadu 1927 přiložený k žádosti o prodloužení cestovního pasu za účelem cesty do Německa.

Za pobytu v Československu Hollos opakovaně usiloval o státní občanství, poprvé roku 1926, ovšem neúspěšně. Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration uvádí, že československé státní občanství nakonec roku 1939 získal. Proti tomu ovšem mluví zpráva zemského úřadu z 31. července 1939 (odpověď na Hollosovu žádost o povolení pobytu z března 1939), v níž je uváděn nadále bez státní příslušnosti.

V Československu žil Hollos od roku 1924, do Nových Benátek přicestoval 6. srpna téhož roku, kdy začal pracovat jako úředník ve Spojených závodech pro výrobu carborunda a elektriky. Jeho strýc, československý občan Strasser, byl centrálním ředitelem firmy. Hollos tam působil do roku 1926, 5. března roku 1926 prý dokonce obdržel domovský příslib obce Nové Benátky. V listopadu roku 1927 pak potvrzuje list Prager Tagblatt Hollosovo přispěvatelství. Toto osvědčení mělo Hollosovi pomoci k vytoužené cestě do Berlína, kde zamýšlel rozvíjet své žurnalistické předpoklady, jak vysvětlil ve výše zmíněné žádosti o prodloužení cestovního pasu (vystaveného rumunskou legací ve Vídni 1. prosince 1923 s platností tříměsíční). *Jsem mlád a myslím též nadaný, ale nemám možnosti pracovati, ježto v Praze počet německých žurnalistů jest obmezen a všechna místa obsazena. Mám nyní příležitost najíti místo v Berlíně, nemohu však ničeho učiniti, poněvadž nemám pasu.*⁶⁵

Po prodloužení pasu v roce 1927 našel Hollos dle svých slov v Berlíně místo jako žurnalista a také nadále spolupracoval s listem Prager Tagblatt, který ho charakterizoval jako „příležitostného spolupracovníka v různých rubrikách.“⁶⁶ Později našel Hollos uplatnění u berlínské firmy Norddeutsche Eisengesellschaft.

V květnu roku 1933 však uprchl, narychlo a bez osobních dokladů, do Československa. Podle vlastní výpovědi byl z výše zmíněné berlínské firmy v důsledku protižidovské akce propuštěn a hrozilo mu internování v koncentračním táboře.⁶⁷ V jiném dokumentu Hollos uvedl, že z Německa musel utéci, protože bránil týrané Židy.⁶⁸ V Praze se chtěl zdržet jen tři měsíce, poté plánoval odjezd do Francie. Přihlásil se u Demokratické péče o uprchlíky 25. května 1933. V žádosti o politický azyl z května roku 1933 Hollos sdělil, že reference o jeho totožnosti mohou podat Dr. Sigmund Blau, šéfredaktor Prager Tagblattu, a Rudolf Thomas, který se po smrti Blaua stal jeho nástupcem.⁶⁹

Útočiště a finanční podporu našel u svého švagra a budoucího vydavatele listu Prager Mittag Paula Wintera. 25. srpna 1933 zjistili policejní agenti, že Hollos bydlí u Wintera již

⁶⁵ Dto.

⁶⁶ Dto. Zpráva Prager Tagblattu z 27. srpna 1929.

⁶⁷ Dto. Rukou psaná zpráva z 10. června 1933.

⁶⁸ Dto. Nedatovaná zpráva policejního ředitelství, zřejmě květen-červen 1933.

⁶⁹ Dto. Zpráva z 24. května 1933.

delší dobu, aniž by byl úředně hlášen. Vydavatelství časopisu Prager Mittag požádalo o povolení k zaměstnávání Julia Hollose jako redaktora 1. prosince 1933.⁷⁰

V deníku působil od jeho počátků v roce 1933 až do konce září roku 1937, byť z jeho řad v roce 1935 dočasně vystoupil. Potvrzení jeho šéfredaktorského postu se však v jiných pramenech nevyskytuje – redakce Prager Mittag mluví o Hollosovi jakožto „redaktoru“, policejní zprávy ho označovaly prostě za „žurnalistu Prager Mittag.“ Nicméně jeho vlivná funkce je pravděpodobná, i vzhledem k jeho příbuzenskému vztahu s vydavatelem listu Paulem Winterem, který Hollosovi předtím zajistil i funkci v Prager Tagblattu. Je možné, že po odchodu šéfredaktora Wolfganga Bretholze v roce 1935 mohl Hollos zastávat stejnou funkci.

Někdejší kontakty s listem Prager Tagblatt zřejmě úplně nevyhlasly. V dubnu 1935 požádal Hollos o povolení prozatímního cestovního pasu, protože se chystal za novou pracovní příležitostí do Moskvy. Jak uvádí, svou práci v Prager Mittag ukončil.

Hodlám odejti do Moskvy a převzítí tam zpravodajství za „Prager Tagblatt“, jehož spolupracovníkem jsem od doby svého výstupu z „Prager Mittag. Doufám, že mé zdvořilé žádosti vyhovíte, jelikož zajisté odpovídá úmyslům československé vlády, aby československý tisk měl širokou síť zahraničních dopisovatelů, ježto dále znám dobře zdejší poměry – žil jsem zde od roku 1924 do roku 1927, měl jsem již vícekrát prozatímní československé pasy, žádal jsem dvakrát o udělení čs. státní příslušnosti a obdržel jsem 5/3 1926 dokonce domovský příslib obce Nové Benátky – a nikdy jsem ničeho nepodnikl proti československému státu, jemuž patří mé upřímné sympatie.⁷¹

Moskevské působení však evidentně nemělo dlouhého trvání, prozatímní cestovní pas byl Hollosovi vydán na dobu tří měsíců. Už v srpnu téhož roku Hollos požádal o povolení k pobytu v Československu. Nejpozději v červnu 1936 se pak vrátil do listu Prager Mittag. Svědčí o tom výměr zemského úřadu, jímž vydavatelství Prager Mittag povolil zaměstnávání Julia Hollose jako redaktora do 30. listopadu 1937. Samozřejmě v předpokladu, že nebude zaujímat místa na úkor domácích pracovních sil. Tou dobou se Hollosovy měsíční příjmy pohybovaly kolem 600 až 800 korun. V deníku Hollos působil více než rok – 30. září roku 1937 pak přesídlil do Moravské Ostravy. Získal tam místo šéfredaktora listu Morgenzeitung, které však v prosinci roku 1938 musel opustit. Následně podle svých slov žil z úspor a posledního platu vyplaceného dne 28. února 1939. Ten činil 2.224 korun.

⁷⁰ Žádost Prager Mittag určená pražskému zemskému úřadu z 1. prosince 1933.

⁷¹ Dito. Žádost Julia Hollose z 2. dubna 1935.

Prager Tagblatt a Prager Mittag zřejmě nebyly jedinými Hollosovými publikačními možnostmi: své hospodářskopolitické texty tiskl mimo jiné v antifašistickém listě Der Gegen-Angriff.⁷² Aufruf.⁷³ AIZ.⁷⁴ Také do Die Neue Weltbühne⁷⁵ přispíval podle Hanse-Alberta Waltera články s hospodářskou tematikou.⁷⁶ Používal pseudonymu Hans Konrad nebo šifry H. K., spolupracoval i s pražskou Demokratickou péčí o uprchlíky.

Uvedl, že ze zahraničí peníze nedostával, stýkal se s žurnalisty a dopisoval si pouze s matkou, žijící z úspor bývalého manžela ve Vídni. Do ciziny dle svých slov nejezdil, ani do pohraničí. Politikou se údajně nezabýval, poměr k československé národnosti charakterizoval jako dobrý. Policejní ředitelství v reakci na Hollosovu žádost o povolení k pobytu sdělovalo zemskému úřadu, že *žadatel se chová k čl. státní moci loyálně. Nebylo o něm zjištěno, že by udržoval neb podporoval živly smýšlení státu nepřátelského.*⁷⁷

Ačkoli Hollos československým úřadům opakovaně tvrdil, že nebyl politicky organizován, politické vazby tu byly. Byl členem Ústředního svazu pracujících (ZdA), v letech 1928 až 1936 byl členem Komunistické strany Německa (KPD) a působil v říšském vedení berlínské organizace Mezinárodní pomoc pracujícím (IAH), jež sloužila komunistické straně, pomáhala dělníkům v nouzi a podporovala stávkové boje. Spolupráci s komunisty nasvědčuje i důvěrné upozornění zemského vojenského velitelství v Praze ze září 1937, podle něhož se Hollos *ubytoval po svém příjezdu v Paříži u komunisty Wetzlera. Je v podezření, že Hollos pracuje s vojenskou politickou výzvědnou organizací komunistickou, o čemž by svědčil jeho sklon k komunismu a styky a pobyt v Paříži*⁷⁸

Republiku opustil na poslední chvíli: 16. března 1939 se odhlásil k pobytu do Bratislavy, v dubnu téhož roku prchl do Británie, kde psal pro Exchange Telegraph. Michal Mareš se při svém vzpomínání na poslední dny Prager Tagblattu, kdy vojska třetí říše již pochodovala Ostravou, zmiňuje krátce i o Hollosovi (píše ho jako Hollosz) jakožto bonnském zpravodaji listu. Pravděpodobnější však je, že pro Prager Tagblatt referoval z Berlína.

⁷² Der Gegen-Angriff. Pod pseudonymem Hans Konrad nebo šifrou H.K. se Hollosovy texty objevily v prvním ročníku v číslech: 2, 3, 6; poté ve třetím ročníku v číslech 3, 8, 11, 16, 29, 38, 41, 43, 45, 47 a v posledním roce existence časopisu v pátém čísle.

⁷³ Aufruf. Julius Hollos publikoval ve třetím ročníku, v číslech 7-9.

⁷⁴ Arbeiter-Illustrierte-Zeitung. Julius Hollos (Ps. Hans Konrad) zde publikoval v roce 1935 (XIV. ročník) , v číslech 9, 25, 43, 45, a v roce 1936 (XV. ročník) v číslech 2 a 6.

⁷⁵ Die neue Weltbühne. Hollos (Ps. Hans Konrad) zde četně publikoval v letech 1933 (čísla 26, 30), 1934 (c. 19, 20, 23-25, 39, 43, 44, 46, 48, 49, 51, 52), 1935 (č. 4, 9, 11, 15, 18, 23, 26, 29, 31, 35, 38, 41, 42, 44, 46-49) a 1936 (3, 6).

⁷⁶ WALTER, Hans-Albert. *Deutsche Exilliteratur 1933-1950*. Band 4: Exilpresse. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1978, s. 49.

⁷⁷ Zpráva policejního ředitelství určená zemskému úřadu ze 7. března 1939.

⁷⁸ NA. PR 1941 – 1951. Kar. 3528. Sig. H 3373/1 Hollos Jul. Rukou psaná zpráva z 15. října 1937.

Když jsme vyšli z budovy, zaskočili jsme do malé vinárny v piaristickém gymnáziu a informovali jsme přátele, kteří tam byli, poslední německé a maďarské uprchlíky: „Nacistická armáda táhne Ostravou na Slovensko. Při telefonickém hovoru jsme slyšeli rachocení projíždějících tanků a děl.“ Všichni zaplatili a zmizeli v temnotě města. Ještě se nějak dostali ven, kromě jiných mezi nimi byl i bývalý bonnský komentátor Hollosz.⁷⁹

Po válce byl britským kontrolorem u listu Die Welt, později spolupracovníkem Axel Springer Verlag. Roku 1978 žil v Mnichově.

Literatura:

RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg.). *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1980, s. 312; WALTER, Hans-Albert. *Deutsche Exilliteratur 1933-1950*. Band 4: Exilpresse. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1978, s. 49; MAAS, Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. Band 1/ Bibliographie A-K, Herausgeben von Eberhard Lammert. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1976.

Prameny:

NA. PŘ 1941-1951. Kar. 3528. Sig. H 3373/1 Hollos Jul.

Bernhard Heinrich Menne

Uváděn⁸⁰ jako šéfredaktor listu Prager Mittag.

Narodil se 3. září roku 1901 ve Fredeburgu ve Vestfálsku. Zemřel v Hamburgu 9. listopadu 1968.

Státní příslušnost: německá, 3. března 1936 byl zbaven občanství, v roce 1948 ho opět nabyl.

Rodiče: Bernhart, Hedvika.

Manželství: Elfriede rozená Kupkeová (27. dubna 1908, Vratislav), redaktorka domovská příslušnost Německo. sňatek: 21. února 1930, Essen; emigrace do ČSR 1. srpna 1933; 5. dubna 1937 zbavena občanství.

⁷⁹ MAREŠ, s. 209.

⁸⁰ RÖDER – STRAUSS, Band I, s. 489.

Bernhard Menne byl výrazně politicky činný, jeho angažovanost se projevila i v bohaté publicistické činnosti v levicových listech. V roce 1918 se účastnil listopadové revoluce, o rok později byl agitátorem Nezávislé sociálnědemokratické strany Německa (USPD). Po pokusu Wolfganga Kappa o svržení německé vlády a nastolení monarchie v březnu roku 1920 Menne vstoupil do Komunistické strany Německa a stal se členem ústřední rady „Rudé armády“, která se zformovala v Porúří. Ta na několik týdnů obsadila velké části průmyslového území a svedla boje se sbory Freikorps, které povolala vláda. V březnu roku 1921 se Menne podílel na obsazení jednoho porúrského důlního závodu.

V roce 1921 působil jako redaktor deníku Die Rote Fahne v Berlíně, který byl ústředním orgánem německé komunistické strany, od té doby používal pseudonym Max Rudert. Byl též redaktorem Hamburger Volkszeitung a šéfredaktorem listu komunistické strany v Brémách, odkud byl přeložen do Düsseldorfu. V roce 1923 stihlo Menneho odsouzení francouzským válečným soudem. Byl redaktorem Bergische Volksstimme Remscheid, jako přívrženec zavrženého stranického funkcionáře Heinricha Brandlera byl přeložen do Stuttgartu a Mnichova. V letech 1924 až 1925 působil jako šéfredaktor listu Klassenkampf v Halle, poté do roku 1928 vedl Arbeiter-Zeitung ve Vratislavi.

V roce 1927 byl Bernhard Menne delegátem jedenáctého sjezdu strany, dočkal se zvolení do agitačně-propagační komise a vycestoval do Sovětského svazu. Po svém návratu však spolu s Erichem Hausenem vystoupil proti stále levicovějšímu směřování strany. Následovalo přeložení do Hesenska, kde se stal šéfredaktorem deníku Welt am Abend blízkého komunistické straně. Na konci roku 1928 z komunistické strany vystoupil.

V letech 1929 až 1932 vydával týdeník Tribüne v Hesensku. V dubnu 1929 dal podnět ke svému přijetí do Sociálnědemokratické strany Německa. Jeho příspěvky se objevovaly v časopisech Die Weltbühne a Das Tage-Buch.

Koncem února roku 1933 uprchl do Prahy. Podle svých slov musel Německo opustit, protože byl pronásledován za svou činnost v sociálnědemokratické straně. Zavázal se, že zde nebude výdělečně činným a neúčastní se žádné politické činnosti. Byl zde podporován sociálnědemokratickým komitétem pro pomoc uprchlíkům z Německa a Rakouska (zřejmě je míněna Sociálnědemokratická pomoc uprchlíkům).⁸¹

V žádosti o povolení k pobytu uvedl, že je dopisovatelem zahraničních listů, kupříkladu časopisu Aktion v Brazílii, který byl orgánem Ligy pro lidská práva a vycházel v Portu

⁸¹ NA. PŘ 1931-1940. Kar. 8869. Sig. M 1890/66 Menne B. Menneova žádost o povolení k pobytu ze 7. srpna 1935.

Alegru.⁸² Tím zdůvodňoval, že „nemohl bych jiném okrese nežli pražském existovati. Mimo to napsal jsem knihu „Krupp 1937“ a nyní píši knihu „Dr. Bruening“ a přirozeně jinde nežli v Praze nemohl bych v mé práci pokračovati.“⁸³

Kromě brazilské Aktion Menne ve 30. letech intenzivně přispíval do řady dalších exilových listů, zejména do Die neue Weltbühne⁸⁴ a Europäische Hefte,⁸⁵ ale také Deutsche Freiheit,⁸⁶ Deutsche Informationen,⁸⁷ Die Deutsche Revolution,⁸⁸ Das Neue Tage-buch,⁸⁹ Neuer Vorwärts⁹⁰ a Zeitschrift für Sozialismus.⁹¹

Ovšem teprve 6. prosince 1937 se ve své další žádosti o povolení k pobytu zmiňuje o listu Prager Mittag, a mimo to znovu upozorňuje, že je *dopisovatelem různých zahraničních časopisů jakož i časopisů zdejších /českých i německých/*.⁹² Po odmítavém stanovisku zemského úřadu se vydavatelství Prager Mittag odvolalo k ministerstvu sociální péče, které zaměstnání Menneho jako redaktora povolilo. V protokolu z 1. prosince 1937 vydavatel Winter uvedl: *Pan Menne pracuje u mne jako redaktor – externista na různých člancích a podle množství uveřejněných článků dostává plat. Tento obnáší měsíčně cca 18-2000.- Kč.*⁹³ Winter se snažil na Menneho převést pracovní povolení, které měl do konce roku 1937 na svého jiného, bývalého redaktora Hollose. Biographisches Handbuch der deutschen Emigration uvádí Menneho jako šéfredaktora listu do října roku 1938, to však není pravděpodobné – již od října roku 1937 až do konce vydávání tiráž označuje za šéfredaktora

⁸² Aktion. List vycházel v Portu Alegru, v ročnících 1933/34 – 1936/37. Menne zde publikoval v ročníku 1934/35 v číslech 28, 37, 44 a následující rok v čísle 61

⁸³ Zmíněné tituly vyšly pod názvem Krupp. Deutschlands Kanonenkonige v nakladatelství Europa-Verlag v Zürichu roku 1937. Kniha vyšla pod názvem The Case of Dr. Bruening v Londýně (Hutchinson) roku 1942. Citace viz NA. PŘ 1931-1940. Kar. 8869. Sig. M 1890/66 Menne B. Protokol sepsaný na policejním ředitelství v Praze k žádosti o povolení k pobytu dne 7. srpna 1937 (vyplňováno a psáno rukou, občas obtížně čitelné).

⁸⁴ Die neue Weltbühne. Pod pseudonymy Max Rudert a Bernard Westphal zde Menne četně publikoval v letech 1933 (čísla 26, 30, 35, 40, 41, 44, 45, 48, 50), 1934 (4, 9), 1936 (45, 50, 52), 1937 (3, 5, 8, 13, 15, 16, 18, 21, 29, 35, 36, 47) a 1938 (34)

⁸⁵ Europäische Hefte. Pod pseudonymem Max Rudert Menne zde publikoval v roce 1934 (2-4, 9-13, 15, 20, 21, 25, 27, 29, 31, 36/37) a 1935 (1, 4, 6, 7, 13-16, 18, 20, 22-24)

⁸⁶ Die Deutsche Freiheit. Menne zde otiskl svůj text roku 1934 (číslo 257)

⁸⁷ Deutsche Informationen. List, který vycházel v Paříži od 9. března 1936 do 2. září 1939, nejprve třikrát týdně, v posledním ročníku i pětkrát týdně. Jedním z vydavatelů byl i Heinrich Mann. Menne publikoval text v prvním ročníku 1936/37 (číslo 108)

⁸⁸ Die Deutsche Revolution. Mennemu zde vyšel text roku 1937 v čísle 1.

⁸⁹ Das Neue Tage-Buch. Týdeník, vycházející v Paříži od července 1933 do května 1940. Byl pokračovatelem listu Das Tage-Buch vycházejícího v Berlíně (1920-1933). Menne zde publikoval v roce 1937 (číslo 42)

⁹⁰ Neuer Vorwärts. Menne (zkratka B.M.) zde publikoval v letech 1936 (153, 182, 183) a 1937 (187, 199, 200, 204)

⁹¹ Zeitschrift für Sozialismus. Menne zde publikoval v ročníku 1935/36, v číslech 31-33.

⁹² NA. PŘ 1931-1940. Kar. 8869. Sig. M 1890/66 Menne B. Nová žádost o povolení k pobytu, tentokrát již za účelem výtěžným ze 6. prosince 1937.

⁹³ NA. PŘ 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul. Protokol sepsaný na pražském policejním ředitelství 1. prosince 1937.

Wintera. Podle publikace *Azyl v Československu* byl Menne šéfredaktorem (blíže nedatováno) spolu s Wolfgangem Bretholzem.⁹⁴

Menne byl členem Spolku německých novinářů v zahraničí a po mnichovském diktátu dlouho neváhal – 26. ledna 1939 se odhlásil do Brna, následně se mu zdařil útek do Velké Británie. V letech 1941-1945 spolu s Wilhelmem Sternfeldem vydával *Nachrichtenblatt der Thomas-Mann-Gruppe* (do roku 1943 ji vedl, byl členem představenstva *Thomas-Mann-Gesellschaft*). Byl též činný jako sociální demokrat (sociálnědemokratický zástupce v komisi *Central European Joint Committee*, člen organizace *Deutschland und Europa nach dem Kriege*), po svém vyjádření o zřejmých nacionalistických tradicích v německém dělnickém hnutí a zakořenění národního socialismu v německé povaze (spolu s Curtem Geyerem, Carlem Herzem, Walterem Loebem aj.) byl však v lednu 1942 z SPD vyloučen.⁹⁵ Po válce se vrátil do Německa, až do své smrti byl šéfredaktorem hamburského listu *Welt am Sonntag*.

Literatura:

RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg). *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1980, s. 489; STERNFELD, Wilhelm – TIEDEMANN, Eva. *Deutsche Exil-Literatur 1933-1945. Eine Bio-Bibliographie*. Zweite, verbesserte Aufl. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider, 1970, s. 345-346; MAAS, Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. Band 1/ Bibliographie A-K. Herausgeben von Eberhard Lämmert. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1976; Band 2/ Bibliographie L-Z. München-Wien: Carl Hanser Verlag, 1978; VESELÝ, Jiří a kolektiv. *Azyl v Československu 1933-1938*. Praha: Naše vojsko, 1983, s. 309.

Prameny:

NA. PŘ II – EO. Menne 1901; NA. PŘ 1931-1940. Kar. 8869. Sig. M 1890/66 Menne B; NA. PŘ 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul.

⁹⁴ VESELÝ, Jiří a kolektiv. *Azyl v Československu 1933-1938*. Praha: Naše vojsko, 1983, s. 309.

⁹⁵ RÖDER – STRAUSS. Band I, s. 489.

Friedrich Torberg (vlastním jménem Friedrich Kantor)

Spisovatel, novinář. Redaktor Prager Mittag.

Narodil se 16. září 1908 ve Vídni jako Friedrich Ephraim Kantor. Zemřel 10. listopadu 1979 ve Vídni.

Náboženství: židovské.

Státní příslušnost: rakouská, 1924 ČSR, 1939 bez státního občanství.

Rodiče: Alfred Kantor (1874, Mělník – 1931, Baden u Vídně), soukromý úředník: Therese rozená Bergová (1877, Praha), 1941 deportována do Polska.

Sestry: Sidonie (1902), Ilse (1911, Vídeň).

Friedrich Kantor pocházel z pražské židovské rodiny, narodil se však ve Vídni, kam jeho otec Alfred přišel jako vedoucí pracovník pražské továrny s alkoholem. Se zjevným steskem po zaniklé monarchii a jejích čilých duchovních kontaktech mezi Prahou, Budapeští a Vídni Kantor po letech vzpomínal na česko-maďarské kořeny své rodiny.

*Rodina mého otce pochází z Čech, rodina matčina z Maďarska a můj rodný list z Izraelské náboženské obce ve Vídni. Jsem taková jemná monarchistická směs*⁹⁶

Friedrich Kantor ve Vídni studoval gymnázium, lákal ho sport – ve dvanácti letech vstoupil do plaveckého oddílu židovského sportovního spolku Hakoah, později se jako člen pražského židovského Klubu Hagibor stal československým mistrem ve vodním pólu (1928). Na sklonku roku 1921 se rodina Kantorových vrátila do Prahy, kde Friedrich navštěvoval německé reálné gymnázium na Smíchově. Studoval filosofii, později práva v Praze a ve Vídni. Roku 1924 získal československou státní příslušnost, roku 1926 domovský list města Mělníka, odkud pocházel jeho otec.

⁹⁶ TORBERG, Friedrich. *Teta Joleschová aneb Zánik evropské kultury v anekdotách*. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 199. Dále Torberg k rodinným kořenům, náboženskému cítění a vztahům uvádí, že rodinní příslušníci z otcovy strany byli venkovští lidé, zřejmě sedláci a vesničtí učitelé. *Religiozitu a vzdělanost ve věcech náboženských česká část rodiny silně zanedbávala, o to víc si těchto věcí vážila část maďarská. Z maďarské strany byli pradědeček a dědeček považováni za muže znalé písma a podle toho se taky ve svých domovských obcích těšili velké vážnosti. Šest Friedrichových strýců bylo nadšenými vojáky, věrnými císaři. V naprostém protikladu k nim otcovi bratři a jejich děti na svých statcích u Mělníka mluvili už před válkou česky, nenáviděli císaře, nenáviděli jeho císařské město a dali to pocítit i mně a mým dvěma sestrám, kdykoli nás rodiče v pozdních válečných letech z Vídně, kde se tenčily zásoby potravin, poslali na prázdniny k českým příbuzným, aby nás vždycky pořádně vykrmili. Viz TORBERG, s.198.*

Již v šestnácti letech psal první básně, které zveřejňoval v pražském časopise Jung Juda. Pravidelně též vystupoval jako konferenciér – a s velkým úspěchem. Ostatně právě na scéně si ho všiml jeho pozdější ochránce a „otcovský přítel“⁹⁷ Max Brod, který se o něm pochvalně zmínil jeho učiteli němčiny. Což mladičkému autorovi dodalo odvahy předložit Brodovi své literární pokusy. Zatímco báseň Humoreska vyšla v Prager Tagblattu ještě Friedrichu Kantorovi, druhá byla již podepsána literárním jménem Torberg.⁹⁸ Pseudonym, který vznikl spojením poslední slabiky otcova jména a rodného jména matky, spisovatel od roku 1930 používal i úředně.

*Já sám jsem se s Prager Tagblattem setkal koncem dvacátých let, málem přímo ze školních lavic, pár let poté, co jsme se s celou rodinou přestěhovali z Vídně do Prahy, a těsně poté, co jsem propadl u maturity. Otěže vedení kulturní rubriky tehdy třímal Max Brod. Vzal mi tenkrát pár básniček a krátkých povídek, pozval mě na pohovor a představil mě šéfredaktorovi doktoru Blauovi; tomu se mé věci zalíbily a vyzval mě ke stálé spolupráci (postupně se z ní vyvinulo cosi jako pravidelná redakční činnost, jež později vyústila v místo kulturního zpravodaje ve Vídni).*⁹⁹

Torbergova spolupráce s listem Prager Tagblatt se datuje od podzimu roku 1927. Psal zde glosy a úvahy například do rubrik Die Moderne Dame či Sonntag, působil jako sportovní referent, divadelní kritik a ovšem také zahraniční dopisovatel.

V letech 1928 až 1938 žil Torberg střídavě v Praze a ve Vídni. byl častým hostem v okruhu Ernsta Pollaka ve vídeňské kavárně Café Herrenhof, kterou označoval za „ohnisko vídeňského literárního a duchovního života“. Podnikal též četné cesty, ať už do Německa, Maďarska, Jugoslávie, Itálie, Polska, Francie nebo Švýcarska.

V té době také Torberg hojně publikoval. Přispíval do pražského židovského týdeníku Selbstwehr, vídeňského listu Der Tag, berlínské Weltbühne či její vídeňské obdoby Wiener Weltbühne.

V listu Prager Mittag začal zřejmě pracovat na konci srpna 1933: 29. srpna zde vyšel šifrou T. podepsaný text o divadelní premiéře ve Vídni. O dva dny později následoval článek o vraždě profesora Theodora Lessinga. V pozdějších měsících se v Prager Mittag u objevují Torbergovy politické komentáře a divadelní recenze či referáty, podepsané často zkratkou T. nebo Tbg. psal také do sportovní rubriky. International Biographical Dictionary

⁹⁷ Tak charakterizuje Broda Torberg ve svých vzpomínkách. TORBERG, s. 44.

⁹⁸ TICHY, Frank. *Torberg. Ein Leben in Widersprüchen*. Salzburg –Wien: Otto Muller Verlag, 1995, s. 41.

Tichy uveřejnění obou básní blíže nedatuje.

⁹⁹ TORBERG, s. 108.

of Central European Emigrés ho uvádí jako editora listu,¹⁰⁰ článek v Poledním listu ho charakterizuje jako redaktora Prager Mittag.¹⁰¹

Autor Torbergovy monografie Frank Tichy se o jeho působení v Prager Mittag u zmiňuje sporadicky a poněkud rozporupně: zatímco v textu uvádí, že Torberg listu dodával literární a sportovní příspěvky, v závěrečném heslovitém přehledu ho charakterizuje jako divadelního kritika. Torbergovu spolupráci s listem zasazuje jen do roku 1934. Na základě Torbergových dopisů ozřejmuje poněkud kuriozní okolnost, při níž autorova kariéra v Prager Mittag údajně dospěla konce.

*Eine Zeitlang lieferte er dem „Prager Mittag“ Literatur- und Sportbeiträge. Doch er stolperte bald über seinen Hang zu schlupfrigen Assoziationen. Gerne erzählte er seine Anekdote, wie es zum Ende dieser Tätigkeit kam: Als der amerikanische Schwimmer Peter Fick eines Tages einen neuen Rekord aufgestellt hatte, schrieb Torberg, in Analogie zu den gebräuchlichen Titeln bei solchen Anlässen, wie „Neuer Jonny-Weismüller-Rekord“ oder „Neuer Nurmi-Rekord“, eben „Neuer Fick-Rekord“. Der Chefredakteur schien dafür kein Verständnis zu haben.*¹⁰²

Nemyslím však, že by tento konec byl definitivní – naopak se zdá, že Torberg s Prager Mittagem občasně spolupracoval i v následujících letech, zhruba až do roku 1937, kdy obstarával vídeňské zpravodajství. Šifrou Th. je 7. října 1936 podepsána zpráva o programu vídeňských divadel, šifrou f. t. pak o rok později 5. října 1937 podobně koncipovaný text Wiener Theaterbrief, zkratka Th. se 16. října téhož roku vztahovala i ke zprávě o nacistické centrále ve Vídni. Stejně tak je možné, že Torberg byl autorem nepodepsané zprávy z 19. října 1937 ze soukromého zdroje o nacistických excesech u Vídne proti židovskému klubu Hakoah, jehož byl kdysi členem.

Torberg se však uvedl nejen jako novinář, ale také jako autor kabaretních textů. Psal například pro vídeňský „Jüdisch-Politische Kabarett,“ pod pseudonymem Fritz Tann pro „ABC im Regenbogen.“ V roce 1936 spoluvytvářel program „Literatur am Naschmarkt“, až do svého newyorského exilu dodával písňové texty slavnému komikovi Arminu Bergovi.

Etabloval se též jako spisovatel. V roce 1929 mu vyšla ve Vídni sbírka poezie Der ewige Refrain: Lieder einer Alltagsliebe, ve 30. letech vydal několik románů: Žák Gerber maturoval (1930, česky 1938), který vyšel s pomocí Maxe Broda a v němž Torberg promítl

¹⁰⁰ STRAUSS, Herbert A. – RODER. Werner. Vol. II. Part 2: L-Z, s. 1170.

¹⁰¹ Nový německý deník. Polední list, 20. července 1933, roč. VII, č. 199, s. 5. „do redakce povolán též známý pražský německý spisovatel, žijící v poslední době ve Vídni, Friedrich Torberg.“

¹⁰² TICHY, Frank. Torberg. Ein Leben in Widersprüchen. Salzburg – Wien: Otto Müller Verlag, 1995, s. 68. K této citaci se vztahuje Ticheho poznámka, že jde o Torbergův dopis P. Hellerovi, datovaný „April soforst, 1942“ a Milanu Dubrovcovi z 27. 7. 1950.

své nepřilíš vzdálené ztroskotání u maturitní komise, dále ...und glauben, es wäre Liebe (1932), sportovní prózu Die Mannschaft (1935), Abschied (1937). Atmosféru předválečné Vídně a Československa o mnoho let později zachytil v humorně laděných vzpomínkách Teta Joleschová aneb Zánik evropské kultury v anekdotách (1975, česky 1994).

S tím, jak se v Německu stupňovala opatření proti židovským spisovatelům, se Torberg, který v Německu ani Rakousku nemohl najít nakladatele, začal více politicky angažovat. 17. březnem roku 1933 datuje Frank Tichy Torbergův první jednoznačně politicky zaměřený článek. Text nazvaný „Redepflicht“ (Povinnost hovořit) vyšel ve vídeňské Weltbühne a Torberg v něm kritizoval mlčení některých spisovatelů k událostem v Německu a vyzýval je k aktivitě. V podobném duchu se nesl i další článek inspirovaný rozjitřeným XI. kongresem mezinárodního PEN-klubu v Raguse (dnešním Dubrovniku) z května 1933 nebo přednáška z téhož roku „Die Blamage des Geistes“ (Blamáž ducha) ve Vídni, Brně a Prešově, s kterou vystoupil proti autorům, již z oportunistických důvodů mlčenlivě přihlížejí bezpráví.

Torberg se také ve třicátých letech pohyboval v sociálnědemokratických kruzích, jako byl pražský Bert-Brecht-Klub, dělnická vzdělávací střediska, spolupracoval se socialistickým tiskem Arbeiter Zeitung (Vídeň), jehož vydávání bylo v Rakousku roku 1934 zakázáno. Také navázal přátelství s Williamem S. Schlammem – levicovým agitátorem, který byl ve 20. letech členem ústředního výboru rakouské komunistické strany a také šéfredaktorem komunistické Rote Fahne. V roce 1929 byl však pro svůj údajný „pravcový odklon“ ze strany vyloučen, v první polovině 30. let vedl týdeník Die Neue Weltbühne a pražský časopis Europäische Hefte.

Na základě Torbergových pozdějších dopisů však Frank Tichy vyvrací častou domněnku, že podobně jako řada dalších židovských intelektuálů měl Torberg angažovaný, blízký vztah k levici – přiblížení se podle Ticheho dělo z čistě pragmatických důvodů, nacházel tam publikum i možnosti přednášet. Torberga charakterizuje jako osobnost napřaženou mezi Prahou a Vídní, zcestovalého novináře, účastníka řady diskusí mezi emigranty, všímajícího si mocenských intrik i politických deziluzí svých kolegů. Muže s dostatkem zkušeností k tomu, aby se měl na pozoru před jakoukoli ideologií.

Im Prag der zwanziger und dreißiger Jahre war für jeden Platz. Es kam zu zahlreichen Auseinandersetzungen zwischen politischen Gruppen, die alle den Anspruch der totalen politischen Lösungskompetenz erhoben und deren Methoden für den jugendlichen Gerechtigkeitsfanatiker Torberg ganz offensichtlich auf totalitäre Machtentfaltung hinauszulaufen drohten. Torberg hatte dies in früherem Alter erkannt und ließ sich nicht wie

viele seiner Altergenossen von der Faszination kommunistischer, trotzkistischer u.a. linker Programme beeindruckten. Dazu erlebte er in der CSR das Aufkommen der Henlein-Faschisten, in Österreich die Aktivitäten der illegalen Nazis und in Italien den Mussolini-Faschismus. Aus Deutschland kamen in früheren dreißiger Jahren die ersten Emigranten, vornehmlich Linke, Juden und linke Juden, die vor dem Hitler-Faschismus flohen.¹⁰³

Torberg také publikoval v řadě exilových periodik, jako byly Europäische Hefte¹⁰⁴, Das Neue Tage-Buch,¹⁰⁵ Die neue Weltbühne,¹⁰⁶ Pariser Tageblatt,¹⁰⁷ Der Simplicus,¹⁰⁸ die Neue Rundschau.

Na jaře roku 1938 emigroval z Československa do Švýcarska, odkud směřoval v červnu 1939 do Francie, kde pro list Österreichische Post napsal příběhy o panu Neidingerovi. V říjnu téhož roku se přihlásil do československé zahraniční armády. V červnu 1940 se dostal přes Španělsko do Portugalska, na útěku však ztratil všechny rukopisy. Na podzim téhož roku se mu s pomocí Emergency Rescue Committee podařilo odjet do Spojených států, kde se později uplatnil mimo jiné jako překladatel, z českého kontextu zmiňme převody Karla Čapka.

Ani v exilu se Torbergova publikační činnost neschončila, ve 40. letech spolupracoval kupříkladu s newyorským časopisem Aufbau¹⁰⁹ a londýnským čtrnáctidenníkem Einheit.¹¹⁰

Literatura:

TORBERG, Friedrich. *Teta Joleschová aneb Zánik evropské kultury v anekdotách*. Praha: Český spisovatel, 1994; TICHY, Frank. *Torberg: Ein Leben in Widersprüchen*. Salzburg – Wien: Otto Müller Verlag, 1995; BOLBECHER, Siglinde – KAISER, Konstantin. *Lexikon der österreichischen Exilliteratur*. Wien – München: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2000, s. 635-638; STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed.) *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés 1933-1944*. Vol. II, Part 2: L-Z; The Arts, Sciences and Literature. München: K. G. Saur, 1983, s. 1170; MAAS,

¹⁰³ TICHY, str. 75

¹⁰⁴ Europäische Hefte. Torberg zde publikoval v roce 1934 (14, 29) a 1935 (8)

¹⁰⁵ Das Neue Tage-Buch. Torberg zde publikoval text roku 1939 (43).

¹⁰⁶ Die Neue Weltbühne. Torberg zde publikoval v roce 1933(15, 24), 1936 (28), 1937 (8).

¹⁰⁷ Pariser Tageblatt. Deník vycházející v Paříži od prosince 1933 do června 1936. Torberg zde zveřejnil text v roce 1935 (727)

¹⁰⁸ Der Simplicus. Torberg zde publikoval text v čísle 8.

¹⁰⁹ Aufbau. List vydávaný od roku 1934 newyorským German-Jewish Club, později New World Club v New Yorku, Torbergovy texty se zde objevily v roce 1940 (44), 1941 (38), 1942 (26, 36), 1943 (8, 21, 32), 1944 (12, 20, 37, 39) a 1945 (12, 22, 37)

¹¹⁰ Einheit, původně vychází pod názvem Young Czechoslovakia, čtrnáctidenník vydávaný v Londýně od roku 1940 do roku 1945. Torberg v něm otiskl článek roku 1944 v č.26.

Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. Band 1/ Bibliographie A-K, Herausgeben von Eberhard Lämmert. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1976; Band 2/ Bibliographie L-Z, München-Wien: Carl Hanser Verlag, 1978.

Prameny:

NA. PŘ 1931-1940. Kar. 7286. Sig. K 425/17 Kantor – Torberg.

VI. 4. Redakční spory

Vydávání Prager Mittagů provázelo i několik konfliktů uvnitř jeho redakce, jejich častým aktérem byl vydavatel Paul Peter Winter.

Propuštění zodpovědného redaktora a „divné“ vyúčtování. Jeden ze sporů v redakci se týkal nuceného odchodu Richarda Bunzla, který byl od 17. srpna 1933 odpovědným redaktorem listu. Měsíční plat měl 2300 korun hrubého měsíčně. Jeho smlouva však byla 28. prosince 1933 vypovězena, a to ke 30. červnu 1934. Nakonec byl Bunzl propuštěn už čtyři dny před stanoveným termínem, *poněvadž hrubým způsobem urazil šéfredaktora listu.*¹¹¹ Bunzl však 30. dubna 1934 v podání¹¹² oznámil, že rozhodní činitelé listu Prager Mittag Paul Peter Winter, Friedrich Cassirer, Karel Spann a Franz Höllering ho poškodili závěrečným vyúčtováním. Podle tohoto vyúčtování měl Bunzl redakci Prager Mittagů dodatečně zaslat obnos 1.044 korun a 50 haléřů. Navíc byly uvedeny Bunzlovy údajné pohledávky u pražských firem Moravia (1.450 Kč) a „Offner a Guth“ (836 Kč), které chtěl list uhradit z Bunzlova platu. Spor však nakonec skončil smírem – vyúčtování bylo opraveno v Bunzlův prospěch (ještě mu bylo vráceno 8.50 korun), závazky vůči zmíněným firmám převzal Prager Mittag, respektive Winter. Bunzl pak neměl podle sdělení Wintera proti listu dalších nároků.

Pokus o druhý Prager Mittag. Napjaté však podle všeho byly i vztahy mezi společníky listu, zejména mezi Paulem Peterem Winterem a Karlem Spannem. To dokládá pokus o vydávání „druhého“ Prager Mittagů jeho podílníkem.

V květnu roku 1935 došlo na pražské policejní ředitelství oznámení Karla Spanna: *„hodlám vydávati denně, krom neděle, vlastním nákladem periodický tiskopis s názvem „Prager Mittag“, který bude obsahovati informační zprávy [rukou pod textem dopsáno politické kulturní národohospodářské a denní zprávy vůbec], které dojdou do 12. hodiny*

¹¹¹ NA. PŘ 1941-1951. Kar. 12445. Sig. V 3505/7 Winter Paul. Dopis Prager Mittagů policejnímu ředitelství z 5. května 1934.

¹¹² Dtto. Bunzlovo podání ze dne 30. dubna 1934.

*polední a placené inserty.*¹¹³ Odpovědným redaktorem měl být sám Spann, časopis se měl tisknout taktéž v Lidové knihtiskárně Antonína Němce v Praze II. kde měla být i redakce a administrace. V dalším dopise, na němž je razítko policejního ředitelství s o dva dny starším datem, už Spann oznamuje vydávání periodického tiskopisu „Prager am Mittag“ se stejnou charakteristikou. Mezitím se o celé záležitosti dozvěděl Winter a v červnu požádal policejní ředitelství o vystavení úředního potvrzení, kdo je u něho hlášen jako vydavatel časopisu Prager Mittag a z kterého dne se přihláška datuje. Svůj zájem na osvědčení zdůvodnil takto: *již dobu cca dvou let vydávám v Praze časopis pod výše uvedeným názvem a nyní jsem se dozvěděl, že třetí osoba ohlásila rovněž vydávání časopisu pod výše uved. názvem. Potřebuji tudíž za účelem osvědčení zásahu žádané potvrzení o tom, že touto třetí osobou časopis byl přihlášen.*¹¹⁴

Karel Spann nakonec od svých záměrů ustoupil – v říjnu zaslal prosbu, aby záležitost byla ponechána ještě další tři měsíce v klidu, *jelikož nemohu určit přesný datum vydávání časopisu.*¹¹⁵ Sliboval však, že během měsíce podá přesný čas vydávání. V lednu následujícího roku, na zjišťování úřadů, zda od vydávání obou časopisů upustil, odpověděl: *Obou časopisů nebudu vydávati.*¹¹⁶

Boj o vedení podniku. Nejvyostřenější průběh měla další pře – opět mezi vydavatelem listu a jeho společníkem Karlem Spannem. Svár, který je detailně popsán ve zprávě pro státní zastupitelství, má poněkud groteskní rozměr – protivníci v něm na sebe podali trestní oznámení, vzájemně se prostřednictvím právníků očernili a pak trestní oznámení stáhli. Zmíněná zpráva je zajímavým dokumentem o hospodaření vydavatelstva Prager Mittag a zejména o vzájemných vztazích mezi společníky.

Podle Winterova protokolárně trestního oznámení¹¹⁷ ze 7. prosince 1937 byl Spann v roce 1933 tichým společníkem vydavatelstva Prager Mittag a do roku 1935 tam pracoval. Poté se však Spann zdržoval v cizině a Winter s ním údajně nebyl v kontaktu. Podle Wintera se Spann vydávání již nijak neúčastnil, podnik byl Winterovým výhradním majetkem.

¹¹³ NA. PŘ – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. Tisk 189/32, 1931 – 1951. Dopis Karla Spanna policejnímu ředitelství, razítko Oddělení policejního ředitelství s datem 27. května 1935.

¹¹⁴ NA. PŘ II – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. 1931-1951. Tisk 189/19 Prager Mittag. Žádost Paula Wintera z 18. června 1935 o vystavení úředního potvrzení, kdo je u pražského policejního ředitelství hlášen jako vydavatel Prager Mittag.

¹¹⁵ NA. PŘ – ODD/PŘ-d. Kar. 279. Sig. Tisk 189/32, 1931-1951. Dopis Karla Spanna, na jehož zadní straně je Spannův rukopisný záznam s datem 7. října 1935.

¹¹⁶ Dtto. Rukopisný záznam Karla Spanna z 22. ledna 1936.

¹¹⁷ NA. PŘ 1941-1951. Kar. 10707. Sig. S 4565/12 Spann, K.

Konflikt se vyhrotil ve chvíli, kdy se Winter pokusil filiální redakci ve Vídni odeslat 200 korun s uvedením Karla Spanna jako odesílatele – Spannovo razítko totiž zůstalo v redakci. Finanční úřady však manipulaci zjistily a předvolaly k výslechu Spanna, který tím byl prý velmi rozčílen.

Asi v polovině listopadu 1937 přišel Spann v této záležitosti do redakce „Prager Mittag“ a za rozhovoru o této věci prohlásil, že on, Spann, jest dosud spolumajitelem podniku „Prager Mittag“ a žádal na Winterovi zprávu o stavu podniku. Winter však prohlásil, že jediným majitelem jest on sám a odvolal se na přísežná prohlášení Spanna a Cassierera u civilního soudu. Tehdy prý Spann uchopil náhle velký keramický popelník, ležící na stole Wintrově, a mrštil jím po Winterovi. Nato uchopil prý telefonní přístroj a Wintera jím ohrožoval. Vyhrožoval prý mu, že mu to ukáže a nazval jej lumpem. Winter přivolal na pomoc svoje úředníky.¹¹⁸

Tím však celá pře neskončila. Dne 6. prosince 1937 obdržel Winter od advokáta Viléma Šnábla dopis – stejný list přišel všem zaměstnancům podniku Prager Mittag. Uvádělo se zde, že na schůzi majitelů podniku Prager Mittag 22. listopadu 1937 bylo usneseno pověřit vedením podniku Karla Spanna na místě Wintera. Podle zmíněného dopisu se měl Spann dne 7. prosince 1937 ujmout vedení podniku.

Spann se 7. prosince 1937 do redakce skutečně dostavil, jeho návštěva však měla poměrně dramatický průběh – Winter mu vzkázal, aby opustil redakci, Spann se ozbrojil velkými nůžkami a uzavřel se v redakční kanceláři. Odtud telefonoval svému právnímu zástupci, který pak Winterovi hrozil zatčením. Nakonec Spann odešel z redakce, ale před svědky prý prohlásil, že se vrátí s revolverem.

Winter v oznámení uvedl, že z výhrůžek má oprávněný strach, protože je mu známo, že Spann je brutální povahy, a požádal o zajištění své bezpečnosti.

U výslechu dne 8. prosince 1937 však Spann popřel, že by Winterovi vyhrožoval. Údajně se pouze bránil, aby nebyl z redakce vyhozen sluhou. Prager Mittag jest jeho spoluvlastnictvím a vložil do něho 500.000 korun společně s Friedrichem Cassirerem. Podle Spanna Winter prý není vůbec majitelem podniku, nýbrž společníkem s nárokem na podíl zisku. Spann prý nemá vůbec v úmyslu Winterovi ublížit, nemíní se však nechat vyhodit z redakce a bránit si ve výkonu funkce vedoucího podniku.¹¹⁹

U výslechu byl i Spannův právní zástupce Vilém Šnábl, který vypověděl, že podle společenské smlouvy ze dne 19. ledna 1934 jsou jeho klienti Josef Kodíček, Karel Spann a

¹¹⁸ Dtto.

¹¹⁹ Dtto.

Friedrich Cassirer spolu s Winterem spolumajiteli podniku Prager Mittag. Podle jeho vyjádření jde o společnost podle občanského zákona, takže o správě rozhodují všichni společníci.

*Winter, který vedl podnik, nesvolával schůze společníků delší dobu. Zjistilo prý se, že Winter si ponechává peníze, který patřily do společenské pokladny. Proto se rozhodli ostatní společníci na schůzi dne 22. XI. 1937, že Winter jest zbaven vedení a vedením byl pověřen Spann.*¹²⁰

Právník Vilém Šnábl v právním zastoupení a plné moci Friedricha Cassirera, Karla Spanna a Josefa Kodíčka učinil protokolárně trestní oznámení na Paula Wintera pro zločin zpronevěry. Té se měl Winter dopustit zpronevěřením částky 7.500 korun, kterou přijal od bankovního domu Turnovský v Praze a již podle vlastního doznání neodvedl do společné pokladny společnosti Prager Mittag. Dále měl zpronevěřit částku 3.000 korun, kterou si Winter ponechal z 5.000 korun přijatých od Poldiných závodů. K tomu prý se Winter rovněž přiznal. Winter podle právníka odmítl vydat vyúčtování a předložit účetní knihy ostatním spolumajitelům a sám prý ze společné pokladny vybíral značné částky, které posílal i do ciziny pod jménem Spanna. Projevil obavu, aby větší část peněz, jež byly společníky do podniku vloženy, nebyla použita Winterem proti smlouvě a k jeho prospěchu.

Dr. Šnábl požádal o zavedení trestního řízení a o uvalení vazby na Paula Petera Wintera, pro nebezpečí, že by mohl v trestné činnosti pokračovat. K dalším přestřelkám však nedošlo – nejprve stáhl trestní oznámení zpět Winter, kterého zastupoval advokát Hugo Katser. Poté vzal v právním zastoupení Karla Spanna zpět trestní oznámení pro zločin zpronevěry Vilém Šnábl.

Spor o ušlý zisk inzertního úředníka. Také poslední spor se týkal peněz a vydavatele Paula Petera Wintera. Zažaloval ho akviziční a inzertní úředník jeho listu Arnošt Neu, kterému Winter údajně nezaplatil plat podle smlouvy za dobu výpovědi a nenahradil ušlý zisk. Ze zápisu v rejstříku vyplývá, že předmětem sporu byla částka 68.584 korun a že stání byla nařízena na data 31. října, 17. a 29. listopadu a 15. prosince 1938. V době posledních stání byl však Winter již mimo republiku, zřejmě v Londýně. Klíčový spis Pracovního soudu v Praze týkající se tohoto sporu, však chybí. Podle informace Odboru Archivu hlavního města Prahy tento spis archiv nepřevzal a *je tudíž nutno mít za to, že byl již skartován.*¹²¹

¹²⁰ Dtto.

¹²¹ Vyjádření ředitele odboru Archivu hlavního města Prahy Václava Ledvinky.

Závěr

Ve své diplomové práci se zabývám pražským německým poledníkem Prager Mittag. Začal vycházet v červenci 1933, nedlouho po nástupu nacistů v Německu, a skončil v říjnu 1938, téměř měsíc po mnichovském diktátu. Více než pět let se pokoušel přispět k porozumění mezi československými Čechy a Němci, zvrátit moc radikálů a být se nejen za československou demokracii. Nakonec byl však smeten událostmi, stejně jako svět, který „miloval a v němž mohl svobodně dýchat a působit“ (slova ze závěrečného prohlášení listu).

Tento list dosud nebyl badatelsky zpracován, snad proto o jeho působení a spolupracovnících kolují také nepřesné a zavádějící informace, které pronikají i do současné literatury.

Prager Mittag zřetelně hájil státní zájmy, objevovaly se a objevují se proto domněnky, že byl finančně podporován československými sociálními demokraty (vycházel v jejich tiskárně) či ministerstvem zahraničí. Četné náznaky (a dokonce i úmysl listu) tu jsou, zůstávají však zatím v rámci spekulací.

Ačkoli byl Prager Mittag zprvu československým úřadům ohlašován jako nepolitické noviny, politika, zejména ta německá a rakouská, v něm měla důležitou roli. Není to jediný paradox spjatý s tímto významným listem, který měl celorepublikový dosah a ambice nahradit usměrněný tisk berlínský. Což se mu však pro omezení daná počtem československých Němců, obtížným prosazováním se v Rakousku a takřka okamžitým zákazem v Německu ani při sebevětším vypětí nemohlo podařit.

Začínal velkoryse, s nemalou pozorností česko-německé kultuře a s rozsáhlými publicistickými materiály Alfreda Kerra, Heinricha Manna, Willyho Haase, Georga Bernharda či pozdějšího laureáta Nobelovy ceny míru (1937), britského právníka a politika Roberta Cecila. Možností, prostoru a snad i sil však postupně ubývalo a Prager Mittag se proměňoval v list stručných politických a zábavních zpráv.

Obsahem i formou živého, poutavého a pohotového deníku se chtěl zprvu vyrovnat úspěšnému berlínskému poledníku Berliner Zeitung am Mittag (zpočátku ho vedl jeho někdejší šéfredaktor Franz Höllering), který v dobách své největší slávy dosahoval na dvě stě tisíc prodaných výtisků. Prager Mittag se musel spokojit s nejvýše šestnáctitisícovým nákladem. Což ale na druhou stranu nebylo zase tak málo – Weiskopfův týdeník AIZ dosahoval na dvanáct tisíc exemplářů a antifašistický časopis Der Gegen-Angriff na deset tisíc.

Ačkoli v Prager Mittagů působila řada židovských emigrantů a reemigrantů, respektive lidí, kteří si v Německu vybudovali své kariéry a utíkali před nacistickým pronásledováním, list se tvrdošijně bránil nálepce emigrantské tribuny a argumentoval československými kořeny a zázemím některých svých pracovníků. Je to pochopitelné, v očích československé veřejnosti a hlavně úřadů měl pak výhodnější postavení. Na druhou stranu, nebýt nástupu nacismu a s ním spjatých represí, asi by nikdy nevznikl a novináři Franz Hollering, Wolfgang Bretholz, Friedrich Cassirer, Karel Spann, Julius Hollos, Bernhard Menne i Emil Faktor by dále působili ve svých zaměstnáních v Německu. V důsledku této logiky lze pak Prager Mittag považovat za první deník německé emigrace, pokud nepočítáme regionálně spjatý sárský list Deutsche Freiheit.

Prager Mittag se od počátku profiloval jako list československých demokratických Němců, zřetelně podporoval politiku T. G. Masaryka a Edvarda Beneše, a to i ve chvílích, kdy se od Beneše mnozí odvraceli. Na rozdíl od Masaryka však ihned prohlédl účelovou rétoriku (a možnou, pro republiku zničující roli) Konráda Henleina, proti němuž ostře vystupoval a dožadoval se důraznějšího postoje politických představitelů. Vyneslo mu to Henleinovu žalobu, z morálního vítězství po zákazu Sudetoněmecké strany (SdP) se však mohl těšit jen krátce.

List, který bojoval za demokracii, upozorňoval na zločinnost nacistického režimu a nezdráhal se kritizovat neschopnost či přílišnou opatrníckost československých orgánů ve vztahu k sudetoněmeckým radikálům, se stával stále méně pohodlným – stíhalo ho množství konfiskací, ale také protestů německého, rakouského i italského velvyslanectví. Poslední dny listu byly zjevně hořké, jako by nemohl pochopit prohru všeho, v co věřil: totiž že národnostní dohoda ztroskotala a demokratické ideály (dočasně) podlehly bezohledné politice.

Resümee

In meiner Diplomarbeit beschäftige ich mich mit dem deutschsprachigen Mittagsblatt in Prag, dem vom 31. Juli 1933 bis zum 19. Oktober 1938 erschienenen Prager Mittag. In einer Bestehensdauer von mehr als fünf Jahren hat sich diese Zeitung bemüht, zur Verständigung zwischen den Tschechen und Deutschen in der Tschechoslowakei beizutragen. Dieses Blatt ist bislang noch nicht wissenschaftlich erforscht und zusammengefasst worden.

Obwohl der Prager Mittag zuerst bei den tschechoslowakischen Ämtern als eine unpolitische Zeitung angemeldet wurde, spielte darin vor allem die deutsche und die österreichische Politik eine wichtige Rolle. Es ist nicht der einzige Widerspruch hinbezüglich dieser bedeutenden Zeitung, welche eine Tragweite auf dem gesamten Gebiet der tschechoslowakischen Republik hatte und einen Ehrgeiz erwies, die gleichgeschaltete Berliner Presse zu ersetzen. Dies konnte es jedoch wegen Einschränkungen im Bezug auf die Anzahl der tschechoslowakischen Deutschen, der schwierigen Durchsetzungslage in Österreich und eines beinahe sofortigen Verbotes in Deutschland nicht einmal beim allergrößten Aufgebot gelingen.

Die Zeitung fing großzügig an: mit umfangreicher Publizistik eines Alfred Kerr, Heinrich Mann, Willy Haas, Georg Bernhard oder des zukünftigen Nobelpreisträgers Robert Cecil sowie mit einer nicht geringen Aufmerksamkeit gegenüber der tschechisch-deutschen Kultur. Doch allmählich schwanden Möglichkeiten, Raum und wahrscheinlich auch Kräfte und der Prager Mittag wandelte sich in ein Blatt mit kurzgefassten politischen und unterhaltenden Nachrichten um.

Der Prager Mittag wollte sich zuerst im Hinblick auf seinen Inhalt und die Form einer lebendigen, fesselnden und flexiblen Tageszeitung am Vorbild der Berliner Zeitung am Mittag messen. Diese hat zum Zeitpunkt ihres größten Ruhms an zweihundert Tausend Verkaufsexemplare erzielt. Demgegenüber musste sich der Prager Mittag mit einer Auflage von sechzehn Tausend Exemplaren zufrieden stellen.

Obwohl im Prager Mittag eine Reihe jüdischer Emigranten und Reemigranten bzw. Menschen wirkten, die sich in Deutschland eine Karriere aufgebaut haben und vor der Naziverfolgung flohen, lehnten sie das Etikett einer Emigrantenstimme hartnäckig ab. Als Argumente dafür wurden tschechische Wurzeln und das Hinterland einiger seiner Mitarbeiter genannt. In den Augen der tschechoslowakischen Öffentlichkeit und vor allem der Ämter

hat das Blatt auf diese Weise eine günstigere Lage. Ohne den Antritt des Nazismus und damit verbundenen Repressionen hätte es andererseits wahrscheinlich nie gegeben und die Journalisten Franz Höllering, Wolfgang Bretholz, Friedrich Cassirer, Karel Spann, Julius Hollos, Bernhard Menne sowie Emil Faktor hätten weiterhin ihre Berufsbahn in Deutschland fortgesetzt. Infolge von dieser Logik hätte man den Prager Mittag für die erste Tageszeitung der deutschen Emigranten halten können – solange man von der regionalgebundenen Saarländer Deutschen Freiheit absieht.

Der Prager Mittag hat sich von Anbeginn an als ein Blatt der tschechoslowakischen Deutschen profiliert, welches die Politik von T. G. Masaryk und Edvard Benes unterstützte (Anzeichen, dass dieses Blatt von den tschechoslowakischen Sozialdemokraten oder vom Außenministerium subventioniert wurde, sind nicht bestätigt). Im Unterschied zu Masaryk durchschaute der Prager Mittag jedoch sofort die zweckorientierte Rhetorik Konrad Henleins, gegen deren Person das Blatt scharf auftrat und eine nachdrücklichere Stellungnahme politischer Vertreter forderte. Das Blatt, welches für die Demokratie kämpfte, auf das Unrecht und Verfolgung in Deutschland sowie auf Verbrechen des dortigen Regime aufmerksam machte, welches auf den wachsenden Radikalismus in deutschen Randgebieten der Republik hinwies, welches die Unfähigkeit und die übermäßige Behutsamkeit tschechoslowakischer Institutionen nicht zu wagen kritisierte, wurde allmählich unbequem und zum Ziel zahlreicher Beschlagnahmen, aber auch Proteste deutschen, österreichischen sowie italienischen Botschaften. Die letzten Tage des Blattes waren offenbar bitter, als ob man nicht glauben und fassen konnte, dass der internationale Vertrag tatsächlich niedergeschmettert worden ist, und dass die demokratischen Ideale einer rücksichtslosen Politik zum Opfer fielen.

Wertvolle Unterlagen für das Studium des Blattes stellte mir vor allem das Nationalarchiv zur Verfügung, allen voran waren es die Schriften der Polizeidirektion in Prag. Auch Dokumente aus dem Archiv des Außenministeriums haben sich in vielerlei Hinsicht als ausschlaggebend erwiesen. Und dann selbstverständlich Bände des Prager Mittags, die in der Nationalbibliothek in Prag aufbewahrt werden und die eine unerschöpfliche Quelle für das Studium der Einstellungen, Werte und Zusammenstöße des Blattes darstellen. Es ist mit Sicherheit keine völlige Aufzählung. Man kann stets etwas hinzufügen, beispielsweise bezüglich der Redaktionsstruktur (Nachlass und Korrespondenz einiger Redakteure werden in den Archiven im Ausland aufbewahrt).

Literatura a prameny

Cizojazyčná literatura:

- BADE, Klaus, J. (Hrsg). *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland*. München: 1992.
- BECK, Miroslav – VESELÝ, Jiří. *Exil und Asyl. 1933-1938. Antifaschistische deutsche Literatur in der Tschechoslowakei 1933-1938*. 1. Aufl. Berlin: Volk und Wissen. Volkseigener Verlag, 1981.
- BECHER, Peter – HEUMOS, Peter (Hrsg). *Drehscheibe Prag. Zur deutschen Emigration in der Tschechoslowakei 1933-1939*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1992.
- BERTHOLD, Werner. *Exil-Literatur 1933-1945. Eine Ausstellung aus Beständen der Deutschen Bibliothek*. Dritte, erweiterte und verbesserte Aufl. Frankfurt am Main: Kurst Köster, 1967.
- BOLBECHER, Siglinde – KAISER, Konstantin. *Lexikon der österreichischen Exilliteratur*. Wien – München: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2000.
- CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Die deutsche antifaschistische Emigration in der Tschechoslowakei (1933-1934)*. Historica XII. Separatum. Praha: Academia, 1966.
- ECKERT, Rainer. *Emigrationspublizistik und Judenverfolgung. Das Beispiel Tschechoslowakei*. Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2000.
- GLOTZ, Peter – POLLOK, Karl-Heinz (Hrsg.) *München 1938. Das Ende des alten Europa*. Essen: R. Hobbing, 1990.
- GROSSMANN, Kurt R. *Emigration. Geschichte der Hitler-Fluchtlinge 1933-1945*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1969.
- HEUER, Renate. (Redaktionelle Leitung). *Lexikon deutsch-jüdischer Autoren*. Band 5/ Carmo-Donat; Band 6/ Dore-Fein; Band 10/ Güde-Hein. München: K. G. Saur, 1997-2002.
- HÖLLERING, Eduard. *Georg und Franz Höllering und die sudetendeutschen Bühnen: Zwei Biographien*. Regensburg: Sudetendeustches Musikinstitut. 1998.
- KROHN, Claus-Dieter et al. (Hrsg.) *Handbuch der deutschsprachigen Emigration 1933-1945*. Darmstadt: Primus Verlag, 1998

MAAS, Lieselotte. *Handbuch der deutschen Exilpresse 1933-1945*. (Hrsg. von Eberhard Lammert). Band 1/ Bibliographie A-K; Band 2/ Bibliographie L-Z; Band 3/ Register; Band 4/ Porträts. München – Wien: Carl Hanser Verlag, 1976-1990.

RÖDER, Werner – STRAUSS, Herbert A. (Hrsg.) *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*. Band I. Politik, Wirtschaft, Öffentliches Leben. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1980 / STRAUSS, Herbert A. – RÖDER, Werner (ed.). *International Biographical Dictionary of Central European Emigrés 1933-1945*. Volume II/ Part 1: A-K. Volume II/ Part 2: L-Z. The Arts, Sciences, and Literature. München – New York – London – Paris: K. G. Saur, 1983.

SCHNEIDER, Hansjörg. *Exiltheater in der Tschechoslowakei 1933-1938*. *Deutsches Theater im Exil*. Berlin: Henschelverlag, 1979.

SPALEK, John M. et al. (Hrsg.) *Deutschsprachige Exilliteratur seit 1933. Bibliographien Schriftsteller, Publizisten und Literaturwissenschaftler in den USA*. Band 4/ Teil 2 H-M. Bern – München: K. G. Saur, 1994.

STERNFELD, Wilhelm – TIEDEMANN, Eva. *Deutsche Exil-Literatur 1933-1945. Eine Bio-Bibliographie*. Zweite, verbesserte Aufl. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider, 1970.

TÄUBERT, Klaus. *Emil Faktor. Ein Mann und (s)eine Zeitung*. 1. Aufl. Edition Hentrich, 1994.

TICHY, Frank. *Torberg: Ein Leben in Widersprüchen*. Salzburg – Wien: Otto Müller Verlag, 1995.

WALTER, Hans-Albert. *Deutsche Exilliteratur 1933-1950*. Band 4: Exilpresse. Stuttgart: J. B. Verlagsbuchhandlung, 1978.

WEISKOPF, F. C. *Unter fremden Himmeln. Ein Abriss der deutschen Literatur im Exil 1933-1947*. Berlin-Weimar: Aufbau-Verlag, 1981.

Literatura v češtině:

- BADE, Klaus, J. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1998.
- ČAPEK, Karel. *Tichý hlas*. Praha: Arsca, 2005.
- ČERMÁK, Josef. *Franz Kafka. Výmysly a mystifikace*. Praha: Gutenberg, 2005.
- ČERNÝ, Bohumil. *Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933-1939*. Praha: Lidová demokracie, 1967.
- ČERNÝ, Václav. *Paměti I. 1921 – 1938*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1994.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl první. Druhé, opravené vydání. Praha: Libri, 2003; Díl druhý. První vydání. Praha: Libri, 2002.
- KLIMEK, Antonín. *30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci*. Praha: Havran, 2003.
- KNEIDL, Pravoslav. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*. Praha: Pražská edice, 1997.
- KOLEKTIV. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/ II K-L. Dodatky A-G*. Praha: Academia, 1993.
- KOLEKTIV. *Oxfordský slovník světových dějin*. Praha: Academia, 2005.
- KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001.
- MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999.
- MÍŠKOVÁ, Alena (vedoucí týmu). *Exil v Praze a Československu 1918-1938*. Praha: Pražská edice, 2005.
- MÜLLER, Helmuth et al. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- NOVÁK, Arne – NOVÁK, Jan V.: *Přehledné dějiny literatury české*. Vyd. 5, reprint přepr. a rozš. vyd. Brno: Atlantis, 1995.
- PÁNKOVÁ, Lucie. *Německá emigrace ve třicátých letech 20. století. Příklad meziválečné Prahy a Paříže (1933-1938/1939)*. In: Documenta Pragensia, č. 20. Praha: Archiv hl. města Prahy, 2002.
- SERKE, Jürgen. *Böhmische Dörfer. Wanderungen durch eine verlassene literarische Landschaft*. Praha: Triáda, 2001.

SOUKUP, František. *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a Československé sociálně-demokratické strany dělnické*. Díl II. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1938.

SRBA, Bořivoj. *Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003.

TOMEŠ, Josef. *Český biografický slovník XX. století*. K-P, II. díl. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, spoluvydavatel Petr Meissner, 1999.

TORBERG, Friedrich. *Teta Joleschová aneb Zánik evropské kultury v anekdotách*. Praha: Český spisovatel, 1994.

VESELÝ, Jiří – BECK, Miroslav et al. *Azyl v Československu 1933-1938*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Internetové zdroje:

www.senat.cz

www.exil-archiv.de

www.freitag.de

www.kuenstlerkolonie-berlin.de

<http://medialine.focus.de>

Citovaná periodika:

České slovo; Expres; Národní politika; Národní listy; Národní noviny; Národní osvobození; Polední list; Přítomnost; Večer; Venkov.

Bohemia; Prager Montagsblatt; Prager Mittag; Prager Presse; Prager Tagblatt; Völkischer Beobachter; Die Zeit.

Prameny:

Národní archiv.

Archiv hlavního města Prahy.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Archiv Československé sociálně demokratické strany dělnické.

Přílohy

Prager Mittag

1. JAHRGANG NR. 27

TELEFON 249-78 266-20, 243-04, 203-62
DONNERSTAG 31. AUGUST 1933

PREIS 50 HELLER
MONATLICH 12 Kč

Die Telefonnummern

266-20 nehmen Ihre
243-04 Abonnement-
303-62 bestellungen
249-98 auf den
Prager Mittag
entgegen

Oder bestellen Sie
mit Beistellung (Seite 5)

Hakenkreuz-Mord an Professor Lessing

Wie der Gelehrte in Marienbad erschossen wurde

Auf dem Boden der Tschechoslowakischen Republik hat sich heute noch ein Feindbild zugetragen, der in gleicher Linie mit den Morden an Dr. Doll, an Rottler und allen ähnlichen Verbrechen der letzten Monate steht: Professor Theodor Lessing ist in Marienbad in der Villa Edelweiss erschossen worden. Der Mörder kletterte an einer Leiter bis zu dem im 3. Stock liegenden Fenster des Zimmers, in dem Professor Lessing wohnte, empor und gab durch die Fensterscheiben hindurch 2 Revolvergeschosse auf den an seinem Schreibtisch sitzenden Gelehrten ab, die ihn am Kopfe so schwer verletzten, dass er wenige Stunden nach dem Attentat, um 1 Uhr nachts, gestorben ist.

Professor Theodor Lessing hatte keine persönlichen Feinde. Ein Raubmord liegt nicht vor. Professor Lessing ist — darüber gibt es schon jetzt keinen Zweifel — ein Opfer der nationalsozialistischen, antisemitischen Hetze geworden, die vom Hitler-Deutschland ausgeht und über die Grenzen der Nachbarländer hinweggreift. Seit Jahren war Professor Lessing wie vielelei- weite andere, Gegenstand der wildsten Verleumdungen und Beschimpfungen durch die deutschen Nationalisten. Die Mordhetze, die besonders in der letzten Zeit von der offiziellen deutschen Presse gegen Professor Lessing und gegen viele andere getrieben wurde, hat diesen Mord verschuldet.

Es wird behauptet, dass an dem mörderischen Überfall mindestens fünf Personen beteiligt gewesen seien. Die Schüsse wurden von 2 verschiedenen Törnern, die auf der Leiter standen, abgegeben. Dies ist schon daraus ersichtlich, dass zwei verschiedene Schusswaffen verwendet wurden, wie aus den Einschusskanälen zu ersehen ist. Unmittelbar beteiligt sind also, wie festgestellt wurde, mindestens 2 Personen, 2 bis 3 Personen standen bei dem ganzen Überfall wehe. Noch nichts wurde alles mögliche getan, um die Grenzüber- gangse sehr abzusperren.

Im ersten Au enblick

Es ist einer jener Augenblicke, da man mit dem stürzenden Ernst des Wahnsinns daran zu zweifeln beginnt, ob denn das Leben nun auch wirklich ruhig weitergehen würde, da man viele Interpellationen einbringen möchte an den Kommer: was er denn zu tun gedenke, damit dies Grusenhafte, Unfassbare nicht sporlos dahinjahre, nicht zu zwei, drei Wochen ein Mord wäre wie mancher andre auch...

Nachruf für Theodor Lessing? Wer vermöchte ihn zu halten, obse das Anklage daraus würde und Gericht: aber ihm selbst ist doch sein Leben lang nichts ferner gegeben als zu rücken, er hat doch dort, wo auch die Welt nicht nur mehr verstanden und hasen zu können meinte, noch Verständnis gehabt und Vergebung, er der die Blume noch sah im Sumpf und den Regenbogen in der Oedipus — nein, kein Nachruf.

Es soll, in der ersten Minute der Erschütterung, nur eines gesagt sein. Durch nichts anderes legitimiert als durch die, ferne Vererbung, so tief und fern, dass ihr sich hinzugeben ein Untertanen war fast bis in die Kindheit hinauf, wo der liebe Gott einen Vollbart hatte und glitt war mit klug und unbedenklich wie er; durch nichts anderes legitimiert als durch das schmerzliche unverlierbare Wissen um die Einzelnigkeit dieser Erscheinung soll dieses gesagt sein: dass kein Mord noch frevelhafter war als der an Theodor Lessing, dass kein Mensch noch ein Recht gehabt hätte auf das seltsame Einschlagen wie Theodor Lessing und dass kein Täter verdient Richterlicher zogen wird gegen die Feme als das ist Theodor Lessing.

Mehr zu sagen über ihn wäre zu wenig, und mehr zu sagen über die Mörder wäre zu viel — jetzt. Das Urteil liegt in ihrer Tat beschlossen.

Das Andenken an den blutbesudelten Gelehrtenkopf aber soll nicht bestialisch werden. Es bleibe rein und unmaßstäblich für uns allein!

Friedrich Torberg

Ein Verdächtiger

Des Mordes verdächtig ist Max Eckert, ein berühmter Wilddiel, der auch wegen eines Überfalles von Egerer Kreisgericht zu fünf Monaten Gefängnis verurteilt worden war. Durch die Aussage eines Zeugen wurde festgestellt, dass Eckert vor etwa drei Tagen in Gesellschaft eines Reichsdänschen gesehen wurde, mit welchem er sich über Professor Theodor Lessing, über irgend ein Baro, über Prag und über Deutschland unterhielt. Es wurde auch festgestellt, dass die Leiter, welche an die Villa Edelweiss angelegt wurde, aus einem Forsthaus in Schanz fortgetragen wurde und dass der an der Leiter beteiligte Strick Eigentum Eckerts war.

Fünf Täter?

Der gesamte Sicherheitsdienst Marienbads und der anliegenden Bezirke ist alarmiert.

Seit Monaten bedroht

Prof. Lessing ist von denen, die ihn jetzt ermordet haben, seit Monaten bedroht worden.

Erst vor einigen Tagen hat er der Marienbader Polizei einen anonymen Brief abgegeben, in dem er durch den unbekanntem Schreiber zum Tode verurteilt worden war.

Die Polizei hat den Gelehrten wiederholt darauf aufmerksam gemacht, dass es besser wäre, wenn er statt an der Peripherie und in der Nähe des Waldes im Zentrum der Stadt wohnte. Prof. Lessing zog es jedoch vor, ausserhalb der Stadt zu wohnen. Er lehnte auch den Vorschlag eines Freundes ab, der ihm eine Wohnung im Bahnhofsviertel angeboten hatte. Als seinerzeit in der Presse die Nachricht brach, dass an dem Kopf Lessings ein hoher Preis ausgesetzt worden sei, protestierte Lessing heftig gegen ein solches Verhalten, dass man sich als zu gering, um zu glauben, dass man einen in Zusammenhang mit dem Mordpreis auf ihn aussetzen würde.

Ein Attentatversuch

Bereits vor zwei Monaten hatte die Polizei, die Prof. Lessing ausserordentlich stark bewachte — die Geheimpolizei erschien manchmal sechsmal in der Nacht vor dem Hause — während einer Nachtstreife entdeckt, dass die Telefonleitung zum Hotel Miramonte von unbekanntem Tätern zertrümmert, in dem Professor Lessing damals wohnte, von unbekanntem Tätern zerstört worden war. Prof. Lessing wurde um ihn nicht unbillig aufzuerregen, dieser Vorfall sei ein weiterer Hinweis auf die Nachsaison.

Nach Saisonschluss wollte Prof. Lessing in eine ganz tschechische Gegend überziehen und hier eine Schule für Kinder reichsdeutscher Flüchtlinge führen.

Prof. Lessing wurde auch einmahl von einer Gruppe von der Polizei, sondern auch von einem Gattin und den nächsten Freunden besucht. Gattin und den nächsten Freunden ersucht, ihn Dr. apinen Vollbart abzunehmen, um zu verhindern, dass er durch den Mordanschlag so leicht ergriffen werden würde. Lessing hat auch einmahl nicht befolgt.

Über den Verhaft der furchtbaren Mord- er erhalten wir folgenden Bericht:

Marienbad, 31. August.
Professor Lessing wohnte in letzter Zeit in der an der Peripherie von Marienbad, nahe an Walde gelegenen Villa Edelweiss, die er — zusammen mit seiner Frau — zu einem Tochterheim ausbauen wollte. Das Zimmer, in dem sich der Gelehrte meistens aufhielt, liegt im dritten Stock der Villa, an der Seite, die nach einem Bergabhänge in gerichtet ist. Gestern Abend sass Professor Lessing wie gewöhnlich arbeitend an seinem Schreibtisch.

2 Schüsse

Gegen 9 1/2 Uhr abends borten die Bewohner des Hauses plötzlich 2 Schüsse, die in unmittelbarer Nähe der Villa abgefeuert worden. Die Gattin des Gelehrten stürzte sich — Arbeitszimmer ihres Mannes und fand ihn bewusstlos, der blutüberströmte Kopf lag auf der Tischplatte. Sie verständigte sofort den im gleichen Hause wohnenden Arzt, Dr. Gerhards Starck, und die Polizei.

Der Arzt musste feststellen, dass Professor Lessing einen lebensgefährlichen Kopfverletzung erlitten hatte, eine so schwere Verletzung, dass von vornherein an eine Rettung nicht mehr zu denken war. Der Gelehrte war zum Teil zerschmettert, die Wunde wurde durch den Schluss herausgenommen worden. Professor Lessing wurde ins das Krankhaus überführt; ohne noch einmal zum Bewusstsein gelangt zu sein, ist er vor 1 Uhr nachts gestorben.

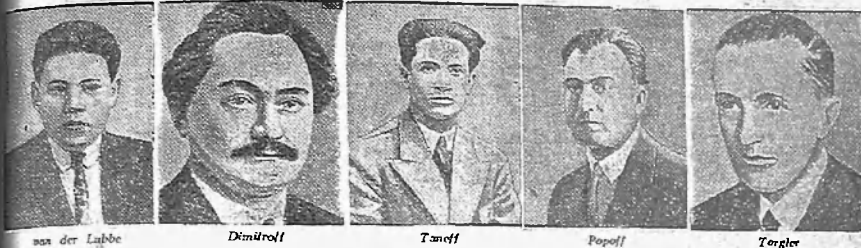
Ein raffiniert Mordplan

Die Polizei hat sofort Klarheit darüber herzustellen können, wie sich der Mord zugegetragen haben muss, denn die beiden Schüsse waren so genau auf den Kopf des Gelehrten gerichtet, dass kein Zweifel darüber bestehen konnte, dass die Schüsse von einem in unmittelbarer Nähe des Schreibtisches abgefeuert worden waren.

Kopfpreis auf ihn ausgesetzt.

Heute: Reichstagsbrandprozess

Die grösste politische Tragikomödie der Zeit

Ein Provokateur, vier Unschuldige

In einem der prunkvoll-düsteren, holzgetelzten Sale des Deutschen Reichsgewichtes in Leipzig beginnt heute, sieben Monate nach dem Abend, an dem Teile des deutschen Reichstagsgebäudes durch Brandstiftung zerstört wurden, vor dem berühmten IV. Strafsenat unter dem Vorsitz des Senatspräsidenten Dr. Büniger der Prozess wegen des Reichstagsbrandes. Sieben Monate dauerte die Voruntersuchung. Ihr Ergebnis ist: Eine Anklageschrift von mehr als 200 Seiten Umfang, 57 dickleibige Aktenbände, 110 geladene Zeugen und — Angeklagte.

Fünf Angeklagte stehen vor Gericht: Marling van der Lubbe, der Mann, der in brennenden Reichstagsgebäude auf richterliche Tat ertrapp wurde, mit neckendem Blickkörper — aber mit der Mitgliedskarte der Nationalsozialistischen Partei Holland, in der Hand. Er hat gestanden, das Feuer im Reichstagsgebäude zu haben und Kommunist zu sein. Die 3 Gestandnis war der Anlass zu den unerschütterlichen Pogromen und Terrorakten der Hitlerbewegung gegen die gesamte deutsche Arbeiterschaft. Aber während in den ersten Monaten behauptet wurde, van der Lubbe habe allein gehandelt oder Assistent gehabt zu haben, über seine Motive keine Auskunft erklärt, seine Mitangeklagten nicht gekannt und vor dem Prozess nie gesehen zu haben.

Wir wissen heute: Marling van der Lubbe ist seit April 1931 nicht mehr Kommunist, sondern für monarchistische und individuelle Terrorakte. Er verkehrte in monarchistischen und antisozialistischen Kreise. Er ist ohne Zweifel homosexuell. Er ähnelte in letzter Zeit wiederholt seine Sympathien für den Faschismus aus. Er ist rühmlich, leicht beeinflussbar, ein Psychopath höchsten Grades. Er hat er — im Feber 1933 nach Deutschland fuhr, erklärte er, er benütze seinen Pass zum letzten Male und habe in Deutschland Wichtiges zu tun.

Einmal lernte er eine grosse Wahrscheinlichkeit, dass van der Lubbe in dem holländischen Kreis um Hauptmann Robm gehörte, der die Planer der Nationalsozialisten. Er ist Torgler, der führende Führer der kommunistischen Reichstagsaktion. Mit nach dem Reichstagsbrand, besorgten die Nationalsozialisten hatten nicht die geringste Ahnung, dass van der Lubbe ein Mitglied der Partei der Nationalsozialisten war. Die Nationalsozialisten hätten nicht die geringste Ahnung, dass van der Lubbe ein Mitglied der Partei der Nationalsozialisten war.

beschranken, die sich leichter showen lassen, als die Schuld am Reichstagsbrand. Jedenfalls steht fest: Für Torgler liegt — nach der Aussage des kommunistischen Reichstagsabgeordneten Koenen — ein einwandfreies holländisches Alibi vor. Koenen und Torgler haben am 27. Feber abends zwischen 8 Uhr 10 und 8 Uhr 15 gemeinsam den Reichstag verlassen, etwa um halb 9 Uhr in einem Restaurant beim Bahnhof Friedrichstrasse Abendbrot und blieben dort, bis sie nach 10 Uhr von einem Kellner erlaubten, dass der Reichstag im Flammen stehe.

Es steht ferner fest, dass Torgler niemals, weder am 27. Feber, noch vorher, mit van der Lubbe gesprochen hat. Georg Dimitroff war einer der Führer der kommunistischen Partei Bulgariens. Er hat im Jahre 1923 am Aufstand der bulgarischen Arbeiterschaft teilgenommen. Seit 1923 hat er Bulgarien nicht mehr betreten. Er war am Aletant auf die Kathedrale von Sofia in keiner Weise beteiligt. Dimitroff ist angeklagt weil er in Verbindung mit herorstehenden kommunistischen Führern gestanden habe, weil er ständig mit Popoff und Taneff zusammen gewesen sei und weil van der Lubbe in den Anklagen der Komintern gefunden habe.

Für Dimitroff liegt durch die Aussage des holländischen Zeugnisses, der am 26. und 27. Feber in Amsterdam mit ihm zusammen war, ein einwandfreies Alibi vor. Als der Reichstagsbrand ausbrach, befand er sich wenige Stunden von dieser Art hätte man in zehn Minuten zusammen nicht einen der Zeugen auf, die in Leipzig nicht vernommen wurden, weil sie von dem nationalsozialistischen Terror im Ausland geflüchtet oder rechtzeitig von der S. A. unter Dr. Bell und Dr. Müller in der Reichshauptstadt in die Flucht gezwungen wurden, weil sie nicht über den Reichstagsbrand wussten, und alle wird nicht aufhören, zu fragen, wo der Oberbranddirektor Gemppe ist, der Leiter der Reichstagsfeuerwehr, der sich darüber beklagte, dass die Feuerwehr der Stadt aberniert wurde, dass die S. A. bereits an der Brandstelle war, alle die Feuerwehrrichter.

anteriörenden Gang entließen — eben zum Palais Göring.
5. Wenige Stunden nach dem Brand waren über 1500 Halbtüchtler, mit Lichtbüchsen und Personalschreibern, wegen Beteiligung am Reichstagsbrand ausgerechnet und an die Beamten verteilt. Eine technisch ungenügende Leistung.
6. Wenige Minuten nach dem Brand waren Hitler, Gobbels, Göring bereits an der Brandstelle und konnten die berechnete Erklärung vom Fingerzeig Gobbels abgeben. Der Branddirektor Gemppe beklagte sich am 2. März, dass die S. A. weder an der Brandstelle gewesen sei als die Feuerwehr.
7. Die angeblichen Pläne der Kommunisten, die sich auf Brandstiftungen usw. bezogen, sollen am 23. Februart veröffentlicht worden sein und wurden am 26. in der Presse gross verkündet. Dennoch wurden keine besonderen Massnahmen getroffen, im Gegenteil. Die Beamten der Reichstagswoche erhielten Zwangsurlaub.
8. Es kam nie vor, dass 5 Torgler von einer Reichstagswahl die Führer der nationalsozialistischen Partei sich nicht bei Wahlversammlungen befanden. Einmal nur kam das vor, am 27. Februart.
9. Ein Tater wird im Reichstag aufgefunden, er hat nur ein Hose an, weder Hemd noch Rock. Aber in der Hose hat er vorzüglich ein Mitgliedsbuch der kommunistischen Partei.
10. Dieses Mitgliedsbuch ist als veröffentlicht und nie juraristisch geprüft worden. Es hätte sich nämlich sofort herausgestellt, dass Van der Lubbe seit 1931 aus der kommunistischen Partei als spitzverächtlich ausgeschlossen war.

Stunden von München colfar, im D-Zug Berlin-München.
Blagoi Popoff emigrierte, im Oktober 1924 nach Jugoslawien und ist erst Ende 1930 nach Bulgarien zurückgekehrt. Auch er war am Sofioter Bombenattentat 1925 nicht beteiligt. Er ist ein unmittelbarer Täter des Reichstagsbrandes angeklagt.
Der dritte, verhaftete Bulgar, Taneff, gehört der nationalsozialistischen Partei Bulgariens an. Auch sein Name wurde im Zusammenhang mit dem Aletant von Sofia nie genannt. Die Anklage gegen ihn besagt darin, dass er Verbindung mit Popoff und van der Lubbe gehabt habe.
Auch Popoff und Taneff haben einen Alibi nachweis erbracht. Sie waren zur Zeit der Brandstiftung in einem Kino.

Das sind die fünf Angeklagten des Oberreichsanwalts Werner! Fünf Angeklagte, von denen jetzt nur mehr zwei, van der Lubbe und Popoff, der unmittelbaren Täterschaft beschuldigt werden. Die anderen stehen wegen Anstiftung oder Hochverrat vor Gericht. Am 1. März meldete der amtliche russische Pressedienst:

Die bisherigen amtliche Untersuchungen des grossen Brandstiftung im Gebäude des deutschen Reichstages hat ergeben, dass allein zur Herbeiführung des Zündmaterials mindestens 7 Personen notwendig gewesen sind, während die Verteilung der Brandstoffe und gleichzeitige Entzündung in dem riesigen Hause mindestens 10 Personen erfordert haben muss.

Wäre man nichts, gar nichts anderes über das Verfahren gegen die angeblichen Reichstagsbrandstifter — die Tatsache allein, dass nach sieben Monate langer Untersuchung von den sieben Tätern nur zwei vor Gericht stehen, gebiete eine Kriminalhistoriker im ersten Semester zu der Erkenntnis führen, dass die Spur, die hier verfolgt wurde, falsch ist, und dass die Täter, die vor Gericht stehen, nicht die richtigen sind, weil ihre vielen Mitläufer nicht gefunden werden konnten.

120 Zeugen maschieren auf

120 Zeugen sind in dem Prozess vor dem Reichsgericht aufmarschieren lassen, um Zeugnisse über die Schuld der Haschdigen beizubringen. 70 von ihnen sind erklärt worden. Die übrigen 50 werden in dem Prozess vernommen, wenn sie hielten Torgler bei zusammenkunft mit van der Lubbe beobachtet drei andere, die ihn im Zusammenhang mit dem Reichstagsbrand gesehen haben wollen. Ein Kellner von der Reichstagskantine in Berlin wurde vernommen, dass van der Lubbe, Dimitroff und Popoff sehr oft in diesem Lokal zusammenkamen, wo Kellner, Torgler, Dimitroff und Popoff sehr oft zusammenkamen, um zu diskutieren. Ein-der-Franzen werden aufgetreten, deren Aufgabe es ist, die Angeklagten moralisch zu diffamieren. Es ist zu erwarten, dass die Popoff am Tag des Reichstagsbrandes mit einer Karte in den Reichstag gehen sah.

Zeugen von dieser Art hätte man in zehn Minuten zusammen nicht einen der Zeugen auf, die in Leipzig nicht vernommen wurden, weil sie von dem nationalsozialistischen Terror im Ausland geflüchtet oder rechtzeitig von der S. A. unter Dr. Bell und Dr. Müller in der Reichshauptstadt in die Flucht gezwungen wurden, weil sie nicht über den Reichstagsbrand wussten, und alle wird nicht aufhören, zu fragen, wo der Oberbranddirektor Gemppe ist, der Leiter der Reichstagsfeuerwehr, der sich darüber beklagte, dass die Feuerwehr der Stadt aberniert wurde, dass die S. A. bereits an der Brandstelle war, alle die Feuerwehrrichter.

Die wahren Schuldigen

Die Welt kennt die wahren Schuldigen, sie weiss, wer in den letzten Februartagen 1933 ein Interesse daran hatte, dass der Reichstag vernichtet würde. Sie weiss, wer die Vorurteile gegen die Nationalsozialisten am Reichstagsbrand hüllte. Sie weiss, wer die wahren Schuldigen waren. Sie weiss, wer die wahren Schuldigen waren. Sie weiss, wer die wahren Schuldigen waren.

2. Der Reichstag wurde am 27. Februart 1933 in Brand gesetzt.
3. Für den Brand des Reichstages sind mindestens 10 Personen notwendig.
4. Die wahren Schuldigen sind die Nationalsozialisten.
5. Die wahren Schuldigen sind die Nationalsozialisten.

UNSER ROMAN:
MENSCH auf der Flucht
Von Ludwig Wolf
29. Fortsetzung.

Das wäre leicht zu machen, antwortete Daniel erbittert. Dieser Barsch hat sich schamlos neben meinem Zimmer eingelagert, um mich besser beobachten zu können.
Sie Somers sah in die Luft, dem sagte er langsam:
Ich finde, dass dies allerhöchstanklar ist. Er blickte dem Kopfling fest in die Augen. Wenn man Ihnen erzählt, Daniel, dass ich ein Mitglied der Partei der Nationalsozialisten bin, eine heisse Blutwelle über dem Kopf im Gesicht.
Verfolgungswahn? Ist in meinem Falle eine lächerliche Wortspiel. Die Welt ist da, das Wort darauf, dass ich mich verweigere, habe aber dass ich die Spur meines Vaters nicht finde.

Nick warnte nicht. Sie sprach von drei Vaters haben. Er sagte, er habe die Antwort. Wollen Sie mich nicht verzeihen, welcher Art diese Spurensuche ist? Daniel sagte, er überdachte. Vielleicht darf ich Sie dann erfragen, was Sie immerhin der Schwitz trahen Vaters hieß.
Verzeihen Sie mir, Herr, ich möchte darüber nicht sprechen.
Schaden. Ich wollte Ihnen die Dienste der Botenschaft anbieten.
Daniel erhob sich.
Vielen Dank, Herr, aber ich will niemandem danken, wenn ich nicht selbst die Schritte nehme. Aber ein Assistent der nachforschenden Arbeit nicht so leicht fertigbringt, dass er meine Interessen mit aufrechter Leidenschaft im Kopf in Daniel Barsch denken, der selbst ein Mitglied der Partei der Nationalsozialisten ist.

Der Reichstag wurde am 27. Februart 1933 in Brand gesetzt.
Für den Brand des Reichstages sind mindestens 10 Personen notwendig.
Die wahren Schuldigen sind die Nationalsozialisten.
Die wahren Schuldigen sind die Nationalsozialisten.

Prager Mittag

4. JAHRGANG Nr. 222

DONNERSTAG, 29. SEPTEMBER 1938

50h (monatl. Kf. 12-)

Pol. 308-3139 Nachbrot 250-30

II. Ausgabe

Gestern in den Abendstunden, kurz nachdem Chamberlain das Unterhaus verlassen hatte, meldete sich bei ihm telefonisch, so teilt heute das Foreign Office mit, der Gesandte der Tschechoslowakei in London Jan Masaryk.

London, 29. September (Sonderdienst).

Genf, 29. September

Von der tschechoslowakischen Delegation wurde folgendes Kommuniqué veröffentlicht: Die Zusammenkunft der Viererkonferenz in München veranlasst die tschechoslowakischen politischen Kreise in Genf zu dem Wunsch, dass die Tschechoslowakei sich immer zu dem Zweck bekennt hat, dass zwischenstaatliche Meinungsverschiedenheiten und Differenzen im internationalen Rahmen durch friedliche Mittel beigelegt werden sollen. Die Tschechoslowakei legt kein Bedenken daran, die Viererkonferenz als letztes Mittel zur Beilegung der vorliegenden Schwierigkeiten. Die Tschechoslowakei hat bereits bewiesen, dass sie alles in tun bereit ist, was in ihren Kräften steht, um zur Erhaltung des Friedens beizutragen. Jedoch sei auf Drängen von London und Paris ein möglich-französisches Plan angenommen hat.

Die Note, welche die tschechoslowakische Regierung der britischen Regierung überreicht hat, zeigt, warum die tschechoslowakische Regierung nicht in der Lage ist, das Godesberger Memorandum anzunehmen. Dieses Memorandum ist kein Instrument zur Durchführung des englisch-französischen Planes.

Es reicht weit über den Rahmen eines nationalen Problems hinaus und bedeutet im Wesentlichen nichts anderes als einen Angriff auf das tschechoslowakische Volk als solches. In diesem Zusammenhang sind seine Existenzgründe.

Premierminister Chamberlain hat übrigens nur ein vorläufiges Bedenken geäußert, nämlich, dass er die Gründe wohl verstanden habe, welche die tschechoslowakische Regierung vorzubringen habe, die Bedingungen des Godesberger Memorandums nicht anzunehmen.

Die tschechoslowakische Regierung erwidert, dass bei der Lösung des nationalen Problems den tschechoslowakischen Volk die Freiheit der Existenz und die Selbstbestimmung als die ersten Grundsätze zu gelten haben. In diesem Zusammenhang wird nicht das tschechoslowakische Volk als Objekt der Verhandlungen zwischen Chamberlain, Masaryk, Daladier und Hitler angesehen.

Rom, 29. September (Sonderdienst)

In offiziellen römischen Kreisen wird die Meinung vertreten, dass Mussolini mit dem Godesberger Entwurf ein sehr schlechtes Geschäft gemacht hat. Die Deutschen sind der Tschechoslowakei gegenüber sehr großzügig auf der Angelegenheit, dass ebenso wie das deutsche Pro-

blem auch gleich das ungarische Problem gelöst werden müsse.

Widerstand sei der Duce gewiß, alle Fragen, die Spanien betreffen, ebenso wie

das Kolonialproblem gründlich durchzudenken, so dass, wenn die Konferenz in München eintritt, die gesamte europäische Lage für eine kurze Zeit gelöst wird.

„Geduldige, fast tragische Stimme“

Amerika feiert Chamberlain

New York, 29. September (Reuter). „New York Times“ schreiben über die vorstige Einrede des britischen Premier:

Chamberlains Rede war eine Tat, an die die Welt noch lange denken wird. Niemand konnte ein tieferes Verständnis für Anständigkeit und Rechtschaffenheit, darüber hinaus, was in den deutschen Ansprüchen

Geltung hat oder nicht. Gesehe, was er wollte, Chamberlain wird aus den Ereignissen der letzten 14 Tage als heroische Gestalt hervorgehen. Zwischen der aufgestiegenen Stimme, die am Montag im Sportpalast erkante, und der ruhigen, geduldigen und fast tragischen Stimme, die vorgestern in London vernommen wurde, liegt alles, was den zivilisierten Nationen der Welt teuer ist.

Hitler verschob Mobilisierung

Druck der Generale — Italiens König griff ein

Berlin, 29. September (Sonderdienst). Die Mitteilung Chamberlains im Unterhaus und die Telegramme aus Rom und New York geben vorläufig nur eine Klärung der technischen Vorgänge, die zur Vierer-Konferenz in München führten. Licht auf die Hintergründe der überraschenden Schwächung, die gestern nachmittag erfolgte, wirft indes die Tatsache, dass die Reichsregierung für heute Donnerstag die Durchführung eines allgemeinen Mobilisierungsauflasses hat.

Die Nachricht von dieser Absicht rief auf schärfste Widerstände hervor und ansonsten. In Deutschland war es die Generallität, die sich dem ihrer Ansicht nach für Deutschland tödlichen Krieg widersetzt. England und Frankreich andererseits waren entschlossen, diesem deutschen Schritt durch eine noch gestern im wirkenden Mobilisierung zuvorkommen.

Unter diesem doppelten Druck, dem sich völlig unerwartet auch Mussolini

anschloss, erklärte sich Reichskämmerer Hitler zum vorläufigen Verzicht auf Gewaltmittel und zu neuer Verhandlungsbereitschaft.

London, 29. September (Priv. Meldung). Ein deutscher Korrespondent des Daily Telegraph, der vor kurzem nach Zürich gereist ist, schreibt seinem Blatt, dass er auf Grund absolut zuverlässiger Informationen aus der Schweiz im Hinblick auf die Mobilisierung

General Kellie hat es immer wieder, der Hitler ein verschiebbarer Haltung gegenüber habe während die Parteiführer des Reichskammerers zu immer entschlossenerem Vorgehen aufgefordert hätten. Noch wenige Stunden vor dem zweiten Zusammenstoß in Godesberg habe Hitler eine entscheidende Konferenz abgehalten, in der die Partei auf den Krieg gedrängt habe.

Paris, 27. September (Priv. Meldung). Das politische Entscheidungsgremium der Viererkonferenz — darunter also Liebknecht, Mas-

schick — hat wie man hier erfährt, in Italien selbst eine dramatische Verhandlung.

Der König von Italien selbst hat eingegriffen, um zu vermeiden, dass er an der Seite Deutschlands einen Krieg gegen Frankreich führen muss und hat, um das zu erreichen, sich sogar bereit erklärt, über ein Gebotnis seines Sohnes Umberto an die Thronverzichtserklärung zu wollen.

Die Vier in München

Beurteilung retrospektiv

Vor dem Rumpfjapaner hat es gestern Abend, als die Nachricht von der Konferenz der Vier in München zu uns durch den Jäger kam, einige Diskussionen gegeben. Diskussionen über die Frage, was dieser vorläufige letzte dramatische Akt in dem großen politischen Drama bedeutet, in dem wir alle Zuschauer und Leidtragende zugleich sind.

Die einen — es waren wohl vorwiegend die Jäger — erwidern auf den Verstand, so argumentieren sie, bedeutet das vorläufige deutsche Verzicht auf Mobilisierung. Bedeutet, dass Hitler bereit ist, sich nun doch noch mit den Westmächten über die Modalitäten der Regelung der Sudetenfrage zu verständigen. Bedeutet, das sei allerdings zweifelhaft, auch für die Zukunft neue Rücksichten auf deutsche Wünsche, aber immerhin — sei der Frieden zu retten. Und ein neuer Weltkrieg bedeute auf jeden Fall die fürchterlichste Entscheidung.

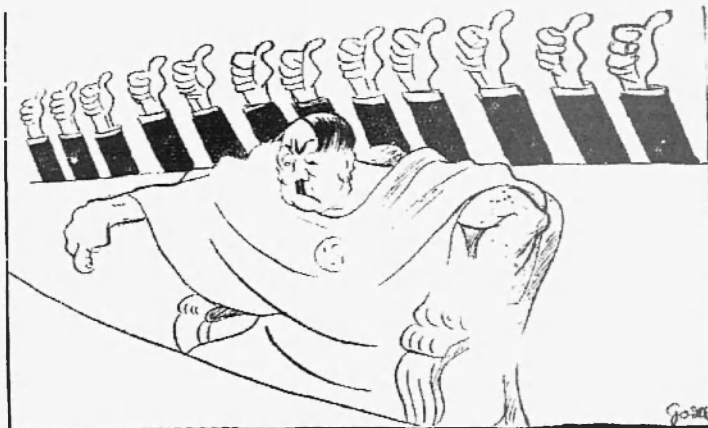
Die Kritik der anderen Seite an dieser Haltung der Bedrückten ist nicht in allen Ausführungen widerspruchlos. Jetzt sei, so hören es, doch endlich der Moment erreicht, in dem den deutschen Vorstößen ein energisches Halt zu gebieten ist.

Nach jedem europäischen militärischen Handeln sei die Lage immer mehr bitter geworden.

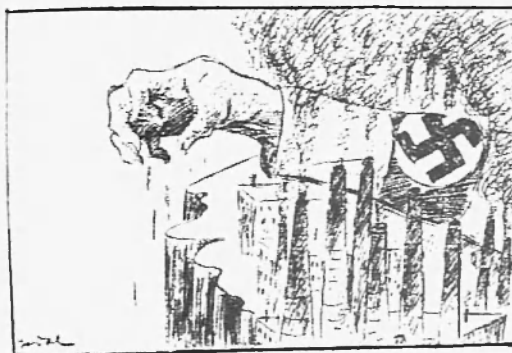
Unser Memoire! Man sollte in der Beurteilung Münchens abwarten. Gerade die letzte Woche hat gezeigt, was Grönitz an ihrer Bedenken, plausibel. Wie noch acht Tagen die 10. deutsche Nachrichten mit Blick auf die deutsche Situation ersehen. Grönitz — 1. Wochen lang große Chancen in Sicht. Aber auch Chancen!

In der Arena der Völker

Hitler-Deutschland setzt seine Politik der Judenverfolgungen auf internationalen Boden fort: Als einziges Land stimmte es gestern im Völkerbund dagegen, dass die Juden den Schutz nationaler Minderheiten genießen. Hitler müsste ja sonst ablassen, seinen Anhängern statt Brot und Arbeit die Volksbelustigungen der Pogrome, Anprangerungen und aller anderen antisemitischen Exzesse zu bieten.

Nur einer, der Tyrann von Deutschland: »Perceatle

Achtung!

Pozor!

Attention!

Stop, look, listen!

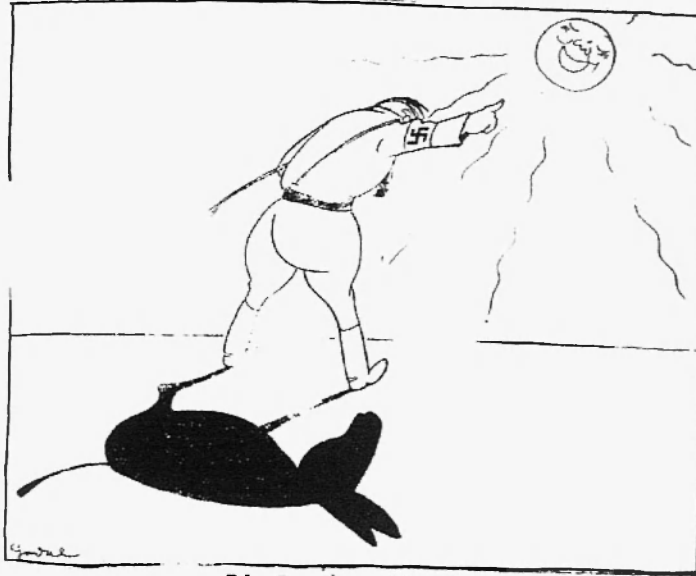
Der deutsche Traum von einer engen aussenpolitischen Zusammenarbeit Italien—Deutschland scheint ausgeträumt: Schärff nimmt Mussolinis Presse gegen Deutschlands Austrittsplane und gegen die deutsche Taktik in Genf Stellung. Mit der Abkehr Italiens von Deutschland wäre die Isolierung des Dritten Reichs vollkommen.

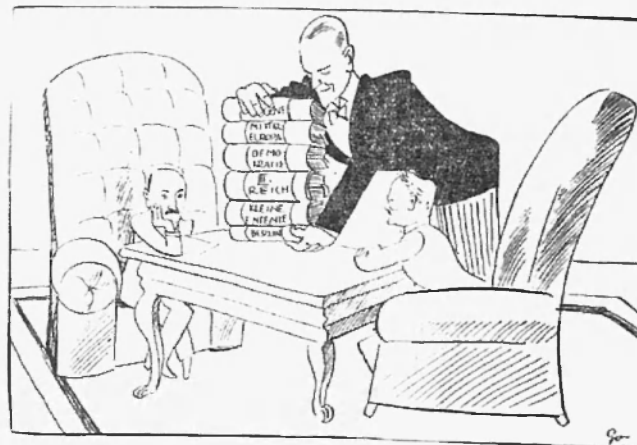
»Lebewohl — du bist ein kranker Mann!«

Der Esel und sein Schatten

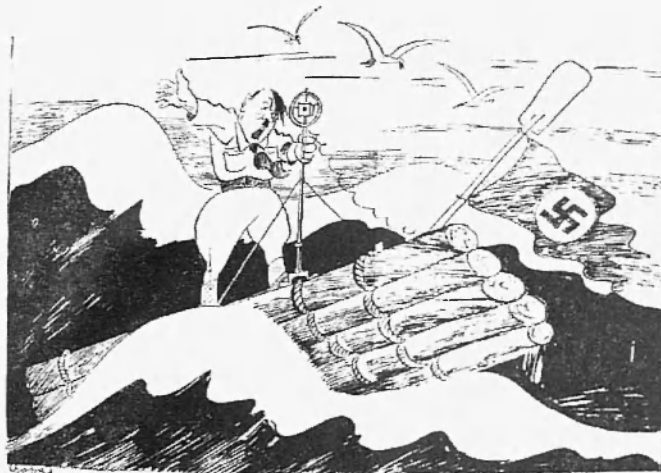
Das satirische Spiel in Voskovec und Werichs 'Befreitem Theater' wurde — auf Grund eines Protestes der deutschen Gesandtschaft wegen angeblicher Beleidigung des deutschen Reichskanzlers polizeilich geprüft und nicht beanstandet.

»Die Sonne verbietet!«

Benck und Dollfus
und die Probleme sind groß.

»... fest vorgezeichnete Bahn... und schwanken nicht...!«